

104.

*Az 1897. dec. 23-ára hirdetett aradi román gyűlés betiltása és fejleményei*¹

A

1897 dec. 22

Salacz Gyula aradi polgármester betiltó végzése az 1897. dec. 23-ára hirdetett aradi román választói gyűlés tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8030 (976/897)

Másolat.

3542/1897 pm.

Trutia Péter és társainak bejelentése a román választóknak Aradon 1897 december 23-án tartandó gyűlése tárgyában.

V.

A Trutia Péter és társainak a mai napon írásban benyújtott azon bejelentését, hogy ők a román választókat Aradon, 1897 december 23-án d. e. 10 órakor a „Központi szálló” nagytermében tartandó gyűlésre összehívták, – tudomásul nem veszem, s ezzel kapcsolatban a bejelentett román gyűlés megtartását megtiltom.

Megtiltom, mert a kérdéses gyűlésre a bejelentési szöveg szerint csupán a román nemzeti-ségű választók hívtak meg, holott a nemzetiségi egyenjogósításról rendelkező 1868: 44. t. cz. 1 §-a szerint Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint political tekintetben egy nemzetet, az osztatlan magyar nemzetet képezik, ehhez képest a törvény ezen rendelkezése kizárja, hogy Magyarországon egyes nemzetiségek, akár faji, akár nemzetiségi alapon, a honpolgárok többi fajához, vagy nemzetiségéhez tartozó részének kirekesztésével szervez-kedjenek.

Mint hogy pedig a Trutia Péter és társai által bejelentett gyűlésre az írásos bejelentés hatá-rozott megjelölése szerint csupán románok hívtak össze, így a gyűlés célja az, hogy Magyar-ország román ajkú lakosainak a fentebb hivatkozott törvénycikk idézett 1.§-a ellenére közjogi egység tulajdoníttassék; annál fogva a gyűlés törvényellenes módon és a törvényes rendelkezé-

¹ Az 1897. dec. 23-ára hirdetett és a helyi hatóság által betiltott aradi román gyűlés határozati javaslatára (B) és kísérő jelenségei mutatják, hogy a *Lucaciu* és *Mangra* vezetésével a „Tribuna Poporului” körül tömörült román politikai csoport magához igyekszik ragadni a vezetést a román nemzetiségi politikában. Ez a törekvése azonban egyelőre nemcsak a közigazgatási hatóság rendelkezésén akadt el, amely az 1868. évi nemzetiségi törvénynek a „politikai nemzetre” vonatkozó első szakaszára hivatkozással tiltja be az „aradiak” gyűlését, hanem azon a körülményen, hogy az aradi szervezkedés továbbra is helyi jellegű, a vezetés pedig továbbra is a „szebeniek” (*Rațiu*-csoport) kezében maradt. A betiltott aradi gyűlés kísérő mozzanatai közül figyelmet érdemel a *Mețianu* aradi gör. kel. püspök (későbbi metropolita) háza előtt tartott nemzetiségi tüntetés, és a püspöknek ezzel kapcsolatban Wlassics közoktatási miniszterhez intézett levele (H). – Az aradi gyűlés előkészületeinek napjaiban – egy alkalommal – a „vám- és bankügy szabályozásáról” szóló törvényjavaslat tárgyalásakor a képviselőházban is felmerült a nemzetiségi kérdés. *Városvy* Gyula függetlenségi képviselő felszólalásában tiltakozott az ellen, hogy a kormány a nemzetiségeket ütökártyaként használja fel a függetlenségi törekvésekkel szemben (Képv. Napló, 1896–1901, XI. 59–60. l.). A függetlenségi ellenzék azonban nem tett különbséget a román nemzetiségi politika két irányzata között. Így az „Egyetértés” helyesli a „nemzetiségi törvénybe ütköző”, „törvény-ellenesen” egybehívott gyűlés betiltását. (*Betiltott román gyűlés*, E., 1897. dec. 24. 355. sz.)

sekkel kétségtelenül ellentétben állónak lévén tekintendő, annak megtartását megtiltanom kellett.

Egyben ezen tilalom megtartásáért, valamint annak hatósági végrehajtása közben támadható bármily rendtelenségekért és általában a közrend és csend megzavarásáért a bejelentőket névszerint Trutia Péter, Pop István dr. és Szucsú János dr., aradi ügyvédek felelőssé teszem.

Aradon, 1897 december 22-én.

Salacz s. k.
kir. tanácsos, polgármester

A másolat hiteléül:

Sorbán János
főispáni titkár.

B

1897 dec. 24

Az 1897. dec. 23-i betiltott aradi román választói gyűlés határozati javaslata¹

Tr. Pop., 1897, 236. sz.

[Kétnyelvű, párhuzamos román és német szöveggel]

Az 1897. dec. 11/23-án Aradon összegyűlt román választók gyűlése amelynek célja volt, hogy tájékoztatást nyújtson mind általában a haza politikai helyzetéről, mind pedig az erdélyi és magyarországi román nép körülményeiről – a következő határozatokat hozta:

I.

A Szent István koronája alatti országokban élő román nép megfosztottnak érzi magát minden politikai és nemzeti jogától. Az 1867 óta egymást váltó kormányok magyarosító politikája valószínűleg etnikai létét fenyegeti. Az a mélyeséges elégedetlenség, amely ez okok miatt a román népet eltölti, komoly gondot kell okozzon minden őszinte és felvilágosult hazafi számára, aki az állam békés és boldog fejlődésének lehetőségét szíven viseli. Ez állapotokkal szemben, amelyeket a kormányzat és az országgyűlés idézett elő, a dicsőséges Habsburg-házhoz mindenkor hűséges román nép hittel és hódolattal fordítja tekintetét a trón felé, amely az igazság forrása, és a bajok kiküszöbölését a korona közbelépésétől várja, hiszen ez magas állásában minden partikularizmus² fölött áll, s mint az állam legfőbb érdekeinek képviselője, alkotmányos hivatása, hogy közbelépjen, nehogy az egyik népfaj túlereje megsértse a mások jogos érdekeit, megzavarja az együttélő népek békéjét, a nehogy emiatt az állam belső szerkezete szétbomoljon.

II.

A művelődésre vágyó és békeszerető román nép nagy örömmel látja Európa uralkodóinak a béke fenntartására irányuló törekvését. Főként dicsőséges uralkodónk és Románia királya, akinek uralma alatt él a román nép többsége – kölcsönös látogatásai engednek arra következtetni, hogy ha méltányosan tekintetbe veszik a két szomszédos állam baráti kapcsolatának politikai fontosságát, akkor az illetékes felek arra törekszenek majd, hogy a Szent István koronája

¹ A közlemény eredeti címe: *Proiect de rezoluțiuni*. – Határozati javaslat.

² *Értsd*: részrehajlás.

alatti országokban élő románok üldözése megszüntetésével s jogos és méltányos kérelmeik teljesítésével megköthessék ez államok népei között is az őszinte és tartós békét, amely egyedüli és egészséges alapja lenne az uralkodók és az államok közötti szövetségnek. Sajnos, azonban államunk kormánya nem értette meg az uralkodók jószándékát, s ahelyett hogy lehetővé tenné a közös, megelégedett életet, éppen az uralkodói találkozók után, fokozta a nemzetiségek elleni üldözést, s a kormány szolgálatában álló sajtó szemérmetlen módon igyekezett kihasználni a magas látogatásokat a román nép és a haza többi nem magyar nemzetiségének rovására.

III.

A Szent István koronája alatti országokban élő román nép keserűségének forrása a jelenlegi állampolitikából származik, amely a monarchia létérdekének teljes figyelmen kívül hagyásával kizárólag csak egy népfaj nemzeti érdekét szolgálja, s végcéljául Magyarország magyar nemzeti egységének megteremtését tűzte ki, ami az állam többi nemzeti egyéniségének népi megsemmisülését jelenti. Ez a törekvés ellentmondásba kerül a magyar alkotmány alapvető lényegével s a Szent István koronája alatti nem magyar népek elidegeníthetetlen jogaival, s ennek következtében fájdalmas viszályt támaszt a népek és az államhatalom között, olyannyira, hogy ez az ellentét, a maga állandóságával a végzetesen veszélyes megrázkódtatások felé viszi a monarchiát. Ezzel az igazságtalan és veszedelmes állam politikával szemben a román választók jelen gyűlése azt kéri, hogy a szentesített törvények iránti feltétlen tisztelet alapján biztosítsák ez államot alkotó összes népek egyenjogúságát a nemzeti egyenjogúságnak azzal a nagyszerű elvével egyetértésben, amelyen az 1881. évi nemzeti program alapszik. Ezáltal a román népet nemcsak jogaikba helyeznék, de abba a boldog állapotba is, hogy részt vehessen az állami közéletben, ami által jobban munkálkodhatna a haza javán és felvirágoztatásán, mert ily módon mentesítve lenne attól, hogy erejét a kormány elleni belső védekező harcokban eméssze fel.

IV.

A kormány által a románok ellen indított minden irányú üldözés, amelynek kézzelfogható célja, hogy állhatatosságukat, amellyel az állam nemzeti egységesítése ellen harcolnak, megfélemlítsék és meggyengítsék, ellenkező eredményt ért el, és népünk elkeseredésének növekedése mindnyájunknak komoly gondot okoz. Hazánk jól megfontolt érdekében tiltakozunk tehát ez üldözések ellen, s követeljük e szerencsétlen miniszteri javaslat hatálytalanítását, amely valóságos politikai vakságban arra akarja kényszeríteni a román népet, hogy politikai tevékenységében a sajtót és az alkotmányos formákat mellőzze.

V.

A román nép annak idején tiltakozott az egyházpolitikai javaslatok ellen. Azóta ezek a javaslatok törvényekké váltak, és ma már megállapíthatjuk, hogy aggodalmaink beigazolódtak. Az egyházpolitikai törvények megrendítették a keresztény hitet, államunk erkölcsi alapját; ezek a törvények kihatásuk révén megkönnyítik erkölcsi kötelekeink szétbontását, holott az lenne a hivatásuk, hogy a magános egyéneket családhoz, társadalomhoz és az államhoz kössék. Ilyenformán az egyházpolitikai törvények nemcsak hogy csorbítják államunk keresztény jellegét, és megsértik azokat az érdekeket, amelyek a keresztény egyházak még el nem törölt törvényein alapszanak, hanem hazánk gyöngítéséhez is hozzájárulnak. A magyar nép többségével egyetértésben kérjük tehát az egyházpolitikai törvények megszüntetését.

VI.

Szavunk minden erejével tiltakozunk, a helynevek megmagyarosítására vonatkozó törvényjavaslat ellen, s úgy tekintjük ezt a javaslatot, mint a haza nem magyar népeinek etnikai léte és az ország alapvető törvényeiben biztosított egyházi és községi önkormányzata ellen indított legújabb támadást.

VII.

Szomorú politikai helyzetünkben a gyűlés annál nagyobb örömmel állapítja meg azt a tényt, hogy amilyen mértékben szertefoszlik a magyarországi szabadság és szabadelvűség hamis nimbusza, épp oly mértékben fordul ismét felénk az európai népek rokonszenve, és a románság politikai jelentőségét a Habsburg monarchia szempontjából – ennek keleti, de általában európai érdekeit tekintve – egyre szélesebb politikai körökben ismerik el. A jogért és az igazságért harcoló román nép elnyerte a művelt népek és minden, jogot és igazságot szerető ember rokonszenvét. Mélységesen eltelve a hála érzetétől, a gyűlés tehát legmelegebb köszönetét fejezi ki mindazoknak az államférfiaknak, újságíróknak és a román nép barátainak, akik igazságosan méltányolták igaz ügyünket, és lelkesen támogatták a művelt világ színe előtt. Különösképpen pedig tolmácsoljuk hálánkat regáti román testvéreink felé, akik a nehéz napokban sem feledkeztek meg rólunk.

VIII.

Azzal az ámtással szemben, amely az európai politikai közvéleményt a Szent István koronája alatt élő románok politikai helyzetével kapcsolatban meg akarja téveszteni – a gyűlés megállapítja, hogy az egész román nép egységes és megbonthatatlan nemzeti-hazafias törekvéseiben, s egyetlen politikai programot vall a magáénak, azt, amelyet a magyarországi és erdélyi román választók képviselői 1881-ben fektettek le.

IX.

Figyelembe véve, hogy az állampolitika főiránya népi létükben fenyegeti Magyarországot és Erdélyt minden nem magyar népét – a gyűlés annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a legfőbb ideje érkezett el annak, hogy mindezek a népek egyesült erővel kíséreljék meg visszautasítani ezeket a törekvéseket, több nyelvű államunk alapvető eszméje és az itt lakó összes népek nemzeti egyenjogúsága jegyében. A gyűlés felhívja tehát a szövetséges nem magyar népek politikai vezetőit, hogy fokozzák tevékenységüket a románok, szerbek és szlovákok 1895. évi első nemzetiségi kongresszusán megállapított közös politikai program megvalósítása érdekében.

X.

Rokonszenvvel kísérjük Ausztria népeinek az egyenjogúság eszméje érvényesítésének érdekében való törekvését, mert ez az egyetlen módja annak, amivel meg lehet nagyobbítani és erősíteni a Habsburg-monarchiát.

Diamandi Manole, Pop Ghița, Popea Viktor, dr. Leményi Jenő, Popovici O., dr. Lucaci László, Veliciu Mihály, dr. Fodor V., Truția Péter ügyvéd, Mangra László v. tanár, Suciu Aurél ügyvéd, dr. Pop C. István ügyvéd, dr. Suciu János ügyvéd, dr. Popescu Teodor ügyvéd, dr. Németh János ügyvéd, Vatan Trajan lelkész, Russu Șirianu újságíró, Dipse Gábor földbirtokos, Barbu G. földbirtokos stb.

C

1897 dec. 24

Sarlat Domokos Arad város főkapitányának jelentése Fábián László aradi főispánnak az 1897. dec. 23-ára hirdetett román gyűléssel kapcsolatban

ME 1899 – XXXI – 8030 (976/897)

Arad szab. kir. város főkapitányától.

33
biz.

Méltóságos Főispán Úr!

Dr. Trutia Péter, dr. Suciu János és dr. C. Pop István ügyvédek által folyó évi december hó 23-ikára tervezett román gyűlésre vonatkozólag van szerencsém a mozgalom lefolyásáról tisztelettel a következőket jelenteni.

A tervbe vett gyűlésre részint Arad vármegyéből, részint a szomszédos megyékből *mintegy 500 román sereglett be, többnyire a román papok és tanítók vezetése alatt.*¹ A nagyobb része csak 23-án reggel, míg a kisebb része, mely mintegy vezérszerepet látszott hivatva viselni, már 22-én városunkba érkezett. Ezek számszerint 45-en esti 8 órakor a „Központi szálloda” külön helyiségében társas vacsorát rendeztek, a mely alkalommal néhány pohár köszöntő is elhangzott, *minden különös politikai jelentőség nélkül.*¹

A 23-ikára tervezett gyűlésre a központi szálloda nagy termébe összegyűlt románoknak, a kik között volt *Lucaciu lacfalusi pap, dr. Veliciu kisjenői ügyvéd, dr. Deian a nagyszebeni „Tribuna” szerkesztője, Gurbán bütyyini esperes, Barciánu-Popovics Aurél szászvárosi lakos, az aradi „Tribuna poporului” lapnak tulajdonosa, dr. Moldovan, dr. Gáspár temesvári ügyvédek, Argyelán József a nagyváradai „Vulturujui”² szerkesztője, Mangra László brassói lelkész, dr. Popovics János kisjenői ügyvéd, dr. Gebeles Lázár pécskai ügyvéd, dr. Nestor Romulusz m. csanádi lelkész, Vukuleszku sepr ősi, Jank zárándi, Mladiu kurticsi, Nomu menyházai, Dirлу szlatinai lelkészek, Berzsán János gyulai esperes és számos névleg nem ismert vidéki lelkész és tanító – délelőtt 10 órakor Mangra Vazul, miután a kiküldött *rendőrtisztviselőtől engedelmet kért arra nézve,*³ hogy azt, miszerint a gyűlés megtartása megengedve nem lett, a megjelenteknek tudomására hozza –, felállt egy székre és román nyelven tudatta velük, hogy a hatóság a gyűlésre az engedélyt meg nem adta, s egyben figyelmeztette őket, hogy ebben *nyugodjanak meg, viseljék magukat öntudatos komolysággal, mutassák meg, hogy a románok a törvényt tisztelni tudják, hogy az békeszerető s az uralkodóhoz hűen ragaszkodó nép.* Majd ezek után elhatározták, hogy *Mețianu János román püspökhöz mennek,*³ kifejezést adandó szeretetüknek és bizalmuknak. *A román püspök udvarán Lucaciu lacfalusi lelkész tartott beszédet. – Beszédjében a püspök iránti szeretet és ragaszkodásuknak, az uralkodó iránti törhetetlen hűségüknek, a törvények tiszteletének és a békének adott kifejezést,*³ mire Mețianu püspök megköszönte a kiváló figyelmet és ragaszkodásuknak ily módoni nyilvánulását, biztosítja őket a maga részéről is őszinte szeretetről. *Figyelmezteti őket a békére, az uralkodó iránti hűségre és törvényeink tiszteletben tartására.*³*

A román püspöktől kisebb csapatokban és szórványosan a *gör. kel. román templomba mentek,*³ a hol Gurbán esperes a simándi és a szt. annai lelkészek segédlete mellett *Ő felsége tiszteletére*

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Vulturul.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

*ünnepélyes misét tartott,*³ miközben a hívek énekeltek, majd *az uralkodó dicsőítésére Gurbán egy szónoklatot mondott*³ a minnek befejeztével kisebb csapatokban visszatértek a központi szálloda nagytermébe s ott a szokásos módon korcsmaszerűen terített asztalok mellett söröztek és étkeztek. *A parasztságnak a sört dr. C. Pop István rendelte és fizette.*³

*Ez alkalommal dr. Veliciu kisjenői ügyvéd egy pohár köszöntőbe kezdett, amit azonban a kiküldött egyik rendőrtisztviselő nyomban betiltott, majd a parasztság egyes asztaloknál román nóták dalolásába kezdett, azonban ez is betiltatott.*³ Délutáni egy óra tájban dr. C. Pop István aradi ügyvéd felállott egy székre s megköszönte a megjelenteknek a kik befáradtak és felhívta őket, hogy a milyen szépen rendben összejöttek, ép oly rendben távozzanak. Erre a parasztság és a papok lassanként, kisebb csapatokban oszladozni kezdett, Lucaciu, dr. Veliciu, Gurbán, Mangra, C. Pop István, Vank tanító, Trutia Péter, Puskariu s még néhányan a központi szálloda kisebb éttermébe mentek át, ott megebédeltek, s 3 óra tájban széteszlottak. A még visszamaradt néhány pap, tanító és paraszt délutáni 4 óráig sörözéssel és borozással töltötte az időt, amidőn ezek is eltávoztak s a központi szálloda helyisége teljesen kiürült.

A románság legnagyobb része még ugyan az nap a vonatokkal elutazott. Az itt maradtak közül mintegy huszonöten és a helybeli vezetők közül pedig mintegy 15-en esti 8 órakor a központi szálloda különtermében társas vacsorára jöttek össze s éjjeli ³/₄12 óráig voltak ott, majd onnan a „Vas” kávéházba mentek s ott éjfél utáni egy óráig időztek.

A románok sem a közönséggel, sem a rendőrséggel összeütközésbe nem jöttek. Magukat rendben s eltekintve Lucaciunak éljenzésétől, csendben viselték. A kiküldött rendőrtisztviselő a vezetők s főleg Lucaciu, Veliciu és Mangra közvetlen közelségében tartózkodott, részükről azonban *politikai tartalmú izgató beszédek, vagy bármilyen pohárköszöntők egyáltalában el nem hangzottak,*³ s beavatkozásra csupán akkor volt szükség, a midőn Veliciu kisjenői ügyvéd az említett pohárköszöntőt akarta mondani, a mi azonban megengedve nem lett, továbbá mintegy három ízben akartak dalolni, a mi azonban minden alkalommal nyomban betiltatott.

Az „Arad és Vidéke” mai számában ezen mozgalomra vonatkozólag hozott azon közlemény, hogy Lucaciu az ott voltakát megeskette, továbbá hogy ívek circuláltak, – nem áll, mert a folyton és közvetlen Lucaciu közelében tartózkodott rendőrtisztviselők ezt okvetlen észrevették volna és nyomban megakadályozták volna. A hír valószínűleg valamely túlzó román célzatos informatióján alapszik, mit annál is inkább feltehetek, mert a helybeli magyar lapok jelen volt tudósítói [erről] egy szót sem tudnak.

Arad 1897 évi december 24-én

kiváló tisztelettel
Sarlat Domokos
főkapitány.

D

1897 dec. 27

König Károly, a kabinetiroda főnökének levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a betiltott aradi román gyűlés és a Lucaciu-féle távirat tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8030 (4/898)

Nagyméltóságú miniszterelnök Úr!

Dr. Lucaciu és társainak Ő Felségéhez intézett táviratát azzal van szerencsém Nagyméltóságodnak visszakérőleg tiszteletteljesen megküldeni, miszerint Ő Felsége ezen távirat tartalma felől Excellentiádtól felvilágosítást kér.

Mély tisztelettel

Nagyméltóságod

Bécsben, 1897. dec. 27-én.

alázatos szolgálója

König Károly

E

1897. dec. 24

*Fábián László aradi főispán jelentése br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek az 1897. dec. 23-ára hirdetett aradi román nemzetiségi gyűlés betiltása tárgyában*¹

ME 1899 – XXXI – 8030 (976/897)

Aradvármegye és Arad sz. kir. város főispánjától.

23. f. e. biz.

1897.

Bizalmas, saját kezéhez.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

A románok által Aradon folyó hó 23-án megtartani szándékolt nemzetiségi gyűlés ügyében Nagyméltóságodnak folyó hó 19-én 951. sz. a. kelt rendelete s ugyanezen ügyben folyó hó 23-án 222. biz. sz. a. kelt számjeles táviratom kapcsán van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel jelenteni, hogy a gyűlés megtartását Trutia Péter, C. Pop István és Suciú, János, aradi ügyvédek a város polgármesterénél e hó 22-én bejelentvén a polgármester azt nem vette tudomásul s a gyűlés megtartását az % alatt másolatban csatolt végzésben említett indokokból megtiltotta.

A gyűlésre érkezett román vezérférfiak, valamint az Aradra ez alkalommal behozott román-ság magatartását s általában a történeteket a 2. alatt csatolt főkapitányi jelentés tartalmazza.

A 3. alatt csatolt jelentés s az „Arad és Vidéke” és a „Tribuna Poporului” egy-egy példánya, egy a románok által állítólag aláírt nyilatkozatra vonatkozik.

Bátorkodom még megemlíteni, hogy a fentjelzett napon semmiféle jelentősebb mozzanat vagy rendkívüli beavatkozást igénylő körülmény nem merült fel, s hogy a románság és az aradi közönség, vagy rendőrség között összeütközés nem volt.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Aradon 1897. december 24-én.

Fábián László
főispán.

F

1898. jan. 1

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Meşianu János aradi gör. kel. püspökkel kapcsolatos román nemzetiségi tüntetés tárgyában

VKM eln. 1898: 28 (498)
[Fogalmazvány.]

Magyar királyi miniszterelnök.

976.

M. E. res. 97

Nagyméltóságú Minister Úr!

Múlt évi december hó 23-ra Lukaciú és társai Aradra egy román nemzetiségi gyűlést hívtak össze, melyet az aradi hatóságok betiltottak. Mikor a hatóság e rendelkezését a gyűlés összehívói

¹ Az irathoz mellékelt magyar, illetve román sajtóközlemények: *A híres izgatók.* (A. és Vid., 1897. dec. 24. 300. sz.) – *Proiect de rezoluţiuni.-Beschluss-Antrag.* Tr. Pop., 1897. dec. 24. 236. sz. (Utóbbi szövegét I. a B iratban.)

az összegyűlt tömeg tudára adták, egyúttal ezt fel is szólították, hogy vezetésük alatt (Mețianu püspökhöz)¹ menjen (íranta érzett)² bizalmának kifejezést adandó. A tömeg a püspök lakása előtt megjelent s itt Lukaciu a gör. kath. pápa (a gör. keleti püspökhöz)³ beszédet intézett, melyben arra kérte (a püspököt),⁴ hogy mint a trón tanácsadója járjon közben Ő Felségénél a román nép jogai érdekében s végül engedje meg, hogy a Felség tiszteletére a templomban Tedeumot tarthassanak. Lukaciu beszédét igen találóan jellemzi egy román paraszt e nyilatkozata. „Itt van már a mi programmunk!”

(Mețianu püspök)⁵ nemcsak fogadta a tüntetőket, hanem Lukaciu beszédére hírlapi közlemények szerint a következőket válaszolta: „Ismerem gyülekezésük célját. Ebben az ügyben mi is felemeltük szavunkat az országgyűlés felsőházában. Azért, hogy meggátoltak titeket intencióitok nyilvánításában, ne csüggedjete el, mert „a mi az embereknél lehetetlen, lehetséges az Istennél”, a ki mindig megsegített s a ki mindig az igazságot juttatta érvényre. Köszönöm fiúi hódolatokat stb.”

(A püspöktől)⁶ a tüntető tömeg a gör. kel. román templomba ment, hol Gurbán Konstantin, Popovics és Beles Ágoston gör. kel. papok segédlete mellett isteni szolgálatot tartott s ennek végeztével következően szólt.

„Hozzád tekintünk fel ó fejedelem, a kinek koronája ragyog és a ki az igazat feltárod. Benced látjuk atyánkat, a ki minden fiadat megsegít. Érted készek vagyunk harcolni és vérünket áldozni, cserében tőled csupán az igazságot kérjük.”

Az isteni tisztelet bevégeztével a templomban elénekelték az osztrák néphimnusz.

Így lett a hatóságok által betiltott politikai gyűlés egyedül (Mețianu püspök helytelen)⁷ magatartása (nagy gyöngesége)⁸ következtében templomi tüntetéssé.

Szükségesnek tartottam ezt Mețianu püspök politikai és hazafiúi megbízhatóságának jellemzésére Nagyméltósággal közölni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1898. évi január hó 1-én.

Br. Bánffy.

G

1898 jan. 3

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza König Károly udvari tanácsos, a kabinetiroda főnökének az aradi román gyűlés, valamint Lucaciu és társai távirata ügyében hozzá intézett levelére

ME 1899 – XXXI – 8030 (4/898)

[Fogalmazvány]

Mélt. [óság]j Úr!

Az ismert román agitátor Dr. Lukács László és tsai múlt hó 27-én megküldött s visszazárt táviratának tartalma a következő:

„A[z aradi] választó gyűlésre összegyött románok megakadályoztatván, a magas trón iránt való loyálisuk kifejezésének nyilvánításában a templom oltárához menekülve imádságban

¹ Az iratban áthúzva és fölé írva: *czhez*.

² Az iratban aláhúzva.

³ Az iratban áthúzva és fölé írva: *czhez*.

⁴ Ua.: *czímet*.

⁵ Ua.: *czím*.

⁶ Az iratban áthúzva és fölé írva: *czímtől*.

⁷ Áthúzva és fölé írva: *czím engedékeny*.

⁸ Áthúzva és fölé írva: *s engedékenysége*.

fejzték ki, a felséges uralkodóház iránt való rendíthetlen hűségüket és ragaszkodásukat, a melyet jobberző hódolattal Ő Felsége tudomására hozván kéri egyúttal polgári jogaiknak védelmét és oltalmazását is Ő Felségétől.” Következik 11 aláírás.¹

A távirat az aradi román választó gyűlés betiltását, a trón iránt való loyális érzelmük manifestációjának megakadályozásaként tünteti föl.

Ez megtévesztés és keresett ürügy, tényellenes és nemzetiségi üzelmek eltakarására.

Ugyanis a trón iránti hűség manifestációja mellett, a mely az ily gyűléseken szokásos, a program értelmében tiltakozni akartak a helységnevek úgynevezett magyarosítása céljából benyújtott t[örvé]nyjavaslat ellen, ezenfölül pedig, s ez volt a főcél, a program egy további pontja szerint, a monarchia belső eseményeire és a külpolitikai helyzetre való tekintettel, a román nemzetiségi követeléseket kívánták tárgyalni.

Mind e pontok népgyűlési tárgyalása miatt, a gyűlést megtiltani még nem lehetett volna, habár minden valószínűség szerint várható volt, hogy a monarchia külpolitikai helyzetének tárgyalásáról szóló pont fejtegetésének, monarchiának a hármasszövetséghez való tartozása ellen, nyilatkozatok fognak elhangzani. Ez várható volt azért, mivel a népgyűlés főrendezője Lukács László, Romániának éppen ama túlzó köreivel áll sűrű összeköttetésben, melyek a hármasszövetségnek nem barátai.

Ily irányú fejtegetés azonban, legyen bármennyire kellemetlen egy magában véve még mindig nem szolgált volna jogot okul a gyűlés betiltására.

A gyűlést azért kellett betiltani, mert annak összehívása egy Legkegyelmesebb Urunk által szentesített ténybe ütközik.

Ugyanis, az 1868:44. t. c. bevezető intézkedése világosan kijelenti, hogy: M.-szág összes honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet képeznek az oszthatlan egységes magyar² nemzetet, melynek a hon minden polgára bármely nemzetiséghez² tartozzék is, egyenjogú tagja.

A törvény e kijelentéséből az következik, ha van is M.-on etnográfiai értelemben román, szerb, vagy tót, itt politikai értelemben minden honpolgár legyen az román, szerb, vagy tót, más nem lehet mint az egységes oszthatlan magyar nemzet tagja.

A nemzetiségek mindig e törvényre hivatkoznak, a törvénynek e pontjára azonban soha. Vagy is, a nemzetiségek mindig csak a törvényben biztosított jogaikat követelik, de e jogok folyamányát képező kijelentésről, ama kötelezettségről, hogy az egységes politikai magyar nemzet tagjaiul tekintsék magukat, nem akarnak tudni. Pedig a tnyhozás, az általuk folyton hangoztatott jogokat ama bizodalomban adta meg nekik, hogy ezt a kötelezettséget teljesítik.

Miért nem lehetett tehát az aradi gyűlést megengedni?

Mert Aradra csupán román választók hívtak egybe. A választóknak a faj, jelleg kitüntetése nélkül való egybehívása ellen az aradi hatóságoknak nem lett volna észrevétele, de csupán a román választókat egybehívni, egyjelentőségű azzal, hogy a románoknak közjogi individualitás tulajdoníttassék, s ez, mint jeleztem, a nemzetiségi törvény bevezető intézkedésével ellenkezik. Lukács és társainak az aradi hatóságok e felfogásáról tudomásuk volt, a román választók összehívásától azonban még sem akartak elállni, mert nem akarják egy percre sem földadni, jóllehet a nemzetiségi törvénnyel ellenkezik, a román nemzetiség közjogi individualitását, s a gyűlés betiltatván, az üldözöttek, a mártírok mezében tetszeleghetnek.

Az aradi gyűlés összehívóinak e törvénybe ütköző provokatív magatartása miatt, az ottani hatóságok tehát a törvény postulatumának és a legkardinálisabb rendelkezésének a megsértése nélkül, a gyűlés megtartását nem lehetett megengedni. Így a betiltás tnyyszerű, a panasz pedig alaptalan.

¹ A Tribuna Poporuluiiban közölt táviratban (Manifestarea noastră, Tr. Pop., 1897, 237. sz.) a következők neveit olvassuk: Veliciu Mihály, Suciú János, dr. Moldovan Silviu, Lintiu János, dr. Pop C. István, dr. Lucaciú L., Mangra L., Trutia Péter, Gurban Konst. és Barcianu P. Aurél.

² Fekete ceruzával aláhúzva.

Az előadottakhoz, nekem csak az a megjegyezni valóm van: ha a nemzetiségi tny egyenesen ki nem zárná az egyes nemzetiségeknek akár faji akár politikai alapon való megalakulásának a lehetőségét, úgy kötelességünk volna gondoskodni, M.-szág területi egysége érdekében, egy ily tny hozataláról.

Mert ha az egyes nemzetiségeknek politikai egyéniséget adnánk, úgy ez következményeiben rövid idő alatt a román nemzetiség politikai megalakulását jelentené Erdély elnevezése alatt, jelentené továbbá Délmagyarországon a szerbség politikai szervezkedését Temesvár, vagy Újvidék székhellyel és jelentené végül a tót Okolie feltámadását Felső-M.-on.

Ily széttagoltság, igényeinek kielégítésére külön nemzeti életre vágnék s táplálékát Romániában, Szerbiában és Csehországban, vagy is M.-szág határain kívül eső nemzeti életben keresné és találná föl.

E törekvésnek gátat vetni, csak az erős, egységes, s minden ízében virágzó és ápolt nemzeti magyar állam lehet hivatott, nemcsak a magyar faj számbeli többségénél, de a 3 nemzetiség fölött álló műveltségi, értelmi s vagyoni fölényénél fogva is.

Bp. 98. 1/3.

Különben szükségesnek tartom még kijelenteni, hogy az aradi hatóságoktól ezúttal követett eljárás, mint szorosan a t[örvé]ny intézkedéseiből folyó, egyáltalán nem új, mert ugyanezen eljárás követett a hatóságok részéről minden hasonló értelemben összehívott népgyűléssel szemben már a nemzetiségi törvény életben lépte óta.

H

1898 jan. 25

Meřianu János aradi gör. kel. püspök levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az aradi román nemzetiségi tüntetés tárgyában

VKM eln. 1898: 28 (498)

5. eln. sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Miután Nagyméltóságodnak folyó hó 18-ról kelt nagybecsű közleményéből sajnálattal értesültem, hogy a múlt évi december hó 23-ra Aradra összehívott népgyűlés alkalmából, személyem magatartása is gyanúsítatik, mindennekelőtt sietek mély köszönetemnek kifejezését adni, mert nekem is méltóztatott alkalmat szolgáltatni a tény leírására.

Midőn ezt teszem, el nem mulaszthatom Nagyméltóságod megnyugtatóására kiemelni, hogy miután embereim egyike sem vett részt a népgyűlés rendezésében vagy a nép összejövételénél, *nekem az egész dologról csak annyi tudomásom volt, a mennyit a lapokból olvashattam,*¹ t. i. hogy a népgyűlés összehívott ugyan, de a hatóság be is tiltotta megtartását, és miután az utolsó napokban a jól értesült lapok mindjobban hangoztatták a betiltást, teljesen azon voltam, hogy népgyűlésről vagy más tömegesebb összejövételről szó sem lehet, és még kevésbbé juthatott még eszem ágába sem, hogy az alkalommal valami népcsoport még hozzám is jöjjön.

*Elképzelhető tehát, mily kellemetlen benyomást tett reám, a midőn*¹ nevezett nap délelőtti tíz órakor, kapus hiányában úgyis egész napon át nyitva álló udvaromon egyszerre csak olyan nagy lármát hallottam,¹ hogy előhaladt korom daczára hirtelenül felugrottam íróasztalomtól, hogy a lármázok kivoltáról tudomást vegyek.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Megemlíteni bátorkodom itt, hogy hozzám igen gyakran jönnek nagyobb számú küldöttségek egyházi ügyekben, és az akkorit is hasonló küldöttségnek véltem.

A nagy láрма idézte meglepetésem és tájékozatlanságomban pedig, *még ki sem léptem egészen lakszobám folyosójára, a midőn az udvaromon összegyűlt nép nagytömegéből, egy előttem ismeretlen egyén, a kiről csak azután értesültem hogy Lucaciu, már is elkezdte hozzám intézett beszédét,*¹ a melyben, a mint én meglepetésemben felfoghattam előadta azt, hogy népgyűlést akartak tartani, de megakadályoztattak, azután köszönetüket nyilvánították a főrendiházban adott szavatomért és felkértek, hogy hódolatukat és óhajaikat a magasabb helyen és így a legfelsőbb Trónnál is tolmácsoljam.

Eme kényes helyzetem teljes tudatában, mi tevő is lehettem volna? mert ha kívántam is, és ha semmi beszédet sem intéztek volna hozzám, még akkor sem küldhettem volna őket udvaromból minden szó nélkül, az elkezdett beszéd félbeszakításával pedig még inkább nem tartottam tanácsosnak azt tenni, nem pedig azért, mert úgy a nép, mint a papság előtt is, a mellyel a magas kormány intenczióit, különösen a képviselők választásánál, előmozdítottam, még sok bizalomnak örvendek, és eme népszerűségemet, a melyre nekem mint a magas kormánynak egyaránt szükségünk van, nem tartottam tanácsosnak kockáztatni, sőt ellenkezőleg, az lévén a meggyőződésem, hogy még mindig egészséges talajon jár a nép, míg főjebbvalói iránt bizalommal viseltetik, – *a szónok beszéde alatt ama gondolatra jöttem, hogy bizon főbb lesz ha én is intézek egy néhány szót hozzájuk,*¹ s így megnyugtatásukra röviden csak annyit válaszoltam: hogy megérttem és ismerem abbeli óhajaikat, hogy tanácskozhassanak sorsuk megjavulása, a hazai honpolgárok közti testvériesség előmozdítása – nyelv és hitfelekezet különbség nélkül, és ez által szeretett közös hazánk boldogítása felett, de ezek csak törvényes úton érhetők el Isten segédelmével, a ki lehetségessé teszi azt is, a mi az embereknél lehetetlen.

Ezek után áldásomat adva visszavonultam, ők pedig valamennyien elhagyták udvaromat.

Ennyit és semmi többet én nem mondtam, és határozottan biztosítom Nagyméltóságodat, hogy a felsőházban történeteket, valamint a csüggedést vagy nem csüggedést, én egy árva szóval sem érintettem.

*A templomban tartott isteni szolgálatra vonatkozólag, szintén biztosítom Nagyméltóságodat, hogy én senkinek semmiféle ígéretet nem tettem, sem engedélyt nem adtam sem templomba menésre, sem isteni szolgálat tartására,*¹ de nem is adhattam, miután én csak a házi kápolnám felett rendelkezem, a templom pedig a hitközség képviselő testületének közvetlen rendelkezése alatt áll, maga a testület rendelkezik a templom ajtainak összes kulcsaival, tehát csak az volt illetékes megadni az engedélyt.

A templom egyébiránt egészen más utcában távol is esvén tőlem, magam is csak később értesültem a történetekről t. i. arról, hogy az összegyűlt nép a templomba ment a hol isteni szolgálat tartatott Ő cs. és ap. királyi Felségeért és elénekeltetett az ilyen isteni szolgálat alkalmával egyházunkban szokásos himnusz és hogy Gurbán Konstantin esperes egy rövid beszédet tartott.

De ha előbb is vehettem volna tudomást, a mint azonban erről is csak később értesültem, az isteni szolgálat megtagadására illetve megakadályozására hasonló körülmények között mint a mostaniak, a midőn az Istenbeni-hit napról napra mindjobban elgyengül, *úgy is csak* nagy nehezen bírtam volna elhatározni magamat, nehogy magam is szolgáltassak okot az Ő Felsége iránti loyaltás ingadozására és a nép vallásos érzületének elgyengülésére, és ne hogy ez által magam is illoyalisan tűnjek fel egy oly számos nép előtt.

Mindezekből meggyőződni méltóztatik Nagyméltóságod, hogy a történetekben mivel sem folytam be, sőt hogy mennyire visszatartottam magamat mindentől, nem különben kivenni méltóztatik, hogy a Felségeért tartott isteni szolgáltnál részt vett lelkészeket már csak azért sem vonhattam felelősségre, ne hogy illoyalitással gyanúsíttassam és csakis Gurbán esperest vontam felelősségre beszéde miatt, de miután a nekem felmutatott beszédében valami sérelmest nem találtam, csak meginttem, hogy hasonló beszédektől jövőre tartsa magát vissza.

Ez lévén a dolog tényállása, annak tudatában vagyok, hogy most Nagyméltóságod is egy nézeten van velem, hogy magamtartásával nem szolgáltattam gyanúsításra okot.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Aradon, 1898-ik évi Január hó 25-én

Metianu János
aradi gkl. püspök.

105.

*Iratok az 1898. évi rózsahelyi képviselőválasztással kapcsolatos lizskófalvi sortűz tárgyában*¹

A

1898 febr. 2

*Hlinka² András nyílt levele választóihoz az 1898. évi rózsahelyi választás után*²

L'ud. Nov., 1898. febr. 5. 6. sz.

[Részlet]

Amikor elfogadtam a képviselőjelöltséget a rózsahelyi kerületben, tudtam, hogy nehéz kötelezettséget vállalom. Hiszen, ha a lelkiismeretes és igazságszerető ember napjainkban a tövises élet útjára kíván lépni, csak jelöltesse magát képviselőnek. Az a szörnyű testi-lelki romlás, amely szerencsétlen hazánk egész népességén megmutatkozik, főként az országgyűlésben, a kormányzat és a törvényhozás beteg viszonyaiban gyökerezik, amely a nép üdvére veszélyes törvényeket hoz, és nem tartja be azokat, amelyeket betartania kellene. S ha ennek ellenére elvállaltam a jelöltséget, tettem ezt csupán azért, hogy a néppárt zászlaja alatt az én derék népem segíthessek, esetleg az országgyűlésben is, tehát ott, ahol eddig javára nem történt semmi sem.

Örömmel töltött el a bizalom, amellyel a választókerület közönségének nagy része ragaszkodott hozzám. Bátran kijelenthetem, ez büszkeséggel és nagybecsüléssel tölt el. Az erre való emlékezés mindenkor kedves lesz számomra. Bizonyosága ez annak, hogy igaz úton járok. Lelkesít majd, hogy ne csüggedjek el, hanem tartsak ki. A szabadság és népem boldogsága, azé a

¹ 1898. február elsején a Néppárt a megüresedett rózsahelyi kerületben Hlinka András háromszécsi plébánost, a szlovák klerikális-nacionalista mozgalom, a későbbi szlovák néppárt vezetőjét jelölte. Hlinka ellen a kormánypárt Angyal Józsefet állította, és a hivatalnok, valamint az evangélikus választók mozgósításával, valamint sorozatos választási visszaélésekkel (a kerületi kortes-hadjárat során Lizskófalván halálos végű csendőratrocitás is történt) biztosította a szabadelvű jelölt győzelmét. Hlinka a közölt választási nyílt levelet (A) az elszenvedett vereség után tette közzé, s a Bielek-féle Ludove Noviny társszerkesztőjeként jegyzi. Ebben a minőségében már ekkor jelentős szerepet játszott a szlovák nemzeti párt klerikális szélsőjobb szárnyának szervezésében. A felhívás nemzetiségétörténeti érdekessége, hogy világosan kimutatja a néppárt és a szlovák nemzeti párt jobboldala között fennálló kapcsolatokat: Hlinka a felhívásban hangsúlyozza a néppárt jelöltjeként való fellépését. – A lizskófalvi tüntetők közül nyolevankettőt perbe fogtak, közülük harmichetet hat hónaptól egy évig terjedő börtönre ítélték. Egy részük – igazságügyminiszteri előterjesztésre (E) – uralkodói kegyelemben részesült.

² *Hlinka* András (1864–1938) háromszécsi róm. kat. lelkész, majd rózsahelyi plébános. A szlovák néppárti szervezkedés és az ebből kinövő szlovák autonomista-nacionalista mozgalom vezére. 1897-ben a Ludove Noviny néppárti szlovák lap szerkesztője. 1898-ban a rózsahelyi kerületben megbukott Angyal József kormányjelölttel szemben. 1905-ben rózsahelyi plébános, 1906-ban nemzetiségi igazgató címén két évre elítélték. 1907-ben egyik előidézője a csernovai csendőrvérengzésnek. 1918 után a szlovák néppárt és a szlovák autonomista mozgalom vezetője, a „*Slovák*” napilap főszerkesztője lett.

³ A közlemény eredeti címe: *Verejně pod'akovanie*. – Köszönetnyilvánítás.

népé, amelyből származom, és büszke vagyok rá, hogy ebből származom – lesz vezércsillagom egész életemen át. Ez vezet majd át engem az élet legnehezebb időszakán, hogy anyagi és szellemi felemelkedésén munkálkodhassak, ez ad erőt és lelkesedést a múlandó és örök szellemi kincseiért: keresztény művelődéséért és drága anyanyelvünkért folyó harcban.

Ezért csendes szóval, de nyugodt érzéssel fordulok Hozzátok, testvéreim, s mindnyájatoknak jó szívvel megköszönöm, hogy körülöttem összetömörültetek. Már választás után vagyunk. A kerületben csend van. A korteskedés, a vesztegetés, az ígéret, a kérések és fenyegetések s az itatás már megszűnt. Sokan elkeserednek majd, hogy az igazság továbbra is a küszöbön koldul, és a felfuvalkodottság ismét az asztalnál terpeszkedik majd. Sokaknak ez keserű és nehéz lelkiismeretfurdalást okoz. Én sem akarattal, sem eddigi életemmel nem adtam okot arra, hogy rájaja a lelkiismeret azokat, akiket úgyis rágni fog, csupán több bizalmat és szeretetet vártam. Azok, akik az én szívem és a tiétek közé a felekezeti ellentét sötét gyűlöletét vetették, rosszul cselekedtek, és Ti még rosszabbul, hogy meghallgattátok őket. Nem én, Ti adtátok meg az árát, hogy elárultatok engem. Szóltam és figyelmeztettelek Benneteket baráti szóval, hogy megkönyékeznek majd Titeket, hetet-havat, mindent ígérnek, amit csak kívántok, de semmit sem tartanak majd be. Most azonban már késő.

Azzal a szeretettel, amely eltölti az állhatatosát és az elárultat, szólok Hozzátok: Béke veletek! Isten áldása legyen házaitekön és családaitok körében. Szeressük egymást. A szeretet győzedelmeskedik a világon. Tűnjék el szívetekből az egyenlenség, széthúzás, bizalmatlanság, gyűlölet, önző célokért való tülekedés valahány gyöngesége és bűne az emberi léleknek! Ezek a sír széléig vezettek Benneteket. Ne hasogassunk eleven testünkbe!

S most Hozzátok is fordulok, lelkész társaim. Meg kell köszönjem ügybuzgalmatokat, hogy oly tekintélyes néptömeget sorakoztattatok fel zászlaink alatt. Isten fizesse meg buzgóságotokat és segítse győzelemre törekvéseiteket.

Bensőséges köszönetet mondok *Kutlik* ny. ev. tiszteletes, dechtári földbirtokos úrnak, épp így *Cimrák* J. szelnici ev. lelkész úrnak, továbbá a mi nagyrabecsült veteránunknak, *Makovický* P. úrnak és fiának; dr. *Burjan* P. úrnak, akik a maguk körében minden lehető elkövettek, hogy zászlómat győzelemre segítsék. Nem így történt. Sajnos, népünk még nem ismeri fel, miről van szó a képviselőválasztásnál. Még sokat kell dolgoznunk, nevelnünk, írunk, figyelmeztetnünk, míg abban a helyzetben lesz, hogy képes megvédeni polgárjogait...

Szlécsen, 1898. febr. 2-án.

Hlinka András
háromszlécsei lelkész,
a „Eudové Noviny” társszerkesztője.

B

1898 febr. 12

Paksy József kassai főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a lizskófalvi csendőrsortűz ügyében

Ig. Min. U 6.457/1905 (Ta-56/10.500)

Királyi Főügyészség

Kassán

709. szám

Fü. 1898”.

Nagyméltóságú királyi Igazságügyi Ministerium!

Az 1872. évi január 2.-án 1586/I. M. szám alatt kibocsátott utasítás 21. §-za alapján, az 1898. évi február 1.-én Lizskófalva községben történt csendőri fegyverhasználatról és annak előzményeiről tiszteletteljesen előterjesztem jelentésemet:

A folyó február hó 1-én Rózsahegyén megtartott képviselő választás tartama alatt, a közel-fekvő Liskófalva községnek otthon maradt (és így jobbára választói joggal nem bíró) lakosai között, a szemben álló szabadelvű és néppártnak győzelmi kilátásai felett veszekedés, majd dula-kodás támadt, minek hevében a néppárthoz szítok a községi tanítónak ablakait betörték. A zavargás híre Rózsahegyéről csendőrök érkeztek és a zavargásban résztvett egyének után nyomozva, a községi korcsmába mentek, amely zajongó néppel volt megtömve és a korcsma helyiségeit nagy nehézséggel kiürítették.

A kiszorított tömeg azonban nagy dühvel visszafordult és ostrom alá vette a korcsma épületet, kődobással minden ablakot kitörték, majd pedig az elzárt ajtót beszorítva, a korcsma épület pitvarába hatoltak, a hol a csendőrség állást foglalt. A csendőrök ismételt figyelmeztetések után a nép közé tüzeltek. Lövegeik hét embert találtak, kik közül négy elhalt, kettő súlyosan, egy könnyen sebesült. Az elhalt áldozatok között van a korcsmárosnál alkalmazott 18 éves nevelő is, akit a zárt helyen tüzelő csendőröknek egy szobajáton áthatoló golyója ölt meg.

A rózsahelyi királyi ügyész a bűnvádi eljárásnak megindítása iránt haladék nélkül indítványt tett s ennek következtében a rózsahelyi törvényszéki vizsgálóbíró már február 2-án megindította a nyomozást és megszakítás nélkül folytatja. A hatósági közegek ellen elkövetett erőszak büntetéseben gyanús személyek közül eddig 14 terhelt helyezettett vizsgálati fogságba és 140 egyén hallgattatott ki.

A rózsahelyi kir. ügyésznek a büntető eljárás megindítását tárgyazó jelentését tudomásul véve, az ügyet nyilvántartásba vettem. Annak fejleményeit és további kezelését éber figyelemmel kísérendem.

Kassán 1898. évi február hó 12.-én.

Paksy József
kir. főügyész.¹

C

1899 ápr. 21

Paksy József kassai főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a liskófalvi néppárti tüntetők elleni elsőfokú ítéletről

Ig. Min. U 6.457/1905 (Ta 56–6.046/1899)

Királyi Főügyészség

Kassán

1517

Fü. 1899

Nagyméltóságú királyi Igazságügyi Ministerium!

A hatóság elleni erőszak és a magánosok elleni erőszak büntetetei miatt vádolt Karlik Demkó András és társai elleni bűnperben, vonatkozással az 1898. július 20-án 18810/I. M. 1898/II. szám alatt leküldött magas rendeleltre mély tisztelettel jelentem, hogy a rózsahelyi kir. törvényszék folyó évi április 17, 18 és 19. napjain, a bűnvádi perbe idézett 82 vádlott közül 71 vádlottal megtartotta a végtárgyalást, s ezekkel szemben a büntető ügyet ítélettel látta el.

¹ A kassai főügyész vádhatározatát a nyári munkákra az ország különböző részein szétszéledt vádlottaknak nem tudták kézbesíteni. November 4-én még mindig azt jelenti a kassai főügyész, hogy „a főtárgyalás csak a tél folyamán lesz megtartható, mert az ország különböző helyein tutajozással foglalkozó, részben pedig napszámban dolgozó vádlottaknak nagyobb felerésze csakis a karácsonyi ünnepekre tér vissza, és a vádhatározat előbb nem kézbesíthető.” (Uo.) – Végül is 1899. április 17-ére kitűzték az ügy tárgyalását a rózsahelyi ügyészségen.

A végtárgyaláson meg nem jelent 11 vádlott ösmeretlen helyen tartózkodik.¹

A kir. törvényszék ítéletével 34 vádlott felmentetett a vád és következményeinek terhe alól, 37 vádlott pedig bűnösnek mondatott ki a Btk. 165. §-ba ütköző hatóság elleni erőszak s közülük 7 vádlott a Btk. 176. §-ába ütköző magánosok elleni erőszak vétsége miatt és mindannyian fogházzal büntetettek.

Két vádlottal szemben fejenként 4 havi, kilencz vádlott ellen fejenként 3 havi, egy ellen 2 havi, huszonegy vádlottal szemben fejenként egy havi fogházbüntetés alkalmaztatott; négy vádlott pedig egyenként 14 napi fogházra lett elítélve.

A kir. ügyész a Btk. 163. §-a alkalmazásának mellőzése miatt és a büntetés felemelése céljából az elsőbíróság ítélete ellen fellebbezést jelentett be. A kir. ügyész az ítélet felmentő részében, a vádlottak pedig a büntető ítéletben megnyugodtak.²

Kassa, 1899. évi április hó 21-én.

Paksy József
kir. főügyész.

D

1900 jún. 1

Kray István pozsonyi főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszterhez a lizskófalvi ügyben a Kúria által hozott ítélet tárgyában

Ig. Min. U 6.457/1905 (Ta 56–35.528)

1017 sz.

Fü. 1900

Nagyméltóságú Kir. Igazságügy Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak a hatóság elleni erőszak és a magánosok elleni erőszak büntetetei miatt vádolt Karlik Demkó András és társai elleni bűnygyben 1898. évi július hó 20-án 18810/I. M. 898 II. szám alatt a kassai kir. főügyésznek 1899. évi június 23-án 2635. f. ü. 899 szám alatt Nagyméltóságodhoz intézett jelentése kapcsán van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy a rózsahegy kir. ügyésznek folyó évi 1756 kü. 900 számú jelentése szerint a m. kir. Curia, folyó évi május hó 1-én hozott 8601/99 P. számú ítéletével Karlik Demkó András, Hatyár Klacskó András, Lankó János, Dvorszki István, Lukács Lucsankin György, Misata Czubrik József, Szrcseny János, Karaik Chvalik István és Bobula József vádlottaknak össz-büntetését egy évi börtönre, – Karlik Demkó János, Leszák Hlavka János, Kulhány András, Betusák János, Forgács János, Vábik József, Szliacsán József, Czamber Bisztricsán János, Borony András Korenkin, Ifj. Laukó József, Fula János, Kosza Klacskó József, Fula József, Kubacska István, Katyár János, Laukó István, Mika István, Piroch Cypryján, Lubelec István, Debnár Pecsenska János, Srobár Princz Péter, Karlik József za Zohumia, Karlik z Prihradi István, Jurgas Blaskó József és Moravcsik János vádlottaknak szabadságvesztés büntetését hat hónapi börtönre felemelte, egyebekben pedig a kir. ítélőtábla ítéletét helyben hagyta.

Mély tisztelettel

Pozsony 1900 június 1-én

Nagyméltóságodnak alázatos szolgája
kir. főügyész.

Kray István

¹ Karlik Demkó András és társai a bűnper elől Amerikába mentek, s csak 1905-ben tértek vissza.

² A pozsonyi kir. ítélőtábla 1899. május 30-án további 3 vádlottat felmentett, 9 vádlott ítéletét pedig enyhítette.

E

1900 okt. 23

Plósz Sándor igazságügyminiszter előterjesztése az uralkodóhoz a lizskófalvi ügy elítélteinek megkegyelmezése tárgyában

Ig. Min. U 6.457/1905.

59613 sz.
IM. 1900.

Legkegyelmesebb Úr!

Hatósági közegek és magánosok elleni erőszak büntette miatt jogerejüleg elítélt fogva lévő Laukó András (helyesen: István) és 21 társa lizskófalvi lakosok érdekében hozzátartozóik a % alatt legmélyebb alázattal ide zárt folyamodványban az elítéltekre kiszabott szabadságvesztés büntetés hátra levő részének királyi kegyelem útján leendő elengedéséért esedeznek. Ezt a folyamodványt szabályszerű tárgyalás után és a tényállásnak 2. alatt legmélyebb alázattal mellékelt bűnügyi és tárgyalási iratokból merített előadása mellett, az alábbi legalázatosabb előterjesztéssel vagyok bátor Császári és Apostoli Királyi Felségednek bemutatni.

1898 február hó 1-én a rózsahelyi választó kerületben, Rózsahelyen tartott országgyűlési képviselő választás alkalmával Lizskófalva községben, este nagyobb és pedig néppárti, többnyire választói jogosultsággal nem bíró fiatal legényekből álló tömeg gyűlt össze a községi korcsmában, ahol a választás eredményének kihirdetésére várokoztak.

A jelen voltak egymásközt szidták a szabadelvű pártiakat, a lutheránusokat és a zsidókat. Midőn pedig a szabadelvű párthoz tartozó két egyén a korcsmába bement, ezeket körülfojták, tetteleg bántalmazták és a korcsmából eltávolították.

Ezután történt, hogy többen a falut bejárták és szidalmazások közt több ház ablakait is betörték.

Este nyolcz óra tájban négy csendőrből álló járőr érkezett a községbe, s a vett értesítés folytán első sorban a korcsmai verekedés és vagyonrongálás tetteit akarta kipuhatolni. – A járőr, e czélból, a községi bíróval a korcsmába ment, s miután ott izgatott hangulatot tapasztalt, a községi bíró által a zárórát kihirdettette és azután a korcsmában levőket abból lassan kiterelte. A korcsmából távozott tömeg azonban a néppárt híveivel megszorodva, a korcsma előtti téren állást foglalt.

A járőr és a községi bíró – látván a fenyegető helyzetet – a korcsma ajtaját magukra zárták.

A tömeg – ezután kövel kezdte dobálni a korcsmát s fenyegető szavakat hangoztatott a járőr és a községi bíró ellen. Majd többen benyomultak a korcsmába s ott egy üres sörös hordót dobtak az ivószoba ajtajába. A hordó az ajtót betörte, egy csendőrt pedig a lábán megütött. Egy másik csendőrt, – ugyanekkor a fején kődobás érte. Erre a kövel megütött csendőr a korcsmába benyomult nép közé lőtt. A lövés keresztülhatolt az ivószoba ajtaján, s egy másik szobába fűrődött, a hol épen az ajtó megett álló Weil Gizella nevelőnőt találta, aki a szenvedett sérülés következtében másnap meghalt.

A lövésre a korcsmából kitódult nép azonban nem oszlott szét, hanem még erősebben folytatta a kődobálást. Hangoztatták, hogy felgyújtják a korcsmát, vagy felrobbantják azt dynamittal. A csendőrök még 17 lövést tettek ezután, de a tömeg csak akkor távozott, a midőn a Rózsahelyről segítségül érkezett négy csendőr is szuronyt szegezve, azt széjjel oszlatta. A lövések folytán Weil Gizellán kívül még három személy halt meg, kettő nyomorék maradt, hatan pedig súlyosan megsérültek.

Ezen tényállás alapján 82 vádlott ellen indított meg az eljárás hatósági közegek és magánosok elleni erőszak büntette miatt.

A rózsahelyi kir. törvényszék a 82 vádlott közül 1899 április hó 19-én 688. szám alatt hozott ítéletével 37 vádlottat, a pozsonyi kir. ítélőtábla 1899. évi május hó 30-án 1232. számú ítéletével harmincnyolcat, a kir. Curia 1900. évi május hó 1-én 8611 szám alatt kelt ítéletével ugyanannyit ítél el a vád alapját képező bűncselekmények miatt és pedig egy-egy évi börtönre ítéltettek: Dvorszki István, Lukács Lucsankin György, Missatta Czubrik József, Szrseny János, Kárnik Chavilik István, Bobula József, továbbá Laukó János, aki büntetését nem kezdte meg s a kire a jelen kegyelmi kérelem ki sem terjed, valamint Karlik Demkó András és Hatyár Klacsó András, akik szökésben vannak.

Hat-hat havi börtönre ítéltettek Karlik Demkó János, Kulhány András, Czamber Bisztriczán János, ifj. Laukó József, Kubeskó István, Hatyár János, Piroch Cyprián, Srobár Princz Péter, Karlik József Zo Zohumnia, Jurgós Blaskó József, Laukó István (András), Muka István, Hosszu Klacsó József, Borony András Koremkin, Fula József és Vábik József.

Ezeken kívül hat hónapi börtönre ítéltettek Debnár Pecsénka János, aki büntetését szintén nem kezdte meg s akire jelen kegyelmi kérelem ki sem terjed, továbbá Karlik Demkó János és tíz társa, akik szökésben vannak. – A letartóztatásban lévő elítéltek szabadságvesztés büntetése különböző időben vétetett fogatba. – Az egyévi börtönre ítélték közül: Dvorszki Istvánnak, Lukács Lucsankin Györgynek, Missata Czubrik Józsefnek, Szrseny Jánosnak, Karnik Chavilik Istvánnak büntetése 1901 május hó 28-án, Bobula József büntetése pedig 1901 június 14-én telik le. – A hat havi börtönre ítélték közül Karlik Demkó János, Kulhány András, Czamber Bisztriczán János, ifj. Laukó József, Kubeskó István, Hatyár János, Piroch Cyprián, Srobár Princz Péter, Karlik József Zo Zohumnia és Jurgós Blaskó József büntetése 1900. évi november hó 28-án, Laukó István (András) büntetése 1900 december hó 4-én, Muka István büntetése 1900 december 10-én, Hosszu Klacsó József és Borony András Koremkin büntetése 1900 december 14-én, Fula József büntetése 1900 december 18-án és Vábik József büntetése 1901 január hó 14-én telik le.

A szabadságvesztés büntetésüket szenvedő elítéltek hátralevő büntetésének királyi kegyelem útján való elengedéséért folyamodnak ezeknek hozzátartozói.

A kegyelmi kérvényben előadják, hogy az elítéltek terhére megállapított büntetendő cselekmény országgyűlési képviselő választás alkalmával követtetett el, mikor a kedélyek amúgy is izgatottak és ezen természetszerű izgatottságot egyes lelketlen, de a felelősségre vonás elől állítólag Amerikába elmenekült bujtogatók, szám szerint tizenhármán – a beszámíthatatlanságig fokozták.

A kegyelmi kérvény tárgyalása során meghallgatott igazságügyi hatóságok, névszerint a rózsahelyi királyi ügyész, az ugyanottani királyi törvényszék és a pozsonyi királyi főügyész folyamodók kérelmét Császári és Apostoli Királyi Felséged legmagasabb kegyelmére ajánlják és pedig a rózsahelyi királyi ügyész és az ottani királyi törvényszék mind a 22 elítélt büntetése $\frac{2}{3}$ részének elengedését, a pozsonyi főügyész ellenben ugyancsak mind a 22 elítélt büntetésének még hátra lévő részét teljesen elengedni véleményezik.

Figyelemmel vannak az ajánló hatóságok arra a körülményre, hogy az elítéltek bűncselekménye a néppárt vezető embereinek a nép vallási érzelmeire tett izgató hatásának tudható be, hogy az esemény a választások korszakában, tehát olyan időben történt, a midőn a kedélyek izgalomra hajlók és a szenvedélyek könnyen felkölthetők voltak, hogy a királyi Curia ítélete az elkövetett cselekmény után 2 év és 4 hónap múlva került csak végrehajtás alá és így az nemcsak a kiszabott büntetések súlya, hanem az elkövetés óta lefolyt idő hosszabb tartama következtében is immár túlszigorúnak mutatkozik, s hogy nem mutatkozik jogosnak az, miszerint a tulajdonképpeni izgatók szökésük által a megérdemelt büntetés elől menekültek, míg ellenben áldozataik a vallási érzelmeikkel üzött visszaélések folytán félrevezetett szegény, műveletlen

parasztok, az állam és jogrendbontó, de mindig a biztos háttérben maradó izgatóknak eszközei le vannak tartóztatva.

Részemről arra való tekintettel, hogy az elítéltek lehetőleg aránylagos büntetést szenvedjenek azzal a legalázatosabb előterjesztéssel vagyok bátor Császári és Apostoli Királyi Felséged elé járulni, hogy ebben az ügyben a 6 hónapi börtönbüntetésre elítélt egyének szabadságvesztés büntetésének hátralévő részét, az egy évi börtönbüntetésre elítéltek hátralévő szabadságvesztés büntetéséből pedig 6 hónapi börtönbüntetést legkegyelmesebben elengedni méltóztassék.

Különös súlyt helyezek arra, hogy az elítéltek az indulatok felgerjedésében cselekedvén: lelki állapotuk a cselekmények következményeinek mérlegelését vagy meggondolását majdnem kizárta, továbbá nem hagyhatom figyelmen kívül, hogy az elítéltek az őket felizgató egyének befolyása alatt állottak; ilyen alkalommal elkövetett büntetendő cselekmények megtorlásánál pedig a szigorúságnak teljes mérvben hely nem adható. Alázattal említem fel, hogy az elítéltek fiatal korban lévő földművesek, s a becsületsértés vétsége miatt büntetve volt Bobula József kivételével büntetlen előéletűek és mivel a tömegesen végrehajtott büntetés – ha ez részben is lesz végrehajtván – nemcsak elijeszti az illetőket, a hasonló cselekményektől, de fel is világosítja őket arról, hogy az államhatalom bárkivel szemben is tud érvényt szerezni a rend felforgatói ellen. Az előterjesztett kérelmet ezen okokból, s az elítéltek hozzátartozóira való tekintettel is, mély alázattal pártolom.

Bátor vagyok ezek alapján azzal a legalázatosabb előterjesztéssel Császári és Apostoli Királyi Felséged elé járulni, hogy hatósági közegek és magánosok elleni erőszak büntette miatt elítélt fogva levő Dvorszki Istvánnak, Lukács Lucsankin Györgynek, Missata Czubrik Józsefnek, Szrseny Jánosnak, Karnik Chavilik Istvánnak és Bobula Józsefnek egy évi börtönbüntetéséből hat hónapot, Karlik Demkó Jánosnak, Kulhány Andrásnak, Czamber Bisztriszán Jánosnak, ifj. Laukó Józsefnek, Kubeskó Istvánnak, Hatyár Jánosnak, Piroch Cypriánnak, Srobár Princz Péternek, Karlik Józsefnek Zo Zohumnia, Jurgós Blaskó Józsefnek, Laukó Istvánnak (Andrásnak), Muka Istvánnak, Hosszu Klacsó Józsefnek, Borony Andrásnak Koremkin, Fula Józsefnek és Vábik Józsefnek pedig hátralévő szabadság vesztés büntetését legkegyelmesebben elengedni méltóztassék. A legfelsőbb elhatározásnak ebben az értelemben szerkesztett tervezetét 3 % alatt vagyok bátor Császári és Apostoli Királyi Felségednek a legmélyebb alázattal bemutatni.

Budapest 1900 október 23-án

Dr. Plósz Sándor.

Magyar igazságügyministerem előterjesztésére hatósági közegek és magánosok elleni erőszak büntette miatt elítélt Dvorszki Istvánnak, Lukács Lucsankin Györgynek, Missata Czubrik Józsefnek, Szrseny Jánosnak, Karnik Chavilik Istvánnak és Bobula Józsefnek egy évi börtönbüntetésükből hat hónapot, Karlik Demkó Jánosnak, Kulhány Andrásnak, Czamber Bisztriszán Jánosnak, ifj. Laukó Józsefnek, Kubeskó Istvánnak, Hatyár Jánosnak, Piroch Cypriánnak, Srobár Princz Péternek, Karlik Józsefnek Zo Zohumnia, Jurgós Blaskó Józsefnek, Laukó Istvánnak (Andrásnak), Muka Istvánnak, Hosszu Klacsó Józsefnek, Borony Andrásnak Koremkin, Fula Józsefnek és Vábik Józsefnek pedig hátralévő szabadságvesztés büntetésüket kegyelemből elengedem.¹

Kelt Bécsben, 1900. évi november hó 2-án.

Ferenc József.

¹ A büntetését később megkezdő három további vádlott is kegyelmet kapott. Karlik Demkó András és öt társa 1905 elején visszatértek Amerikából, és 1905. január 31-én megkezdték büntetésük kitöltését. 1905. április 23-án ők is kegyelemben részesültek.

*A nemzetiségi kérdés az 1898. évi közoktatási költségvetés vitájában*¹

1898 febr. 15

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde a kormányzat iskolapolitikájáról a közoktatási költségvetés vitájában

Képv. Napló, 1897–1901, XIII. 6–8. 1.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Azt hiszem, helyesen járok el, ha, eddigi szokásomhoz híven, azonnal a vita elején szólalok fel és tárczám néhány kérdésére nézve előzetes tájékoztatást nyújtok. Talán helyeselni fogja a t. ház azt is, ha ez alkalommal a magyar kultúrpolitikának nagy, összefoglaló gondolatai helyett inkább a legközelebbi teendők részletes expozéját terjesztem elő, annál is inkább, mert a magyar kultúrpolitika összefoglaló tételeit volt szerencsém már több alkalommal itt e házban fejtegetni. Hiszen azt is mondhatnám, hogy a magyar kultúrpolitikának azon nagy, általános tételei jóformán magna-chartaként vannak a nemzet közvéleményébe beültetve. És ha ezek közül valamit szünet nélkül kell hangsúlyozni, úgy legyen szabad éppen erről a felelősségteljes helyről különösen csak ebből kettőt kiemelni. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik, hogy itt, ezen a magyar földön nekünk kötelességünk és hivatásunk a magyar kultúra fajsúlyát emelni, mert a vezető és elsőrendű kultúrának itt, e földön a magyarnak kell lennie. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Ha nem a magyar lenne itt az elsőrendű kultúra, az nemzeti létünket alapjában ingatná meg. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Nem erőszakos eszközökkel kell itt tért foglalni, hanem a magyar kultúrának tartalmával, erejével, vagy – ha úgy tetszik – mondjuk, bájjával és varázsával kell a hódító munkát elvégezni. (*Tetszés jobbfelől.*)

Ez az egyik tétel, a mit szünet nélkül hangsúlyozni kell. A másik tétel pedig az, a minek már most felszólalt t. képviselőtársam² is kifejezést adott, hogy az államnak, társadalomnak, egyeseknek és testületeknek sokkal fokozottabb mérvben kell a magyar kultúra ügyével foglalkozni, ennek áldozatot is hozni, a miként azt eddig tettük.

Kijelenti, hogy a népiskolai törvény gyökeres revíziójára hamarosan sor kerül majd.

¹ Az 1898. évi költségvetési vita újabb bizonyítéka a függetlenségi ellenzék nemzetiségpolitikai elfogultságának. A függetlenségi párt szónokája „kortropolitikának” minősíti a magyar többségű vagy éppen színmagyar megyékre vonatkozó iskolaszervezési programot, annak ellenére, hogy Wlassics maga is kénytelen volt beismerni e vidékek iskolai viszonyainak elmaradottságát és a magyar tankötelesek százalékszámának elégtelenségét. „Tehát nemzetiségi területen és nem Békésben, Csongrádban, Biharban vagy Pest megyében kell az állami iskolákat felállítani, ahol azokra égető szükség nincs – jelenti ki a függetlenségi párt szónokája Városv Gyula (Képv. Napló, 1896–1901, XIII. 88. 1.) abból a nyilvánvaló megfontolásból, hogy a túlnyomórészt ellenzéki mandátumokat jelentő színmagyar és magyar többségű vidékeken a kormány iskolaprogramja megzavarhatná az ellenzék helyi érdekeit. A vitában felszólalt még a kormánypárt részéről Bessenyei Ferenc, követelve a tanítóképezdék államosítását, mert hivatalos adatok szerint 1898 tanító nem tud magyarul és 2217 iskolában nem tanítják sikerrel a magyar nyelvet. (Képv. Napló, 1896–1901, XIII. 70. 1.) A vita tárgyával összefügg az 1899. évi közoktatási költségvetés több felszólalása is. Így a szintén függetlenségi párti Kiss Alberté, aki 1899. ápr. 8-án a közoktatási költségvetés vitájában – Wlassics népiskolai összefoglaló jelentését idézve – a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló 1879: XVIII. tc. gyakorlati csődjéről emlékezik meg; elismerve, hogy a magyar nyelv népiskolai oktatása „78 községi, 322 római katolikus, 676 görög katolikus, 910 görög keleti, 229 ágostai evangélikus és egy evangélium szerint reformált egyházi iskolában, összesen tehát 2216 iskolában nem járt sikerrel.” (L. bőv. Képv. Napló, 1896–1901, XXI. 342–44. 1.)

² Az előtte felszólalt Sámuel Lázár.

Azt is kiemelem, a minnek a t. képviselő úr² szintén kifejezést adott, hogy a törvénynek nem annyira a tanügyi, mint inkább a közigazgatási része az, mely különösen reformra szorul. Teljesen osztom ebbeli nézetét is a képviselő úrnak, hogy nem volna helyes és czélszerű most felekezeti harczot felidézni. A felekezeti érzékenység kerülésével kell az ügyet megoldani, de igenis hozzáteszem, hogy a felekezeti szűkkeblűséggel azonban nem kell megalkudni. *(Helyeslés jobbfelől.)* Magam óhajtom azt, hogy ne csak a tanügyi közvéleményben jegeczesedjenek ki azok a tételek, melyek a népoktatási törvényben reformra szorulnak, hanem maguk az iskolafentartók is belásák azt, hogy szükséges reform. Csak egyre vagyok bátor figyelmeztetni, hogy akkor, mikor még 1998 tanító nem tud magyarul, 2217 iskolában nem tanítják sikerrel a magyar nyelvet és a tanítók között van sok aki tud magyarul, de nem akar tanítani, a fegyelmi eljárásoknál pedig, mikor megkeressük a főhatóságokat, ezek egy része meglehetősen könnyedén bánik el a fegyelmi ügygyei és szemet huny a legerősebb állami izgatások tárgyában is, akkor az iskolafen[n]tartóknak maguknak kell a kezöket a szívükre tenni és fontos hazafias érdekek szempontjából maguknak követelni a népoktatási törvény oly revízióját, hogy az állam szuverénitása a maga erejében érvényesülhessen.

Befejezés előtt áll az osztatlan népiskolai tanterv. Ez igen fontos, mert 17 ezer iskola közül 13 ezer osztatlan népiskolai tantervvel működik.

A népiskolai államosítás kérdését is fel méltóztatott említeni a képviselő úrnak. Az államosítás elvi oldaláról én már többször nyilatkoztam a házban, és azt hiszem, oly szabatosággal, hogy ahhoz semmi kétely nem fér. Méltóztatnak tudni, hogy az exkluzív államosítás híve vagyok. Ma nem is erről akarok beszélni, hanem mivel az állami iskolák felállítását is szóba méltóztatott hozni, én az állami népiskolák felállításánál követendő kultúrpolitikámat, úgy az állami népiskolák elhelyezésének kérdését is szükségesnek tartom itt a ház előtt kifejteni. Én az állami népiskolák felállításánál a párhuzamos akciónak vagyok híve, mely a magyar vidéken, mely a vegyes lakosságú vidéken, és mely zárt nemzetiségű területen egyaránt állít állami iskolát, ha erre szükség van. Csak arra vagyok bátor figyelmeztetni a t. házat, hogy a székelység alig volt versenyképes a Királyhágón túl. Két év előtt 22, ma 119 állami iskolája van, ezen tiszta magyar vidéken is szaporítottam tehát az állami iskolákat. *(Helyeslés jobbfelől.)* A nagy magyar Alföldön százezerre megy a nem iskolázottak száma. Én ahhoz a tradícióhoz, mely a közoktatási miniszterek jelentéseit mindig jellemezte, hogy tudniillik mindig híven, semmit sem takargatva, szokta előadni az árnyoldalakat ép úgy, mint a fényoldalakat, kénytelen vagyok kiemelni, hogy a magyar faj az iskolázott tankötelesek tekintetében a harmadik helyen van. Ezer tanköteles közül iskolázott gyermek van a németek között 92, a tótok között 84 és a magyarok közt 83 százalék. Húsz túlnyomóan magyar vármegyében csaknem százezer a nem iskolázott gyermekek száma. Ezért, midőn az úgynevezett vegyes lakosságú, vagy zárt nemzetiségű területeken állítok fel iskolákat, ugyanakkor Csongrádmegyében is egész sorát állítom fel az iskoláknak. Hódmezővásárhelyen egészen rendeztem a tanyai iskolák ügyét, mert nagy fontosságot tulajdonítok annak, hogy a magyar faj kultúrerejét is teljes erővel emeljük. *(Általános helyeslés.)* A mi a vegyes lakosságú községeket illeti, ezekre nézve is megvan a tervem. Vannak olyan községek, a hol a magyar elem kisebbségben, s vannak olyanok, a hol többségben vannak. Például kisebbségben van a királyhágóntúli, a tiszabalparti és tiszamarosszögi vármegyékben 590 községben. Ezen községek közül 332-ben nincs állami iskola. Azon a területen, a hol a magyar elem többségben van, 343 ilyen község közül nincs állami iskola 221-ben. Ha Magyarország ethnoszát e szempontból nézzük, 550 iskolára van szükség. Az ország többi részeiben, eltekintve a most kijelölt résztől, szintén körülbelül 550 iskola szükséges, úgy hogy ezer iskola felállítása céloztatik. Ezt öt évre felosztva, merem mondani, az állam minden nagyobb megterheltetése nélkül keresztül is lehet vinni. *(Általános helyeslés.)* A zárt nemzetiségű területeken igen örvendetes jelenség mutatkozik. Több román község van, a mely e részben áldozatokat is hoz, s maga kéri az állami iskola felállítását, például Aradmegyében. *(Tetszés.)* Ahhoz a felfogáshoz is csatlakozom, mely-

nek már kifejezést is adtam többször, hogy a kisededóvokat bizonyos nexusba kell hozni az állami iskolákkal, azaz, a hol állami népiskola van, ott legyen kisededóvoda is, úgy hogy a kisededóvó legyen az első fok, melyből azután a gyermek az állami iskola számára előkészítetik...

T. ház! Egy nagyon fontos újítás, ezt is, ha jól emlékszem, Sámuel Lázár t. képviselő úr említette fel, hogy én több román községben az állami iskolában megengedtem azt, hogy a második és harmadik osztálytól kezdve a román ifjúságot román írásra és olvasásra is tanítsák. Méltóztassék azt elhinni, hogy a románok ezt igen nagy örömmel vévén, az állami iskolák irányában sokkal nagyobb hajlandóságot mutatnak, és én egészen helyesnek is tartom, hogy a második és harmadik osztálytól kezdve a román a maga anyanyelvén olvasni és írni tanulhasson. *(Helyeslés a jobboldalon.)...*

107.

1898 febr. 26

Belügyminiszteri rendelet¹ a szabályellenesen alakult felosztatott vagy felfüggesztett egyletekben való részvétel kihágássá minősítése tárgyában²

Rend. Tára, 1898, I. 244–248. l.

Az 1875. évi május 2-án 1508. eln. sz. a. kelt belügyminiszteri körrendelet értelmében mindennemű egylet megalakulása előtt köteles alapszabálytervezetét – illetékes törvényhatósága útján – a m. kir. kormányhoz felterjeszteni. Ha az ilykép felterjesztett alapszabálytervezetre 40 nap lefolyása alatt határozat nem hozott vagy észrevétel nem tétetett, az egyesület működését ideiglenesen megkezdheti ugyan, azonban véglegesen csak akkor alakulhat meg, ha alapszabályai a kir. kormány láttamozásával elláttattak.

Hogy ezen rendelet határozmányainak érvény legyen szerezhető, az 1879: XL. t.-cz. 1. §-a alapján valamely egyletnek a fent említett szabályok ellenére való alakulását, illetőleg alakítását, az ekkép alakult vagy szabályszerűen létrejött, de jogérvényes határozattal felosztatott vagy felfüggesztett egylet vezetésében, gyűléseiben vagy bármiféle működésében való részvétel kihágásnak minősítem, és 15 napig terjedhető elzárással és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel rendelem büntetni.

Erről a törvényhatóságot tudomás, mihez tartás és további megfelelő intézkedés végett értesítem.

Budapesten, 1898. évi február hó 26-án.

Perczel, s. k.

A fent hivatkozott rendelet szövege a következő:

1508/1875. B. M. eln. számú körrendelet, az egyletek tárgyában.

(Valamennyi törvényhatóságnak.)

Az egyletek nagy részét illetőleg az alapszabályoknak a szokásos láttamozási záradékkal való ellátása, valamint általában az államérdek szempontjából az egyletekre gyakoriandó főfelügyelet a vezetésem alatti ministerium hatásköréhez tartozván, hogy úgy a hatóságok, mint

¹ A rendelet teljes címe: „A m. kir. belügyminiszter 1898. évi 1136. eln. számú körrendelete valamennyi törvényhatósághoz, a szabályellenesen alakult vagy alakított, illetőleg a hatóságilag felosztatott vagy felfüggesztett egyletekben való részvételnek kihágássá minősítése tárgyában.”

² A közölt belügyminiszteri rendelet az 1875. évi vonatkozó alaprendelet rendészeti továbbfejlesztése. Éle a „nemzetiségi és szocialisztikus mozgalmak” ellen irányul.

azok, kik egyleteket alakítottak vagy jövőben alakítani kívánnak, kellő tájékozással bírjanak teendőikre nézve, szükségesnek látom, hogy jelezzem a legfőbb szempontokat, a melyek engem e tekintetben vezetnek.

Az egyesülési jog egyike az állampolgárok legbecsesebb jogainak, és én épen ezért feladatomban azt tekintem, hogy ezen jognak élvezetét mentől könnyebbé tegyem, és hogy oly intézkedést léptessenek életbe, melynél fogva a kormányzati szempontból kifogás alá nem eső egyletek működése a kormány semminemű mulasztása miatt bizonytalan időre meg ne akasztathassék.

E célból állapítottam meg azt, hogy – eltérőleg az eddigi gyakorlattól – minden a vezetésem alatti ministeriumnál bejelentendő egylet megkezdhesse ideiglenesen működését 40 nappal alapszabályainak a ministeriumba lett beérkezése után, ha ez idő alatt azokra észrevétel nem tétetett.

De a mint a jogosult egyleti működést egyáltalán megkönnyíteni akarom, épen úgy kötelességemnek tartom, hogy saját törvényes hatáskörömben megakadályozzam a lehető visszaéléseket.

E célból, hogy az egyletek és azok tagjai, valamint a kik egyleteket alakítani szándékoznak, eleve tudják magokat mihez tartani. *1. a)* mellékelve közlöm azon főbb szempontokat, a melyeket a létező egyletek eljárása felett köteles felügyeletnél fogva gyakorolni, és a jövőben létesíteni szándékolt egyletek megalakulására és további felügyeletére nézve szem előtt tartani kívánok és saját hatáskörömben szem előtt tartani fogok.

Midőn a törvényhatóság figyelmét ezen pontozatokra oly célból hívom fel, hogy úgy a területén létező egyleteket, valamint azokat, kik újabban egyleteket alakítani akarnak, adandó alkalommal az azokban előírt megállapodásra figyelmeztesse, ezen kívül még két szempontot kívánok kiemelni.

Az egyik az, hogy a melléklet IX. pontjában foglalt határozmányok az államélet elutasíthatlan és előfordult esetekben eddig is szem előtt tartott követelményeit foglalják magukban, és hogy az abban jelzett eljárást annál inkább kötelességemnek ismerendem a legnagyobb lelkiismeretességgel követni, mennél inkább meg vagyok győződve arról, hogy a polgárok egyesülési joga biztosításának szempontjából egyedüli legcélszerűbb eljárás az, a mely szerint míg ezen jog gyakorlata teljes szabadsággal megengedtetik, addig minden visszaélés, mely azzal netalán üzenék, a legnagyobb törvényes szigorral fenyíttessék.

A másik az, hogy épen ezen tekintetből úgy az államérdek, valamint az egyleti tagok saját vagyoniuk érdekében elvárom, hogy a törvényhatóság kebelében létező vagy megalakuló egyletekre az általam jelzett szempontok kiváló figyelembe vételével fogja a jogköréhez tartozó közvetlen felügyeletet gyakorolni, és mindannyiszor, a hányszor az egyletek részéről alapszabályaikban meghatározott jogkörük áthágását, valamint törvénybe ütköző és államellenes eljárást fog tapasztalni: mindennek előtt a fennálló törvény és szabályrendeletek értelmében saját hatáskörében is fog intézkedni, s nem késend ily esetekben a további intézkedések elrendelése végett engem értesíteni.

Budapesten, 1875. évi május hó 2-án.

Tisza Kálmán, s. k.

(Melléklet az 1508/1875. B. M. eln. számú körrendelethez.)

Az egyleti ügyek elintézése, illetőleg engedélyezése és ellenőrzése tekintetéből következő eljárás állapíttatik meg.

I.

Mindennemű egylet megalakulhatásának főkélléke, hogy alapszabály-tervezetét a m. kir. kormánynak – illetékes törvényhatósága útján – láttamozás végett felterjessze.

Ha az ilyen módon felterjesztett alapszabály-tervezet iránt a kir. kormányhoz lett tettelegesen beérkezéstől fogva 40 nap lefolyása alatt határozat vagy észrevétel az illető egylet alapszabályaira

nézve nem tétetett: működését ideiglenesen megkezdheti; véglegesen megalakítottak azonban minden egylet csak akkor tekintetik, ha szabályosan felterjesztett alapszabályai a kormány látta-mozásával elláttattak.

II.

Lényegesen különböző célú egyletek egy cím alatt közös alapszabályokkal nem alakulhatnak; és így külön alapszabálylyal kell alakíttatnia:

politikai,
humanisztikus,
nyerészkedési,
közművelődési és
gazdasági egyleteknek.

Nemzetiségi egylet csak mint irodalmi és közművelődési egylet alakulhat.

III.

Politikai és munkás-egyleteknél egyleti tag csak magyar honpolgár lehet.

Tudományos célú közművelődési és irodalmi egyleteknél, melyekhez a II. szerint a nemzetiségi egyletek is sorozvák, tiszteletbeli tagok idegen állam polgárai is lehetnek, ha megválasztásuk a kir. kormány által jóváhagyatik.

IV.

Politikai és munkás-egyleteknél főkegyetek alakítása meg nem engedtetik. Másnemű egyleteknél az egyletek célja, hivatása és természetére való tekintettel fog – az alapszabályok minőségéhez képest – határozat hozatni.

V.

Munkás-egyleteknek csak azok tekintetnek, melyek az 1872. évi ipartörvény értelmében alakíttatnak.

Másnemű egyletek, habár munkások által alakíttatnak is, csak oly tekintet alá esnek, mintha bármily nem munkával foglalkozó egyének által alapíttatnának.

VI.

A nemzeti cím használata egyleteknek nem engedtetik meg.

VII.

Hazai egyleteknek idegen állam címerének, színeinek vagy jelvényeinek használata nem engedtetik meg.

VIII.

Részvény-egyletek kivételével – községek- és testületeknek, ha valamely egyletbe az alapszabályok szerint, mint tagok, be is léphetnek, képviselők által gyakorlandó tanácskozási és szavazási jog nem engedélyeztetik.

IX.

Minden egyleti alapszabályba felveendő, hogy az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott cél és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben

további működésének folytatása által az állam vagy az egyleti tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni felosztás terhe alatt köteleztetik.

108.

Iratok „A szlovák munkás néphez” (1898) című röpiratról¹

A

1898 márc. 15

Hammersberg Jenő budapesti kir. főügyész jelentése Erdély Sándor igazságügyminiszternek a szlovák munkássághoz intézett röpirat elleni eljárás tárgyában

Ig. Min. 1898 R 15/18276

Királyi főügyészség Budapesten.

1884 szám

f. ü. 898

Nagyméltóságú

kir. igazságügyi Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Mély tisztelettel jelentem, hogy a budapesti „Gutenberg” könyvnyomdában „Pozor Slovensky robotny lud v Budapesti” felirat és „Ty zvolavatelja” „Figyelmeztetés a budapesti tót munkás néphez”, „Az összehívók” aláírással megjelent tót nyelvű *röpirat*² közzététele miatt a btk. 172. §-ának 2., pontja alá eső *osztály*² ellen gyűlöletre izgatás vétsége címén *f. é. 1084 sz. a.*² sajtó panaszt emeltem, *ez úttal pedig*³ vádlevelemet is a budapesti kir. sajtó bírósághoz betérjesztetem. –

Budapesten 898 márczius 15-én.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálója
a budapesti kir. főügyész:

Hammersberg Jenő.

¹ Bernáth Kálmán nyitrai származású pesti szlovák asztalosmunkás mozgalmi szerepléséről először a szlovák nemzeti párt lapja, a Národné Noviny ad hírt az 1898 január elején tartott fővárosi szlovák munkásgyűlésről közölt tudósításában. Bernáth pörbefogásáról a Nova Dobá-ból (1898. ápr. 1. 4. sz.) értesülünk, a felmentésről mind a Népszava (*Felmentett vádlottak*, Népsz., 1898. máj. 14. 24. sz.; a „Figyelmeztetés a tót munkásokhoz” röpiratból közölt részlettel), mind a Národné Noviny (1898. máj. 9. 105. sz.) megemlékezik. A Népszava az év folyamán később is foglalkozik a pesti szlovák munkások ügyével, így a fővárosi szlovák napszámosok inséges helyzetével kapcsolatban. (*Mire jók a tót napszámosok*, Népsz. 1898. júl. 23. 47. sz.)

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Ua. és oldalt kék ceruzával: mikor? ki ellen?

B

1898 máj. 12

Hammersberg Jenő budapesti kir. főügyész jelentése Erdély Sándor igazságügyminiszternek a szlovák munkásokhoz intézett röpirat felelős szerkesztőjének felmentése tárgyában

Ig. Min. 1898 R – 15/18276

Királyi Főügyészség Budapesten.

3460

fű 98

Nagyméltóságú

kir. igazságügyi Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Hivatkozva f. évi márczius hó 15-én 1884. sz. a tett jelentésemre, mély tisztelettel jelentem, hogy a Budapesten „Figyelmeztetés a budapesti tót munkás néphez” felirat alatt előállított röpirat miatt indított sajtó perben a közzétételért felelős egyént, Bernáth Kálmán szerzőt, miután a budapesti esküdtek a f. hó 7-én megtartott tárgyaláson sem az izgatás vétségét, sem a vétkességet nem állapították meg, a sajtóbíróság az ellene emelt vád alól felmentette.

Budapesten, 1898 évi május 12-én. –

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálója
a budapesti kir. főügyész:
Hammersberg Jenő.

109.

*A nemzetiségi kérdés az 1898. évi költségvetési vitában*¹

A

1898 márc. 23

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök beszéde a nemzetiségi kérdéstről a költségvetésről szóló törvényjavaslat vitájában

Képv. Napló, 1896–1901, XIV. 245–247. l.

...Midőn látjuk, t. ház, hogy itt a házban bizonyos körültekintéssel és bizonyos gyöngéd modorban beszélnek a nemzetiségekről a néppárti képviselők, akkor látom azt, hogy abban a néppárti akcióban a nemzetiségek is számításba vannak véve, *(Úgy van! jobbfelől)* és a nemzetiségek segítségével akarják sikerüket elérni. *(Igaz, Úgy van! a jobboldalon.)*

¹ Az 1898. évi képviselőházi költségvetési vitában ismét felmerült a nemzetiségi kérdés. Mind az ellenzéki, mind a kormánypárti felszólalásokból a nemzetiségi alapkövetelések félreértése, illetve szándékos félremagyarázása jut kifejezésre. *Makfalvy* Géza, az ellenzék nemzeti párti szónoka 1898. március 17-i beszédében Bismarck poseni és sziléziai nemzetiségi politikáját emlegeti a további nemzetiségi birtokvásárlások meggátolására. (Képv. Napló, 1896–1901, XIV., 103–105. l.) Bánffy miniszterelnök – a néppárt nemzetiségi agitációját támadva – ez alkalommal nyíltan kijelenti (A), nemzeti politikája „nemzeti sovínisztikus irányú” (ugyanazt évekkal később részletesen kifejti *„Magyar nemzetiségi politika”* című 1903. évi röpiratában). – A néppárti ellen-szónok, *Molnár* János apát ugyanekkor elhangzott beszédében (B), amelyben a magyar országgyűlésen eddig magyar képviselő részéről nem tapasztalt élességgel bírálja az 1868. évi nemzeti-

T. ház! A nemzetiségeknek meg vannak Magyarországon a maguk jogai, a nemzetiségeknek törvények által biztosított jogait érinteni nem akarja senki, nem akarjuk mi sem. De t. ház, ha azokat a szélsőket, azokat a pánszlávoknak nevezett agitátorokat, a kikkel a felvidéken a múlt időkben nem tartotta megengedhető dolognak egy párt sem összeköttetéseket keresni, ha azokat ma segítségül hívják és azokkal próbálnak ma eredményeket elérni, ... *(Igaz, Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondás a baloldal hátsó padjain.)*

Buzáth Ferenc: Kicsoda? Tessék megnevezni! (Zaj.)

Báró Bánffy Dezső miniszterelnök.... akkor, t. ház, ne méltóztassanak csodálkozni, hogyha a kormány kötelességének tartja erélylyel és erős kézzel lépni fel esetleg a választásoknál, is, *(Helyeslőleg jobbfelől.)* mert azt gondolom, Magyarország érdekében nem állhat, hogy az állam integritása, az állam nemzeti jellege, az állam magyarsága ellen magukat érvényesíteni akaró tényezők úgy jussanak eredményre, a hogy én szerintem jutnának, ha kellő erélyt velük szemben ki nem fejténék. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldal hátsó padjain.)...*

A néppárti keresztényszocialista agitációt veszedelmesnek, tekintélyrombolónak minősíti. Ennek eredménye az lesz, hogy a megerősödő „szocialisztikus” mozgalom mind az állam, mind az egyház ellen fordul majd, amit a továbbiakban az Adán megjelenő szocialista lapból (nyilvánvalóan a „Zemljodelac”) vett idézettel igyekszik bizonyítani.

Igenis t. ház, mi eljárunk ezekkel szemben is egyformán, különbség nélkül, azokkal az eszközökkel, a melyeket törvényeseknek tartunk és a nyugalom biztosítása szempontjából szükségesnek. De mégis czélszerű, hogy méltóztassanak ismerni, hogy van egy lap, – ha nem tévedek Bács vármegyében, gondolom Adán jelenik meg, – ez erős szocialisztikus irányzattal van szerkesztve; bizony erőssen üti a kormányt, de gondoskodik a papok ütéséről is. *(Élénk derűtség. Olvassa.):* „Kinek higgyen a munkás? – mondja egyebek közt. – „Ne higgyetek a kormánynak sem, de a keresztényszocializmusnak sem...”

Ezek elmondása után, t. ház, szükségesnek látom elmondani még azt is, hogy a midőn Makfalvay Géza képviselő úr a nemzeti politika elhanyagolásával vádolt, nem tudtam egyebet tenni, mint sajnálni őt.

T. ház! Hogy én milyen nemzeti irányú vagyok, hogy mennyire vagyok sovinszta, mennyire nem, azt nem bízom a pártpolitikai szenvedélytől elvakított képviselő urakra; azt Magyarország közvéleményére bízom. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)* Magyarország közvéleménye kivétel nélkül, egyhangúlag nekem fog igazat adni, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* mert a nemzeti politika irányát követelem, mondhatnám 25 vagy több év óta, nemzeti sovinsztikus irányban, oly eszközökkel, a melyek eredményre vezetnek, s a melyek nem egyhangú szavakban, hanem elért eredményekben nyilvánulnak. *(Igaz! Úgy van! Éljenzés a jobboldalon.)*

Bírálatai engem nem fognak megingatni abban, hogy utamon tovább haladjak. Tisztában vagyok azzal, t. ház, hogy az az út, a melyet e tekintetben követünk, jó és helyes. Látjuk, hogy benn az országban a nemzetiségi agitáció a minimumra szállott alá, az egyes nemzetiségek maguk közt ellentétben vannak a küzdelem módja iránt és látjuk, hogy a külföldi sajtóban próbálnak vádaskodni a miatt, hogy a magyar nemzeti állam megalakítása felé haladunk. T. ház! A vádak elhagzanak, mert alapjuk nincs...

ségi törvény elsikkasztását, kijelenti, hogy a nemzetiségi felfogásának kifejezést adó néppárti bunyevác laptól hazafias kötelességének tartotta az eddig nyújtott lapkaució megvonását. – A költségvetési vita miniszterelnöki válaszbeszédében idézett adai szocialista újság, nyilván Radujkov „Zemljodelac” című lapja lehetett (vö. 95. sz. irat), amelyet néhány héttel Bánffy beszéde után elnémított a kormányzat.

B

1898 márc. 26

Molnár¹ János válasza Bánffy Dezsőnek a néppárt nemzetiségi politikájáról a költségvetésről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor

Képv. Napló, 1896–1901, XIV. 294–295. l.

... A t. miniszterelnök úr visszatért a régi nótára, s a nemzetiségekkel való paktálással vádolja a néppártot.

Zeyk Gábor: Tagadja?

Molnár János: Nem tagadtuk soha. Programmunkban is benne van: itt is nyíltan megvalljuk, hogy igenis mi a nemzetiségeket is pártul vettük és fogjuk is védeni mindenkor azért, mert mi mindenkinek a jogát meg akarjuk védelmezni. (*Közbeszólás a jobboldalon: Nagyon szép!*)

Teljesen igaza van a t. miniszterelnök úrnak akkor, a midőn azt állítja, hogy „Magyarországon meg vannak a nemzetiségeknek a maga jogai”, csakhogy nem tette hozzá azon nagy dolgot, a mit pedig hozzá kellett volna fűznie, hogy: „a papiroson”. Mert nagyon jól tudja a t. miniszterelnök úr, hogy a nemzetiségi törvény nincs végrehajtva. (*Ellenmondások a jobboldalon. Közbeszólások: De igen!*)

Zeyk Gábor: Ez már hazafias beszéd!

Molnár János: Vajjon mikor hajtották végre? Mikor az egyházpolitikai törvényeket meghozták, mindig azt mondták, hogy a meghozott törvényt végre kell hajtani; hát miért nem hajtották ezt végre? Ha azt tapasztalták, hogy e törvény rossz, miért nem revideálták, miért nem javították? (*Zajos ellenmondások jobb felől. Felkiáltások: Eláll! Eláll! Halljuk! a baloldal hátsó padjain! Nagy zaj.*) Meghozni egy-egy törvényt, de Mahomed koporsójának sorsára juttatni, vagyis sem végre nem hajtani, sem nem revideálni, ha rossz, az egy jogállamban el nem fogadható.

Vádol bennünket miniszterelnök úr azzal, hogy a nemzetiségekkel paktálunk, azért, mert nem... (*Nagy zaj a jobboldalon.*)

Elnök (csönget): Kérek csendet, hiszen annál tovább tart.

Molnár János: A miniszterelnök úr azzal vádol bennünket, hogy a nemzetiségekkel paktálunk. Erre már többször megfeleltünk; de ma mégis megfelelek rá és pedig kétféle módon. Felelek először azon kérdéssel, hogy vajjon 96 és néhány képviselő-jelöltünk közül melyik volt nemzetiségi, agitátor, a kit pánszlávizmussal, dako-románizmussal, vagy pangermán érzellemmel lehetne vádolni? Csodálom, hogy azt nem mondják, – a mit valaki a miniszterelnök úr beszéde előtt közbekiáltott, – hogy mind pánszlávok vagyunk, természetesen én is. (*Derűtség balfelől. Felkiáltások jobbfelől: A kauczió!*) Rögtön megmutatom, t. ház, hogy milyen pánszláv, dákoromán vagy ultraszerb vagyok én. Vagy két év előtt több magyar lapnak, egy német, részben egy tót meg egy bunyevác lapnak adtam kaucziót; a magaméból adtam, de ha a pártéból adtam volna is, nem lenne mit szégyelni rajta, hisz önöknek is vannak ily nyelvű lapjaik, s nem tudnám megérteni, miért lennének csak mi arra szorítva, hogy csupán magyar nyelven terjesszük eszméinket?

A bunyevác lapra nézve megbízható férfiak által informáltattam magam arról, hogy nincsenek-e annak a lapnak nemzetiségi velleitásai. És ez a lap két esztendeig meg is állotta helyét,

¹ Molnár János (1850–?) komáromi r. kat. apátplébános, a néppárt egyik vezetője és az egyházpolitikai törvények elleni mozgalom szervezője. A Sopron megyei eszterházi ker. néppárti képviselője.

pedig az a híres Mamusich Lazó örködött felette, a megfojtaná az egész néppártot egy kanál vízben! Tegnap egyszerre a „Bácskai Ellenőr”-t küldötte meg nekem valaki. Akárki volt, fogadja ezennel köszönetemet és hálámat. Ebben azt olvastam, hogy a kauenziómat élvező lap ezt írja: „Mi nem vagyunk magyarok, nem is akarunk azok lenni, mert minket nem magyarnak szült az anyánk. Szeretjük ugyan ezt a hazát, de ez nem lehet hát arra, hogy nemzetiségünket is ne ápoljuk és ne szeressük.” Megkérdeztem egy urat, a ki a bunyevác nyelvét érti, átadván neki a bunyevác és a magyar szöveget, hogy igaz-e ez, vagy nem? A midőn ő azt mondotta, hogy igaz, rögtön, abban a perczen írtam a szabadkai polgármesternek, hogy visszavonom a kauenziót, mert ilyen lappal semmiféle szolidaritásban lenni nem akarok. Azt hiszem ez becsületes, tisztességes, hazafias eljárás volt. (*Tetszés és helyeslés a baloldal hátsó padjain.*)

De, t. ház, két vége van ám a botnak. Az „Opvdovy Krestan” – ez a nemcsak bevallott, hanem szutenírozott és terjesztett kormánypárti lap) – mit írt két évvel ezelőtt, mikor Zichy Nándor egy tót gyűlést magyar nyelven nyitott meg? (*Olvassa*):

„A tót hallgatóságának valóban égnek meredtek a hajaszájai, mikor a megnyitó magyar beszédet hallották.” Továbbá, hogy ők jobb tótok néppárti „Krestan”-nál, és 1896 november 15-én 33. lap 1. hasáb 22. sorában azt mondja, hogy „a néppártiak nem is tótok, hiszen nincsen nemzetiségük”. Azután (*olvassa*): „Mi tótok bírtuk a mi saját, szépen csengő tót nyelvünket, istápoljuk azt és ragaszkodunk hozzá.”

És ezt az újságot, t. ház, a szolgabíráknak és körjegyzőknek a címére küldik, kik azután a jegyzők és a hivatalsszolgák által százsámra osztunk ingyen a népnek. Hát erre tessék kádenciát mondani, (*Helyeslés a baloldal hátsó padjain.*) t. baloldal! Úgy-e, erre hallgatnak, mert védelmükre nem találnak szavakat! Hanem azért mi vagyunk a pánszlávok, és önök a hős hazafiak! (*Nyugtalanóság jobbfelől.*)

Köszönjük végre nagyon melegen a t. miniszterelnök úrnak azt, hogy ő nyíltan és minden kendőzés nélkül megvallotta, hogy a mint ezelőtt vagy másfél évvel az ő lapjai a pirotechnikát emlegették, s miként Tisza István gróf úr is ugyanezt, vagy legalább ilyenformát állított ép az imént, úgy ő is azon nézetben van, mint egy volt főispánja, a ki nekem azt mondotta egyszer, hogy „a néppárt ellen minden szabad.” Fennen hirdette ugyanis, hogy ő igen erélyes intézkedéseket tett arra nézve, hogy a felvidéken, a nemzetiségek-lakta vidékeken a néppárt valamiképen diadalra ne juthasson. (*Helyeslés jobbfelől.*) És még ez a miniszterelnök úr mer azután beszélni a nemzetiségi meg a vallási békéltetésről; ez a miniszterelnök úr mer beszélni Bertalan-éjéről, a ki a stomfai meg a várnai éjt megcsinálta, inszczerita, (*Tetszés a baloldal hátsó padjain. Mozgás jobbfelől.*) a melynek a kegyetlenségei felérnek, vagy legalább is vetekednek a Bertalan-éj borzalmaival! Hanem persze a mikor a miniszterelnök tesz ilyet, akkor az békéltetés; a mikor pedig a néppárt jogokat requirál, az hazaellenes, lázító és forradalmár! (*Tetszés a baloldal hátsó padjain. Mozgás jobbfelől.*)

Legyen szabad ismételtelen kijelentem, hogy ennek a kormánynak egy árva krajczárt sem ajánlok meg, (*Helyeslés a baloldal hátsó padjain. Helyeslés balfelől.*) hanem egy tanáccsal szolgálok neki (*Felkiáltások jobbfelől: Nem kell!*) ajánlok ki valamit, és ez az, hogy se ne féltse a néppártot, se ne féljen a néppárttól. (*Felkiáltások jobbfelől: Nem is fél! Zaj.*) Láttuk Tisza István beszédéből!

Mert a néppárt öntudatosan halad az ő kitűzött célja felé. (*Felkiáltások jobbfelől: Szép cél!*) a mely nem egyéb, mint e hazának üdve jólléte, boldogsága. (*Élénk helyeslés a baloldal hátsó padjain. Mozgás jobbfelől.*) Avagy talán ők bébevették, vagy talán patentet nyertek a hazafiságra? (*Egy hang balfelől: Úgy látszik! Élénk éljenzés a baloldal hátsó padjain. Zaj.*)...

110.

1898 ápr. 3

*A horvát autonóm párt proklamációja a fiúmei kérdésben*E., 1898, 93. sz.²

Fiume, április 2.

Az autonóm-párt ma bocsátotta ki proklamációját, mely így hangzik:

Fiume szabad város választó polgáraihoz!

Az autonóm-párt mint a polgári akarat és a fiúmei szabad patriotizmus érdeknélküli önkéntes kiküldöttje a fiúmei választókat újból felhívja, hogy a választási úrnánál megjelenjenek. Erősebb és büszkébb lesz a ti támogatástok folytán az autonóm-párt, mely a *fiúmei aspirációk* egyetlen és igaz kifejezője; több év óta harcol már a municzipális autonomia és az *olasz nyelv megvédése* érdekében, mint őrre azon politikai jogoknak és helyzetnek, a melyet Fiume számára az 1868. év 30. t.-cz. 66. §. a magyar-horvát kiegyezésben, a fiúmei kérdés végleges megoldása tekintetében biztosít neki. Annál nagyobb erőt ad arra, hogy fentartsa Fiume városának a provizórius adminisztrációt illető azt a módját, a melynek jelszava: nil de nobis – sine nobis! Felbátorítva a városi polgárság általános elismerése és óhaja által az autonóm párt harcol és! arcolni fog a törvényes jogok megvédése talaján, nemesen, minden érdek nélkül, nemes fegyverekkel, nyíltan és büszkén, sarkalva a sok polgári erény példáitól és azon áldozatoktól a melyek 1848, 1861 és 1868-iki poli-

¹ Az 1868: XXX. tc. 66. §-a értelmében Fiume és kerülete a magyar koronához csatolt „külön test” („corpus separatum”), amelynek önkormányzatáról a magyar és a horvát országgyűlés és Fiume város között küldöttségi tárgyalások útján döntenek. A tárgyalások nem vezettek eredményre, ezért 1870-ben provizóriumot vezettek be. A kerület élére a magyar kormány által kinevezett kormányzó került. A várost a polgárok által választott podesta (polgármester) és a képviselőtestület (rappresentazza) kormányozta, hivatalos nyelve, a magyar mellett, az olasz is. A város lakossága 1900-ban 38 995 fő volt, 48,6 százalék olasz, 25,9 százalék horvát, 13 százalék magyar és 12,5 százalék egyéb nemzetiségű. Az olasz polgárság kezdetben a magyar kormány támogatta a helyi önkormányzatot megszüntetni kívánó horvátokkal szemben, s ezért nem küldött képviselőt a horvát tartománygyűlésre, és sikerült elérnie azt is, hogy a horvát gimnáziumot 1895-ben Susakba helyezték át. Bánffy erőszakos politikája azonban közeledésre kényszerítette az autonomista olasz és a helyi horvát pártot. 1897-ben Bánffy ki akarta terjeszteni Fiuméra több magyar törvény érvényét (köztük a közigazgatási bizottságról szóló 1876. VI. tc.-t), megszüntette a fiúmei sajtóügyi esküdszékét és az ide tartozó ügyeket a budapesti esküdszékhez utalta. Ez a fiúmei olaszok és horvátok részéről általános felháborodást váltott ki, mert szerintük a városi képviselőtestület hozzájárulása nélkül nem lehet magyar törvényt kiterjeszteni Fiuméra. Az 1898 januárjában megválasztott *Mayländer* Mihály podesta nem volt hajlandó a hivatali eskü letételére, amíg a kormány fel nem hagy törekvésével. Erre a rappresentazzát feloszlatták, és az ellenzéki tisztviselőket felfüggesztették. Az április 5-re kiírt új választásokon azonban az autonomista párt teljes győzelmet aratott a kormányt támogató liberálisok felett. – A „fiúmei kérdés” egyébként már hónapokkal előbb foglalkoztatta az ellenzéket is. *Kossuth* Ferenc vezércikkben foglalkozott ezzel (*A fiúmei kérdés*, E., 1897. nov. 14. 315. sz.), s a probléma kieleződését a kormány tapintatlanságának és a helyi körülmények elhanyagolásának tartja. – A horvát egyesült ellenzék 1898. aug. 25-i felirata csakhamar bizonyította, hogy a fiúmei kérdésnek az olasz nemzeti mozgalmon kívül fő mozgató ereje a Horvátországgal való egyesítés követelése, amit a horvát ellenzék felirata a következőképp fejez ki: „Fájdalmas kötelességünk Felsőged színe elé tární mennyire aggaszt bennünket Fiume város és kerületének indokolatlan és törvénytelen helyzete. A magyar kormány mindent megtett, hogy elszakítsa tőlünk Fiumét, amelyről pedig Horvátországnak lemondani soha sem szabad” (Szövegét közli: *Horvátország sérelmei* BH, 1897. aug. 25. 236. sz.).

² A közlemény címe: *A horvát autonóm párt proklamációja*. – Az Egyetértés távirata.

tikai viszonyaink történelmét ékesítik. Az autonóm párt célja most is az, hogy harcol és oda-törekszik, hogy a városi statutum intézkedései ne legyenek illuzórikusok, hogy *az olasz nyelvnek kizárólagos használata a nyilvános adminisztráció hivatalaiban* megerősítették, és hogy a városi hatóság tekintélye változatlanul fentartassék.

Az autonóm párt tehát ugyanazon programmal és ugyanazon intenczióval lép elébetek városi választók, a melyek rövid egy évi időtartam alatt kétszer megnyerték teljes megelégedés-tetet és így teljes győzelmet aratott. Azonban ezen idő alatt a kormány által sine nobis et contra nos a magyar törvényeknek egész sorozata léptetett életbe, a melyek közül különösen a *köz-igazgatási bizottságra* vonatkozó érzékenyen sérti a város féltett autonóm jogait és kiváltságait. Ezen nehéz helyzettel szemben, a melyet, egy konvencionális frázissal élve, úgy akarnak hívni, hogy „bevezített tények.”

Az autonóm párt kijelenti nektek választók, hogy arra fog törekedni a maga részéről, hogy a normális viszonyok helyreálljanak. Ha a kormány a maga részéről hozzájárul, hogy azon abnormális viszonyok, a melyek a jelen helyzetből folynak, a fiumei autonomia elismerése és megőrzése érdekében megszűnjenek és a fiumei polgárság méltósága szégyent és sérelmet ne szenvedjen, valamint, hogy a fiumei zászlón ne álljon üres frázisként az a mottó: „Fiume polgárainak érdemei és királyi szabadságlevél alapján autonóm a múltban, mint Magyarországhoz csatolt külön test; kell tehát hogy jövőben is, a maga és a magyar nemzet érdekében is, *saját autonóm kiváltságait és az olasz nyelvet használja.*”

A városi képviselőségre jelöltek, kiket alulírott bizottság ezen felhíváson nektek ajánl, előt-tetek elég kedvezően ismeretek, azért április 5-én 8 órától 1 óráig jelenjete meg tömegesen az urnánál és szavazzatok, mint eddig minden változtatás nélkül az autonóm-párt listájával.

Éljen a Magyarországgal egyesített Fiume! Éljenek a mi jelöltjeink! Éljen Magyarország és Fiume város hazafias polgársága!

Az autonóm párt választási bizottságának nevében *Mayländer* Mihály elnök, m. p.

111.

A „lelkészi jövedelmek kiegészítéséről” szóló törvényjavaslat és a nemzetiségek¹

A

1898 ápr. 18

Meltzl Oszkár beszéde és határozati javaslata a lelkészi jövedelmek kiegészítéséről szóló törvény-javaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1896–1901, XV. 66–69. l.

...El nem fogadhatónak tartom ezen törvényjavaslatot szintén azért, mert felfogásom sze-rint ellentétben áll a felekezeteknek egyenjogúsága, autonómiaja és önkormányzatával és minde-

¹ A lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló törvényjavaslat ellen nemzetiségi részről hasonló érveket vonultattak fel, mint korábban a tanítói fizetések rendezéséről szóló 1892. évi törvény-javaslat tárgyalásakor (l. 11. sz. irat), azzal a különbséggel azonban, hogy a különösen súlyos anyagi helyzetben levő gör. kel. román alsópapság társadalmi mozgalmától tartva, a román görög-keleti klérus ez alkalommal nem helyezkedett oly merev elutasító álláspontra. A román gör. kel. nemzeti-egyházi kongresszus bizottságának határozati javaslata ugyanis (I) hozzájárul, hogy a papság fogadja el jövedelmeinek az államkincstárból való kiegészítését az 1898: XIV. tc. értelmében minden más feltétel nélkül, csupán azzal, hogy a „lelkészek jövedelmének kiegészítése eljusson a maga rendeltetési helyére”. A törvényjavaslat nyilvánvaló célzatát, amely a jövedelemkiegészítést bizonyos feltételektől teszi függővé, és kiveszi az egyházi hatóságok kezéből, a képviselőházi

nekelőtt óvást kell tennem azon szellem ellen, a melyből ezen törvényjavaslat született s a mely szellem majdnem minden egyes intézkedésében kizárólag van kifejezve...

Sajnálja, hogy a javaslatot benyújtása előtt nem közölték a felekezetekkel, s nem kérték ki véleményüket.

...Ha a t. miniszter úr az egyes felekezeteket előzőleg meghallgatja, úgy felteszem, hogy elkerülte volna azt az igazságtalanságot, mely abban áll, hogy egyes felekezetek ki vannak zárva a javaslat előnyeiből nem azért, mert arra nem szorultak volna, hanem azért, mert nagy áldozatok árán és erejük túlfeszítése mellett máris biztosították lelkészeiknek nemcsak a javaslatban foglalt valóban szegényes létminimumot, hanem ennél jóval túl is mentek.

A javaslatban foglalt lelkészi lét-minimumot „szégyenletesen szegényesnek” tartja. Összehasonlításképpen ismerteti a porosz törvényjavaslatot, amely 1800–4800 márkában állapítja meg a lelkészi fizetéseket.

... Visszatérve előbbi megjegyzéseimre, hogy tudniillik vannak felekezetek, a melyek a jelen törvényjavaslat által kontemplált segélyezésből kizáratnak, hozzá kell tennem azt is, hogy ezt az igazságtalanságot még tetőzi az, hogy ugyanezen felekezetek elvesztik néhány év eltelte után azt a segélyt is, a melyet eddig 1890 óta a lelkészi jövedelem kiegészítése címén nyertek, és ezáltal igen súlyos helyzetbe jutottak. Így például az erdélyi ágostai evangélikus hitvallású felekezet, bízva a kormány által tett és a törvényhozás által ratifikált ígértben, rendezte lelkészeinek javadalmazását olyképen, hogy a magasabb kiképzéssel bíró lelkészek minimális törzsfizetése 800, illetőleg 1000 forintban állapítatik meg; az úgynevezett nem akadémikus lelkészek törzsfizetése, azoké tehát, a kik csakis valamely theologiai seminariumot végeztek, 500, illetve 600 forinttal állapítatik meg. Ehhez a törzsfizetéshez mindkét osztálynál még négy-négy, ötödéves pótlék járul, a mely az első osztályban száz forinttal, a második osztályban a rendelkezésre állott szerény eszközökhöz képest 50 forintban állapítatik meg. Világos tehát, hogy ez az egyház az ezen törvényjavaslat által biztosított segélyezésből ki van zárva. Ez pedig csakis annak árán volt lehetséges, hogy egyes községek valóban az elviselhetetlenséggel határos mértékben meg vannak adóztatva egyházi és iskolai célokra; és ha ez a törvényjavaslat oly körültekintéssel, és oly liberális szellemben intézkedett volna, mint az általam említett porosz törvényjavaslat, akkor ezen egyházaknak módjában állott volna, a leginkább megterhelt községeken segíteni és egyáltalában a segélyösszeg felett a maga szükséglete szerint a legcélszerűbben diszponálni...

Most pedig alapos gravament képez az, (*Mozgás balfelől.*) hogy a katolikus egyháznak rendelkezésére bocsájtandó ideiglenes segélyezés a felekezetnek, mint olyannak fog átadatni, nem pedig, mint a nem katolikus felekezetnél az egyes lelkészeknek ad personam. (*Mozgás a baloldalon.*) Mert épen ez a körülmény, hogy a törvényjavaslat 3. §-a szerint a segélyezés individuális jellegű és az egyes lelkészeknek fog kiszolgáltatni, egyik legnagyobb sérelmét képezi a protestáns felekezetnek.

vitában egyrészt erdélyi szász részről, másrészt a függetlenségi ellenzék részéről is élesen támadták. A szász álláspont kifejezője, *Meltzl* Oszkár határozati javaslatában követelte, hogy a kormány vonja vissza a javaslatot, és az eddig folyósított segélyösszegeket a korábbi felosztási kulcs szerint bocsássa a felekezetek rendelkezésére. Függetlenségi részről (*Thaly* Kálmán módosítványa, *C*) ezzel szemben azt kívánták, hogy ilyen jövedelemkiegészítésben csakis az a lelkész részesüljön, „aki magyar állampolgárságát igazolja, s a magyar állam hivatalos nyelvét élőszóban és írásban bírja”. Ezt a módosítványt, amelyet a függetlenségi „hegypárt” nesztora *Madarász* József a lelkészek magyar nyelvtudását elrendelő 1840. évi VI. törvénycikkkel igyekszik alátámasztani, heves vita után szótöbbséggel elvetette a képviselőház. (*E*) A törvényjavaslat felsőházi vitájában *Mejianu* János aradi gör. kel. püspök (az ekkor már nagybeteg Roman Miron szebeni metropolita képviselőjében) és *Mihali* Viktor gyulafehérvári gör. kat. érsek felszólalásaikban (*F–G*) a román egyházak felső klérusának érveit hangoztatták a rövidesen törvényerőre emelkedő javaslattal szemben. Erről a kormánypárti szász képviselői csoporttal rokonszenvező gr. Bethlen András, egykori „szász comes” és volt földművelési miniszter, a vita folyamán úgy nyilatkozott, hogy az csupán „egy felekezet (értsd : az erd. ev. egyház) lelkészeinek politikai rendszabályozását” célozza.

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: A lelkesedéshez van kötve. (*Mozgás.*)

Meltzl Oszkár: Bocsánatot kérek, méltóztassék a törvényjavaslat 4., 5. és 6. §-aira vonatkozó indokolást elolvasni; ott épen ellenkezője áll annak, a mit a miniszter úr most méltóztatott felhozni, (*Mozgás a baloldalon.*) tudniillik, hogy a segélyezés nem az álláshoz, hanem a személyhez van kötve.

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: Ellenkezőleg, a lelkesedéshez! (*Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Meltzl Oszkár: T. ház! Talán nem szükséges bővebben fejtegetnem, hogy az a lelkész, a ki az államtól, illetve a kormánytól ily segélyt ily módon igénybe vesz: az azontúl valóságos állami alkalmazottá fog válni; ez pedig a mi viszonyaink között és – sajnos – általános szegénységünk mellett nagyon is fontos és veszélyes, mert hiszen érinti az annyira érzékeny anyagi helyzetet és függővé teszi a lelkészt a mindenkori kormánytól. (*Úgy van! balfelől.*)

Páder Rezső: Paupertas maxima meretrix!

Meltzl Oszkár: Nem kevésbé kifogásolható a felekezetek autonómiája szempontjából az sem, hogy a javaslat szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszternek beleszólása van nemcsak – a mint már említettem – a lelkészi kvalifikációba, hanem az egyes lelkészi állomások újjáalakítása, továbbá a már meglevő egyházközségeknek affiliációja tárgyában. Hanem mindezekbe nem bocsátkozom, ehhez már bővebben és részletesebben hozzászóltak az előttem szólott képviselő urak. Hanem egyről legyen szabad mégis kissé behatóbban szólni. Arról az intézkedésről tudniillik, a mely arra vonatkozik, hogy a miniszter felhatalmaztatik, hogy olyan lelkészek ellen, a kik súlyos erkölcsi vétséget követtek el, vagy a kik államellenes magatartást tanúsítanak, a fegyelmi eljárás megindítását követelhesse az illetékes egyházi hatóságoktól, nemcsak a miniszter nincs hozzákötve a lelkészi hatóságnak fegyelmi határozatához, hanem azt kénye-kedve szerint, ignorálhatja. Mindezeket nem lehet másnak kvalifikálni, mint a felekezetek súlyos megsértésének. Vagy talán azt hiszi a t. miniszter úr, hogy ő, illetve közegei lelkiismeretesebben fognak a felett örködni, hogy a lelkészek magaviselete erkölcsös legyen, mint az illető lelkész egyházi előjárósága, vagy azt hiszi, hogy az ő közbenjárása nélkül a felekezetek talán felmentenének egy olyan lelkészt, aki súlyos erkölcsi vétséget követett el? (*Helyeslés a baloldalon.*)

Vajjon nem tekinthető-e egyenesen brutalitásnak, hogy a törvényjavaslat expressis verbis szól azon lehetőségről, hogy valamely egyházi hatóság hamisított adatok alapján nagyobb összeget akar kicsikarni az államtól, mint a mennyi a törvény értelmében a lelkészeknek jár. A mi pedig az államellenes magatartást illeti, erre nézve bevallom, hogy alig vagyok képes eléggé éles kifejezésekkel megbélyegezni az erre vonatkozó intézkedést. (*Halljuk! Halljuk!*) Hallatlan eset a 19-ik század végén, hogy van Európában egy állam, a hol két egymással éles ellentétben álló bünyügyi rendszer egymás mellett van alkalmazásban. Az egyik bünyügyi rendszer az, a mely a jog, az igazságosság, a szabadság minden sáncaival és bástyáival körül van véve, a mely a bírák függetlenségében, az eljárás nyilvánosságában, szóbeliségben és a független polgárok köréből választott esküdtszékek bíraskodásában talál minden csak képzelhető garanciát. Ezen bünyügyi rendszer mellett sikerült a mi híres liberalizmusunknak egy más rendszert is feltalálni, vagyis jobban mondva nem feltalálni, hanem újból életre ébreszteni, (*Ugy van! Ugy van! a baloldal hátsó padjain.*) a melyről azt gondoltuk, hogy ez a rendszer, hála Istennek, már régen és örök időkre el van temetve, értem azt a rendszert, a melynek iszonyú járma alól az európai emberiség hosszú küzdelemben és vérpatakok árán szabadult meg. Ez az az *justicia lucus a non lucendo*, mely a „kabinet-justicia” elnevezése alatt a népek átkával örök időkre van megbélyegezve.

És ez a *justicia* magyar applikációjában abból áll, hogy oly cselekedetért, mely az általános polgári büntető törvény szerint büntelen, a mely sehol törvényben szabatosan, preczize és minden visszaélést kizárólag körülírva, definiálva nincs, a rendes bíróság, valamint a rendes bírói eljárás mellőzésével lehet bűnösnek találni hivatalnokot, tanítót, lelkészt, lehet azt állásától megfosztani, lehet családjával együtt a nyomornak átszolgáltatni, vagy legalább is anyagilag súlyosan megrövidíteni. (*Ugy van! Ugy van! balfelől.*) Elfogulatlan ember, ha ezeket hallja, bámulva kell,

hogyan kérdezzék, hogy hát nincsenek-e törvényeink, melyek az államellenes cselekedeteket szabatosan és tisztán definiálják, és hogyha törvényeink e tekintetben hézagok, hát miért nem pótoljuk azokat? (*Ugy van! Ugy van! balfelől.*)

Valóban szomorú dolog, hogy ma, 1898-ban, tehát 109 évvel a Declaration des droits de l'homme kihirdetése után, mi kénytelenek vagyunk azt az emberi jogot követelni, hogy senki illetékes bírójától el ne vonassék, valamint azt a másikat is, hogy: nul ne doit être inquieté pour ses opinions.

De, t. képviselőház, mindez nem egyéb, mint kifolyása annak a szellemnek, a mely hovatovább aggasztóbb mérvben nyilvánul egész kormányrendszerünkben és terjeszkedik.

Kubinyi György: És a melyet ő oly híven támogattott! (*Derültség.*)

Meltzl Oszkár: Az állami omnipotencia, az eszélytelenségig vitt centralizáció, a mindenbe való beavatkozás és gyámkodás karöltve jár azzal a gyanakvó, üldöző, gyűlöletes szellemmel, mely a régi rendőri államot jellemezte, és melyről nem tehetek róla, trotz aile dem und alle dem, azt kell, hogy mondjam, hogy nem magyar, karöltve jár azzal a rendszerrel, a mely csak brutális retorziót ismer, de a mely nem ismeri a higgadt, körültekintő és előre gondoskodó prevencziót, azzal a rendszerrel, a mely a zsandárral áll, államügyészszel, szuronynyal, cenzurával és fekete kabinettel kormányoz...

Rakovszky István: És szavazatsikkasztással!

Meltzl Oszkár: Ideáig jutottunk az 1848-as törvényhozás jubiláris évében. Nincs ország széles e földgömbön, ahol az állampolgár minden oldalról, kezén, lábán annyira volna megkötözve az állam polipkarjai által, mint nálunk, hiszen nincs, a szó szoros értelmében nincs életviszony, melyben az ember ne találkoznék és összeütközésbe ne jönnék az állam ijesztő hatalmával. Nincs ország, még Franciaországot sem véve ki, hol a polgári existenciák oly iszonyú nagy száma az államtól, illetve az azt képviselő kormánytól függne, s azzal szemben valóságos rabszolgai helyzetben volna, mint nálunk. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Nem akarom tovább fűzni ezt a nagyon is szomorú témát. (*Felkiáltások balról: Halljuk!*) Mindent megfontolva, azt hiszem legcélszerűbben cselekszem, ha nem is teszem kritika tárgyává a többi t. protestáns felekezet magatartását e törvényjavaslattal szemben. Szorítkozom arra, hogy a t. ház figyelmébe ajánljam a következő határozati javaslatot, melynek indokolása az eddig általam elmondottakban foglaltatik (*olvassa*):

„Határozati javaslat.

A lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 338. számú törvényjavaslat a napirendről levétetik és a lelkészi javadalmazás végleges rendezése mindaddig elhalasztatik, míg a kormány képes lesz az összes hazai felekezetekre nézve ezeknek előzetes meghallgatásával és a felekezeti egyenjogúság és autonomia épségben tartása mellett (*Helyeslés balfelől.*) törvényjavaslatot előterjeszteni. Addig is a kormány utasítatik előterjesztést tenni az iránt, hogy a lelkészi jövedelem kiegészítése címén eddig fizetett állami segélyösszeg az állam pénzügyi helyzetének megfelelő összeggel kiegészítve, az eddig alkalmazott felosztási kulcs szerint és az eddigi módok mellett a felekezetek rendelkezésére bocsáttassék.” (*Élénk helyeslés balfelől. Szónokot számosan üdvözlük.*)

B

1898 ápr. 19

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza Meltzl Oszkárnak a lelkészi jövedelmek kiegészítéséről szóló törvényjavaslattal kapcsolatban benyújtott határozati javaslatára

Képv. Napló, 1896–1901, XV. 97–98. l.

... Meltzl Oszkár képviselő úr adott be egy határozati javaslatot, mely oda konkludál, hogy az eddigi módok tartassék fenn. Erre György Elek t. képviselőtársam már válaszolt s én csak azt ismételhetem, a mit előbb mondtam, hogy éppen a felekezetek kérték a törvényes biztosíté-

kot. Ezt akarta e törvényjavaslat elérni és ezért végtelenül helytelen eljárás volna a státusquot fentartani, mikor a felekezetek legnagyobb óhajtása az, hogy törvényes biztosítékhoz legyen kötve a segélyezés.

A t. képviselő úr megbotránkozásának ad kifejezést, hogy az államellenes magatartásnak merjük a javaslatban foglalt konsequenciákat tulajdonítani, és hogy az államellenes magatartásra vonatkozólag egy külön kabinet-justikót állapítunk meg. Erre nézve elmondottam határozott nézetemet. Ha van valami, a mi felett lehet sajnálkozni és lehet esetleg meg is botránkozni, az az, hogy kénytelenek voltunk az 1893. évi törvényzcikkben meghatározni az államellenes cselekmények fogalmát, és hogy vannak olyan körülmények Magyarországon, hogy ez szükséges, (*Igen! Ugy van a jobboldalon.*) különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar állam mily igazán szabad-
elvűen viselkedik a nemzetiségekkel szemben. (*Zaj a szélső baloldalon.*) Most ezzel a törvényjavaslattal ismét megmutatjuk, hogy tekintet nélkül nemzetiségekre és vallásokra, ezt a törvényjavaslatot akarjuk keresztülvinni és hogy mégis előfordulnak a büntetőjog keretéhez nem tartozó államellenes hazafiatlan magatartású cselekmények, azon én is megbotránkozom. (*Helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélső baloldalon.*)...¹

C

1898 ápr. 26

Thaly² Kálmán felszólalása és módosítványa a lelkészi jövedelmek kiegészítéséről szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor

Képv. Napló, 1896–1901, XV. 234–235. l.

T. ház! Az igen tisztelt vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az általános vita befejezésekor mondott beszédében reményét fejezi ki, hogy különösen a nemzetiségi lelkészek hálások lesznek a magyar állam iránt azon adományokért, a melyek ebben a törvényjavaslatban az ő javadalmaik kiegészítéseken kontempláltattak. Én nem vagyok olyan optimista, mint a t. miniszter úr. Óhajtánám ugyan, hogy csalódjam, s legyen neki igaza, hogy hálások legyenek azok az igen tisztelt lelkész urak a magyar nemzet adománya iránt, de a történelemben sok keserves példa épen az ellenkezőjét tanúsítja. Sőt én pesszimista vagyok ebben a tekintetben és előre is megmondom, hogy kidobott pénz az a 900.000 és nem tudom hány forint, ellenségeket vásárolunk magunknak rajta és azokat fogjuk a magyar állam ellen magyar pénzen megizmosítani. Bár ne teljesednék be ez a sejtelmem. De ismerve az oláh atyafiak érzületét, a melyet ellenünk Bukarestből és máshonnan mesterségesen táplálnak, folytonosan a magyar gyűlölet magvait hintve szét, nem remélem azt a hálát, a melyre a miniszter úr számít. Óhajtánám, hogy úgy lenne, de majd úgy járunk, a mint a hogy az ideális lelkű báró Eötvös József szellemét magán viselő törvényjavaslattal járunk, a melyet csak visszaélésekre fordítanak a magyar nemzet ellen, nemhogy az abban biztosított jogokkal megelekednének.

T. ház! Hálát kell adnunk a gondviselésnek, hogy általában magyar államnyelvünk van. A szomszéd Ausztriában mennyire keservesen érzik épen a jelen viszonyok közt hiányát egy

¹ *Meltzl* Oszkár beszédére másnap – 1898. ápr. 19-én – *Werner* Gyula is válaszolt, s hivatkozott arra, hogy a szászok az önkényuralom idején nem félték annyira az állami beavatkozástól. Beszédében az erdélyi román görögkeleti alsópapság nehéz anyagi helyzetével is foglalkozik, és igyekszik cáfolni azt az állítást, hogy a javaslat célja a nemzetiségi egyházak állami ellenőrzése és politikai megrendszabályozása. *Meltzl* Oszkár viszontválaszában visszaautasította az erdélyi szász nép államhűségét ért vádakat. (Képv. Napló, 1896–1901, XV. 99–105. l.)

¹ *Thaly* Kálmán (1839–1909) történetíró, Debrecen képviselője, a függetlenségi párt tiszteletbeli elnöke.

államnyelvnek, a melynek ígét még csak a pénzekre sem merik rávenni. Mi ennyire nem mondotunk le az államnyelv hatalmáról. Én óhajtanám, hogy terjesszük is azt annyira, a mennyire az államnyelv joga megillet. Nem beszélek én erőszakos terjesztésről, noha vonzó példák volnának arra nézve is...

...Csak legújabbán is a berlini Reichstag 100 millió márkát szavazott meg a lengyelek deposeszedálására szolgáló alap bővítésére. Ők nem tagadják meg törekvéseiket a lengyelekkel szemben; a lengyel nyelvet csak az alsófokú népiskolában a német mellett tanítva tűrik meg. Nálunk pedig a nemzetiségeknek nemcsak népiskoláik vannak, hanem főgimnáziumaik, thcológiai intézeteik is szabadon virágzanak, s mégis mi vagyunk, a kik őket elnyomjuk, miránk kiáltanak kigyót, békát, míg a német nemzet elitje, a hogy a lengyeleivel, a francziáival bánik, azzal példát mutat nekünk arra, hogy nem kell oly túlszerényeknek és szemérmeteseknek lennünk az államnyelv előmozdításában és törvényszerű terjesztésében. A hol az állam jutalmat osztogat, én ott megkövetelem az illető egyéntől, hogy ha intelligens, pedig papról lévén szó, intelligensnek kell lennie, hogy a magyar állam nyelvét értse, bírja, vagy legalább iparkodjék megtanulni. (*Helyeslés a baloldalon.*) Máskülönbén egy garas jövedelmet sem tudnék megszavazni ezen papi jövedelem kiegészítéséhez. (*Helyeslés a baloldalon.*)...

Én sem akarom semmi fajtól sem elvenni az anyanyelvét, de a mint Meltzl Oszkár képviselő úrnak és másoknak nem ártott, hogy magyarul tanultak, sőt a mellett a legjobb egészségnek örvendenek (*Derültség.*) nem fog ártani a t. lelkész uraknak sem az, ha magyarul tanulnak, hogy esetleg, ha sok gyermekkel áldotta meg őket a gondviselés, a mi a házas papoknál megszokott történni, (*Derültség.*) akkor legalább a családi nyelvük mellett, legyen az oláh, vagy szász, a magyar nyelvet is elsajátítják, gyermekeik állami alkalmaztatásra lesznek képesítve, mert ha tetszik nekik szászoknak vagy oláhoknak maradni, nekem ez ellen kifogásom nincs, de azt megkövetelem, hogy a magyar állam pénzén segített felekezeti lelkészek az állam nyelvét megtanulni igyekezzenek. (*Helyeslés a szélsőbalon.*)

Ezek azok a szempontok, t. ház, a melyekből én ezen 6. §-t felfogom, a melyben a magyar állampolgárságról van szó, mert én épen a magyar állampolgársággal államnyelv bírását mindig melegen óhajtom összekötve látni. Ennélfogva én egy módosítást bátorodom ajánlani a 6. §-hoz olyanténképen, hogy az megtoldassék. Hangzanék a szakasz az én módosítványom szerint ekként: „Jövedelmi kiegészítésben csak oly lelkész részesülhet, a ki a magyar állampolgárságot igazolja s a magyar állam hivatalos nyelvét élő szóban és írásban bírja. Azon lelkészek, akik az állam nyelvét még el nem sajátították, annak megtanulására a jelen törvény kihirdetésétől számítandó három évi határidő engedélyeztetik, melynek elteltével, ha ezen föltételnek eleget nem tettek, tőlük a jövedelmi kiegészítés megvonandó.” (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

Íme, t. ház, méltányosan is járok el és tekintettel a korosabbakra, három évi határidőt engedélyezek, de azt hiszem ne menjünk annyira, hogy a mi államnyelvünk érdekében semmitse tegyünk akkor, a midőn az állam pénzéből idegen nemzetiségeket segélyezünk. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

Ajánlom pártkülönbőség nélkül minden képviselőnek, a magyar államnyelv minden barátjának módosítványom elfogadását. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

D

1898 ápr. 26

Madarász József felszólalása a lelkészi jövedelmek kiegészítéséről szóló törvényjavaslat részletes vitájában

Képv. Napló, 1896–1901, XV. 236–237. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) A körülmények úgy hozták magukkal, hogy noha én az egész javaslat minden szakaszát ki kívánám hagyni, (*Derültség a szélső baloldalon.*) hogy semmi ne legyen belőle, mégis Thaly Kálmán t. barátomnak, a függetlenségi és 48-as párt egyik

tagjának felszólalása késztet arra, hogy kötelességemnek ismerjem itt a magam véleményét kinyilvánítani. *(Halljuk!)*

Én ismerem az 1868-ban hazánk nemzeti fenségére ellenére megalkotott nemzetiségi törvényt. Megmondottam akkor is az azt megalkotó vezető férfiaknak, hogy ezáltal a hazának nemcsak területi épségére, de nemzetem állami fenségére is áhítozó nemzetiségeknek nem fognak oly élményt adni, a mely által ők a hazának hű, magyar polgárai maradnának, *(Ugy van! a szélső baloldalon.)* hanem szomjúságot ébresztenek bennük arra, hogy hazánknak mind területi épsége, mind nemzetünk fensége ellen ezentúl annál inkább szálljanak síkra. *(Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Deák Ferencz, a Deák pártnak akkori vezére, a ki iránt én mindig a legnagyobb tisztelettel viseltem, s a ki engem szerény polgárt, mind haláláig felemelő barátságában és szíves jóindulatában részesített, az én, ily őszintén kinyilvánított véleményemet azon kijelentéssel utasította vissza, hogy: „Édes barátom, nem én szítottam a nemzetiségeknek az étvágyát; most már nem tehetek ellene.” Megmondottam, hogy hazánk és nemzetünk meg fogja sanyalni, de azon nemzetiségi törvény által Magyarországnak bizonyos, a magyarság érdekében hozott törvényei nincsenek megsemmisítve. Jól tudom, hogy azokban, különösen az egyházaknak, nemzeti fenségünk ellenében nagy engedményeket adtak, se azon törvényeket, a melyeket 1790-től 1830-ig halogatólag hoztak és 1830-tól 1848-ig a legnagyobb mérséklettel, de fokozatosan haladva beiktattak a törvénykönyvbe a volt Karok és Rendek, a magyar nemzet fenségének behozatalára és megtartására, azokat nem törölték el a meghozott nemzetiségi 1868. törvénycikk. Én nagy sajnálattal veszem Makfalvy Géza t. képviselőtársamnak módosítványát Thaly Kálmán barátom indítványa ellenében.

Makfalvy Géza: Nem ellenére!

Madarász József: Jól van, tehát mellőzése esetén, – mert én nem hittem, hogy meg ne gondolja a kormány, fontolóra ne vegye a törvényhozás az 1830-tól 1848-ig a magyar nyelv fenségére nézve a törvénykönyvekbe beiktatott és el nem törölt törvényeket, és ez késztet engem a felszólalásra.

Az 1840: VI. törvénycikk 8. §-a azt rendeli, hogy ezentúl minden valláskülönbség nélkül sem egyházi szónokul, sem segédnekul vagy káplánokul senki ki ne neveztesse, – tehát 1840-en túl, – aki a magyar nyelvet nem érti és nem beszél. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Én tehát azt, amit Thaly Kálmán, képviselőtársam előadott, csakis mint az 1840. évi VI. törvénycikk 8. §-ával megegyezőt fogadom el. Nekem a javaslatból magából sem lelkemnek, sem testemnek egyetlen egy szó sem kell. Ezen indítványt természetesen nemcsak, hogy nem ellenezhetem, hanem mint hazám létező törvényének rendeletét tiszteletben kívánom, hogy tartsa e képviselőház, tartsa ennek minden pártja és tartsa a kormány. Mutassák meg önök, hogy Magyarország nemzeti fensége ellenében ilyen merényletet akarnak elkövetni, szavazzák le Thaly Kálmán barátom indítványát!

Ezt tartottam kötelességemnek kijelenteni. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

E

1898 ápr. 26

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalása a lelkészi jövedelmek kiegészítéséről szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor

Képv. Napló, 1896–1901, XV. 237–239 l.

T. képviselőház! Teljesen méltánylom az okokat és a célt, a melyek Thaly Kálmán és Makfalvy Géza t. képviselőtársaimat indítványuk megtételénél vezették, mert magam is abban a meggyőződésben vagyok, hogy a magyar állam elvárhatja, hogy a bevett vallásfelekezetek papjai a magyar állam nyelvét bírják és tudják teljesen.

Igaza van Madarász József t. képviselőtársamnak arra nézve, hogy az 1840: VI. törvényzcikk 8. §-a intézkedik e tekintetben, nem ugyan egészen szó szerint úgy, a hogyan ő mondotta, hanem az értelme körülbelül mégis az. Szórol szóra így szól: „Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyak alkalmaztassanak, a kik a magyar nyelvet tudják.”

Ezt kimondja az 1840: VI. törvényzcikk 8. §-a, és talán méltóztatik a t. képviselőháznak emlékezni arra is, hogy épen az 1840: VI. törvényzcikk végrehajtása iránt, – legalább részbeni végrehajtása iránt, – az intézkedéseket ez a kormány tette meg, épen Madarász József képviselő úrnak interpellációja alkalmából, mikor azt kívánta a képviselő úr, hogy mutassa ki a kormány azokat a papokat, a kik a magyar nyelvet nem bírják. Én igenis a legnagyobb lelkiismeretességgel iparkodtam az egyházi főhatóságokat megkeresni e törvény végrehajtása tárgyában; figyelmükbe ajánlottam ugyan, hogy meg kell említenem azt, hogy az 1840: VI. törvényzcikk 8. §-ának semmiféle szankciója sincs és így az egyházi főhatóságok belátásától függ, hogy az 1840: VI. törvényzcikk 8. §-ában kifejezett követeléseknek meg is feleljenek. Ha méltóztatnak emlékezni, az ide vonatkozó statisztikai adatokat még a ház elé is terjesztettem. Merem állítani, hogy a magyar nyelv tudása fokozatosan halad s hogy az 1879: XVIII. törvényzcikknek, a mely a magyar nyelv kötelező oktatásáról szól, mindjobban érezhető a hatása. Az újabb lelkész-nemzedék már tud is magyarul, de mint említtem, élemedettebb korúak talán nem bírják a magyar nyelvet, ámbár – s ezt csak mellékesem jegyzem meg – ezek között is igen sok van, majdnem a legnagyobb része olyan, a ki a magyar hazának hű fia, mert fájdalom nálunk a magyar nyelv tudása még nem mindig jelent egyet a hazafias érzéssel. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Hiszen a mi nagy nemzetiségi igazgatóink nagyon kitűnően beszélnek magyarul. (*Ugy van! a baloldalon.*)

Egészen objektíve beszélek, és azt hiszem, a teljes igazságot mondom azzal, hogy ezek között vannak olyanok, a kiknek módjukban sem állott a régebbi időben a magyar nyelvet megtanulni, mert a mint az 1879: XVIII. törvényzcikk intézkedett a magyar nyelv kötelező oktatásáról a népiskolákban, és épen azzal az őszinteséggel, a mellyel fel szoktam tájni a tanügyi helyzetet jelentéseimben minden esztendőben s be is szoktam mutatni a magyar nyelv sikeres oktatásának eredményét, most is legutolsó jelentésemben az van, hogy 1910 községi iskola közül nem oktatott sikerrel a magyar nyelv 78-ban, 5.442 római katolikus iskola közül 322-ben, 2.101 görög katolikus iskola közül 676-ban, 1.789 görög keleti iskola közül 910-ben, 1.385 ágostai evangélikus iskola közül 229-ben, az evangélium szerint reformáltknál csak egy van felvéve, a hol nem oktatott sikerrel a magyar nyelv. És hány magyarul semmit sem tudó tanító működött? 1910 községi iskolában 124; 5442 római katolikus iskolában 131; 2101 görög katolikus iskolában 55; 1789 görög keleti iskolában 163; 1385 ágostai evangélikus iskolában 96. S minthogy én a statisztikai kimutatásokból arról győződtem meg, hogy némely helyen tudnak magyarul a tanítók, de mégsem tanítják, megkerestem az egyházi főhatóságokat, de megkeresésem eredménytelen maradt. Azonban meg vagyok arról győződve, hogy ha majd a népoktatási törvény revíziójával a ház elé fogok lépni és felhatalmazást fogok kérni arra, hogy a kormánynak nagyobb befolyása legyen az olyan tanítók fegyelmi ügyeire nézve, akik tudják ugyan a magyar nyelvet, de kötelességszerűleg még sem tanítják, akkor ismét találkozni fogok az autonómiai sérelmekről szóló panaszokkal, megint azt méltóztatnak mondani, hogy a kormány ismét beleavatkozik az egyházak autonómiájába. (*Élénk ellenmondás a szélső baloldalon.*) Előre is ígéretnek veszem ezt a t. képviselő urak ezen magatartását, tőkének fogom ezt tekinteni és kérni fogom a támogatást, a mikor majd az államellenes üzelmekről s a magyar nyelv sikeres oktatásáról szóló törvény végrehajtásának visszasságait ellensúlyozó javaslatokkal a ház elé lépek. Bízom benne, hogy a ház meg fogja adni nekem a szükséges felhatalmazást, de félek tőle, hogy ismét azt fogják mondani, hogy a felekezetek autonóm jogaiba akar beleavatkozni illetéktelenül a kormány.

Miért olvastam föl a föntebb közölt statisztikai adatokat? Azért, hogy fájdalom, még most is oly körülmények vannak, a melyeknél fogva nem tanulhatják meg bizonyos helyeken a magyar nyelvet, tehát előfordulhat különösen az, hogy bizonyos élemedett korú lelkészek, a kik régen

jártak iskolába, épen nem tudták megtanulni a magyar nyelvet. Nem tartanám méltányosnak, (*Ellenmondás a szélső baloldalon.*) hogy azok, kik esetleg hű fiai a hazának, a 400 forintos kiegészítésben se részesüljenek.

Thaly Kálmán: Egy garast sem!

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minister: Mert a jelen javaslat 4. §-a intézkedik arról, hogy 800 forintig való kiegészítést tulajdonképen nem kaphat más, mint a ki a magyar nyelvet bírja, miután oly feltétel van a 4. §-ban, a mely alól felmentésnek nincs helye, tudniillik, hogy a középiskoláknak nyolc osztályát kell végezniök.

Thaly Kálmán: Vannak oláh iskolák!

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minister: Ezeknek tanterve szerint is a magyar nyelv tanítása tekintetében pedig az eredmény mindinkább jónak bizonyul. Tehát azt vagyok bátor erre nézve mondani, hogy a 4. §. voltaképen a 800 forintig való kiegészítés tekintetében az indítványok által nyújtott érveket szintén felkarolja. Méltóztassanak továbbá azt is figyelembe venni a t. képviselő urak, hogy, ha el is fogadtatnék ilyen módosítvány, a nyelvtudásnak mértékét roppant alacsonyra kellene tenni és tulajdonképen gyakorlati eredménye alig volna, (*Ellenmondás a szélső baloldalon.*) de sok zaklatásra is szolgáltatathatna okot. Hol van az a határ, a midőn azt mondhatjuk, hogy valaki a magyar nyelvet tudja? (*Nagy mozgás a szélső baloldalon.*)

T. ház! Én mindezeket figyelembe véve, de figyelembe véve különösen azt, hogy a czélt, melyet el akarunk érni, más úton is elérhetjük, vannak létező törvényeink, a mely törvényeknek végrehajtása tekintetében intézkednünk kell; a magyar nyelv sikeres oktatása folytonosan fejlődik különben is, ezt biztosan állíthatom. De azt hiszem, hogy nem is ez a módja a cél elérésének, hanem sokkal helyesebb az a mód, hogyha az 1840: VI. törvénycikk végrehajtásáról lehetőleg gondoskodni és a kormány komoly kötelességének tartja az egyházi főhatóságok segédkezésével a buzdítást. Ez az egyik dolog. A másik dolog pedig az, hogy mindenesetre gondoskodjék a kormány arról, hogy a magyar nyelv sikeres oktatása a maga teljességében keresztülvitessék, és ha szükséges, hathatósabb eredmények elérésére a népoktatási törvény reformjáról is intézkedjünk. Én tehát csak azért, mert nem tartom szükségesnek a beadott indítványokat, mivel már létező törvényeink is vannak erre, arra kérem a t. házat, hogy méltóztassék a beadott módosítványokat mellőzni, Makfalvay képviselő úrnak indítványát annál is inkább, mert hiszen azt már merem mondani, hogy a jövő nemzedék a magyar nyelv elsajátításában oly haladást tesz, hogy e tekintetben csakugyan felesleges volna itt feltételek felállításába bocsátkozni. Nagyon kérem tehát a t. házat méltóztassék a beadott módosítványokat mellőzni. (*Helyeslés jobbfelől*)...

A Ház a szavazás során Makfalvay és Thaly módosítványait elvetette.

F

1898 jún. 7

Mețianu János aradi gör. kel. püspök beszéde a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában

Főrend. Napló, 1896–1901, II. 50–52. l.

Mețianu János aradi görög-keleti püspök: Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Miután a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat ellen a nagyszebeni görög-keleti érsek-metropolita saját püspöktársai nevében, valamint az egyház nevében fölterjesztést tett úgy a képviselőházhoz, valamint a főrendiházhoz, és miután ő gyengélkedése miatt nem jelenhetett meg, magam bátorodom e fölterjesztést és az abban foglalt határozati javaslatot indokolni. (*Halljuk!*)

A mennyire és ezen törvényjavaslat szövegét és indoklásait felfogtam, az állam két indoknál fogva szándékozik a csekély fizetéssel ellátott lelkészek dotatioját kiegészíteni, és pedig az egyik

az, mert a papság is sok jó szolgálatot tesz az államnak, különösen a népnevelés és az állam polgárainak kihirdetett erkölcstanai által, és eme szolgálatnak elismeréséül és viszonzásául az állam is segíteni kívánja a papságot nélkülözéseiben, hogy annál nagyobb buzgalommal és eredményteljesíthesse magasztos hivatását; a másik indok pedig az, mert az úgynevezett egyházpolitikai reformok által a papság elesvén törvényes jövedelmeinek egy jelentékeny részétől, csak méltányos és igazságos is, hogy ama veszteségeket némileg maga az állam is pótolja.

Ezen két indokból kiindulva, az állam minden megszorítás nélkül is köteles lenne hozzájárulni a papság dotatiojának javításához általában, különösen pedig a csekélyebb fizetéssel ellátott lelkészek dotatiojához, mely esetben a hitfelekezetek is háládatosak lennének.

De a mint a tárgyalás alatt álló törvényjavaslatból kitűnik, az állam e kötelességét csak bizonyos megszorítások és a hitfelekezetek önkormányzati jogaiba sérelmes beavatkozások árán óhajtja teljesíteni. Tudniillik, hogy míg egy kézzel nyújtani kíván egy csekély segílyt, addig másik kézzel nagy beavatkozásokat igényel magának a hitfelekezetek önkormányzati jogaiba, azon jogokba, a melyek minden hitfelekezetnek sokkal becsesebbek, semhogy azokat feláldozzák a kilátásba helyezett igen igénytelen vagy más bármilyen nagy államsegélyért; a miért a törvényjavaslatban felvett megszorítások és beavatkozások az önkormányzati jognak feláldozása árán egyházam minden nélkülözése dacára el nem fogadhatja a kilátásba helyezett államsegélyt, és azt hiszem, hogy annál kevésbbé fogják elfogadni azt az anyagilag kedvezőbb helyzetben levő egyházak vagy hitfelekezetek.

A kérdéses törvényjavaslat azt a jogot biztosítja az államkormánynak, hogy maga állapítsa meg a jövedelemkiegészítési czímen adandó segélyösszeget, azaz; hogy mennyi segély adassék egyik vagy másik lelkésznek, az egyházi hatóságokat pedig e tekintetben csak az adatok beszerzésére és az államkormány által már megállapított illetmény kiosztására szükséges közvetítő közegnek tekinti, holott a hitfelekezetek önkormányzati joga megköveteli, hogy a segélyösszeg általánban bocsájtassék ezek rendelkezésére, mint olyannak, mely egyedül ismeri alattas papságának érdemeit és nélkülözéseit.

De az államkormány beavatkozása a hitfelekezetek autonóm jogaiba még világosabban kitűnik a törvényjavaslat 7., 8. és 9. szakaszaiból, a melyek intézkedése szerint a papság kitétetik mindazok önkényének, a kik a papságot feljelenteni kívánják, és ha valamely lelkész államellenes magatartása vagy erkölcstelen magaviselete miatt egyházi fegyelem alá jut, ha ez nem is mondja ki vétkesnek, mindamellert elveszti az államsegélyt, ha az egyházi hatóság ítélete nem felel meg a minister úr várakozásának.

Ilyen eljárás által az államkormány, az egyházi hatóságok tekintélyének rovására, felülvizsgálati jogot tulajdonít magának az egyházi hatóságok ítéletei felett fenytvén ő maga a papok egyikét vagy másikat az államsegély megtagadása által.

A törvényjavaslat ezen intézkedése megbízhatatlanság kinyilatkozása, az egyházi hatóságok, különösen a püspökökhöz, a papságot pedig kiteszi valamennyi hamis vádaskodó önkényének, a kik, mint tudva van, sokszor igyekeznek vádolni a papságot mindenféle kihágással és vétességgel, habár túlzott vádaskodásaik alapja rendesen a felek közt felmerült személyes súrlódásokban található.

Hasonló beavatkozást kíván magának biztosítani az államkormány a törvényjavaslat 15. §-a által, a melyben az új plébániák létesítésére és alakítására nézve is csak önmagának tartja fenn a jogot, megtagadhatván a tudta nélkül létesített plébániáktól a lelkészi dotatió kiegészítését, sőt az ilyen plébániák feloldását is követelhetvén, habár tudva van, hogy csak a hitfelekezeteknek van fentartva az a jog, hogy plébániákat és egyházi községeket létesítsenek és szervezzenek, a hol azok szükségé mutatkozik.

Már csak a felsorolt kevés esetből is világosan kitűnik az államkormány beavatkozása a hitfelekezetek önkormányzati jogaiba. És ha kutatjuk, hogy milyen egyenérték kínálkozik a hitfelekezeteknek a tőlük kívánt nagy áldozatokért, egy igen szerény és jelentéktelen kárpótlást fognak találni, azt fogjuk ugyanis találni, hogy a csekélyebb dotatióval ellátott plébániákban alkal-

mazott lelkészeknek, ha nyolcz gymnasialis osztályt nem végeztek, dotatiójuknak 300, illetve 400 forintra; ha pedig nyolcz gymnasialis osztályt végeztek 600, illetve 800 forintra való kiegészítése tétetik kilátásba, vagy más szavakkal, ha egy kevesebb képesítéssel bíró lelkésznek a plébániától évente csak 200–250 forint jövedelme volna, akkor az 100, illetve 150 forinttal az államtól volna pótolandó, hogy így 300, illetve 400 forintra egészítsék ki; ha pedig a nyolcz gymnasialis osztályt végzett lelkésznek 500, illetve 600 forint évi jövedelme volna, azt az állam 100, illetve 200 forinttal pótolná, hogy 600, illetve 800 forintra egészítsék ki. Habár nem érthetem, melyik a valódi indok, hogy a nyolcz gymnasialis osztályt végzett lelkészek kétszeres segélyösszegben részesüljenek, a hat és hét gymnasialis osztályt végzettekkel szemben, mégis ki kell nyilatkoztatnom, hogy ez a szerintem aránytalan mérték leginkább a görög-keleti román papságot érinti, mert többnyire a görög-keleti román egyháznak van hat és hét gymnasialis osztályt végzett papsága; de ugyanakkor kérem ne vegye senki sem rossz néven, ha hozzá kell tennem azt is, miszerint ha ez így van, nem annyira maga a papság, vagy azon egyház, hanem az államkormány ennek az oka, mert a görög-keleti román egyháznak még saját költségén sem engedte meg hitfelekezeti gimnasiumokat létesíteni, a melyekben az ifjúság csekélyebb anyagi költséggel neveltetnék fel, mint más hitfelekezeti vagy az állami iskolákban, és így a mintegy félmillió felüli lelket számláló görög-keleti román egyháznak alig van egy nyolczosztályú gymnasiuma, holott egy annyi lelket számláló más hitfelekezetnek tíz gymnasiuma is van...

A hitfelekezetek teljes joggal megkövetelhetik, hogy átalányban bocsáttassék rendelkezésükre az állam részéről engedélyezett államsegély, hogy így a hitfelekezetek utólagos számadás kötelezettsége mellett, ők magok oszszák fel papságuk érdemei és szükségletei szerint...

Egyházam bár sok nélkülözéssel küzd, el nem fogadhat semminemű olyan segélyt, legyen az bármilyen nagy, a melynek engedélyezése által sarkalatos jogainak megsértése czéloztatik.

Ezen indokokból még általánosságban sem fogadhatom el a tárgyalás alatt álló törvényjavaslatot és indítványozom méltóztassék kimondani, hogy jelen törvényjavaslat mostani szerkezetében elejtetik és a vallás- és közoktatásügyi minister úr utasíttatik, hogy a hazai görög keleti román egyház autonómiájával megegyező és ugyanezen egyház meghallgatásával szerkesztendő újabb törvényjavaslatot terjeszzen a törvényhozás elé.

G

1898 jún. 7

Mihali Viktor gyulafehérvári gör. kat. érsek-metropolita beszéde a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában

Főrend. Napló, 1896–1901, II. 70–75. l.

Mihályi Viktor gyulafehérvári görögkatolikus érsek: Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Midőn a szőnyegen levő törvényjavaslathoz hozzászólni bátorkodom, teszem ezt azért, hogy szavazatomat indokoljam. Ezen házban, mint a görög-katholikus gyulafehérvári és fogarasi egyháztartomány ezidőszerinti főpapja, érseke, van szerencsém üléssel és szavazati joggal bírni; ne vegyék tehát rossz néven, hogyha ezen törvényjavaslatnak csakis ezen egyház érdekében figyelembe veendő pontjaira szorítkozom.

Midőn alázattal kijelentem, hogy a jelen törvényjavaslatot állásomnál fogva el nem fogadhatom, mindazonáltal csak egyéni nézetemnek adok kifejezést, mert arra, hogy az illető lelkészek, a kikről gondoskodás történik az illető javaslatban, elfogadják-e vagy sem a kormány által megállapított feltételek mellett felajánlott segélyt: ez alkalommal nyilatkozni felhatalmazva nem vagyok...

A felszólaló szerint nem indokolt az, hogy a katolikus egyház – annak vagyonára való hivatkozással – kevesebb állami hozzájárulásban részesüljön.

... Itt nem arról van szó, hogy nagyobb függésbe kerülünk az állammal mint segélyezővel szemben, mint a minő függésben voltunk eddig, hanem a mi a görög-katolikus egyházat illeti, kénytelen vagyok érinteni, hogy míg a 2. §-ban említett egyházak egy bizonyos meghatározott jövedelmi minimum átvétele által jutnak, ha már jutnak, nagyobb függésbe, addig a görög-katolikus egyház az 1. §. értelmében minden meghatározott segélyösszeg nélkül ugyanazon függésbe jutna, a melybe kerülnek mások meghatározott segély esetében.

Méltóságos főrendek! A katolikus egyházak lelkészi jövedelmeinek kiegészítését csak rendezés alatt levőnek jelenti ki ez a törvényjavaslat és ígéri, hogy a míg ez a rendezés be nem következik, ezen lelkészek közül a legszűkebb anyagi viszonyok között levők jövedelmeinek ideiglenes kiegészítésére a törvényhozás a költségvetésben külön összeget fog felvenni. De hát mit fog a magas kormány kiegészíteni? Hiszen maga a minister úr ő excellentiája csak most volt kegyes felemlíteni, hogy a katolikusokra nézve a létminimum a mely kiegészítendő, nincsen megállapítva. Már most kérdelem, hogy milyen congruát, milyen javadalmazást szándékozik a magyar kormány ezen törvényjavaslattal, különösen annak 1. §-ával eszközölni, különösen a görög-katolikus egyházra nézve? Talán a Magyarországon eddig dívó 315 forintos congruát akarja kiegészíteni, biztosítván azoknak, a kiknek még nincsen 315 forintos jövedelmök, hogy kiegészíti 315 forintra, vagy talán éppen az erdélyiekét, a hol méltóztatnak bölcsen tudni, hogy az államilag kimondott, kormányzékileg megállapított lelkészi jövedelem 210 forintot tesz. Ezt méltóztatik kiegészíteni? Tehát ha ezen törvényjavaslat 1. §-ában létminimum meg nem állapítatik a lelkészekre nézve, a következő az, hogy a görög-katolikus egyház lelkészei jövedelmének kiegészítéséről ezen törvényjavaslatban szó nincsen. Mindamelllett a törvényjavaslat 7., 8. és 9. §-aiban contemplált fegyelmi joghatósága a vallás- és közoktatási magyar királyi minister úrnak a zárjel között előforduló 1. és 2. §. révén lelkészeink felett épp úgy törvényes formába öntve mutatkozik, mintha csak a görögkatolikus lelkészek javára is 1600 korona évi létminimum lenne ezen törvényjavaslattal biztosítva.

Méltóságos főrendek! Ne vegyék rossz néven, hogy én ezt bátorkodtam felemlíteni, mert arról van szó, hogy egyéni meggyőződésemet nyilvánítom erre a törvényjavaslatra nézve.

Sokkal súlyosabb a helyzet, a melybe a görög katolikus clerus, különösen az Erdély részi clerus jutott a magas kormánynak vele szemben 1895. év óta tanúsított eljárása következtében. Méltóztatnak tudni, hogy az erdélyrészi clerus 1863. óta államsegélyben részesül. De ez úgy lett akkor kiadva, hogy az illető egyházmegyei főnök, püspök vagy érsek, egyetértőleg az ő consistoriumával osztja ki az illető segélyt és a kiosztott segélyről szóló nyugtákat eléterjeszti. Ezt a 33 év óta folytatott, törvényesen birtokolt gyakorlatot a minister úr ő excellentiája, – megvallom, hogy a ministertanács megállapodása nyomán – a nélkül, hogy az illető egyházmegyét megkérdezte volna, egyszerűen megszüntette és fentartotta magának a jövőre a kiosztás szabadságát és az összegek megállapítását. (*Helyeslés balfelől*)...

Sérelmesnek tartja, hogy az állam maga osztja ki a segélyt s ezzel állami fegyelmi hatóságot is létesít a lelkészek felett.

Én tehát ezt a törvényjavaslatot azon hiányánál fogva, a mely habár ideiglenesen intézkedik, nem mond ki bizonyos létminimumot, melylyel ki akarja egészíteni a görög-katolikus lelkészek congruáját; a mennyiben ezen törvényjavaslat mindannak daczára, hogy ezt a létminimumot ki ne mondja, mégis a görög-katolikus lelkészt újabb fegyelmi hatóság alá rendeli és miután ezen törvényjavaslat ellenkezésben áll az 1868. évi LIII. törvényzikk 24. §-ával, mely azt mondja, hogy új egyházközségek, egyházgyülekezetek alakítása, leányegyházak anyaegyházakká való átváltoztatása, anyaegyházaknak fiúegyházakká való átváltoztatása a vallásfelekezetek kizárólagos jogaihoz tartozik; miután ezen törvényjavaslatban ezen joghatóságát az egyháznak megszorítva látom; a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom.

Rudnyánszky József b.: Mihályi Viktor érsek úr ő méltósága belevegyített bizonyos dolgokat előadásába, a melyek nem is tartoznak e törvényjavaslat tárgyalásához és azzal semmi kapcsolatban nincsenek. Ő ugyanis bizonyos segélyeknek kiosztásáról beszélt, a melyeket nem tudom miféle címen, évek hosszú során át az ő egyházmegyéje is élvezett és a melyeket az érseki vagy püspöki egyházmegye felosztott a lelkészek között. Nekem is van erről tudomásom és éppen azért most azt a tiszteletteljes kérdést intézem ő méltóságához: mondja meg nekem, hogy a lelkészek mit kaptak abból a pénzből? Én majd pozitív adatokkal szolgálok ő méltóságának, hogy 50–60 forint lett egy egy lelkész számára megállapítva és a mikor kifizetésre került a dolog, 7–8 forintot kaptak. (*Egy hang balfelől: Hova lett a többi?!*) Különféle célokra visszatartották. Ha már most a cultusminister úr értesült az ilyen dolgról, – mert természetes, hogyha én értesültem, neki is kell, hogy legyenek olyan emberei, a kik informálják, tehát nagyon természetes, hogy ő is megtudta ezen dolgokat – iparkodott azon segíteni, úgy, a hogy tudott, úgy tudniillik, hogy megállapította a segélyt, megállapította, hogy egy-egy egyén mit kap és arról azután értesítette az illető lelkészt, a ki így aztán tudta, hogy mit követelhet, mit igényelhet. Ez áll azon esetre, a melyet ő méltósága méltóztatott előhozni...

Mihályi viktor érsek: Rudnyánszky József báró úr ő méltósága kijelentéseivel szemben bátor vagyok megjegyezni, hogy én nem említettem számot, nem mondtam, hogy mily összeggel segélyezte az állam vagy a törvényhozás a múltban az egyes lelkészeket s az ő méltósága által mondtak kiegészítéséül felemlítem, hogy 30 000 forint volt megszabva az erdélyrészi görög-katholikus lelkészek segélyezésére, ezer lelkészre esett tehát egyenként 30 forint, tehát valamennyi nem kaphatott 60 forintot, a mint méltóztatott mondani. Már pedig ha valaki 30 forintot kapott nem lehet tőle levonni 53 forintot, hogy csak 7 forintot kapjon.

Különben is ez oly általános kijelentés, hogy ne mondjam vád, a mely megvizsgálásra szorul és az illető hatóság minden megkérdetése nélkül talán nem is lehetett volna a segély kiosztásának módozatát megváltoztatni.

Ezeket bátorodom pótlólag kijelenteni.

H

1898 jún. 29

1898: XIV. tc. a lelkészi jövedelem kiegészítéséről

Képv. Ir., 1896–1901, XIX. 272–278. l.

1. §.

A latin, görög és örmény szert. Kath. Lelkészek jövedelmének (kongruájának) kiegészítése jelenleg rendezés alatt lévén, míg ezen rendezés be nem következik, ezen lelkészek közül a legszűkebb anyagi viszonyok között levők jövedelmének ideiglenes kiegészítésére a törvényhozás az államköltségvetésben megfelelő külön összeget fog felvenni.

2. §.

A többi törvényesen bevett vallásfelekezet 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített lelkészi állásainak jövedelme az állampénztár terhére évi 1.600, illetőleg 800 koronára egészített ki.

Az új lelkészi állások jövedelme csak akkor egészített ki évi 1.600, illetőleg 800 koronára, ha a vallás- és közoktatásügyi minister az új lelkészi állás szervezését az illető felekezet előterjesztése alapján indokoltnak elismerte.

3. §.

A 2. §-ban meghatározott jövedelmi kiegészítés igénybevétele végett a lelkészek illetékes felekezeti főhatóságuk, ilyennek nem létében pedig hitközségi előljáróságuk útján vagy az illetékes felekezeti főhatóság, illetőleg hitközségi előljáróság a szükséges adatok bemutatása mellett a jelen törvénynek hatályba lépésétől számított egy éven belül a vallás- és közoktatásügyi ministerhez fordulhatnak.

Az 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített oly lelkészi állás, mely ezen egy év alatt be nem jelentetett, jövedelmi kiegészítésben nem részesíthető, kivéve azt az esetet, a midőn a bejelentés azért nem történt meg, mert a tényleg alkalmazott lelkész a 4. §-ban előírt képesítéssel nem bírván, 1.600 koronáig terjedő jövedelmi kiegészítésre igényt nem tarthatott és jövedelme az őt megillető 800 koronát meghaladta.

A lelkészi jövedelmek kimutatása végett már eddig beszolgáltató adatok az illetékes felekezeti hatóság által a 11. §. értelmében kiigazíthatók s ha a vallás- és közoktatásügyi minister által elfogadtatnak, a lelkészi jövedelem kiegészítésének alapjául szolgálnak.

4. §.

Jövedelmének kiegészítését 1.600 koronára csak azon lelkész igényelheti, a ki igazolja, hogy az illető hittudományt valamely hittani intézeten a hazai középiskola 8 osztályának elvégzése után, nyilvánosan vagy magán úton legalább 3 évig tanulta és ez utóbbi esetben valamely hittani intézeten vizsgát tett, továbbá hitfelekezete részéről szabályszerű lelkészi képesítést nyert.

5. §.

A 4. §-ban körülírt minősítést nem igazoló lelkész jövedelme csak 800 koronáig egészíttetik ki.

Ha azonban ily lelkész az említett minősítést később szerzi meg vagy később igazolja, az igazolás napjától számítva jövedelme 1.600 koronáig fog kiegészíttetni.

Azon körülmény, hogy valamely jövedelmi kiegészítéssel ellátott lelkészi állás birtokosa 1.600 vagy 800 koronáig élvezett-e jövedelmi kiegészítést, az utódra nézve figyelembe nem vehető; e tekintetben mindenkor a 4. §-ban körülírt minősítés lesz irányadó.

6. §.

Jövedelmi kiegészítésben csak olyan lelkész (1., 2. §.) részesülhet, a ki magyar állampolgárságát igazolja.

7. §.

Nem részesülhet jövedelmi kiegészítésben és ha részesült, azt elveszti az oly lelkész (1., 2. §.):

a) a ki jogerős büntetőbírósi ítélettel hivatalvesztésre szóló mellékbüntetéssel sújtott, a büntetőbírósi ítéletének jogerőre emelkedésétől kezdve a hivatalvesztés időtartama alatt mindenestre;

b) a ki állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétséget követ el, vagy államellenes magatartást tanúsít és e miatt büntetőbírósi ítélettel vagy fegyelmi úton el lett marasztalva, a mennyiben a büntetőbírósi szabadságvesztés-büntetésre ítélte, a szabadságvesztés büntetésének tartama alatt és a büntetés kiállításától, egyébként pedig a büntetőbírósi ítélet vagy fegyelmi határozat jogerőre emelkedésének, illetőleg a 9. §-ban említett ministeri határozat keltének napjától számított 3 évig.

Ha pedig a jelen §-nak *b)* pontjához képest már elmarasztalt lelkész, az ott említett 3 év alatt vagy azután, ezen *b)* pontban említett erkölcsi vétség vagy államellenes magatartás miatt

büntetőbírói ítélettel vagy fegyelmi határozattal újból el lett marasztalva, a jövedelmi kiegészítést a jelen szakasz harmadik bekezdésében megjelölt időponttól kezdve személyére nézve végleg elveszti.

Ha azon lelkész helyett, a ki a jövedelmi kiegészítést elvesztette, a törvénynek megfelelő más lelkész alkalmaztatik a megüresedett lelkészi állásra, a kiegészítési összeg az új lelkész részére a jelen törvény rendelkezéseihez képest teendő folyóvá – azon lelkész pedig, a ki a jövedelmi kiegészítést elvesztette, az *a)* és *b)* pontban meghatározott határidő eltelté után csak az esetben tarthat újra igényt a jövedelmi kiegészítésre, ha a felekezet őt lelkészi állásban alkalmazza.

Mi tekintendő államellenesnek: azt az 1893: XXVI. t.-cz. 13. §-ának utolsó bekezdése határozza meg.

8. §.

Ha jövedelmi kiegészítésért a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez illetékes hatóság útján oly lelkész (1., 2. §) folyamodik, a ki ellen a 7. §-nak *b)* pontjához képest állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétség, vagy államellenes magatartás miatt kifogás emelhető, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illetékes felekezeti hatóságot, ha ez fegyelmi úton még nem határozott, a fegyelmi eljárás megindítására szólítja fel és ily esetben csakis az eljárás befejezése és az eredménynek hozzá történt bejelentése után intézkedik a jövedelmi kiegészítés megadása vagy megtagadása iránt.

9. §.

Ha kiegészített jövedelemmel bíró lelkész (1., 2. §.) ellen a vallás- és közoktatásügyi miniszter előtt állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétség vagy államellenes magatartás miatt alapos panasz emeltek, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illetékes felekezeti hatóságot a fegyelmi eljárás megindítására a hozzá felterjesztett vádirat másolatának megküldése mellett felszólítja.

Ha a felekezeti hatóság a felszólítás daczára az illető lelkész ellen a fegyelmi eljárást folyamatba nem tette, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felszólítás kézbesítésétől számított 3 hónap elteltével a kiegészítési összeg megvonása iránt határoz.

Ha a felekezeti hatóság fegyelmi határozata az illető lelkészt a panasz alapos volta daczára felmenti: a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jogában áll a rendelkezésére álló adatok alapján a jövedelmi kiegészítést a 7. §. *b)* pontjában foglalt rendelkezéseknek megfelelően megvonni.

A jövedelmi kiegészítés megvonását kimondó miniszteri határozat az illetékes felekezeti hatóság fegyelmi határozatának egyéb rendelkezéseit nem érintheti.

A jövedelmi kiegészítés megvonását ezen és a 8. §. alapján kimondó miniszteri határozat ellen, a mennyiben az illetékes felekezeti hatóság felmentő határozatot hozott, az illetékes felekezeti hatóság az értesítéstől számított 30 nap alatt a közigazgatási bíróságnál panaszjoggal élhet.

A törvény a továbbiakban meghatározza a kiegészítés módját (10. §), a jövedelem megállapításának alapelveit (11. §), a jövedelem változása esetén követendő eljárást (15–16. §), az utalványozás módozatait (17., 20. §), s megállapítja, hogy az – Horvátország kivételével – 1899. január elsejével életbe lép (19., 22. §). A felekezetek egyházi és iskolai szükségleteihez az állam továbbra is hozzájárul.

I

1899 jún. 1

*A román gör. kel. nemzeti-egyházi kongresszus bizottságának javaslata a lelkészi jövedelmek kiegészítésével kapcsolatban*¹

Tr. 1899, 110. sz.

Ime teljes terjedelmében a bizottság javaslata, amelyet a kongresszuson 14 szavazat többséggel elfogadtak:

¹ A közlemény eredeti címe: *Propunerea comisiunei*. – A bizottság javaslata.

„Tekintettel arra, hogy a papság javadalmazásának megjavítása parancsoló szükséglete egyházunk kulturális és erkölcsi haladásának, s mivel az egyház az utóbbi idők mostohaasága következtében jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy a javadalmazás megjavítását a saját eszközeivel előteremtse;

tekintettel arra, hogy az államnak az érvényben levő törvények szerint kötelessége a saját erejéből hozzájárulni az egyházi szervezet fenntartásához – a szervezeti szabályzat pedig feljogosít bennünket, hogy elégséges saját vagyoni hiányában az állam támogatását kérjük;

tekintettel arra, hogy az 1898. évi XIV. törvénycikk, amely az ország azon lelkészeinek javadalma kiegészítésére vonatkozik, akik nem tartoznak a római-, görög- és örmény-katolikus felekezetekhez, – 1898 július hónapjának végével kötelező törvénnyé vált, s erre az intézkedésre pedig az egyháznak számot kell tartania;

tekintettel arra, hogy e törvény egyes intézkedései, amelyek egyházi önkormányzatunk szempontjából károsak, olyan bizalmatlanságból származnak, amelyet a papság erkölcsi és hazafias magatartása idézett elő;

tekintettel arra, hogy ez a papságunk iránti bizalmatlanság minden alapot nélkülöz, hiszen a papság erkölcsi és igaz hazafias magatartásával mindig is kitűnt;

tekintettel, hogy az ország magas kormánya a törvény jogos és helyes végrehajtásával magának az államnak jól felfogott érdekében eloszthatja azt a gyanút, amellyel az egyházi fegyelem meggyengülésével és papságunk alaptalan zaklatásával kapcsolatban e törvény megalkotásakor az egyházat illették:

az egyházi-nemzeti kongresszus azzal a fenntartással, hogy a papságunkat megillető egész javadalmazást a legfelső egyházi hatóság rendelkezésére bocsátják, hozzájárul, hogy a papság fogadja el jövedelmeinek az államkincstárból való kiegészítését az 1898: XIV. törvénycikk értelmében minden más feltétel nélkül, csupán azzal, hogy a lelkészek jövedelmének igényelt kiegészítése eljusson a maga rendeltetési helyére.

Az érseki egyháztanács 1898. aug. 21-i 200. számú határozatai – amely a klérus javadalmazásának a mi saját vagyonunkból való szabályozására vonatkozik – elfogadták.

J

1899 dec. 22

A pénzügyi bizottság jelentése „a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898: XIV. tc. végrehajtásához az 1899. évre szükséges póthitel engedélyezéséről” szóló törvényjavaslat tárgyában

1896–1901. évi Képv. Ir. XXVII. 186. l.

Az 1898-iki XIV. t.-cz. megalkotásakor a képviselőházban számos oldalról azt az óhajt fejezték ki, hogy ez a törvény minél rövidebb idő alatt végrehajtható legyen oly módon, hogy az összes, segélyre jogosult lelkészek a megállapított három évi cyclusnál rövidebb időközben fizetések kiegészítésének élvezetébe léphessenek. A vallás- és közoktatásügyi minister figyelemmel erre a közökhajra és a nemes ügyhöz méltó, elismerést érdemlő buzgósággal siettetett az összeírási munkálatokat, minélfogva már az 1898. év folyamán a végleges szükséglet megállapítható volt. Ennek megfelelően a minister az 1900. évre szóló költségvetésbe ezen a címen már 500.000 forintot vett fel. A jelen törvényjavaslatban azonban felhatalmazást kér arra, hogy az 1899. év terhére is az eredetileg megállapított 400.000 frton felül még 100.000 forintot mint póthitelt vehessen igénybe, hogy az elmúlt évre visszamenőleg, az összes jogosult igényeknek eleget tessen. A pénzügyi bizottság ezt a javaslatot készségesen magáévá tette és a háznak elfogadás

végezt ajánlja azzal az irányi módosítással, hogy a törvényjavaslat szövegében forint helyett mindenütt a megfelelő összeg koronában teendő.

Budapest, 1899. évi december hó 22-én.

Falk Miksa s. k.,

a pénzügyi bizottság elnöke.

Neményi Ambrus

a pénzügyi bizottság előadója.

112.

*A határörvidéki házközösségi intézmény megszüntetéséről szóló 1885: XXIV. tc. módosítása*¹

1898 máj. 16

*A belügy- és az igazságügyminiszter 1898. évi 30.184 IM számú rendelete az 1898: XII. tc. végrehajtásáról*²

Rend. Tára, 1898, I. 633–645. l.

Az 1898: XII. t.-cz. 21. §-a alapján rendeljük, a mint következik:

I. A községi elüljáróság teendői.

1. §.

A községi elüljáróság az 1886. évi november 20-án (R. T. 976. l.) kelt bel- és igazságügyminis-
teri rendelet I. része által reá ruházott teendők közül ezentúl csak a házközösségi ingó és ingatlan
vagyonnak az idézett rendelet 5. és 6. §-ai szerint eszközendő becslését végzi, a mire az 1885:

¹ A polgári viszonyok térhódítása következtében a volt határörvidéki területeken is – a polgári Horvátországban már előbb – megindult a házközösségek bomlása, s ez a folyamat az egész horvát parasztság helyzetére igen súlyos következményekkel járt. Ismeretes, hogy az 1873: XXIX. tc. intézkedett először a polgárosított határörvidékek házközösségeiről. A házközösségek megszüntetésével járó súlyos következmények, mint: a föld felaprózódása, a parasztság elszegényedése és eladósodása stb. miatt visszaállították a házközösséget megillető korábbi adó- és illetékkezdmények egy részét. Az 1885: XXIV. tc. és azt módosító 1898: XII. tc. (a törvényjavaslatot 1898. febr. 18-án nyújtotta be Erdély Sándor igazságügyminiszter, l. 1896–1901. évi Képv. Ir. XII. 162–167. l.) hatósági engedélyhez kötötte a zadruha földjének felosztását, eladását, megterhelését, és bizonyos oszthatatlan törzsbirtokot állapított meg (vidékenként változóan 3–8 hold), s csak akkor engedte meg a felosztást, ha minden új gazdaság rendelkezett ezzel a minimummal. Így akarták megvédeni a közösség egyes tagjait a teljes tönkrejutástól. Mivel a házközösségek nagy része nem tudott megfelelni ezeknek a törvényes követelményeknek, s a kedvezményeket sem akarták elveszíteni, hatósági engedély nélkül, titokban oszlatták fel a zadrugák nagy részét. A bomlás a legerősebb és leggyorsabb Varasd és Körös megyék horvát lakta vidékein, míg a likai, pozsegai és szerémi szerbség inkább ragaszkodott házközösségeihez. A bomlás méreteire jellemző, hogy 1883-ban Horvátország lakosságának 37,6 százaléka élt házközösségeken kívül, 1890-ben pedig már 52,8 százaléka. A zadrugákban élő lakosság számaránya a kereső agrárnépesség százalékában: Fiume: 25,5, Lika 29,9, Körös 9, Varasd 7, Zágráb 28, Veróce 17,3, Pozsega 38,3, Szerém 32,4.

Az 1895. évi összeírás a még fennálló házközösségek számát 67 632-ben állapította meg, vagyis az összes gazdaságok 16 százalékában. Területük 1008158 hold (22 száz.) Zömük – 44 437 zadruha – 5 – 20 holdnyi területtel rendelkezett (Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatska i Slavonije I. 1905, Zagreb, 1913, 343–344. l.) A titkon felosztott házközösségek számát Zoričić 1890-ben 107 890-re tette, ami 26,7 százaléka az összes gazdaságoknak (Zoričić, M.: Die bauer-

XXIV. t.-cz. 13. §. 4. pontjának esetében, vagyis akkor van szükség, ha 18 éven aluli kiskorú, vagy gondnokság, illetve csőd alatt álló teljeskorú is van érdekelve (1898: XII. t.-cz. 13. §.).

Az 1898: XII. t.-cz. érintetlenül hagyta az 1885: XXIV. t.-cz. 36. §-ának utolsó bekezdéséből folyó azt a rendelkezést, mely szerint abban az esetben, ha a felsőtáskor a felek az egyes tárgyak becsértéke iránt közmegegyezéssel meg nem állapodnak, akkor – a földadó alá eső ingatlanok kivételével – egyéb akár ingó, akár ingatlan vagyontárgyak becslését szintén a községi elüljáróság teljesíti.

2.§.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 1–4., továbbá 8. és 9. §-aiban meghatározott teendők a községi elüljáróság hatásköréből – a jelen rendelet II. részében említett módosításokkal – a főszolgabíró hatáskörébe mennek ugyan át (1898: XII. t.-cz. 14. §.), de a községi elüljáróságok ezentúl is kötelesek a főszolgabírákat házközösségi ügyekben támogatni és utasításainak megfelelni.

Az idézett rendelet 7. és 10. §-ai által a községi elüljáróságokra bízott feladatok tárgytalannokká váltak; a 11. §. pedig hatályát veszti.

II. Eljárás a főszolgabíró előtt.

3. §.

A jelen rendeletnek a főszolgabírókra vonatkozó rendelkezései az 1898: XII. t.-cz. 19. §-a alapján melléjük segédekül és helyettesekül kinevezett szolgabírákra is kiterjednek.

4. §.

A még meg nem szüntetett házközösségekre vonatkozó ügyekben a főszolgabírónak különösen figyelemmel kell lennie az 1898: XII. t.-cz. 1., 2., 12., 13. és 17. §-aira, úgyszintén a jelen rendelet 5–15. §-aira.

5.§.

A házközösségi vagyona jogosultsággal bíró tagok névjegyzékét ezentúl nem a községi elüljáróság állítja össze, hanem annak összeállításáról – a községi elüljáróságtól szerzett és más egyéb adatok alapján – a főszolgabíró gondoskodik, a ki a tekintetben is intézkedik, hogy ezeket a kimutatásokat a születésekre, esketésekre és halálozásokra vonatkozó adatok hitelül a lelkesen kívül az állami anyakönyvvezető szintén ellássa saját aláírásával és hivatalos pecsétjével.

Egyebekben a főszolgabíró a házközösségi tagok kimutatásának összeállításánál az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 1. és 2. §-ai szerint jár el.

lichen Hauskommunionen in den Königreichen Kroatien und Slavonien. Bp., 1897, 9–10. l.) 1890 és 1905 között hivatalosan 17 299, titkon 38 970 házközösséget oszlattak fel (Stat. God. 369. l.).

Az 1898: XII. tc. rendeleti előzményeire von. l. még az 1892. febr. 27-i BM és IM rendelet a házközösségekről az 1886. nov. 20-án kibocsátott rendelet 13. §-ának kiegészítése, ill. értelmezése tárgyában, és az 1896. okt. 28-án megjelent 1896. évi 55.916 IM rendeletet a polgárosított magyar határvidéken tagosításra vonatkozó jogszabályok életbeléptetéséről. (*Rend. Tára*, 1892, I., 1045–48. és *uo.* 1896. II. 545–62 l.)

² A közölt rendelet teljes címe: „A belügyi és az igazságügyi minister 1898. évi 30.184. I. M. számú rendelete, a polgárosított magyar határvidéken fennálló házközösségi intézménynek megszüntetéséről szóló 1885: XXIV. törvénycikk némely rendelkezéseinek módosítása és kiegészítése tárgyában alkotott 1898: XII. törvénycikk végrehajtásáról”.

6. §.

Azt, hogy a házközösség megszüntetésénél kiket kell a házközösségi tagság címén jogosultaknak tekinteni, a fennálló törvények és szabályok határozzák meg (1885: XXIV. t.-cz. 3. §.). Ezek szerint a házközösségi tagság címén jogosultak nevezetesen azok:

- a)* a kik az 1887. évi július hó 8-ig, vagy – a mennyiben a házközösség megszüntetése végett a tárgyalást előbb tartották meg – az 1885: XXIV. t.-cz. 14., illetőleg 23. §-a szerint kitűzött első tárgyalási határnapot megelőző napig a házközösségi összeírási lajstromba a fennálló törvények és szabályok értelmében be voltak vezetve; továbbá ily bevezetés nélkül is;
- b)* a kik az említett időpontig születéssel vagy házassággal a házközösségben tagsági jogot szereztek (1885: XXIV. t.-cz. 1. és 3. §-ai);
- c)* a kik az 1873: XXIX. t.-cz. hatálybaléptéig, vagyis 1873. évi július hó 16-ig a házközösségbe fölvétettek (befogadtattak, beléptek, beiratkoztak), vagy más házközösségből átléptek (1850. évi alaptörvény 44. §., és 1873: XXIX. t.-cz. 7. §.);
- d)* a kik az 1885. évi július hó 8-ig a házközösségi kötelek fenntartásával akár élők közt, akár örökösödés útján házközösségi vagyont szereztek (1850. évi alap törvény 12., 23. és 24. §-ai, 1885: XXIV. t.-cz. 1. §.);
- e)* a kik a házközösségből a visszaléphetési jog vagy osztályigény fenntartásával kiléptek, és igényeikre nézve kielégítést nem nyertek (1850. évi alaptörvény 48. §, 1873: XXIX. t.-cz. 8. §., 1885: XXIV. t.-cz. 13. §. 3. p., 21. §. 1. p., 1898: XII. t.-cz. 14. §.).

A házközösségbe cseléd minőségben felvett személyek – az 1885: XXIV. t.-cz. 3. §-ának utolsó bekezdése értelmében – a házközösségi vagyonnra igénynyel nem bírnak.

7. §.

Házközösségi tagsági jogosultságukat elvesztették, és mint ilyenek a házközösség megszüntetésénél mellőzendők:

- a)* azok, a kik a jelen rendelet 6. §-ának *a)* pontjában említett időpontig érvényes végakarati intézkedés nélkül elháltak (1873: XXIX. t.-cz. 3. §., 5. §. utolsó bekezdés);
- b)* azok, a kik az említett időpontig más házközösségbe beházasodván, ennek tagjaivá lettek (1885: XXIV. t.-cz. 1. és 3. §-ai);
- c)* azok, a kik az 1885. évi július hó 8-ig egyéb módon lettek más házközösség tagjává (1850. évi alaptörvény 45. és 47. §-ai);
- d)* azok, a kiknek egész jutaléka az 1873: XXIX. t.-cz. 4. §-a értelmében kihaló volt;
- e)* azok, a kik a házközösségből a visszaléphetési jog vagy osztályigény fenntartása nélkül kilépvén, igényeikre nézve kielégítést nyertek (1850. évi alaptörvény 22. §.);
- f)* azok, a kik tagsági jogosultságukról mások által szerzett jogok sérelme nélkül lemondtak (1850. évi alaptörvény 22. §.).

Azokat a házközösségi tagokat, a kiknek az 1873. évi XXIX. t.-cz. 4. §-a értelmében nem egész jutalékuk hasított ki, a ki nem hasított rész megilleti.

A kir. belügyministeriumban az 1885: XXIV. t.-cz. 55. §-ának utolsó bekezdése értelmében fennállott tanács, mely az 1896: XXIV. t.-cz. hatálybaléptéig, vagyis 1897. évi január hó 1-ső napjáig házközösségi ügyekben harmadfokúlag határozott, az 1850. évi alaptörvény 22. §-ának második bekezdése alapján, az 1885: XXIV. t.-cz. 33. §-ának rendelkezései által is támogatott azt a gyakorlatot követte, hogy elvesztik házközösségi tagsági jogosultságukat azok is, kik a házközösségből jogosulatlanul megszakítás nélkül legalább 10 év óta távol vannak, ha visszatérési jogosultságuk érvényesítése végett hatósági úton 10 éven belül lépéseket nem tettek.

8. §.

A szükséges telekkönyvi kivonatokért a főszolgabíró közvetlenül az illetékes telekkönyvi hatósághoz fordul, s e részben az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 3. §-át tartja szem előtt.

9. §.

A házközösségi vagyon állagára nézve az 1886. évi november 20-án kelt bel- és igazságügy-ministeri rendelet 4. és 8. §-aiban különösen felemlített, valamint az eset körülményeihez képest kiderítendő egyéb adatokat a főszoigabíró a felek előadása, a bemutatott vagy hivatalból beszerzett iratok átvizsgálása, helyszíni szemle tartása, a községi elüljáróság meghallgatása, a házközösség viszonyait ismerő érdektelen személyek nyilatkozatai alapján és egyéb alkalmas eszközök felhasználásával állapítja meg.

10. §.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 9. §-a akképpen módosul, hogy a házközösségen kívül jogosultan élő személy kiképzésére fordított költség beszámítására vagy be nem számítására s a költségek számszerinti összegére nézve létrejött egyezség írásban a főszoigabírónál mutatandó be, vagy esetleg általa veendő jegyzőkönyvbe.

11. §.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 12–25. §-ai ezen túl is követendők, de az idézett rendelet 13. §-ának alkalmazásánál az 1892. évi február 19-én (R. T. 1045. lap) kibocsátott bel- és igazságügyministeri rendeletre, az idézett 1886. évi november hó 20-án kelt rendelet 20. és 22. §-ainak alkalmazásánál pedig az 1898: XII. t.-cz. 15., illetőleg 16. §-ára figyelemmel kell lenni.

12. §.

Különös figyelmet kell fordítani az 1898: XII. t.-cz. 13. §-ának első bekezdésére, mely szerint a házközösség megszüntetésére irányuló hivatalos beavatkozással az 1885: XXIV. t.-cz. szerint egybekapcsolt joghatály a jelen törvény (1898: XII. t.-cz.) életbeléptének napján áll be mindazokra a meg nem szüntetett házközösségekre nézve, a melyeknek megszüntetése végett a hivatalos beavatkozás az említett napon túl veszi kezdetét.

Ennek a rendelkezésnek megvilágítására szolgál a törvény indokolásából vett következő példa:

Ha valamely atyának öt gyermeke van, kik közül három az 1885: XXIV. t.-cz. 3. §-ában meghatározott időpont előtt, kettő pedig az után született: egészen másképpen alakultak az 1898: XII. t.-cz. létrejövele előtt a viszonyok, ha az atya a hivatalos beavatkozást megérte, és másképpen, ha előbb halt meg. Ha ugyanis az ilyen atya a hivatalos beavatkozás alkalmával életben volt, az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ához képest az ő tulajdonába kellett átadni úgy saját, mint pedig tagsági jogosultsággal bíró három gyermekének jutalékát, a mely családi vagyonban annak idején öt gyermeke egymás közt egyenlő arányban örökölt, vagyis mindegyiknek egy-egy ötöd jutott. Ha ellenben az atya a hivatalos beavatkozás alkalmával már nem élt, akkor az 1885: XXIV. t.-cz. 24. §-a értelmében a házközösségi tagok közt fejenként való osztálynak volt helye; a házközösségi vagyon tehát mindenekelőtt – a fentebbi példát tartva szem előtt – négy részre oszlott és egy-egy negyedrészt kapott a tagsági jogosultsággal bíró három gyermek, egy negyedrészt pedig az atyának hagyatéka, és ebben az atyai negyedrészen azután az öt gyermek egymás közt egyenlő arányban örökölt; a végeredmény tehát az lett, hogy a tagsági jogosultsággal bíró három gyermek osztályrésze, beleszámítva a tagsági jogosultsága alapján nyert jutalékot is, $\frac{1}{20} + \frac{1}{4} = \frac{6}{20}$ részt tett ki, s így ezek a gyermekek fejenként hatszor annyit kaptak, mint később született testvéreik.

Ilyen és hasonló anomáliáknak veszi elejét az 1898. évi XII. t.-cz. 13. §-ának fent idézett első bekezdése.

Vannak azonban az 1885: XXIV. t.-cz. szerint igények, melyekre nézve nemcsak az szükséges, hogy a hivatalos beavatkozás alkalmával létezzenek, hanem az is, hogy megállapításukat az érdekelt fél kérje. Így, ha az a gyermek, kinek házastársa van, de leszármazója nincsen, nem kéri az 1885: XXIV. t.-cz. 27. §-ának alkalmazását, akkor osztályrészét nem kapja meg teljes tulajdonul, hanem osztályrésze – atyjának és az atya többi gyermekeinek osztályrészével egyesítve – az atya tulajdonába adatik át. Ilyen esetekre való tekintettel alkalmat ad az 1898: XII. t.-cz. 13. §-ának második bekezdése az érdekelteknek, hogy kérelmüket az új törvény életbelépte után is előterjeszthessék.

13. §.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 26., 28. és 29. §-ai tárgytalanokká váltak, a 27. §. helyébe pedig a következő rendelkezés lép:

Hivatalos beavatkozás esetében, ha 18 éven aluliak vagy gondnokság alattiak érdekelvők, a főszolgabíró az arány megállapítására, illetve a tényleges osztályra nézve hozott határozatát – az összes iratok áttétele mellett – közli az árvaszékkel, hogy az utóbbi, a mennyiben a kiskorúnak vagy gondnokság alattinak érdekeit sértetnek véli, a határozat ellen – az 1885: XXIV. t.-cz. 7. §-a alapján – az iratok áttételétől számított 15 nap alatt felfolyamodással élhessen.

14. §.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt rendelet 30–35. §-ai az 1898: XII. t.-cz. 18. §-ában, – az idézett rendelet 36. és 37. §-ai pedig az 1898: XII. t.-cz. 16. §-ban foglalt rendelkezésekből folyó módosításokkal nyernek alkalmazást.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 38. §-a érintetlenül marad.

15. §.

Az ingó vagyont, ha hivatalos átadás (tényleges birtokbaadás) szüksége forog fenn, a főszolgabíró adja át az illetőknek.

Az ingatlan vagyont, ha az érdekeltek valamelyike kéri, szintén a főszolgabíró adja át, és tényleges osztálynál az egyes részeket szükség esetében szakértő közbenjöttével hasítottatja ki, a kihasítást pedig, ha az érdekelt felek egyike azt kéri, más szakértő által felülvizsgálattja és a hiányokat kiigazíttatja.

A jelen szakasznak úgy első, mint második bekezdésében említett eljárásról jegyzőkönyvet kell felvenni.

16. §.

Ha már megszüntetett házközösségekhez tartozott ingatlanokra nézve az 1898: XII. t.-cz. hatálybaléptéig az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ában meghatározott megszorítás hatályon kívül helyezése telekkönyvileg bejegyeztetett, e megszorítás telekkönyvi törlése az 1898: XII. t.-cz. 3–10. §-ai szerint történik, és ilyen esetekben a főszolgabíró, ha eljárásra egyáltalában alkalma nyílik, az 1898: XII. t.-cz. 5., 7. és 8. §-ait tartozik követni.

Ha az előző bekezdésben említett megszorítás telekkönyvileg bármi oknál fogva be nem jegyeztetett, a főszolgabíró a megszorítás megszüntetése iránt előterjesztett kérelem esetében az 1898: XII. t.-cz. 11. §-a szerint jár el.

Az 1886. évi november 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 15–18., 20., 23., 30–35. §-ai – a jelen rendeletben foglalt módosításokkal – az előző két bekezdésben említett közigazgatási eljárásnál megfelelően alkalmazandók.

III. A telekkönyvi hatóság teendői.

17. §.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 39–42. §-ai azzal a módosítással nyernek ezentúl alkalmazást, hogy az osztálylevelet a házközösségi vagyon tényleges felosztása vagy a tulajdonjog arányának megállapítása tárgyában hozott határozat, illetőleg létrejött egyezség helyettesíti (1898: XII. t.-cz. 16. §.).

18. §.

Az 1898: XII. t.-cz. 3. §-a alapján benyújtott telekkönyvi törlési kérvényhez az illetékes lelkész és állami anyakönyvvezető aláírásával és hivatalos pecsétjével ellátott szabályszerű családi értesítőt kell csatolni annak feltüntetése végett, hogy az illető ügyben kik tartoznak az 1898: XII. t.-cz. 1. §. második bekezdésében felsorolt jogosultak közé. A családi értesítőn a községi eljárárságnak tanúsítania kell, hogy a családi értesítőben megnevezettek közt vannak-e gyámhatóság alá tartozó személyek, és ha igen, a lakás megjelölésével megnevezendő az illetőknek törvényes képviselője is.

Az 1898: XII. t.-cz. 4. §-a alapján hozott telekkönyvi törlési végzést az 1898: XII. t.-cz. 1. §. második bekezdésében felsorolt jogosultak részére, és ha gyámhatóság alá tartozó személyek vannak érdekelve, a községi közgyám részére is, az általános telekkönyvi szabályok szem előtt tartása mellett, saját kezökhöz kell kézbesíteni.

19. §.

Ha az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ában meghatározott megszorítás valamely ingatlanra telekkönyvileg bejegyeztetett: az ilyen ingatlanra vonatkozó tulajdonjogi bejegyzésekről kiállított telekkönyvi másolatnak, még ha az kivonatos is, az általános telekkönyvi szabályokból folyó tartalmán felül magában kell foglalnia – az illető beadvány iktatói számának és beérkezési időpontjának feltüntetése mellett: –

1. az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-a értelmében bejegyzett és akár fennálló, akár az 1898: XII. t.-cz. 4. §-a alapján telekkönyvileg törölt megszorításnak telekkönyvileg bevezetett szövegét; és esetleg

2. ha az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ában meghatározott megszorítás telekkönyvi törlését a telekkönyvi hatóság az 1898: XII. t.-cz. 4. §-a alapján elrendelte, a törlési végzésnek telekkönyvileg bevezetett szövegét; valamint

3. ha az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ában meghatározott megszorítás fenntartását elrendelő határozat alapján a telekkönyvi hatóság a szóban forgó megszorítás törlésének az 1898: XII. t.-cz. 4. §-a értelmében elrendelt telekkönyvi bejegyzését az 1898: XII. t.-cz. 9. §-ához képest törölte, ennek a törlési végzésnek telekkönyvileg bevezetett szövegét; végre

4. ha az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ában meghatározott megszorítás fenntartása iránt közigazgatási úton előterjesztett kérelem elutasítása következtében a telekkönyvi hatóság az 1898: XII. t.-cz. 5. §-a utolsó bekezdése alapján netalán kieszközölt telekkönyvi feljegyzés törlését elrendelte, mind a feljegyzést elrendelő, mind pedig a feljegyzés törlését elrendelő végzésnek telekkönyvileg bevezetett szövegét is.

A 2. pont esetében, a mennyiben a 3. és 4. pont esete fenn nem forog, a telekkönyvi másolat hitelesítési záradékában meg kell említeni, hogy az 1898: XII. t.-cz. 4. §-a alapján hozott telekkönyvi törlési végzés az 1898: XII. t.-cz. 1. §. második bekezdésében felsorolt és név szerint megnevezendő jogosultaknak, valamint – ha szükséges – a községi közgyámnak is, saját kezökhöz szabályszerűen már kézbesített-e vagy nem, és ha a kézbesítés megtörtént, vajjon az 1898: XII. t.-cz. 5. §-ában megállapított 15 napi határidő leteltétől számított 8 nap letelt-e vagy nem, és ha igen, mely napon telt le.

IV. Vegyes és átmeneti intézkedések.

20. §.

Az 1886. évi november hó 20-án kelt bel- és igazságügyministeri rendelet 43. és 44. §-ai érintetlenül maradnak, úgyszintén e rendelet 45. §-ának helyébe a bel- és igazságügyministerek által 1894. évi június hó 24-én (R. T. I. k. 723. l.) kibocsátott rendelet is.

21. §.

Az 1898: XII. t.-cz. 1. és 2. §-a mindazokban az ügyekben lévén alkalmazandó, melyekben a házközösség megszüntetése iránt a közigazgatási eljárás jogerős befejezést nem nyert: oly esetben, midőn az ügyet az alsóbbfokú hatóság az 1885: XXIV. t.-cz. 25. §-ának alkalmazásával már elintézte, de a közigazgatási eljárás az 1898: XII. t.-cz. hatálybaléptéig jogerős befejezést még nem nyert, a felelősségi hatóság – az 1898: XII. t.-cz. idézett 1. és 2. §-ainak alkalmazása végett – az alsóbbfokú határozat feloldásával újabb eljárást rendel.

22. §.

Az 1885: XXIV. t.-cz. 53. §-a alapján kinevezett fősolgabírák mellé a belügyminister solgabírákat – az 1898: XII. t.-cz. 19. §-a értelmében – segédekül és helyettesekül a törvényhatósági bizottság indokolt felterjesztésére nevez ki.

23. §.

A jelen rendelet az 1898: XII. törvényzcikkkel egyidejűleg, vagyis 1898. évi május hó 20-ik napján lép hatályba.

Budapesten, 1898. évi május hó 16-án.

A belügyi és igazságügyi m. kir. ministerek.

113.

1898 jún. 6

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átirata Erdély Sándor igazságügyminiszterhez Dr. Wolff János segesvári gimnáziumi tanár nemzetiségi sajtópöre tárgyában¹

Ig. Min. 1899 R – 7528 (R–35.323)

Magyar királyi miniszterelnök.

970

M. E. V.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A Melczer Vilmos országgyűlési képviselő beszámoló beszéde alkalmával múlt hó 22-én Segesvárott tartott gyűlésen Dr. Wolff János tanár nagyobb szabású eminenter politikai tartalmú beszédet mondott, melyet a „Kronstädter Zeitung” május hó 27-i idecsatolt² számában szószerint közöl.

¹ A kifogásolt és nemzetiségi pör tárgyává tett felszólalás az 1898. máj. 22-i segesvári szász választói gyűlésen hangozott el, ahol eredetileg Melczer Vilmos tartott képviselői beszámolót, és amelyen sor került a kerületi választmány kiegészítésére. Wolff tanár beszédében a szász kép-

Ezen beszédében, egyéb kijelentései között, konstatálja Dr. Wolff, hogy a „szász nép túlnyomó többsége a pártonkívüli szász képviselők álláspontját fogadja el.” Konstatálja továbbá, hogy a szász nép jogai kiküzdésében nem áll egyedül, mert „baj- és adott esetben szövetséges társakat talál a románokban, a horvátokban és a legutóbb oly hősies kitartást tanúsított Fiumében. Azonkívül a socialismus is egy faltörője a nemzetiségek szabadságának; a magyar paraszt sohasem fogja elfelejteni, hogy a svarczgelb katona az ő magyar kormánya parancsára fogott rá fegyvert.” „A kath. népártnak is gondja lesz rá, hogy a magyar fák égig ne nőljenek.”³

*Mindenekelőtt azonban van szerencsém Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét a kérdéses beszéd azon pontjára felhívni, melyben*⁴ Wolff⁵ kifejti, hogy „magyar részről azt a szemrehányást hangoztatják, mintha a szászok az államban külön államot akarnának alkotni, középkori privilegiumokkal stb.” Ők azonban csak azokat a jogokat kívánják, a minőket magyar testvéreik élveznek. „Mindenesetre vannak itt privilegiumok” – folytatja Wolff – „de ezeket csak azok élvezik, a kik oly szívesen hivatkoznak a modern liberalismusra. Vagy nem privilegium-e, hogy az, a ki magyar nevet visel, könnyebben jut előre? Nem privilegium-e, hogy csak magyar iskolák részeseülnek támogatásban, a mi iskoláink s kultúrintézeteink pedig a mi saját adóforintjainkból sem kapnak egyetlen fillért, mert mi a német műveltség széles medrében maradunk, s a nemzeti érületnek áldozatot hozni nem akarunk? Nem privilegium-e, hogy csak egy bizonyos osztály van hivatva az uralomra, hogy a magyar szolga gyakran gyakorol választói jogot, míg az a birtokos szász paraszttól megvonatik. *Mi* küzdünk a privilégiumok ellen, *mi* követeljük, hogy a szász polgárral és paraszttal ép úgy anyanyelvén beszéljenek, mint a magyarral. Követeljük, hogy fiaink ép úgy emelkedhessenek, mint a magyarokéi. Követeljük, hogy képző- és kultúrintézeteink egyformán csakis erkölcsi és szellemi súlyuknak megfelelően kezeltessenek.”

Mellözve egyebeket, csak az előadott kitételeket óhajtottam Nagyméltóságod előtt kiemelni, mint olyanokat, melyek nézetem szerint a B. T. Kv. 172. §-ban körülírt s gyülekezeten nyilvánosan szóval elkövetett, nemzetiség elleni gyűlöletre izgatás vétségének ismérveit látszanak képezni.

Tisztelettel kérem tehát Nagyméltóságodat, méltóztassék ez ügyei saját hatáskörében is foglalkozni és a kellő intézkedéseket megtenni az iránt, hogy Dr. Wolff ellen a bűnvádi eljárás megindíttassék.

A közelmúltban hasonló alkalmakkor, – legutóbb a „Bistritzer Zeitung” sajtópörében tartott tárgyalások során azt a meggyőződést nyertem, hogy a szászok legkitűnőbb szónokukat küldték a sorompó elé. Kérem tehát Nagyméltóságodat, méltóztassék gondoskodni arról, hogy a közvád annál is inkább erős kezekben nyugodjék, minthogy a jelenügy előreláthatólag az eddigiek-nél is nagyobb arányokat fog ölteni. Amennyiben az illetékes erzsébetvárosi közvádoló ezen fel-

viselőknél a kormánypártból való kilépését indokolta, és számbavette a szász nép „szövetségeseit” a magyar kormány nemzetiségi politikája ellen vívott harcában, majd a képviselőház által megszavazott kongrua-javaslatnak (értsd: 1898. évi XIV. tc. a lelkeszi jövedelem kiegészítéséről, l. bőv. 111. sz. irat) az erdélyi ev. egyházra sérelmes intézkedéseivel foglalkozott. (Vö. Wähler-versammlung in Schässburg, Krönst. Ztg., 1898. máj. 27. 120. sz.) A beszéd 1848-ra vonatkozó utalásának célzatos történethamisítása („a magyar paraszt sohasem fogja elfelejteni, hogy a svarczgelb katona az ő magyar kormánya parancsára fogott rá fegyvert”) ellenére nemzetiségpolitikai és egyéb utalásai miatt figyelmet érdemel. – Dr. Wolff Jánost a kormány utasítására indított eljárás során az erzsébetvárosi törvényszék 1898. dec. 10-én első fokon kétheti fogházra és 50 ft. pénzbüntetésre ítélte (l. Lázár kolozsvári főügyész helyettes aznapi, az igazságügyminiszterhez intézett, mellékelt jelentését). Az enyhe ítélet a szász közvélemény egységes fellépésének tulajdonítható, aminek Bánffy már eleve igyekezett elejét venni azzal az utasítással, hogy „a közvád annál is inkább erős kezekben nyugodjék, minthogy a jelen ügy előreláthatólag az eddigiek-nél is nagyobb arányokat fog ölteni”.

² Kék ceruzával föléírva: 120.

³ Így, az eredeti szövegben.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

⁵ Beszúrva: továbbá.

adatra netán teljesen alkalmas nem volna, kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék egy megfelelő kir. ügyész vagy főügyész kirendelése iránt intézkedni.

Ez ügyre vonatkozó nagybecsű elhatározása és bölcs intézkedései felől szíves értesítését kérem, annak hangsúlyozása mellett, hogy a nemzetiségi üzemek mai állása szerint kívánatos volna, ha az ügy még a jövő hó folyamán jutna tárgyalás alá.⁶

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1898 évi június hó 6-án.

Br. Bánffy.⁷

114.

Iratok az 1897. évi elnapolt gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívását célzó századvégi akciók történetéhez¹

I.

Iratok a kongresszusi ellenzék 1898. okt. 13-i karlócai értekezletén elfogadott felirattal kapcsolatban

A

1898 jún. 29

Branković György gör. kel. szerb patriarcha levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a szerb nemzeti-egyházi önkormányzati ügyek rendezésére egybehívott folytatólagos értekezlet eredménytelenségéről

ME 1898 – XXII – 9887

M: 229

ex 1898.

Nagyméltóságú Minister Elnök Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak múlt évi szeptember hó 22-én kelt nagybecsű bizalmas levelére s ugyanazon évi szeptember hó 29. (: október hó 11:)-én ad M: 324. sz. alatt kelt előzetes jelentésemre van szerencsém tisztelettel közölni Nagyméltóságoddal, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat ügyei rendezésének előmozdítása céljából egybehívott foly-

⁶ Kék ceruzával aláhúzva.

⁷ Alatta piros ceruzával: *Sürgős.*

¹ Az „egységes szabályzat” körüli vita 1892 óta lehetetlenné tette a szerb egyházi önkormányzat és a kongresszusok rendszeres munkáját. Miután a pátriárka és a világi ellenzék közötti közvetítő tárgyalások – mint ezt maga Branković pátriárka is elismeri – eredménytelenek maradtak (I. A) az uralkodó, a kormányzat és a pátriárka kényszereszközökkel akarta kieroszakolni a hierarchia befolyását megerősítő s a nemzeti-egyházi önkormányzat demokratikus elemeit kirekesztő „egységes szabályzat” életbeléptetését. A kongresszus összehívását célzó újabb autonomista akció két egymással párhuzamos, világi és egyházi vonalon indult el 1898 őszén.

A világi képviselők a kongresszus összehívását és annak saját maga által megszabott napi-rendje szerinti működését követelték. Ezt a világi mozgalmat a kongresszus többségét képező képviselői ellenzék 1898. október 13-i karlócai értekezletének felirata indította el, amelyet a kongresszus alelnökével, *Živković* Jánossal az élen 59 kongresszusi ellenzéki képviselő írt alá. (L. Branik,

tatólagos értekezlet működését *a kívánt siker nem koronázta;*² mert a nemzeti-egyházi congressus jelenlegi többsége közt egy [részt] és a hierarchia, valamint az ezt támogató congressusi választmány és az ú. n. autonóm párt tagjai közt másrészt, sem a szeptember-októberi, sem a márcziusi sem pedig a folyó hó 8. (:20.)-án megtartott értekezlet-ülésben mindenk előtt a főkérdésre nézve, azaz a 25. egyházirendi képviselő választására nézve nem jött létre a megegyezés, miután a congressus mai többsége szorosán a fennálló választási rendhez, az utóbb nevezettek azonban e tekintetben a congressusi választmány által kidolgozott s az 1897. évi congressus elé terjesztett nemzeti-egyházi alkotmány-javaslatban kifejezésre jutott elvekhez ragaszkodtak és ragaszkodnak.

Ezzel az értekezlet működése is befejezettnek tekintendő.

Miről van szerencsém tisztelettel értesíteni Nagyméltóságodat azzal a hozzáadással, hogy az értekezlet tárgyalásából *nem szereztem azon meggyőződést, hogy a nemzeti-egyházi congressus mielőbbi folytatása a tavalyinál áldásosabb eredménnyel járna.*

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlovicz, 1898. évi június hó 17. (29.)-én.

Brankovics.
Patriarcha.

B

1898 dec. 18

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz „báró Živković János és társainak a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívása iránt beadott kérvénye tárgyában”¹

ME 1904 – XXXV – 153 (XXVI – 2182/1901)

Budapesten, 1898. évi december 18-án.

Legkegyelmesebb Úr!

Császári és apostoli királyi Felségednek 1897. évi május hó 20-án kelt legfelsőbb elhatározásával egybehívott és az 1897. évi augusztus hó 3-án kelt legfelsőbb elhatározással bizonytalan

1898, 127. sz.) Az uralkodóhoz intézett feliratot azonban a kabinetiroda – Bánffy részletes felterjesztése alapján – a verseci főispán, illetve a zágrábi polgármester útján visszaküldötte Živkovićnak, aki erre 1899. febr. 9-ére Zágrábba összehívta a szerb nemzeti-egyházi kongresszus ellenzéki többségének képviselői értekezletét.

A zágrábi értekezlet 9 tagú bizottságot küldött ki azzal a megbízatással, hogy újabb feliratban kérjék a miniszterelnöknél, illetve ennek útján az uralkodótól a kongresszus egybehívását. A miniszterelnökhöz szóló feliratot a kongresszusi többség 9 tagú bizottsága nevében Vučetić Illés 1899. ápr. 23-án terjesztette fel Széll Kálmánhoz, az új miniszterelnökhöz, majd 1899. jún. 8-án a bizottság előmunkálatai alapján elkészült a szerb nemzeti-egyházi kongresszus ellenzéki képviselői többségének az uralkodóhoz intézett „*sérelmi felirata*”. A terjedelmes iratot, amely a századvég legjelentősebb szerb kongresszusi munkálata, a radikális-liberális ellentét ellenére a két párt vezető kongresszusi képviselői, Krasojević György és Gavrilla Emil, illetve Polit-Desančić Mihály és Vučetić Illéssel az élen aláírták.

A világi mozgalommal egyidejűleg az újvidéki szerb egyházközség 1898. okt. 22-i határozatával elindította a kongresszus egybehívását sürgető alsópapság egyházi mozgalmát is. Az újvidéki egyházközség határozatához a radikális sajtó felhívása nyomán 54 magyar- és horvátországi szerb egyházközség csatlakozott (II. B–E). A szerb egyházközségek felségfolyamodványát azonban a kabinetiroda megjegyzés nélkül visszaküldötte Újvidék főispánjának, és ezzel a maga részéről lezártnak tekintette az ügyet. – Az elnapolt 1897. évi szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívását célzó mozgalom sajtójából l. még a zágrábi szerb akadémiai ifjúság 1898. nov. 30-i felhívását a Zastava, 1898, 185. számában (*Srpski narode!*) továbbá a pesti gör. kel. szerb egyházközség kérelmét (*Molbenica peštanske opštine radi saziva našeg narodno-ckrvenog sabora sa svima pravima njegovim*, Z., 1899, 4. sz.), valamint a radikális sajtó beszámolóját az 1899. febr. 9-i zágrábi értekezletről. (*Poslanička konferencija iz Zagrebu*, Z., 1899. febr. 18. és 23., 19. és 23. sz.)

² Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Az irat érdekessége, hogy a kormányválság és Bánffy bukása következtében az 1899. jan. 7-i uralkodói tudomásvételről hiányzik a miniszterelnöki ellenjegyzés.

időre elnapolt gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressusnak 59 tagja a % alatt hódolatteljesen idezárt legalázatosabb folyamodványt intézte Felsőgedhez a nevezett nemzeti-egyházi congressus újbóli összehívása iránt.

E kérvény a legfelsőbb helyről minden megjegyzés nélkül érkezvén hozzám, hatáskörömben állott volna azt minden további intézkedés nélkül a kérvényezőknek visszaadni, a kérvénynek egyszerű minden megjegyzés nélkül való visszaadását azonban tekintettel a fennforgó s alább részletesen kifejtendő indokokra, továbbá azon körülményre, hogy abban Felsőged leghűbb magyar kormányának intézkedései is bírálat tárgyává tétetnek, nem tartottam célirányosnak, hanem kötelességemnek ismerem ez ügyre ismét visszatérve császári és apostoli királyi Felsőgedet informálandó, a legalázatosabb jelentésemet a következőkben megtenni.

A magyarországi gör. kel. szerb nemzeti egyház önkormányzati jogát az 1868: IX. törvény-cikk biztosítja.

Ezen törvénycikk alapján s reá való hivatkozás mellett legfelsőbb megerősítést nyertek az 1864/65 évi congressuson az egyházi autonomia szervezetére vonatkozólag alkotott határozmányok s e határozmányok az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb királyi rendeletbe foglalva a nevezett egyház alaptörvényei gyanánt kibocsájtattak.

E határozmányok VI fejezetben foglaltattak össze, ú. m.

I. A lelkészség kevesbítéséről és javadalmazásáról, a zárdai papság személyzetéről és a püspökök javadalmazásáról;

II. A helyi egyházközségek szervezetéről;

III. Az iskola ügyről;

IV. A consistoriumök és a metropoliai egyházi s iskolai tanács szervezéséről;

V. A zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezeléséről és végre

VI. A lelkési pályázatok megvizsgálása módjáról.

E terjedelmes királyi rendelet végsoraiban kimondatik, hogy „különös akaratumk, hogy a görög keleti egyház ügyeire nézve Minket illető legfelsőbb felügyeleti jog teljes mértékben megóvassék, valamint az oktatásügyi köztörvényhozás joga is épségben föntartassék.”

Ámbár ezen legfelsőbb királyi rendelettel szentesített szabályzat alapján véve teljesen megfelelt a gör. kel. szerb nemzeti egyház igényeinek és jellegének s mint alapvető törvény az egyház autonomiai élete fejlődésének hasznos szolgálatot tehetett volna, mégis az ezen királyi rendelet életbelépte után összeült congressusoknak az volt az első törekvésük, hogy azt alapjaiban megváltoztassák.

Az 1870. évben egybehívott congressus ez irányban lázas tevékenységet fejtett ki.

Megalkotta 1. a congressus szervezetére vonatkozó szabályzatot, 2. az egyházmegyék rendezésére, 3. a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács rendezésére, 4. a szerb népiskolák, 5. a szerb felsőbb leánytanodákra vonatkozó szabályrendeleteket, valamint 6. a választási rendet a szerb nemzeti-egyházi congressusok részére.

Az első helyen említett szabályzat nem nyert megerősítést, illetve a congressusnak vissza-küldetett, a második és harmadik helyen említett szabályzatok az 1871. évi május hó 29-én, a negyedik és ötödik helyen említettek az 1872. április hó 6-án és július hó 2-án, végül a hatodik helyen említett szabályzat az 1871. évi május hó 29-én kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyat-tak.

Az egyházmegyék rendezésére és a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács rendezésére vonatkozó két szabályrendelettel hatályon kívül helyeztetett az 1868. évi legfelsőbb királyi rendeletnek a consistoriumok és a metropoliai egyházi és iskolai tanács szervezéséről szóló IV. fejezete, vagyis ép azon határozmányok, melyek legnagyobb részt az egyház beléletére vonatkoznak, a szerb népiskolákról és a felsőbb leánytanodákról szóló két szabályrendelettel pedig ugyanazon legfelsőbb királyi rendeletnek a szerb iskolákról szóló III. fejezetének vonatkozó határozmányai, a középtanodákra és a hittani intézetekre vonatkozó szakaszok kivételével; végül az 1871: május hó 29-én szentesített választási renddel hatályon kívül helyeztetett az eddigi gyakor-

lat, amelyen a szerb nemzeti-egyházi congressusok rendi képviseleti jellege alapult s az által, hogy az új választási rend szerint úgy a világi, mint a papi képviselőket a nép a klerussal együtt választja, a papi választóknak elenyésző csekély számánál fogva a tiszta népképviselet hozott be.

Az 1874. évben megtartott congressus újból tárgyalás alá vevén a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressus szervezetére vonatkozó s hozzá visszaküldött szabályzatot, azt némi módosításokkal meg is alkotta s a szervezeti szabályzat császári és apostoli királyi Felségednek 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott.

Ezen szabályzattal az 1868. évi legfelsőbb királyi rendeletnek ismét egy igen fontos része, úgymint a nemzeti-egyházi alapok igazgatósága, illetve a metropolitai assistensekre vonatkozó határozmányok hatályon kívül helyeztetek s az egyházi autonómia egy új igen fontos hatáskörű közeggel a congressusi választmánnyal gyarapodott.

Az addig fennállott nemzeti-egyházi alap igazgatóság melynek teendőit a kormány által kinevezett metropolitai assistensek végezték, megszűnt, s helyébe jött a kormány befolyásától függetlenül választott congressusi választmány, a mely túlnyomólag világi tagokból állván s a congressus kebeléből az egyes congressusok tartamára választatván, szintén a népképviselet folyamánya s legkevésbbé tekinthető állandó jellegűnek.

Vizsgálva a szabályzatokat s az elmúlt idők tapasztalataink okulva, az elfogulatlan szemlélőnek azon meggyőződésre kell jutnia, hogy mind e szabályzatok nem az autonómia épületének betetőzésére, nem az autonómia élet fejlesztésére irányultak.

Az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb királyi rendelet megőrizvén a gör. kel. szerb nemzeti egyház episkopális jellegét, kevés tért engedett a világi elemnek az egyház beléletébe való beavatkozásba.

Konservatív jellegénél fogva a nemzetiségi napi politikának az autonómia sánczai mögé való jutását kellően akadályozta, a tisztán egyházi ügyekben a hierarchia felsőbbségét biztosította.

Ámde az 1870-es évek nemzetiségi politikai mozgalmi a nemzetiségi törekvések nagy támaszát vélték feltalálni a nemzeti-egyház részére biztosított autonómiának bástyái között s így mi sem természetesebb, hogy azokat a maguk céljaira elhódítani törekedtek.

Mint már fentebb érinteni bátorkodtam a szerb egyház történelmi fejlődése alapján készült 1868. évi szabályzat, amely klerikális konservatív jellegénél fogva az episcopatusnak, illetve a hierarchiának a világi elem feletti túlsúlyát a tisztán egyházi ügyekben feltétlenül, a közigazgatási ügyekben, „extra sacram” pedig szintén, de kellő mérséklettel, vagyis a világi elem bevonásával, de nem döntő működésével, biztosítani törekedett, a nemzetiségi politikának gátat vetett s ezért első sorban ki kellett az autonómiából kiszöbölteni mindazokat a határozmányokat, a mely[ek] a népnek beleavatkozását lehetetlenné tették.

Ezért alkottattott az egyházmegyéék rendezéséről és a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács szervezéséről szóló fentebb már említett szabályzat.

Az 1868. évi legfelsőbb királyi rendelet szerint ugyanis az egyházmegyei igazgatás egy konsistoriumból állott, a mely két részre oszlott. Az I. osztály a tisztán egyházi ügyekkel, úgymint a szentségekkel, a liturgikus, egyházfegyelmi ügyekkel foglalkozott s a püspökön kívül 5 egyházi tagból és az ügyészből állott; a II.) közigazgatási osztály, melynek ügykörébe a vagyoni, iskolai, javadalmasági s. t. b. kérdések tartoztak a püspökön, az iskola felügyelőn és az ügyészen kívül két egyházi és két világi tagból állott.

Ennek ellenében az 1871. évi május hó 29-én megerősített szabályzat mindennek előtt egy egyházmegyei közgyűlést szervezett teljesen népképviseleti alapon az egyházmegyéék nagysága szerint 30–135 taggal, köztük 5–52 egyházi és 19–83 világi taggal, a tisztán egyházi ügyekkel foglalkozó konsistorium pedig mely a közgyűlés tagjai közül választatik a szabályzat XXI. pontja szerint áll a kerületi esperesekből és annyi egyházi és világi tagból ahányat az egyház-

megyei közgyűlés szükségesnek tart, de a XXVIII. pont szerint oly megszorítással, hogy a választottak $\frac{2}{3}$ része világi s csak egyharmada legyen egyházi férfiú.

A közigazgatási osztályra vonatkozólag hasonlóképp intézkedett.

Azonkívül szervezett egy külön iskolai választmányt, amely 15 tagból áll, köztük 2 egyházi személyből.

A metropoliai egyházi és iskolai tanács az 1868. évi szabályzat szerint egy egyházi és egy iskolai osztályból állott. Az elsöben a metropolita-patriarkán és két püspökön kívül még 7 egyházi tag volt, a másodikban a metropolita-patriarkán, az iskolai főfelügyelőn, az ügyészen és a nemzeti-egyházi titkáron kívül két egyházi és két világi tag.

Az 1871. évi május hó 29-én szentesített szervezet szerint a metropoliai egyházi tanács jelenleg a metropolitán és két püspökön kívül 3 egyházi és 3 világi tagból; az iskolai tanács pedig az 1872. évi szabály szerint az elnöklő metropolitán és az iskolai főelőadón kívül a kongresszus által választandó hat tagból áll.

Az első és másodfokú egyházi hatóságok tehát mindjárt az 1868. évi szabályrendelet életbe léptetése után gyökeres s lényegben nagy horderejű változtatáson estek át.

Ezt követte a választási rendnek fentebb már vázolt megváltoztatása, a congressus és a congressusi választmány szervezete, mely ismét a harmadfokú autonóm hatóságnak a teljes népsouverenitás elvén való szervezését állapítja meg.

Egyszóval a részrehajlatlan szemlélő azt a benyomást szerzi, hogy a görög keleti szerb nemzeti-egyházi congressusoknak nem az volt a célja, hogy – mint ez az autonomia fogalmából folyik – az egyháznak az állam jogával szemben a törvények keretén belül önkormányzati jogot biztosítson ezen önkormányzati jogot fejlessze, hanem egyedül és első sorban az, hogy az egyházban autonómiát biztosítson a népnek, a laikus elemnek a hierarchiával szemben.

Hogy ez az akkori kormányok ébersége daczára sikerült, azt ma a szerzett tapasztalatok után úgy lehet kimagyarázni, hogy mindama szabályok, a melyek az 1868. évi királyi rendelet határozmányait hatályon kívül helyezték a congressus által ideiglenes jellegűek gyanánt alkotottak meg s azok ideiglenes jellege magukban a szabályzatokban hangsúlyoztatott.

Így az egyházmegyék rendezéséről, s a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács szervezéséről szóló két legfontosabb szabályzat teljesen ideiglenes jellegű s csak addig bír érvénnyel, míg a congressus végleges szabályzatokat nem alkot; a congressus szervezetéről szóló szabályzat átmeneti intézkedései pedig szintén számos ideiglenes intézkedést tartalmaznak.

Az akkori kormányt ezen szabályzatoknak legfelsőbb megerősítésére irányuló javaslatainál kétségtelenül a legjobb meggyőződés vezette az iránt, hogy az illető szabályzatok az autonomia rendezésének érdekében állanak, de egyszersmind a legjobb bizalom is, hogy az ideiglenes statutumok jóváhagyásával mintegy átmenetet alkotva, módot és lehetőséget nyújtson a végleges rendezésre, amelynél azután szavát esetleg közbevetethi, természetesen nem tételezvé fel, hogy oly kautelák mellett, mint a minők a szabályzatokban a végleges rendezésre vonatkozólag felvették s a minők különösen az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározással szentesített szervezeti szabályzatnak 19., 32. és 33. §§-ban foglaltak, a rendezés illetve a végleges statutumok megalkotása s ez által a hosszabb időn át türhetetlen ideiglenes intézkedéseknek hatálya évtizedekre kitolassék.

S itt legyen szabad legalázatosabban reá mutatnom azon körülményre, hogy az egyházmegyék rendezése tárgyában alkotott ideiglenes szabályzat végrehajtása már mindinkább nehézségekbe ütközik, mert e szabályzat megalkotta ugyan az egyházmegyei közgyűlést, a konsistoriumot, a közigazgatási és iskolai választmányt, de ideiglenes jellegénél fogva nem gondoskodott ezen organumok megújításának idejéről és módjáról, úgy, hogy egyes egyházmegyékben ezen ok miatt az egyházmegyei igazgatásban zavarok állottak elő, mint például a bácsi dioecesisben, ahol a folyó évben az egyházmegyei közgyűlés újra megalakított, de a megalakult közgyűlés a congressusi választmány által feloszlattatott, mert a vonatkozó szabályzatban erről intézkedés nincs. Az egyházmegyei organumok megújításának lehetősége tehát ki lévén zárva,

az igazgatásban e miatt is oly zavarok állanak elő, a melyeknek nemcsak az autonómiára, hanem a közpolitikai életre is visszahatása van s amelyeknek sanálása legalázatosabb nézetem szerint soká már azért sem lesz halasztható, mert minden közigazgatási elvvel homlokegyenest ellenkezik, hogy egy ideiglenes szabályzat, amelylyel valamely végleges intézkedés hatályon kívül helyeztetett évtizedeken át, különösen midőn végrehajtása napról napra mindinkább lehetetlenné válik, hatályban tartassék.

Az 1879. évben tartott congressus részéről tétettek ugyan intézkedések, hogy a hiányzó szabályzatok kidolgoztassanak, s ki is dolgoztattak.

1. A helyi gör. kel. szerb egyházközsegekről szóló szabályzat, mely ismét az 1868. évi legfelsőbb királyi leirat II. fejezetének hatálytalanítására törekedett;

2. a szerb nemzeti-egyházi alapítványokból adandó kölcsönök nyújtásánál való eljárásról;

3. a szerb nemzeti-egyházi iskolai tanácsról;

4. a hierarchiai alapról;

5. a zárdai alapról;

6. a metropolita patriarka és a püspökök kezelése alatt álló nemzeti-egyházi javaknak felügyeletéről;

7. a szerb nemzeti-egyházi congressus ügyviteli rendjéről, végül

8. a zárdajavak kezeléséről és a zárdapapság javadalmazásáról szóló szabályzatok, de ezek legfelsőbb megerősítésre fel nem terjesztettek, hanem a metropolita-patriarkai szék időközben megüresedvén az új pátriárkának véleményezés végett kiadattak.

A patriarka illetve a szerb püspöki zsinat e szabályzatokra oly fontos megjegyzéseket tett, hogy az akkori kormány nem érezte magát indítatva arra, hogy e szabályzatok megerősítése iránt Felsőgednél legalázatosabb előterjesztést tegyen.

Az 1885. évben egybehívott congressus csak rövid tartalmú volt s így a szabályzatokkal nem foglalkozhatott, 1885. évtől pedig 1890. évig congressus nem tartatván, a megerősítésre nem alkalmas szabályzatok császári és apostoli királyi Felsőgednek 1890. évi július hó 23-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján az érdembe való beavatkozás nélkül az 1890. évben egybehívott congressusnak újabb megfontolás végett visszadattak.

E congressus megválasztotta az új congressusi választmányt, valamint egy tizenötös bizottságot, amelynek feladata volt a javaslatokat a congressus érdemleges tárgyalása alá elkészíteni.

A congressusi választmány e javaslatokat illetve visszautasított szabályzat tervezeteket beható tárgyalás alá vette azonban azon meggyőződésre jutott, hogy az előbbi congressusok tevékenysége czélt tévesztett volt, mert a nemzeti egyházi autonómia körébe eső különböző viszonyoknak külön külön szabályzatok által való rendezésére és következkép számos külön álló szabályzat alkotására irányult, a helyett, hogy az összes viszonyokat felölelő egységes és szerves szabályzatot alkotott volna, továbbá, mert az eddig megalkotott szabályzatok és javaslatok különböző időkből és különböző congressusoktól származván, nincsenek egy és ugyanazon szellemtől áthatva.

A congressusi választmánynak ezen teljesen helyes és indokolt kritikája bővebb méltatásra nem szorul.

A nevezett congressusi választmány 1890. október hó 25-én tartott ülésében elhatározta tehát, hogy a szerb nemzeti-egyházi autonómia rendezése czéljából egy egységes szerves szabályzatot fog készíteni és a congressus elé terjeszteni.

Ezen szabályzat ki is dolgoztatván az a Felsőgednek 1892. október hó 24-én kelt legfelsőbb engedélye alapján az 1892. évi november hó 5-re egybehívott congressus tárgyalása alá bocsátatott.

Habár a congressus most is idegenkedett az alapvető komoly munkától s most is inkább oda törekedett, hogy partialis statutumokat alkosson, az egységes szervezeti szabályzat azonban az általános vita során a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatott, azonban, midőn a részletes tárgyalásra került volna a sor, a congressus tekintve a horvát országgyűlésnek küszöbön álló

megnyitására s egyes congressusi mérsékelt irányú tagoknak ezen országgyűlésen való elfoglaltságára, császári és apostoli királyi Felségednek 1892. december hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával bizonytalan időre elnapoltattott.

Ezen congressus azonban az egységes szervezeti szabályon kívül négy particuláris szabályzatot is tárgyalt és dolgozott ki, a melyek közül kettő, úgymint „a karlóczai gör. kel. szerb metropolia területén lakó gör. kel. szerb papság özvegyeinek és árváinak nyugdíjalapjáról” szóló szabályzat és „a nemzeti-egyházi tisztviselők és tanárok nyugdíjszabályzata” császári és apostoli királyi Felségednek 1895. évi június hó 10-én kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott, míg kettő, úgymint a gör. kel. szerb lelkészek, zárdapapok, püspökök és a metropolita patriarka javadalmazásáról, valamint a szerb autonóm iskolákról és intézetekről szóló szabályzatok visszautasítottak azzal, hogy azok a tárgyalás alatt álló egységes szabályzattal egyidejűleg terjesztessenek fel a legfelsőbb jóváhagyás kieszközlése céljából.

A szerb patriarka jelentése alapján és egy szakértekezlet megtartása után 1896. április hó 2-án egy legalázatosabb felterjesztést bátorkodtam Felségedhez intézni, amelynek alapján Felséged az 1896. évi április hó 12-én kelt legfelsőbb elhatározásával a szerb nemzeti egyházi congressusnak összehívását az 1897. évre a legkegyelmesebben kilátásba helyezni s egyúttal elrendelni kegyeskedett, hogy addig a szervezet végleges megalkotására szükséges előmunkálatok foganatosíttassanak.

Az 1892. évi congressuson általánosságban elfogadott egységes szabályzat a congressusi választmány által átdolgoztatván, 1897. május hó 14-én azon szerencsés helyzetben voltam, hogy Felségednek a congressus engedélyezését javasolhassam.

Felséged az 1897. évi május hó 20-án kelt legfelsőbb elhatározásával a congressusnak 1897. július hó 11-ére leendő egy behívását a legkegyelmesebben engedélyezni, de egyúttal a mély hódolattal fentebb hivatkozott legalázatosabb előterjesztésem indokainál fogva kötelességévé tenni méltóztatott az összeülő congressusnak, hogy az 1868: IX. t.-cz. alapján a gör. kel. szerb nemzeti-egyház szervezetének végleges megállapítására vonatkozó javaslatokat első sorban tárgyalás alá vegye.

Ezen világos parancs daczára az összeült congressus úgy állapította meg napirendjét, hogy a kérdéses szabályzatot az utolsó előtti helyre tűzte ki a napi rendben s így tekintve a congressusnak színezetét, s a már előzőleg felvetett részben botrányokra részben hosszas meddő tárgyalásokra kilátást nyújtó kérdések egész sorozatát, ezen körülmény eleve kizárta annak a lehetőségét, hogy a kérdéses szabályzat egyáltalán tárgyalás alá kerüljön.

Ennek folytán s miután a kiküldött királyi biztos törekvései, hogy megegyezést érjen el, és azon intézkedése, melylyel a legfelsőbb parancs ellenére megállapított napirendet megsemmisítette, eredményre nem vezetett, 1897. évi július hó 29-én kelt legalázatosabb előterjesztésemre császári és apostoli királyi Felséged 1897. évi augusztus hó 3-án kelt legfelsőbb elhatározásával a legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy a congressus bizonytalan időre elnapoltassék.

Ezekben bátorkodtam nagy vonalakban vázolni a gör. kel. szerb nemzeti-egyház autonómiájának fejlődését s most a legmélyebb hódolattal áttérni bátorkodom a báró Zsivkovicz János és elvtársai által benyújtott felségfolyamodványra.

Ezen felségkérvényben a folyamodók mindenek előtt mentegetni iparkodnak azon eljárásokat, hogy Felséged parancsának ellenére a szervezeti szabályzatot nem vették fel a napirend elére, állítván, hogy egyedül a congressusnak áll jogában a napirendet s így a tárgyalandó ügyek sorrendjét megállapítani.

Igaz ugyan, hogy az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott congressusi szervezet 10. §-a azt mondja, hogy „a congressus állapítja meg napirendjét”, de ez a rendelkezés semmiképp sem zárhatja ki az 1868:IX., nemkülönben az 1847/48:20. és az 1790/91:27. törvényezikkeken alapuló s az összes statutumokban is különösen hangsúlyozott felségjogok

gyakorlását, melyek közé az egyháznak Magyarországon való felmerülése óta a congressusok tárgyalásainak meghatározása is bele tartozott.

A jelen esetben pedig annál kevésbé volt helyén a congressusnak ezen nem is egészen világos s a 20. §-ba foglalt intézkedés alapján a királyi parancs ellen nyílt állást foglalni, mert itt tulajdonképpen egy oly ügy folytatólagos tárgyalásáról volt szó, amelyet az 1892. évi congressus megkezdett s általánosságban le is tárgyalt, továbbá mert ezen congressus a fentebb hódolat-teljesen említett 1896. évi április hó 2-án kelt legfelsőbb elhatározás értelme szerint főleg az autonómia végleges szervezése céljából engedélyeztetett.

Épp így tarthatatlan a folyamodók azon állítása, hogy a kérdéses szabályrendeletet azért nem tették a napirend első helyére, mert fontos közigazgatási ügyek vártak elintézésre.

Igaz ugyan, hogy a congressusra egyéb fontos ügyek elintézése is várt s ezek között legfontosabbak, melyekre már az 1897. május hó 14-én kelt legalázatosabb felterjesztésben is hivatkozni bátorkodtam: a költségvetés megállapítása és az 1879. év óta elintézésre váró zárszámadások véglegzése.

Amde a congressus által megállapított napirend első helyeire nem ezek az ügyek tétettek, hanem különböző úgynevezett sérelmek, melyek alkalmasak lettek volna a patriarka, a püspökök s a működő congressusi választmány ellen irányuló szenvedélyes s végnélküli tárgyalások tartására, míg a költségvetés és a zárszámadások véglegzése, mely ügyekre a felségkérvény hivatkozik, szintén a napirend végére, közvetlenül az egységes szabályzat elé kerültek.

A napirend első helyére az új congressusi választmány megválasztása, második helyére pedig a jelenlegi congressusi választmány működésének bírálata tűzetett ki s miután az eddigi gyakorlattal merőben ellenkezik, hogy az új congressusi választmány a régi választmány működésének tárgyalása, s ennek alapján a felmentés megadása előtt választassák meg, kézen fekvő volt, hogy a congressusnak csakis az volt a törekvése, hogy az eddigi congressusi választmányt, melynek tagjai nem tartoztak a congressusi többség politikai pártáryalatához minden áron a saját párt-hívei által tölse be s így az egyház legfőbb igazgatását a maga céljaira biztosítsa, a congressus ülésezeire kitűzött idő pedig elfecséreltetett volna a napirend következő pontjaira kitűzött s részben Felséged legmagasabb elhatározásaival már végérvényesen elintézett ügyek, úgymint a beocsini cze mentföldek eladása, az újvidéki gymnasiumi tanárok fizetésrendezési ügyének s. t. b. tendenciosus tárgyalásával s a tulajdonképeni adminisztratív ügyekre a sor nem is került volna.

Ennek bizonyítékául legyen szabad felemlítenem, hogy amidőn Felségednek királyi biztosa a congressus vezére gyéniségeinél érintkezési pontokat keresvén s kijelentette, hogy az esetre, ha a congressus meghajolva Felségednek legmagasabb akarata előtt, a szervezeti szabályzatot a napirend első helyére kitűzi, illetékes helyen hajlandó javaslatba hozni, miszerint megenged tessék, hogy a congressus az alatt, míg ezen szervezeti szabályzat esetleg a bizottságoknál tárgyalatík, a közigazgatási ügyeket tárgyalás alá vehesse, a congressus vezére gyéniségei attól tették függővé további elhatározásukat, ha a congressusi választmánynak minden többi tárgy előtt való azonnali megválasztása engedélyeztetik.

Ezt a királyi biztos a már kifejtett okoknál fogva természetesen nem engedhette meg s így a congressus maga a hibás, hogy daczára a királyi biztos koncziáliáns eljárásának, a most felpanaszolt ügyeket érdemleges tárgyalás alá nem vehette, s hogy renitentiája miatt bizonytalan időre elnapoltatott.

Nem szándékozom Felségedet fárasztani azon okok újból való felsorolásával, amelyek a gör. kel. szerb nemzeti-egyház ügyeinek végleges s egységes rendezését kívánatossá s immár elodázhatlanná teszik, csak reá akarok mutatni azon visszás viszonyra, a mely ezen legalázatosabb előterjesztésem elején vázolt törekvések, a fennálló, egymással ellentétes szabályzatok, s a klerus szándékos mellőzése miatt az episcopatus illetve a hierarchia és a világi elem között fennáll.

Ezen viszálynak legfőbb oka azon körülmény, hogy a tisztán egyházi ügyek is kivétettek a hierarchia kezéből s daczára annak, hogy az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározással szentesített congressusi szervezeti szabályzat 18. §-ának utolsó pontja maga is kimondja,

hogy a congressus hatásköre a dogmatikai, hittanítási, szertartási és liturgiai ügyekre, valamint az egyházi fegyelemre és rendre vonatkozólag nem terjed ki, mégis az egyházmegyéknek ezen tisztán egyházi ügyekkel foglalkozó konsistoriumai, mint már fentebb kifejtetni bátorkodtam, teljesen a világi elem befolyása alá adattak s szerény nézetem szerint a szerb egyházban mindaddig nem lesz béke, míg az egyházi belügyek a közigazgatási ügyektől teljesen el nem választatnak s az intézésükre hivatott factoroknak át nem adatnak.

Nemkülönböztetve kell mutatnom másrészt azon ép a felségfolyamodványban is felpanaszolt körülményre, mely a költségvetések és a zárszámadások kormányi felülvizsgálatára vonatkozik.

A congressus szervezetére vonatkozó szabályzat a költségvetés megalkotását és a zárszámadások véglegesését a congressus hatáskörébe utalja. Már ez az intézkedés is elhibázott, mert a congressus a 7. §. szerint rendszeresen minden harmadik évben, de az eddigi tapasztalatok szerint átlag csak minden ötödik évben gyűl össze s így nem is lenne megbízható oly munkával, mely hogy eredményes legyen, minden évben végzendő.

Ettől eltekintve az összehívott congressusok ritkán foglalkoztak a költségvetésekkel s még ritkábban a zárszámadásokkal úgy, hogy a zárszámadások, mint ezt az 1897. évi május hó 14-én kelt legalázatosabb felterjesztésemben jelenteni bátorkodtam 1879. év óta nincsenek véglegesen, habár azóta több congressus tartatott.

Azon súlyos felelősség, amely az egyházi vagyon kezelésének ellenőrzése iránt a kormány vállaira nehezedik, arra indított engem, hogy határozottan felhívjam a congressusi választmányt, miszerint a zárszámadásokat, habár azok congressusilag véglegesen nincsenek is, valamint a congressus hiányában a választmány által megállapított szokott költségelőirányzatokat hozzám évente felterjeszsze.

Ezen intézkedésem oly természetes, hogy azt csakis tendenciosusan lehet sérelem tárgyává tenni, mert az 1875. évi congressusi szervezet 19. §-ának 9. és 10. pontjában a kormánynak felülvizsgálási joga fenn van tartva, és a felülvizsgálási jogot azon a czímen, hogy a congressus nem tud vagy nem akar működni, illuzórikussá tenni nem lehet. Ellenkezőleg, ha a költségvetések megállapítására és a zárszámadások ellenőrzésére hivatott congressus e kötelességét nem teljesítheti, ez a kormányt felülvizsgálási jogának a legéberebb gyakorlására utalja.

Mindezen okok teljesen indokolták, hogy az egyház ügyei az egyház jellegének megfelelően, egységesen szerveztessenek s miután a szervezés kérdése már 1885. év óta napirenden van, indokolt volt az is, hogy a congressus ezen kérdés elintézésére utasítsassék.

Ép ezért nem lehetek azon helyzetben, hogy a felségfolyamodvány figyelembe vétele mellett legalázatosabb javaslatot tegyek a congressus összehívásának engedélyezése iránt, hanem azon szerény nézetemnek bátorkodom kifejezést adni, hogy az adott viszonyok és körülmények között vagy a kedélyek változására várni, vagy pedig más úton kell arra törekedni, hogy a szerb egyház halaszthatatlan ügyeinek rendezése a törvények keretén belül s a felségjogok teljes érvényre emelése mellett, folyamatba tétessék.

A legmélyebb alázattal javasolni bátorkodom tehát, hogy báró Zsivkovicz János és társainak hozzám minden megjegyzés nélkül leérkezett felségfolyamodványát elutasítólag intézhessem el.

Az ilyen értelemben szerkesztett legfelsőbb elhatározási tervezetet ^{2/}. alatt a legmélyebb hódolattal csatolni bátorkodom.

Br. Bánffy Dezső

Ezen előterjesztés tartalmát jóváhagyólag tudomásul vettem.

Kelt Bécsben, 1899. évi január hó 7-én.

Ferencz József.

C

1899 jan. 3

König Károly udvari tanácsos, az uralkodó kabinetirodája főnökének levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ügyében lett előterjesztésére vonatkozólag

ME 1904 – XXXV – 153 (XXVII – 191/1899)

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

Excellentiádnak a báró Zsivkovics János és társainak a gör. keleti szerb nemzeti-egyházi congressus egybehívása iránt beadott kérvénye tárgyában m. évi december hó 18-án 16434 II. sz. alatt tett előterjesztése végén ezen passus fordul elő: „vagy pedig *más úton* kell arra törekedni, hogy a szerb egyház halaszthatlan ügyeinek rendezése a törvények keretén belül s a felségjogok teljes érvényre emelése mellett folyamatba tétessék.”

Ő Felsége felvilágosítást kíván az iránt, mi értetik ezen kifejezés alatt: „*más úton*”?

Mély tiszteletem nyilvánításával maradtam

Nagyméltóságod

Bécsben, 1899. január hó 3-án.

alázatos szolgája
König Károly.

D

[1899 jan. 5]

*Miniszterelnökségi fogalmazvány a König Károly udvari tanácsos, kabinetirodai főnöknek a szerb nemzeti-egyházi kongresszusi ügyekben adandó felvilágosítás tárgyában*¹

ME 1904 – XXXV – 153 (XXVII – 191/1899)

[Fogalmazvány]

Méltóságos Úr!

Br. Zsivkovics János és társainak felségfolyamodványa tárgyában f. hó 3-án hozzám intézett nagybecsű soraira van szerencsém Méltóságodat értesíteni, hogy a m. é. 16434 szám alatt tett legal. előterjesztésemnek levelében idézett részét legutóbbi bécsi tartózkodásom alatt Ő Felsége már szóval megemlíteni méltóztatott s ez alkalommal volt szerencsém Ő Felségének tiszteletteljesen jelenteni, hogy a kérdéses kitétel alatt a gör. kel. szerb egyház ügyeinek rendezésénél alkalmazandó *bizonyos octroy-t*² értek.

Ezen octroy-ra nézve azonban még nem állott be az időpont, amely annak alkalmazását már ez idő szerint szükségessé tenné, arra vonatkozólag még magam sem jutottam végleges meg-

¹ A fogalmazvány tárgyi megjelölése: „König Károly udv. tanácsos levele br. Zsivkovics és társai felségfolyamodványa tárgy[ában]. Magánlevél szám nélkül aradvári König Károly ő exciájának”. – A fogalmazvány elküldésére – a kormányváltás következtében – feltételezhetően már nem kerül sor. A jelzett időpont Janovics láttamozásának időpontja. – A szóban levő felségfolyamodványt a verseci főispán (Živković Versec kongresszusi képviselője volt), illetve a zágrábi polgármester útján (ez idő tájt Zágráb volt Ž. állandó tartózkodási helye) elintézetlenül visszaküldöttek címzettnek (l. bőv. ME 1904–XXXV–153 (XXVI–2.182/1901)).

² Fekete ceruzával aláhúзва.

állapodásra, és felterjesztésben csak reá kívántam mutatni azon körülményre, hogy ily octroy alkalmazásának szüksége bekövetkezhetik.

Ez érdemben alkalmas időben külön l. a. felterjesztésben fogom Felséges Urunk engedélyét kérni.

Előzetes tájékozás végett megjegyzem, hogy ilyen rendezést kívánó ügy az *egyházmegyék igazgatása*.

Az egyházmegyék ügye ugyanis az 1871. évben egy szabályzattal ideiglenesen rendeztetett, de ez a szabályzat nem gondoskodott arról, hogy a felállított szervek mikor nyitassanak meg. Ez által az következett be, hogy ezen másodfokú egyházi hatóságokat megújítani nem lehet, azok tagjainak mandátuma folyton fennáll, következésképp a mandatumok tartama a később alkotott szabályzatokkal ellentétben áll de ezen organumok tagjainak sora az elhalálózások folytán mindinkább ritkul.

Ezen szabályzatnál tehát beállhat annak szüksége, hogy azt mint végrehajthatlant, hatályon kívül kell helyezni s vissza kell állítani az 1868. évi legf. királyi rendeletnek az egyházmegyékre vonatkozó határozmányait.

Szintén esetleges octroy-val rendezendő lenne a *kongressusi választmány hatáskörének kibővítése*.

Egyes ügyek ugyanis, nevezetesen az évi költségvetés megállapítása és a zárszámadások véglegzése a kongressus hatáskörébe tartoznak, de mert a congressus csak hosszabb időközökben hívható össze, nem foglalkozhatik ezen *évenként* előforduló teendővel, miért is kívánatos, hogy azokat a kongressusi választmány végezze.

Ezekhez járulhat még esetleg a kongressusi választmány szervezeti ügye, mely a választmány tagjainak sorában beállható ritkulás esetén szintén szőnyegre kerülhet.

Az octroy-t pedig úgy képelem, hogy az előbbeni állapot lenne a végleges rendezésig visszaállítandó, vagyis az az állapot amely az 1868. IX. t. cikk alapján a kongressus által alkotott.

Végül nincs kizárva annak lehetősége, hogy az 1871. évi május hó 29-én kelt lf. elhatározással helyben hagyott választási rend hatályon kívül helyezésével oly választási rend kiadását fogom javaslatba hozni, melynek alapján egybehívandó congressus azután tényleg actioképes legyen.

Legnagyobb figyelmet e téren az egyházi és világi elem közötti arány, a kerületek, a választói képesség és az egész választási eljárás szabatos megállapítása fogja igényelni.

Az én főtörekvésem oda irányul, hogy oly kongressus alakítása tétessék lehetővé, mellyel a gör. kel. szerb egyház autonómiája végre valahára letárgyalható és megállapítható legyen.

Joan.[ovics]

I/5.

E

1899 febr. 4

Miniszterelnökségi sajtószemle Živković János és társai felségfolyamodványa elutasításának szerb nemzetiségi sajtóvisszhangjáról¹

ME 1904 – XXXV – 153 (XXVII – 191 – 1677/1899)

[Fogalmazvány]

Az újvidéki „Zásztava” (29/1. 9. sz.)-ban báró *Zsivkovic János* közli a szerb egyházi congressusi képviselők múlt évi conferentiájának tagjaival, hogy *az elnapolt szerb egyházi congressus újból való összehívása* iránt a királyhoz intézett kérvényt, a Miniszterelnöknek f. é. január hó 14-én

¹ Živković az iratban említett zágrábi konferenciára vonatkozó felhívást még január folyamán közzétette a magyarországi szerb nemzetiségi sajtóban. Így a Zastava 1899. évi 9. száma

397. szám alatt kelt elutasító határozatot tartalmazó leiratával – a verseczi főispán útján – visszakapta s közölvén a hiteles másolatot szerb fordításban párthíveivel, – ahhoz a következőket fűzi hozzá:

A szerb képviselők kérvényének ezen *negatív elintézésének* közlése után most már azon komoly kérdés merül fel: A congressusi képviselőknek kellene-e és lehetne-e ez ügyben még valamit tenni, és mily úton és módon?

Ezen fontos kérdést maguknak a congressusi képviselőknek kell tárgyalás alá venni, s azt megbeszélve, ugyanabban dönteni és határozni. Én tehát azon nézetben vagyok, hogy a felterjesztést aláírt *egyházi congressusi képviselők* értekezletének e célból még egyszer össze kellene ülnie; de mint hogy ebben én nem lehetek és nem is akarok *egyedül* illetékes lenni, ezennel tisztelettel felkérem és felhívom a congressusi tag urakat, nevezetesen pedig a képviselői conferentia tagjait, hogy levélben vagy hírlapok útján nyilatkozzanak: hogy a conferentia mellett vannak-e, vagy nem, s körülbelül mikor volna az megtartandó?

A mi a conferentia helyét illeti, előre is kénytelen vagyok kijelenteni; miután ez ügyben már *ötször* különböző conferentiákon részt vettem, és pedig két ízben Budapesten, és három ízben *Karlócán*, ha azt kívánják, hogy a megtartandó conferentián én is részt vegyek – a mire különben multhatatlanul nincs szükség – örömet veszek részt; de csak az esetben, ha ezen conferentia – tekintettel öregségemre, a mi már magában véve erőtlenség, itt lakhelyemen *Zágrában* tartatik meg, különben nem. Szíveskedjenek tehát eziránt a képviselő urak nyilatkozni.

Az újvidéki „*Branik*” *Zsivkovics* báró hasonló tartalmú nyilatkozatát ez ügyben annak idejében szintén közölte.

A „*Zasztava*” (3/II. 12. sz.) lapja élén báró *Zsivkovics* Jánosnak a szerb congressusi képviselőhöz intézett felhívását közli, melyben őket *folyo hó 9. napjára Zágrábra* hívja meg conferentiára. A „*Branik*” szintén közli a zágrábi értekezletre való ezen felhívást.

Budapest 1899 Február hó 4-én.

Szokolovits.

F

1899 febr. 9

A szerb szabadelvű sajtó távirati tudósítása a nemzeti-egyházi kongresszus képviselői többsége 1899. febr. 9-i zágrábi értekezletének határozatairól¹

Br., 1899. febr. 11., 12. sz.²

Zágráb, január 29-én.³ A képviselői értekezlet tegnap egész nap tartott, esti 7 óráig bezárólag. Hárman nyújtottak be javaslatot: báró *Živković* János, Dr. *Medaković* Bogdán és *Mihajlović*

(az irat borítékán olvasható egykorú fordítás szerint) a következő szövegű felhívást közli: „Eleget téve a több oldalról kifejtett kívánságnak, van szerencsém a nemzeti (ti. kongresszusi) képviselő urakat, különösen azokat, akik a képviselő Konferencia kérvényét aláírták a Zágrában *február hó 9-én* (január 28-án) de. 10 órakor a szerb iskolában megtartandó *értekezletre* tisztelettel meghívni. Zágráb, 1899. január (19) 31.” – A közölt fordítás Szokolovits miniszterelnökségi hivatalos fordító munkája. – A szóban levő kongresszusi ügyek vizsgálatához *l. még Margalits* Ede, az újvidéki szerb főgimnázium kormánybiztosának *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter számára készített feljegyzését a Branković pátriárkával folytatott bizalmas beszélgetésről. A beszélgetés során Branković kijelentette, hogy az uralkodó a legutóbbi fogadás alkalmával kijelentette előtte, hogy a kongresszusi ügyek további halogatása *(értsd: az egységes szabályzat további elutasítása)* esetén „kényszer eszközökhöz kell nyúlni, de a rendet helyre kell állítani” (ME 1904–XXV–153/XXVII–191–1309/1989).

¹ A közlemény eredeti címe: *Konferencija narodnih poslanika*. – A nemzeti képviselők értekezlete. (A sürgönytudósítás alcíme: *Telegram uredništva „Branika”*. – Sürgöny a „*Branik*” szerkesztőségéhez.

² A zágrábi értekezletet követő hetekben a kilences bizottság feliratának elkészültéig kissé alábbhagyott a szerb kongresszusi mozgalom. Április elején az érdeklődés előterében átmenetileg a Karlócán 1899. ápr. 6–8. között tartott szerb püspöki zsinat állott, amelyen *Sević* Mitrofan

Misa. Végül valamennyien négy szavazat kivételével *Dr. Vučetić Ilija közvetítő javaslatát fogadták el*, és az értekezlet az alábbi határozatot hozta:

1. A képviselők mély alázattal felterjesztést intéznek Őfelségéhez, amely felterjesztésben felsorolandók a nemzeti-egyházi önkormányzatunkat harminc év óta ért összes sérelmek, kéri e sérelmek felszámolását és nemzeti-egyházi önkormányzatunkban a rendes törvényes állapot helyreállítását.

2. Az értekezlet kilenc tagot küld ki, akik a jelenlegi kormányválság megszűntével a magyar királyi miniszterelnök elé járulnak, s megkísérlik kieszközölni azt, hogy mielőbb üljön össze elnapolt nemzeti-egyházi kongresszusunk, amely teljesen szabadon, a törvények és a legfelsőbb helyen szentesített önkormányzati szabályzatok alapján működik majd, és amely a szervezeti szabályzat tárgyalásába csak úgy bocsátkozik, ha előzőleg biztosítékot kap arra nézve, hogy semmiféle kényszerről nem lesz szó.

Ezután megválasztották a kilenctagú bizottságot, amely megszerkeszti a királyhoz intézendő felségfolyamodványt, s egyben felkeresik a miniszterelnököt is. Ezzel az értekezlet véget ért.

II.

Az újvidéki gör. kel. szerb egyházközség 1898. okt. 22-i határozata a kongresszus egybehívása érdekében és fejleményei

A

1898 okt. 3

A „Zastava” beszámolója az újvidéki szerb gör. kel. egyházközség határozatairól¹

Z., 1898, 161. sz.

[Részlet]

Az újvidéki szerb pravoszláv egyházközség és iskolaszék tegnap, csütörtökön tartotta rendes októberi gyűlését. Ennek a gyűlésnek, mint máskor is, fontos tárgyalnivalói voltak. A megtárgyalt ügyek az egyházközség javát és fejlődését mozdítják elő. Egy ügy azonban valamennyi mástól különvált. *Az újvidéki egyházi és iskolai gyűlés egyhangúan elfogadta dr. Gavriła Emil, az újvidéki szerb pravoszláv egyházközség és iskolaszék alelnökének azt a javaslatát, hogy kérvényt nyújtson be a bácskai egyházmegyei közigazgatási hatósághoz az egyházmegyei gyűlés, a királyhoz pedig a kongresszus egybehívása érdekében, a javaslatot máshelyütt hozzuk.*

A tegnapi újvidéki gyűlés által kifejezésre juttatott szó szerteszét visszhangzik majd az érseki egyházmegyében, és visszhangra talál a szerbség minden vidékén, hogy tartós tanúságot tegyen arról, hogy ez az egyházközség milyen férfiasan és lelkesülten képviseli népe javát és fejlődését; ez az egyházközség mindig az a pólus, amelynek kipattanó fényes szikráitól fellángol a szerbek szíve, hogy erőt merítsenek a kitartó és éber munkához, hogy óvatossá tegyék őket azzal szemben, ami rájuk vár, és amit egyes szerb testvéreik készítenek számukra, akik megfélemltek őseik gyatékáról.

krusedoli zárdafőnököt bácsi szerb püspökké választották. – A zsinat alkalmából ismét kiéleződött a Branković–Zmejanović affér (l. 22. sz. irat), amennyiben a verseci szerb püspök kijelentette, hogy a Branković vezette karlócai zsinaton – miután a pátriárka ellen egyházi javak hűtlen kezelése miatt feljelentést tett – nem vesz részt. (Az ügy magyar sajtóvisszhangjából l. *A szerb püspöki zsinat és Zmejanović püspök feljelentése Branković patriarcha ellen*, E., 1899. ápr. 5., 7. és 8. 93., 95–96., sz., ill. ápr. 6. 94. sz.).

³ Új naptár szerint: febr. 9.

¹ A közlemény eredeti címe: *Prvi metak*. (Az első tett.)

Miután dr. Gavriła Emil magvasan és megfontoltan megindokolta javaslatát, felolvasta a bevezetést és a határozatokat, amelyeket a gyűlés szemrebbenés nélkül hallgatott végig és lelkesedéssel elfogadott. A királyhoz és az egyházmegyei közigazgatási bizottsághoz intézendő kérvények intézésével és elküldésével járó munkát az elnökségre bízta, Popadić P. elnök indítványára pedig úgy határozott, hogy a többi egyházközséget is felszólítja, csatlakozzanak az újvidéki egyházközségnek a szerb nemzeti egyházi kongresszus egybehívására vonatkozó felirathoz...

B

1898 dec. 3

*Flatt Viktor újvidéki főispán jelentése az újvidéki szerb egyházközség, illetve a szerb egyházközségek-
emlékirata tárgyában*

ME 1898 – XXII – 18.505

Újvidék szab. kir. város főispánja.

87. szám.

res.

Nagyméltóságú Báró, Ministerelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

Folyó évi november hó 24-én dr. Kraszojević¹ György karlóczai ügyvédnél a szerb nemzetiségi radikális párt néhány vezérémbere,² nevezetesen dr. Mihajlovits Mihály karlóczai városi orvos, Tomics Jása, dr. Gavriła Emil és Dimics a zágrábi „Szbobran” volt szerkesztője, ez utóbbi kezdeményezésére, bizalmas értekezletet tartottak, a melyen a gör. kel. szerb hitközségek által Ő Felségéhez intézendő memorandum ügyét beszéltek meg.²

Ezen értekezleten Dimics egy névjegyzéket bocsájtott rendelkezésre, a melyben Dimicsnek azon felső horvátországi ismerősei vannak felsorolva, a kik a memorandum ügyét az egyes felső horvátországi egyházközségekben előmozdítani képesek. Állítólag népgyűlések tartásáról is volt szó az értekezleten.

A felség kérvényt, vagy mint szerb körökben nevezik „memorandumot” magyar és német nyelvre is lefordíttatni szándékoznak² és kinyomatva megküldeni akarják a hírlapoknak és az ellenzéki képviselőknek. Ezen actióra azonban értesülesem szerint, a szükséges anyagi eszközök, egyelőre nem állanak rendelkezésre.

A múlt hó 6-án kelt 78/res. számú tiszteletteljes jelentésemben is említett ezen felség-kérvény egy nyomtatott példányát ide zártan² felterjeszteni bátorodom, tiszteletteljesen megjegyezvén, hogy ezen kérvényben tényleg politikai vonatkozású kérdések is tárgyaltnak; így az egyházpolitikai ügyek, a magyar nyelv sérelmes használata, iskolákban a magyar nyelv tanítása² stb. Miután az ily természetű ügyeknek tárgyalására az egyházi gyülekezetek az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb rendelet II. rész 23. §-a szerint jogosítva nincsenek, szerény véleményem szerint, ezen ügyeknek egyházi gyülekezeteken való tárgyalását az egyházi főhatóság volna hivatva megakadályozni.²

¹ Kraszojević György (1852–1923) szerb radikális politikus, karlócai ügyvéd, kongresszusi képviselő, a szerb nemzeti-egyházi alapok ügyésze, a *Srpska Banka* horvátországi szerb pénzügyintézet alapítója.

² Kék ceruzával aláhúzva.

Dr. Gavrilla Emil³ múlt hó 26-án Belgrádba utazott, azon gyanú merült fel, hogy a 24-én tartott karlóczai értekezleten tárgyalta ügyből kifolyólag utazott a szerb fővárosba. Egy bizalmas ügynököm Gavrilla után utazott és úgy értesülök, hogy nevezett agitátor a *boszniai gör. kel. szerb egyházautonómia ügyében tartózkodott Belgrádban*.⁴

Annak idején ugyanis Jeftanovits, Radovits, Sola, és Kujundzsit,⁵ mint ismeretes, Konstantinápolyban jártak és egyházi ügyekben az ottani patriarchánál panaszt emeltek; egyebek között azt is felpanaszolták, hogy a boszniai gör. kel. szerb metropolita és a püspökök nem támogatják a boszniai egyház-autonómia ügyét; erre a *konstantinápolyi patriarcha állítólag azon tanácsot adta a küldöttségnek, hogy emeljék panaszt metropolitájuk és püspökeik ellen. Ezen panasz megszerkesztése tárgyában múlt hó 26-án és 27-én Gavrilla tárgyalásokat folytatott Belgrádban Tausanovicssal⁶ és Solával*.⁷

Gavrillától az államvasutak igazgatósága a szabadjegyet elvonta, mely intézkedés ellen, hallomás szerint, a „Zasztava” szerkesztősége demonstrálni szándékozik.

Nagyméltóságoknak múlt hó 27-én kelt 423/t. számú távirati magas rendeletében említett Nenadovits Jakabról a következők jutottak tudomásomra:

Nenadovits⁸ Jakab Karagyorgyevits herceg híve és állítólag rokona; már atyja is annak idején azzal gyanúsított, hogy a Mihály fejedelem elleni összeesküvésben részt vett és a Karagyorgyevics trónra emelése érdekében folytatott volna üzemeket. Nenadovits Jakab (Jasa) ez év tavaszán Belgrádból Romániába utazott; ott állítólag Karagyorgyevits Arsennal érintkezett; Romániából Nenadovits egyenesen Genf-be ment, a hol hír szerint Karagyorgyevics Péterrel lépett összeköttetésbe.

Belgrádban tudni vélték, hogy Nenadovits Zágrábban és Újvidéken is lett volna; , de ez, itteni nyomozások és egyéb értesülések szerint nem felel meg a valóságnak, vagy legalább is valószínűtlen hogy különösen Újvidéken lett volna; belgrádi hírek szerint Nenadovits Újvidéken Tomics Jásával érintkezett és evvel együtt utazott volna Zimonyba. Ezen hír valóságára nézve azonban eddig legalább semminemű támpontot sem sikerült találni. November 20-án Nenadovits Zimonyban találkozott dr. Kosztics Lázárral,⁹ hogy ezen találkozás előzetes megállapodás folytán vagy csak véletlenül történt-e? tudomásom nincsen. November 18-án Nenadovits Belgrádba érkezett, ott a pályaudvaron értésére adták, hogy Szerbiában nem szabad tartózkodnia; erre Nenadovits Zimonyba ment és ott volt november 23-ig, a mely napon – állítólag Bécsbe utazott, a hol hír szerint a szerbiai követség útján értesült a szerb kormánynak reá vonatkozó határozatáról.¹⁰

A szerbiai radikális sajtó magatartásában, nevezetes fordulat észlelhető. A monarchiánk ellen eddig intézett támadások többé kevésbé megszűntek¹¹ és helyet engedtek egy Austria-Magyarország

³ Gavrilla Emil (1861–?) nagybecskereki ügyvéd és szerkesztő, egyidőben a *Zastava* igazgatója. A Memorandum-perben 1894 májusában védőként szerepelt, az 1895. évi nemzetiségi kongresszus titkára. 1921-ben Nagybecskerek főispánjává nevezték ki.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

⁵ Jeftanović Gligorije (1840–?), Sola, Vojislav (1863–?) és Kujundžić, Kosta (1847–1925) bosznia-hercegovinai szerb politikusok, az ottani monarchiaellenes szerb nemzeti mozgalom vezetői.

⁶ Tausanović, Kosta (1854–1902) szerbiai politikus, az itteni radikális párt vezére. 1889-ben Szerbia belügy-, majd pénzügyminisztere. Ismert gazdaságpolitikus, több pénzintézet és vállalat igazgatója.

⁷ Kék ceruzával aláhúzva.

⁸ Nenadović, Jakov (1865–1915) belgrádi főiskolai tanár, 1903–1904-ben királyi titkár, majd Szerbia pétervári követe.

⁹ Kék ceruzával aláhúzva.

¹⁰ „Nem igen lehet közöttük nexus, mert dr. Kosztics L. a nagy szláv ideákkal nem simpathisál. Ennek bizonyítékául felemlíthetem, hogy Kosztics Lázár, aki évekig élt a montenegrói fejedelem udvarában, Montenegrből kiutasított s így nem valószínű, hogy Nikita, vagy Karagyorgyevics érdekében működjék. Kosztics – amint én őt ismerem igen csendes ember, egyedül szépirodalomnak él. Joannovics” [Az irat jegyzete.]

iránti barátságosabb hangulatnak. Különösen észlelhető ezen hangulat változás a belgrádi „Szrbzski Odjek” egy múlt hó elején megjelent számában, a melyben állást foglal a szerbiai radikálisok ezen közlönye az ellen, hogy egy németek által alapított tervezett cukorgyár létesítéséhez az állami engedély megadassék. A cikk a német import ellen erélyesen állást foglal és hangsúlyozza, hogy már megszokott dolog Szerbiában, miszerint a rossz német árukért Ausztria-Magyarországot teszik felelőssé. A cikk szerint az is tény, hogy az állategészségügyi conventio nem Ausztria-Magyarország műve, hanem Németországé és a gyűlölség még is a magyarok ellen irányul.

Holnap december 4-én *Molovits István és dr. Kraszojevits György szerb congressusi képviselők hír szerint Rumán*¹¹ beszámolókat akarnak tartani; állítólag ez alkalommal Rumán dr. Gavilla Emil és Tomits Jása is jelen lesznek. *Dr. Miletics*¹² *Szlavko e hó 11-én Újvidéken kíván beszámolni. Intézkedést tettem, hogy ez nyilvános gyűlésen ne történhessék és a püspöki helynököt is bizalmasan szóbelileg megkerestem, hogy az egyházközségi gyűléseken akadályozza meg azt, hogy a congressusi képviselők beszámolókat tartsanak.*¹³

A szerb radikális párt egy része nem tud beletörődni abba, hogy Tomics Jása álljon a párt lapjának és ekként a pártnak is az élén. *Egy Damjanovits nevezetű itteni kereskedő mozgalmat szándékozik kezdeményezni a végre, hogy a mostani radikális párt megbéníttassék és egy középpárt féle létesíttessék, a mire a nép között hír szerint hajlandóság mutatkozik. Ezen létesítendő párt értesülésem szerint nemzetiségi tekintetben sem foglalna el oly merev álláspontot,*¹³ mint a mostani szerb nemzetiségi pártok.

A tervezett pártalakítás ez idő szerint azonban, egészen kezdetleges stádiumban van, de nem fogom elmulasztani ezen mozgalmat éber figyelemmel kísérni, és esetleg előmozdítani.¹⁴

Ezen tiszteletteljes jelentésem másolatát, belügyminister úr ő nagyméltóságához egyidejűleg felterjesztem.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tisztelem és nagyrabecsülésem nyilvánítását.

Újvidéken, 1898. december 3-án.

Flatt Viktor
főispán.

C

1898 dec. 24

*Szokolovits hivatalos fordító, a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztálya munkatársának kivonatos fordítása és jelentése az újvidéki egyházközség 1898. évi emlékiratáról*¹

ME 1898 – XXII – 18.505

Kivonatos fordítás szerbből hivatalos nyelvre. A magas magy. kir. Ministerelnökségnek 1641/M. E. V. számához.

Az újvidéki gör. kel. szerb egyháziskolai község,² melyben a szerb radikálisok vannak többségben, ellensúlyozni kívánván a karlóczai szerb egyházi congressusi képviselők (mérsékeltebb

¹¹ Kék ceruzával aláhúzva.

¹² *Miletić*, Slavko (1869–?) verseci orvos, radikális szerb politikus, M. Szvetozár fia. 1897 óta kongresszusi képviselő, 1918 végén a vojvodinai nagy nemzetgyűlés elnöke, majd jugoszláv népegészségügyi miniszter.

¹³ Kék ceruzával aláhúzva.

¹⁴ „Nem lehet oly határozottan tudni. Ha középpárt lesz, akkor az a „Branik”-pártnál túlzóbb lesz, már pedig a „Branik”-párt is eléggé merev, sőt némely tekintetben (mert az intelligentiát bírja soraiban) veszélyesebb. Csakhogy elővigyázóbb, körmönfontabb. (Körülbelül mint nálunk az 1848–49 és a nemzeti párt). Joan[novits].” [Az irat jegyzete.]

¹ Az irathoz I. mellékelve az emlékirat egy eredeti példányát (*Molbenica* etc).

² Piros ceruzával aláhúzva.

irányú) többségének értekezletileg hozott ama határozatát, melyhez aztán a kisebbség is hozzájárult, hogy a szerb egyházi congressus összehívása iránt felterjesztés intéztessék (a gravamenek mellőzésével) király Ő Felségéhez, *elhatározta, hogy kérvény (memorandum) alakjában fogja a királynál szintén a congressus mielőbbi összehívását (a gravamenek felsorolásával) kérelmezni,*² s eziránt megkereste egyúttal támogatás végett az összes szerb egyházközösségeket, melyek közül ezideig azonban csak 46 község csatlakozott hozzá (a „Zasztava” decz, hó 23-áról kelt kimutatása szerint).

*A kérvény, illetve „memorandum” mindenekelőtt a szerb egyház szomorú állapotával kezdi², a melyben ez – törvény által biztosított autonómiája daczára – mai napság létezik. Panaszkodik a jelenlegi congressusi választmányra², mint a legfőbb végrehajtó egyházi közigazgatási hatóságra, hogy az ma oly egyének kezében van, a kik a szerb nép bizalmát nem élvezik. A helyett, hogy az hűen végezné kötelességét s védné a törvényt, lépten-nyomon törvényteleniséget követ el. Az eparchiális gyülekezetek jogait is megnyirbálja (a bács megyeit feloszlatta), s azt kívánja, hogy csak az ő tudtával, beleegyezésével és jóváhagyásával hívassék az össze, a mi az eddigi fennálló szabályrendeletekkel határozottan ellenkezik. Ez a congressusi választmány a kormányval szemben sem védi meg az egyházi autonóm jogokat és törvényt, mert különben nem nézné el miképp bitorolja az állami hatalom a költségelirányzati és a zárszámadási jogokat. A kormányra ráfogja, hogy az 1868. évi IV. törvénycikk életbeléptetése óta egyre confiscálja a szerb egyházi önkormányzat jogait és szabadságát². A congressusnak az 1875. évi május 14-éről kelt congressusi szervezet értelmében minden évben Húsvét és Pünkösöd között kellene összeülnie. A kormány ezt megakadályozza, s mihelyt az összejövetelt lehetetlenné akarja tenni, azzal áll elő, hogy a congressusi költségek pontosan nem folynak be, nagy a hátralék. Különbséget tesz a „választási” és a „tárgyalási” congressus között is. A főpapi zsinatnak összejövetelét is megakadályozza. Biztost is küld ki a synodusba s ezáltal befoly a szabad püspökválasztásba. Megköveteli a kormány azt is, hogy magyar nyelven terjesszessenek fel hozzá a költségelirányzatok és zárszámadások; befoly ezeknek összeállításába, s különféle módosításokat tesz rajtuk. A kormányt terheli az is, hogy több szabályrendelet soha nem hagyatott jóvá, sok pedig tíz évig is elintézetlenül hevert. Előfordulnak oly szabályzatok és rendeletek is, melyek nem a congressus által hozottak, hanem a kormány előterjesztésére bocsáttattak ki, még pedig magyar nyelven, a mi a szerb autonómiával ellenkezik, mert annak hivatalos nyelve szerb. Gravamenül felhossa a memorandum, hogy a szerb egyházat „görög keletinek” nevezték el, pedig az „keleti-ó-hitű (paroszlávna),” vagy „szerb keleti óhitű”, de semmiképp sem „gör. kel.” A kormányhoz való felfolyamodhatási jog s a megsemmisítési (jóvá nem hagyási) jog is, gravamenül van felemlítve. Azt is kifogásolja, hogy a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács határozata ellen a kormányhoz felebbezhetni. *Felemlíti a beocsini zárda ingatlanainak („Cement”) eladását², melylyel a szerb alapok roppantul károsodtak. A miniszerelnök, a király jóváhagyását eszközölvén ki ez ügyben, érzékenyen megsértette a congressusnak erre vonatkozó törvény által biztosított jogát², mely szerint az 1875. évi „congressusi szervezet 19. §-a értelmében a congressus határoz az egyházi javak eladása ügyében; a miniszerelnök² nem várván be ezen határozatot, helytelenül informálta a királyt² s megsértette a törvényt”, a miért felelnie kellene a mi alkotmányos országunkban.**

Az egyházpolitikai reformok is sértik a szerb egyház alapelveit és dogmáit. A szerb egyház közigazgatása terén s hivatalos szerb nyelv mellőztével, a magyar nyelv lép előtérbe: ez sérelem, és pedig annál érzékenyebb és érezhetőbb, mivel a horvátországi területen is az ügykezelési nyelv e téren: a szerb. *Az is sérelem, hogy a congressusi határozatok hitelesen magyar nyelven is kiszolgáltatnak;*² az állami hatóságok elvárják a szerb autonóm (egyházi) hatóságoktól, hogy velük magyar nyelven történjék a levelezés, nevezetesen a ministeriumok, a szűkebb Magyarországon pedig a megyei közigazgatási bizottságok s a tanfelügyelők is, a mi határozott ellentétben áll az 1868. évi – a nemzetiségek jogegyenlőségéről szóló – XLIV. törvénycikkkel. A népiskolákba is a magyar nyelv tanítása van behozva. *Sérelem volt Angyelics patriarcha kineveztetése is², oly egyének a szerb népre tukmálása, a ki annak bizalmát soha sem tudta kivívni. Felemlíti az 1897. évi*

egyházi congressust, mely elnapoltatott, tehát eredménytelenül ment szét, mivel nem akarta elfogadni a reá oktrojált napi rendet. Jogosan az önkormányzat megsértését találta abban, különösen a congressusi szervezetnek 10. §-a alapjánál fogva, a mely szerint a congressus maga határozza meg a saját napi rendjét, nem engedhette meg tehát, hogy a kir. biztos írja elő a napi rendet.

Mindezeknél fogva tehát a jelen memorandum aláírói: Popadics Péter elnök, Dr Gavrila Emil alelnök, Milovánovics Kurman jegyző, az Újvidéken 1898 évi október 22 (november 3) napján tartott gyülekezeti ülésből kifolyólag *arra kéri király Ő Felségét: utasítsa a magyar kormányt, nem különben a horvát országos kormányt is, hogy szigorúan² alkalmazkodjanak az 1868. évi IV. törvényzcikkhez², illetve a horvát tartománygyűlés 1887. május hó 14-éről kelt törvényéhez; ne avatkozzanak a szerb egyház önkormányzati jogába², a mely a főfelügyeleti jogot nem érinti s az alkotmányba sem ütközik; a hitfelekezeti iskolák² a javaikkal együtt, a hol azok községekké levének, visszaállíttassanak²; az egyházi congressus s a püspöki zsinat összehívásánál és megtartásánál a törvény rendelkezései betartassanak²; nem különben a metropolita s a püspökök választásánál is; az adminisztrátorság megszüntettségéé úgy a püspökmegyékben, mint a főegyházmegyében; a congressus minden harmadik évben összehívassék²; alkotmányosan biztosíttassék, hogy a congressus működése többé nem fog megakasztatni, sem mindegyre feloszlatatni, avagy idő előtt működése közben elnapoltatni; hogy a legutóbbi 1897 évi sérelem, a napi rend ráoktrojálását s a kormány intentioja szerint megszerkesztett „egységes statutum” elfogadását illetőleg, eltávolíttassék², s az 1897 évben elnapolt egyházi congressus mielőbb újból összeüljön, illetve összehívassék.*

Jelenti Szokolovits 1898 XII/24.

D

1899 jan. 3

Joannovics Pál miniszterelnökségi min. titkár feljegyzése br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek Flatt Viktor újvidéki főispánnak az újvidéki szerb egyházközség emlékiratával kapcsolatban tett jelentése tárgyában

ME 1898 – XXII – 18505

Az újvidéki főispán jelentése az újvidéki szerb egyházközség memoranduma (felségkérvénye) tárgyában.

A „Zasztava” legutóbbi 193. számában foglalt közlemény szerint az újvidéki egyházközség kérdéses memorandumát eddig 62, részben magyarországi, részben horvát-szlavonországi szerb egyházközség tette magáévá.

E szám most már nem igen fog emelkedni, mert az elfogadás iránti akció még az ősszel megindult s a hitközségek azóta rég állást foglalhattak.

Tekintettel arra, hogy a kérdéses memorandum még nem nyújtott be, továbbá, hogy ezen memorandumban felhozottak legnagyobb részére az itteni 16434/98 számú legal. felterjesztés (br. Zsivkovics és társai kérvénye alkalmából) már úgysis reflectált; végül tekintettel arra, hogy a memorandumnak népgyűléseken vagy az egyházi közgyűléseken leendő tárgyalása tárgyában az V. ügyoszt. a kellő intézkedést 1550–98/res. sz. a. megtette:

intézkedést nem igényel

ad acta

Budapest 1899 jan. (3).

Joannovics.

E

1899 jan. 16

*Joannovics Pál miniszterelnökségi min. titkár fogalmazványa az újvidéki gör. kel. szerb egyház-
község felségfolyamodványára adandó hivatalos értesítések tárgyában*¹

ME 1899 – XXVII – 551

[Fogalmazvány]

Tárgy:

A kabineti iroda r. u. minden megjegyzés nélkül megküldi az újvidéki gör. kel. szerb egyházközség felségkérvényét a kongresszus egybehívása iránt, illetve az autonómia sérelmei tárgyában.

I.

Újvidék város főispánjának.

Ujvidék.

[Az újvidéki gör. kel. szerb egyházközségnek a nemzeti-egyházi kongresszus egybehívása iránt, illetve a gör. kel. szerb nemzeti-egyház autonómiájának állítólagos sérelmei tárgyában beadott felségfolyamodványát, mely legf. helyről minden megjegyzés nélkül érkezett hozzám, a nevezett egyházközségnek leendő visszaadás végett] ide zárva megküldöm.

Fogadja stb.

Budapest 1899....

II.

Patriarkának

[az I. alattiból] Újvidék város főispánjának egyidejűleg megküldöttem s erről Nagyméltóságodat is szíves tudomásul értesítem.

Fogadja stb.

Budapest 1899. jan.

Joannovics.

III.

1899 jún. 8

*A szerb nemzeti-egyházi kongresszus képviselőinek*¹ 1899. évi sérelmi felirata az uralkodóhoz²

ME 1904 – XXXV – 153 (2182/1901)

(Bordó vászonkötésben)

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

A görög-keleti szerb nemzeti-egyházi congressus, a mely Felségednek 1897. évi május hó 20-án kelt legfelsőbb engedélye alapján ugyanazon évi július hó 11. napján Karlóczán összejött, legkedvesebb és legszentebb kötelességének tartotta, hogy azonnal megalakulása után, minden

¹ Az irathoz I. mellékelve az újvidéki egyházközség felségfolyamodványához csatlakozó ó-becsei, paragai, beocsini (Horvátország), titeli, szerb-eleméri, kis-becskereki, bajai, ó-szivacsi, török-becsei stb. egyházközségek kérvényeire adandó hasonló hivatalos értesítés tárgyában szerkesztett fogalmazványokat (összesen 54 db mell.).

² *Értsd:* ellenzéki képviselői többségének.

² A felirat eredeti címe: „Ő császári és Apostoli Királyi Felsége I. Ferencz József Ausztria császársa, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királyához. – Legalázatosabb fel-

más munka megelőzésével, az általa képviselt szerb népnek Felséged és Fenséges uralkodói házhoz való őseitől öröklött hűségének ragaszkodása és tántoríthatatlan odaadásának kifejezést adjon legalázatosabb feliratban; egyúttal pedig hogy legforróbb köszönetét nyilvánítsa Felségednek azon atyai gondoskodásáért, a mely egyedül lehetővé tette, hogy nemzeti-egyházi congressusunk bár öt év múlva, de mégis Karlóczán újból összejött.

De a congressus ugyanakkor abban a meggyőződésben volt, hogy vétene a szerb népnek Felséged császári és apostoli királyi fenkölt személyéhez való fiúi odaadása és hagyományos ragaszkodása ellen, ha oly nehéz viszonyok közt, a milyenek között ezen congressus összejött, a legteljesebb fiúi nyíltsággal nem lépne Felséged magas Trónja elé, s egész őszintén elő nem adná, hogy mily szánandó állapotban van egyházunk és iskolánk, s hogy ennek mi mind az oka.

Ez okból a congressus üléseinek egyik elhatározta, hogy Felséged legfelsőbb Trónjához egy legalázatosabb felterjesztést intézzzen, a melyben egyházunk és iskolánk mai állapotát, valamint nemzeti-egyházi autonómiánkon elkövetett sérelmek egész sorozatát és azon okokat fogja elősorolni, a melyek ezen autonómiánkban mind eddig rendes törvényes állapotnak a létesítését lehetetlenné tették.

A congressus ezen határozata azonban – sajnos – nem volt véghez vihető. Mert azon okból, hogy a congressus napirendjének megállapítása tekintetében a királyi biztossal conflictusba jött, a királyi biztos úr Felségednek legmagasabb elhatározása alapján 1897. évi augusztus 7-én a congressus üléseit bizonytalan időre elnapolta, s így congressusunk a mai napig ülésekre többé össze sem jött.

Ezen congressusnak legalázatosabban alulírt tagjai, a kik a congressusi választók többségének a bizalmát ma is bírják, hazafiúi kötelességüknek tartják, hogy a maguk részéről megtegyék azt, a minek keresztülvitelében a congressus akadályozva volt, s hogy Felséged, mint nemzeti-egyházi autonómiánk leghatalmasabb védnökének legfelsőbb Trónja előtt egész őszintén és nyíltan megvallják, hogy mi akadályozta, s mi akadályozza most is nemzeti-egyházi autonómiánk végleges rendezését, valamint rendes és szabályszerű fejlődését.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Nemzeti-egyházi-autonómiai életünk Felséged dicső elődeinél mindig a leghatalmasabb oltalom és védelemben részesült; de mégis Felséged boldog uralkodása alatt legtöbb intézkedés történt, hogy nemzeti-egyházi autonómiánk viszonyai törvényes rendezést nyerjenek, s azoknak szabályszerű fejlődése és kibővítése biztosíttassék. Nemzeti-egyházi autonómiánk Felséged dicső emlékü elődeinek privilegiumaival, valamint az 1790./91. évi XXVII. és 1848: XX. törvény-cikkkel biztosítva van ugyan; de az, a mit a szerb nép Szent István koronájának országaiban óhajtott, s a mi után folyton vágyódott: hogy nemzeti-egyházi autonómiai életének szabad fej-

terjesztése – az alattvalói hódolattal aláírt szerb nemzeti-egyházi congressusi képviselőknek, melyben a szerb nemzeti egyházi autonómián az utolsó harmincz év alatt elkövetett sérelmeket adjak elő, s azok orvoslását és a törvényes állapot visszaállítását legmélyebb tisztelettel kérik.” (A felirat szerb szövegét L *Predstavka narodno-crkoenog sabora z bog povrede avtonomije*. – A szerb nemzeti-egyházi kongresszus felirata az önkormányzat megsértése ügyében. Z., 1899, 87. sz.) – Az 1899. évi szerb kongresszusi sérelmi felirat felterjesztését megelőzőleg a szerb kongresszusi képviselők kilences bizottsága 1899. ápr. 12-én szóban, majd ápr. 23-án terjedelmes összefoglaló iratban ismertette az 1897. évi kongresszus előzményeit, lefolyását és elnapolásának körülményeit. A kilences bizottság emlékirata hangsúlyozza, hogy a kormányzat törvényellenes eszközökkel igyekezett a kongresszust rákényszeríteni az önkormányzatot sértő „egységes statutum” tárgyalására. Az irat rámutat arra, hogy a királyi biztos túllépte hatáskörét, amely nem engedi meg számára a kongresszus tárgyalásaiba és határozathozatalába való befolyást. A kilences bizottság tagjai követelik az elnapolt kongresszus összehívását, minden erőszak mellőzését, valamint azt, hogy a kongresszus a saját maga által megállapított napirend szerint tanácskozzék (ME 1904–XXXV–153/XXVI –2.182–5.817/1899).

lődése újabb alkotmányos törvényekkel még jobban biztosítsák, az megtörtént a magyar országgyűlésnek 1868. évben alkotott IX. tczikkével, valamint a Horvát-Szlavon országoknak 1887. évi május hó 14-i tczikkével, s a karlóczi metropoliában élő szerb nép ezen törvényeknek meghozatalát mint nemzeti-egyházi autonómiai életünk egy szebb jövőjének biztos zálogát üdvözölte.

Az 1868: IX. tczikk által a görög keleti vallású szerbeknek biztosítva van, hogy „jogosítva vannak egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeiket egyházi gyülekezeteiken (congressusaikban) önállóan intézni, rendezni és saját közegeik útján önállóan kezelni és igazgatni.” Congressusaink ezen törvény alapján hozzá láttak nemzeti-egyházi autonómiánk szervezéséhez, de már az első lépésnél váratlan nehézségekkel találkoztak. Mert míg ugyan ezen törvény alapján a román nemzeti-egyházi congressus az 1868. évi augusztus hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározással egybe lett hívva és egy „A magyarországi és erdélyi görög-keleti román egyház szervezési szabályzatát” kidolgozta, mely az összes egyházi autonómiai viszonyokat felöleli és mely Felséged legmagasabb jóváhagyását már 1869. évi május hó 28-án megnyerte, addig nemzeti-egyházi congressusunk csak 1869. évi április hó 24-én kelt legfelsőbb elhatározással lett egybehívva, s az akkori vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister 1869. évi május hó 3-án 7576. szám alatt kelt leiratában, a melyben Felséged ezen legmagasabb engedélyéről a szerb metropolita-pátriárchát értesítette, különösen hangsúlyozza, hogy „az 1868: IX. törvényzcikk 7. §-a alapján a küszöbön levő congressusnak első feladata az lesz, hogy a congressusi szervezeti szabályzatot megalkossa.” A szerb nemzeti-egyházi congressusnak kezei tehát már ezen első lépésnél megvoltak kötve; s habár a congressusban meg volt a törekvés, hogy már kezdetben összes nemzeti-egyházi autonómiai viszonyaink egész és teljes rendezését egy szervezeti szabályzatban keresztül vigye, a mint ez a görög-keleti román egyházban is megtörtént, mégis a congressus többsége, nem akarván már első lépésnél az államhatalommal összeütközésbe jönni, a miniszternek fentemlített leiratában kifejezett óhaja előtt meghajolt, s mihelyt abba a helyzetbe jutott, hogy a szervezési munkához hozzáláthatott, mindenek előtt kidolgozta a nemzeti-egyházi congressus szervezeti szabályzatát, s azután hozzálátott a többi nemzeti-egyházi autonómiai viszonyok rendezéséhez.

Az 1870. és 1871. évi szerb nemzeti-egyházi congressusok a legnagyobb buzgósággal oda törekedvén, hogy ezen nagy és nehéz szervezési munkát keresztül vigyék, számos szabályzatot alkottak, a melyeket Felséged legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése végett a magas kormányhoz felterjesztettek, s a melyekkel nemzeti-egyházi autonómiánk összes viszonyai rövid idő alatt rendezve lehettek volna.

A magas kormány azonban ezen sok szabályzat közül csak néhányat terjesztett elő legfelsőbb jóváhagyás végett, s így történt, hogy Felséged legkegyesebb jóváhagyásában csakis a „Választási rend a szerb nemzeti-egyházi congressusok részére,” – „Az egyházmegyék és a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács ideiglenes rendezéséről,” – „A szerb népiskolák rendezéséről,” és „a felsőbb leányiskolák rendezéséről” szülő szabályzatok részesültek; míg ellenben az összes többi szabályzatok a congressusnak visszaküldtek a nélkül, hogy a magas kormány azokat Felségednek legfelsőbb jóváhagyás végett felterjesztette volna.

A congressusnak vissza küldött szabályzatok között volt a congressusi szervezeti szabályzat is, melyet az 1870. évi congressus minden más ügynek félretételével kidolgozott, hogy eleget tegyen az 1868: IX. törvényzcikk 7. §-ában foglalt azon rendelkezésnek, amely szerint „a congressus legelső feladata az egyházi gyülekezet (congressus) szervezetének a megállapítása,” a mit különben a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister is fentemlített leiratában a congressusnak első feladataul kijelölt. Ezen szabályzatnak a congressushoz történt visszaküldése után a congressus azt 1871. évben újból kidolgozta és 1871. évi július hó 31-én kelt legalázatosabb felterjesztésével legfelsőbb jóváhagyás végett a magas kormánynak terjesztette, azt azonban Felségednek 1872. évi július hó 2-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister csak 1874. évi sept. hó 16-án 21261/1873. szám alatt kelt leiratával az 1874. évi október hó 4-én egybegyűlt congressusnak visszaküldötte, s a midőn a congressus ezen

szabályzatot most már harmad ízben újból megállapította, a magas kormány azt végre valahára Felségednek felterjesztette, a mikor is az 1875. évi május hó 14-én Felséged legmagasabb jóváhagyását megnyerte.

S habár a magas kormány ezen congressusi szervezeti szabályzatot a Felségedhez legmagasabb jóváhagyás végett való felterjesztése alkalmával egyész egyoldalúlag sokban megváltoztatta és nagyon octroyálta, mégis a szerb nép biztosra vette, hogy azzal most legalább valami alapot nyert, a melyen annyi év után végre valahára nemzeti-egyházi autonómiánk összes ügyeit állandóan és véglegesen rendezhetni fogja.

Azonban ezen reményében keserűen csalatkozott.

Az első szerb nemzeti-egyházi congressus, mely ezen, Felséged által legfelsőbbileg jóváhagyott congressusi szervezeti szabályzat alapján 1879. évben, tehát a legfelsőbb jóváhagyás után négy évre, összejött, legnagyobb kedvvel és komolysággal hozzálatott összes nemzeti-egyházi autonómiai viszonyaink végleges rendezéséhez, és ezen irányban tizenegy szabályzatot dolgozott ki, nevezetesen:

a helyi görög-keleti szerb egyházközségek rendezéséről,

a görög-keleti szerb plébániai lelkészség, a plébániák és esperességek rendezéséről,

az egyházmegyék rendezéséről,

a szerb nemzeti-egyházi metropoliai tanács rendezéséről,

a szerb nemzeti-egyházi iskolai tanács rendezéséről,

a hierarchiai alapról,

a zárdaalapról,

a zárdajavak kezeléséről és zárdai papság javadalmazásáról,

a görög-keleti szerb metropolita-patriárcha és a püspökök kezelése alatt álló nemzeti-egyházi javak feletti felügyelet gyakorlásáról,

a szerb nemzeti-egyházi alapok és alapítványokból való kölcsönadás iránti eljárásról, és a szerb nemzeti-egyházi congressus ügyviteli szabályzatról.

A congressusi szervezeti szabályzat 19. §-a értelmében ezen tizenegy szabályzat közül három a püspöki zsinatnak terjesztetett elő, hogy azokra nyilatkozzék, a többi nyolcz pedig Felséged legmagasabb jóváhagyásának kieszközlése végett a magas kormányhoz lett felterjesztve.

S habár ezen congressus abban a szerencsében részesült, hogy üléseinek befejezésekor a királyi biztos Felséged legfelsőbb elismerését nyilvánította sikeres működésén, mégis ezen kidolgozott szabályzatok közül Felséged legfelsőbb jóváhagyása alá egyik sem terjesztetett elő:

Ezen 1879. évi congressus az összes ügyeket elintézni és nemzeti egyházi összes viszonyainak megkezdett szervezését befejezni legnagyobb erőltetés mellett sem lévén képes, az 1875. évi congressusi szervezeti szabályzat 7. §-a értelmében rendkívüli összejövetelének szükségét mondotta ki és pedig 1880. év Húsvét és Pünkösöd közötti időben, hogy azon a hátramaradt szervezési munkát befejezze. Felséged kormánya azonban semmiképpen, még a congressusi választmány számos előterjesztésére sem volt hajlandó a congressus újbóli összejövetelét megengedni, s csakis kizárólag ezen okból maradt összes nemzeti-egyházi autonómiai viszonyaink teljes szervezése befejezetlen.

Végre valahára 1885. év őszén nemzeti-egyházi congressusunk ismét azon helyzetbe jutott, hogy szervezési munkáját folytathatja és befejezheti, a mikor is mindenek előtt kidolgozta: „A metropolita-patriárcha választásáról szóló szabályzatot,” a mely tulajdonképen magának a congressusi szervezeti szabályzatnak kiegészítő részét képezi, a melyet a congressus még 1874. évben kidolgozott és legfelsőbb jóváhagyásra felterjesztett, Felséged felelős kormánya azonban azt néhány észrevétel kíséretében visszaküldötte. Ugyanezen congressus azután saját kebeléből egy bizottságot küldött ki, hogy a congressusi tárgyalásra szükséges javaslatokat készítse elő. Ezen bizottság elő is készítette az összes javaslatokat, de különösen kidolgozta:

a görög-keleti szerb plébániai lelkészség javadalmazásáról,

a metropolita-patriárcha és a püspökök javadalmazásáról,

a szerb népiskolák felsőbb leánytanodák és a tanítóképezdekről,
 a szerb nemzeti-egyházi javak, alapok és alapítványok igazgatásáról,
 a görög-keleti szerb lelkészség özvegyei és árvái részére felállítandó nyugdíjalapról,
 a szerb nemzeti-egyházi tisztviselők és tanárok nyugdíjáról,
 a legfőbb és egyházmegyei hatóságok, valamint a helyi egyházközségek részére szóló fegyelmi eljárásról,
 és még különféle más tárgyokról.

Ha mindezen szabályzat-javaslatokat a congressus letárgyalhatta és elfogadhatta volna, s ha azok azon szabályzatokkal, a melyeket az 1879. évi congressus kidolgozott és legfelsőbb jóváhagyás végett felterjesztett, a magas kormány részéről Felsőgednek legfelsőbb jóváhagyás végett előterjesztve lettek volna, úgy már akkor nemzeti-egyházi autonómiánk összes viszonyai egymással szerves összefüggésben levő szabályzatokkal véglegesen rendezve lettek volna.

De midőn nemzeti-egyházi congressusunk ezen szervezeti munka befejezése céljából 1886. évben újból összejött, a congressusra kiküldött királyi biztos megakadályozta őt ebbeli munkálataiban. A királyi biztos ugyanis azt kívánta, hogy egy 55 congressusi képviselő által beadott határozati javaslat, mielőtt a congressuson felolvastatnék, vele előzőleg közöltessék; s midőn a congressusi képviselők ebbe semmi áron bele nem egyezhettek, mivel azt tartották, hogy ezen eljárás megsértése volna az 1875. évi congressusi szervezeti szabályzat 8. §-ának, a mely szerint a királyi biztos „a congressus tárgyalásába és határozatai hozatalába be nem foly, sem annak törvényes működését nem akadályozhatja,” akkor a királyi biztos 1886. évi november hó 8-án 11. szám alatt a metropolita-patriarcha mint a congressus elnökéhez intézett átiratában a congressusi ülések további tartását megtiltotta. Így történt tehát, hogy ezen congressusunk, a mely összes nemzeti-egyházi viszonyainknak rövid időn belül való teljes szervezésére hajlandó és egészen előkészülve volt, sikertelenül feloszlott.

S habár ezen congressusnak feloszlása után az akkori congressusi választmány számtalan előterjesztésében nemzeti-egyházi congressusunk újbóli összejvetelét kérelmezte, hogy a megkezdett szervezést befejezze, ezen kérelmének hely nem adatott mindaddig, míg a metropolita-patriarchai szék elhalálozás folytán meg nem üresedett.

Az 1890. évben a megüresedett metropolita-patriarchai szék betöltése végett összejött congressusunk a maga kebeléből a congressus által tárgyalandó javaslatok előkészítésére egy bizottságot küldött ki, magát pedig elnapolta addig, míg ezen bizottság a munkáját be nem fejezi.

S ekkor történt olyan valami, a mi congressusainknak addigi szervezési munkálatait teljesen megzavarta, jobban mondja megsemmisítette. A magyar királyi miniszterelnök 1890. évi szeptember hó 14-én 2831/M. E. szám alatt kelt leiratával az addig legfelsőbb jóváhagyás végett felterjesztett összes szabályzatokat visszaküldötte a congressusi választmánynak azzal, hogy ezek legfelsőbb jóváhagyásra többé most már nem ajánlhatók, mivel ezeknek meghozatala óta már sok év múlt el, s ezen idő óta a viszonyok több tekintetben lényegesen megváltoztak. Egyúttal a miniszterelnök ezen leiratában azt jelentette ki, hogy különös megfontolás alá lenne veendő, vajjon nem volna-e czélszerű az eddigi egyes szabályzatok helyett a nemzeti-egyházi autonómiánk összes viszonyait magában foglaló egy egységes szervezeti szabályzatnak a kidolgozása.

A magyar királyi miniszterelnök ezen leirata nemzeti-egyházi autonómiánk ügyeiben valóságos zűrzavart okozott, s bátran mondható, hogy ez a főoka és első kezdete azon rázkódtatásnak, mely nemzeti-egyházi autonómiánk életében az óta előállt, s mely még ma napság is tart. Mert míg congressusaink szervezési munkásságának kezdetében a magas kormány a congressustól azt kívánta, hogy az 1868. évi IX. törvénycikk 7. §-ának rendelkezéséhez képest mindenek előtt csak a congressus szervezeti szabályzatát kidolgozza, s csak ezután az egyes szabályzatokat: most a congressusnak huszonegy évi működése után, a midőn több szabályzat Felsőged legfelsőbb jóváhagyásában részesült és már rég óta életbe lépett, a többi szabályzat pedig részben már régen befejezve, részben pedig congressusi tárgyalásra előkészítve volt, Felsőged kormánya meg nem magyarázható módon teljesen ellentétes álláspontot foglalt el.

Nemzeti-egyházi congressusunk 1892. év őszén újból összejött, s habár nem volt abban a helyzetben, hogy Felsőged kormánya által az imént említett leiratban ajánlott egységes szervezési szabályzatot alkottasson, mégis más négy szabályzatot dolgozott ki, a melyek egész nemzeti-egyházi autonómiai életünkre nézve igen jótékony következményekkel jártak volna, ha Felsőged legfelsőbb jóváhagyásában részesültek volna. De a magas kormány Felsőgednél csakis két jelentékenyebb, nyugdíjszabályzatnak a legfelsőbb jóváhagyását eszközölte ki, míg ellenben „a világi és zárdai papság, püspökök és metropolita-patriarcha javadalmazásáról” szóló szabályzatot, valamint „a görög-keleti szerb iskolák és intézetek” szabályzatát Felsőged legfelsőbb jóváhagyása nélkül küldötte vissza.

Ha az eddig előadottakon végig tekintünk, azt látjuk, hogy annyi congressusunk szervezés körüli működése, csekély kivétellel, a kívánt eredmény nélkül maradt; mindez azonban nem congressusaink vétességéből történt, hanem Felsőged eddigi kormányainak érdemtelen bizalmatlanságából és jóindulatának hiányából, a mely kormányok a congressus által kidolgozott számtalan szabályzatot éveken át elintézetlenül maguknál tartották, vagy pedig egyszerűen visszaküldöttek, Felsőgednek legfelsőbb jóváhagyásra előterjeszteni nem voltak hajlandók.

Császári és Apostoli Királyi Felsőged!

A magas kormány nem csak hogy a congressusaink által évek hosszú során át kidolgozott számos szabályzatot legfelsőbb jóváhagyásra nem terjesztette elő, hanem a Felsőged által legfelsőbbileg jóváhagyott szabályzatokban is egészen egyoldalúlag, congressusunk minden előleges értesítése és meghallgatása nélkül, oly sok és lényeges változtatást és octroyálást vitt véghez, hogy ezekkel sok esetben az egész szabályzatot illuzoriussá tette. A legfelsőbbileg jóváhagyott szabályzatok között majdnem egy sincs, a mely tele nem volna egyoldalú változtatásokkal és octroyálásokkal.

Távol vagyunk a gondolattól is, Császári és Apostoli Királyi Felsőged magas figyelmét az ilyen számtalan octroyálások elősorolásával fárasztani; de

Felsőged legmagasabb engedelmeivel a legmélyebb alázatossággal és hódolattal csak röviden bátorkodunk felsorolni ezen octroyálások közül legalább a főbbeket, melyekkel egyházi, iskolai és az ezekre vonatkozó alapítványi ügyeinkben az 1868. évi IX. törvényczikk által biztosított önálló intézési és rendezési jogunk meg van sértve.

Már maga az 1868. évi augusztus hó 10-én kibocsájtott és az 1865. évi congressus határozatait jóváhagyó, Felsőgednek legfelsőbb rendelete az octroyálások egész sorozatát foglalja magában; s ezen octroyálások akkor követték el, a mikor az 1868. évi országgyűlésnek IX. törvény czikke már életbe lépett, a mikor tehát octroyálásnak helye semmiképp sem lehetett.

Ezen legfelsőbb rendeletben vallásunk „görög keletinek” neveztetett el, habár valódi elnevezése „keleti-orthodox”, a mint maga congressusunk is azt elnevezte. Igaz ugyan, hogy vallásunkat az 1868. IX. törvényczikk ilyennek nevezi, de ez semmiképp sem szolgálhat akadályul annak, hogy az a szabályzatban olyannak nevezessék, a milyennek maga congressusunk nevezi és pedig annyival is inkább, mivel ezen elnevezésnek törvénybe való felvétele legfelsőbb egyházi hatóságunk hozzájárulása nélkül történt. Ezen téves elnevezés használtatott valamennyi későbbi szabályzatban is, különösen pedig az 1875. évi congressusi szervezeti szabályzatban.

A II. fejezet 14. §-ában egyházközségi képviselő testületi tagsági jogosultság képesítésének megállapításánál közbe szúrta az „ismert egyházas szellemű” tólat, a mely különféle magyarázatra adott okot, s a mely nemzeti-egyházi autonómiai életünkben számos visszaélést okozott.

A IV. fejezetben octroyálva van az egész 25. §. a mely azt rendeli, hogy „a metropoliai-egyházi és iskolai tanács határozatai ellen a kormányhoz való felfolyamodás útja nyitva áll. Ezen octroyálással teljesen meg van semmisítve legfelsőbb autonómiai hatóságainknak törvényileg biztosított önálló intézkedési joga úgy az egyházi mint az iskolai ügyekben, s Felsőged kormánya ezzel oly jogot tulajdonított magának, a mely őt már az autonómia fogalma szerint sem illetheti.

Az V. fejezet 18. §-ában octroyáltatt, hogy a nemzeti-egyházi javak, alapok és alapítványok igazgatósága „a kölcsönök kiadása iránt javaslatokat a kormányhoz tenni” tartozik, tehát önállóan nem intézkedhetik; ezzel pedig nemzeti-egyházi javaink és alapjaink észszerű kezelése lehetetlenné van téve; mert ha egy közönséges kölcsön megszavazásának a magas kormány részéről való jóváhagyására néhány hónapig várni kell, míg az ilyen ügyek szükségképpen néhány nap alatt intézendők el, akkor világos, hogy nemzeti-egyházi alapjaink ezen octroyálásnakévek hosszú során át való fen[n]állása óta rengeteg kárt szenvedtek, a mely kár több százezer frtot tesz ki.

Ezen legfelsőbb szabályzat foganatosítását rendelő végzésekben hozzá van adva, hogy „az oktatásügyi köztörvényhozás joga is épségében föntartassék,” ezzel pedig congressusunk egyházi és iskolai ügyeinkbe való önálló, törvényileg biztosított intézési joga meg van semmisítve, s mindenben az állami törvényhozásnak alávetve.

Ezen és más, itt fel nem hozott octroyálások ellen nemzeti-egyházi congressusunk 1871. évi május hó 24-én tartott üléséből egy legalázatosabb felterjesztésben neheztelt is; de azzal nem csak hogy czélt nem ért, hanem a magas kormány a még ugyanazon évben Felségednek legfelsőbb jóváhagyása alá terjesztett egyéb szabályzatokban is számos jelentékeny octroyálást eszközölt.

Ekként lett a Felségednek 1871. évi május hó 29-én kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben jóváhagyott három szabályzatban a congressus tudta és előzetes meghallgatása nélkül a „szerb nemzeti congressus” elnevezés egyoldalúlag „szerb nemzeti-egyházi congressus”-ra átváltoztatva.

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1871. évi június hó 7-én 768. szám alatt kibocsátott és Felségednek „az egyházmegyék ideiglenes rendezéséről” szóló szabályzat legfelsőbb jóváhagyását közlő leiratában az rendeltetik: „hogy a görög-keleti szerb iskolai ügynek az autonóm közegek általi vezetése és felügyelete az állami felügyelet teljes megőrzése mellett még pedig a népiskolákat illetőleg az 1868: XXXVIII. törvényczikknek, valamint a Horvát- és Szlavonországorokra, nem különben a katonai határvidékekre nézve a fennálló iskolai törvényeknek és szabályzatoknak megfelelően eszközöltessék”. Ezen egyoldalú rendelkezéssel tág tér nyílt az államhatalom előtt, hogy autonóm iskoláinkba jogosulatlanul beleavatkozzék, önkormányzati szerveinknek igazgatási és felügyeleti joga pedig nagyon is megszorított és a legkisebb mértékre leszállított.

Ugyancsak sérelmet szenvedett az autonóm iskoláinkra vonatkozó önálló igazgatási és felügyeleti jog az imént említett ministeri leiratban foglalt azon rendelkezés folytán, a mely szerint az iskolai főelőadó választása Felségednek, az egyházmegyei iskolai előadók választása pedig jóváhagyás végett a kormányhoz terjesztendő fel. Ezen octroyálásnak autonóm iskoláink egész fejlődésére való káros következményeit eléggé hisszük bebizonyítani, ha csak felemlítjük, hogy éppen Horvát- és Szlavonországorokban az ottani tartományi kormány nem volt hajlandó megerősíteni az egyházmegyei iskolai előadókat megválasztott azon iskolai kipróbált szakférfiakat, a kiket nemzeti-egyházi Congressusunk ezen állásokra megválasztott, s hogy ezen kormány éppen akkor, a mikor iskoláink igazgatás és felügyelet nélkül maradtak, felhasználta ezen alkalmat arra, hogy ott összes autonóm iskoláinkat beszüntesse, minek következtében a Horvát- és Szlavonországorok lakosságának egy harmadát képező ottani népünk, törvényileg biztosított autonómia és legfelsőbbikig jóváhagyott iskolai szabályzat mellett, autonóm iskolák nélkül maradt.

Nem kevésbé vannak octroyálások „a szerb népiskolákról” és „a felsőbb leányiskolákról,” 1872. évi április hó 6-án és június hó 2-án kelt legfelsőbb elhatározásokkal szentesített szabályzatokban is. A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek 1872. évi július hó 17-én 17.565 sz. alatt kelt és Felséged legfelsőbb jóváhagyását közlő rendeletében egyenként vannak mind ezen octroyálások felsorolva, a miért is azt hisszük, hogy azoknak most e helyen való felsorolási kötelezettsége alól magunkat felmentetteknek tekinthetjük, elegendőnek tartván ha rámutatunk, hogy ezen octroyálások nemzeti-egyházi autonómiánkat iskoláink önálló, rendezése tekintetében érzékenyen megsértették és megcsonkították.

De az összes octroyálások közül a legsúlyosabb és nemzeti-egyházi autonómiánk szabad és önálló fejlődésére nézve a legveszélyesebbek azok, a melyek a Felségednek 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott congressusi szervezeti szabályzatban foglaltatnak. A congressusi szervezeti szabályzatban „részint a legfelsőbb felügyeleti, illetőleg jóváhagyási és megerősítési jog gyakorlásának szempontjából, részint a helyesebb és szabatosabb kifejezések tekintetéből” elkövetett valamennyi octroyálásoknak egyenkénti felsorolása messzire vezetne; de Császári és Apostoli Királyi Felséged legkegyelmesebb engedelmeivel legnagyobb alázatossággal felemlítjük ezen octroyálások közül csakis azokat, a melyek következményeikben nemzeti-egyházi autonómiai életünkre nézve legkárosabbaknak és legveszedelmesebbeknek mutatkoztak.

A 8. §-ban ezen szavak helyett: „hogy a királyi biztos a congressus törvényes működésébe egyáltalán bele ne avatkozzék,” ezen szavak: „annak törvényes működését nem akadályozhatja” lettek a szövegben felvéve; s a következmények azt mutatták, hogy nemzeti-egyházi congressusainkra kiküldött kir. biztosok éppen ezen, a congressusi szervezeti szabályzatban octroyált intézkedés alapján igen gyakran a congressus működésébe avatkoztak, ennek működését akadályozták, sőt be is szüntették daczára annak, hogy nemzeti-egyházi congressusaink a törvényes szabályzatban megjelölt működési terük keretén belül mozogtak.

A 9. §-ban az volt, hogy a congressus feloszlatása esetén „újabb congressus három hó alatt egybehívandó,” e helyett pedig octroyáltatott, hogy ez esetben „a metropolita-patriarcha új congressus összehívása végett tartozik három hónap alatt Felségedhez jelentést tenni”; ez által pedig Felséged felelős kormánya abba a helyzetbe jutott, hogy minden korlátozás nélkül congressusunk egybehívását és összejövetelét halaszthatja, a mint ez – sajnálatra – már anynyiszor történt.

A congressus hatásköréről szóló 18. §-ban nemkülönben a 20. §-ban ki van hagyva, hogy a congressus „a püspökök választásába befoly,” habár a congressus ezt a püspöki karral egyetértőleg megállapította. Nemzeti-egyházi congressusunk hatásköre ezen octroyálással még van szorítva, az utolsó idők eseményei pedig azt megmutatták, hogy a püspökök választásába való befolyásának a congressustól történt elvonása semmiképen sem volt indokolt.

A 26. §-ban, a hol a congressus helyéről van szó, beszúrattott, hogy a congressus „rendes” helye a metropolita-patriarcha székhelyén van, aztán pedig hozzáadott: „fentartván Ő Felségednek addig is gyakorolt joga, hogy azt más helyre is határozhassa;” ez pedig egy olyan octroyálás, a mely nem csak keresztül nem vihető, hanem a maga következményeiben nemzeti-egyházi autonómiánkra nézve felette káros lehetne.

Ezen eddig felsorolt, valamint még más különféle octroyáláson kívül magában a congressusi szervezeti szabályzatot jóváhagyó záradékban is két octroyálás történt, a mely nemzeti-egyházi autonómiánk szabályszerű fejlődésére felette káros.

Az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb rendelet V. részének B.) 16. §-ában az rendel-tetik, hogy a nemzeti-egyházi javak igazgatósága egészen önállóan választja ezen javak felügyelőjét; a mondott záradékban pedig most, hét év után congressusunk minden megkérdeztetése és hozzájárulása nélkül, egészen egyoldalúlag és pedig oly szabályzatban, a mely az 1868. évi szabállyal semmi összeköttetésben nincs, csak egyszerre az lett octroyálva, hogy ezen „jóság-felügyelői állomás betöltése esetére, annak megerősítési joga Felségednek fen[n]tartatik.” Hogy nemzeti-egyházi javaink igazgatására mily károsnak mutatkozott ezen octroyálás a maga következményeiben, elég ha rámutatunk arra a körülményre, hogy Felséged felelős kormánya az első alkalommal azonnal mihelyt 1883. év folyamán a nemzeti-egyházi javak felügyelőjének helye megüresedett, felhasználta arra, hogy ezen hely betöltését többé nem engedte meg. A congressusi választmány mint a nemzeti-egyházi javak igazgatósága az őt megillető jogánál fogva betöltötte ezen állást; de a magyar királyi miniszterelnök 1884. évi február hó 17-én 579. szám alatt kelt leiratában nem volt hajlandó ezen választást legfelsőbb jóváhagyásra Felségednek előterjeszteni, sőt mi több, megvonta a congressusi választmánytól a jogot, hogy ezen állást egyáltalán

többé betölthesse. Igaz ugyan, hogy ezen állás hét év múlva rövid időre újra be volt töltve; de ha tekintetbe vesszük, hogy a szerb nemzeti-egyházi javak éppen ezen octroyálás folytán az utolsó tizenkilencz év alatt alig négy évig voltak felügyelet alatt, míg teljes tizenöt évig minden felügyelet nélkül maradtak, akkor nem is csodálkozhatni, hogy ezen nemzeti-egyházi javaink a szerb nép egyházi és közművelődési érdekeinek mérhetetlen kárára mindenfelé szétfecséreltetnek és tönkre mennek.

De nemzeti-egyházi életünk rendes fejlődésére nézve legkárosabb a fentemlített legfelsőbb szentesítési záradékában foglalt ama octroyálás, a mely azt rendeli, hogy a congressusi választmányra ruházott másod-illetőleg harmad fokú bíraskodás ellenében „a magyar ministériumhoz a felfolyamod hatás és ennek megsemmisítési joga továbbra is fen[n]tartatik.”

Ezen octroyálás teljesen megsemmisítette a karloviczi metropolia területén élő szerb népnek az 1868. évi IX. tczikkal biztosított önálló határozati jogát. Ezen octroyálás szerint a congressusi választmány, mint legfelsőbb autonómiai hatóságunk, a hatáskörébe tartozó vitás kérdésekben végleg és jogerősen nem határozhat; ha pedig ezt nem teheti, akkor egész autonómiánk illuzoriussá lett, a mint ezt huszonnégy évi szomorú tapasztalatunk mutatja, a mióta a congressusi szervezeti szabályzat életbe lépett, s a mióta Felsőged magyar kormánya ezen octroyálásnak túlságosan hasznát veszi, de még többet visszaél vele. Mert nem csak hogy a congressusi választmány határozatai ellen beadott felfolyamodások következtében megsemmisíti az egész eljárást, hanem ezen záradék alapján azt a jogot is tulajdonította magának, hogy az egyes ügyeket érdemben is elbírálja, ezzel pedig legfelsőbb autonómiai hatóságaink és tekintélyét egészen megdöntötte.

Ezen octroyálások ellen nemzeti-egyházi congressusaink több ízben panaszt emeltek, de különösen a congressusi szervezeti szabályzatban tett octroyálások ellen congressusunk 1875. évi május hó 23-án Császári és Apostoli Királyi Felsőgedhez intézett legalázatosabb felterjesztésében panaszt emelt, a melyet azonban Felsőged felelős kormánya figyelembe sem vett.

Császári és Apostoli Királyi Felsőged!

Mindez azonban, a mit mi, a legmélyebb hódolattal alulírottak, eddig legalázatosabban előadni bátrak voltunk, nem volt elegendő. Felsőged felelős kormánya nem elégedett meg azzal, hogy congressusaink szervezési működését akadályozta és nehezítette, s hogy a legfelsőbb jóváhagyás végett felterjesztett számos szabályzat közül csak néhányat terjesztett Felsőged elé legmagasabb jóváhagyás végett, s ezeket is egyoldalúlag megváltoztatta és octroyálta, hanem még egy olyan lépéssel tovább is ment, a melyhez hasonlót hazánk egyik hitfelekezeténél sem találhatunk. A magas kormány a rendeletek kibocsájtásának terére adta magát, s a lefolyt harmincz év alatt sok olyan ministeri rendeletet bocsátott ki, a melyekkel egyházunk, iskolánk és az ezekre vonatkozó alapítványaink ügyeit rendezte, habár azok az 1868. évi IX. tczikk világos és kétségbe nem vonható rendelkezése szerint Felsőged jóváhagyásának fentartásával kizárólag a nemzeti-egyházi congressusunknak a hatásköréhez tartoznak.

Annak megvilágítására, hogy a magyar kormány autonómiai ügyeinkben miként intézkedett, bátorkodunk legnagyobb alázatosságunkban itt felsorolni azon főbb rendeleteket, amelyekkel a magyar kir. ministérium, nemzeti-egyházi congressusunk és legfelsőbb autonómiai hatóságaink mellőzésével nemzeti-egyházi autonómiánk viszonyait rendezni törekedett.

Ezen főbb rendeletek a következők:

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi ministernek 1868. évi december hó 13-án 22.391. szám alatt kelt utasítása a görög-keleti szerb metropolia egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit szabályozó 1868. évi augusztus hó 10-én kelt királyi rendelet végrehajtására vonatkozólag.

Ugyanannak 1873. évi szeptember hó 14-én 20.219. szám alatt kelt rendelete a görög-keleti szerb „hierarchiai alap” tárgyában.

Ugyanannak 1873. évi október hó 9-én 27.786. szám alatt kibocsátott rendelete a görög-keleti szerb egyház-nemzeti javak és alapítványok kezelése és elszámolása tárgyában.

Ugyanannak 1874. évi január hó 6-án 35.552. szám alatt kelt körrendelete a bánsági határ-örvidék és a titeli zászlóalj polgárosítása következtében a görög keleti egyház viszonyai iránt szükséges átmeneti intézkedésekről.

Ugyanannak 1875. évi márczius hó 2-án ad 26.528/873. szám alatt kelt s a pátriárchához intézett átirata a görög keleti szerb egyházközségi képviselőtestületek és bizottmányok megújítása tárgyában.

A magyar királyi miniszterelnöknek 1876. évi szeptember hó 30-án 1508/M. E. szám alatt intézett rendelete, melylyel a lelkeszség javadalmazása tárgyában ideiglenes intézkedések közé tétetnek.

A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek 1885. évi július hó 13-án 21.120. szám alatt kelt rendelete a görög keleti tanítók fegyelmi ügyében.

A magyar királyi miniszterelnök 1897. évi február hó 21-én 3461. szám alatt kelt rendelete a görög keleti szerb nemzeti egyház és zárdák vagyonáról felvett leltárak törzskönyvelése és kezelése tárgyában.

Az itt felsorolt fontosabb rendeleteken kívül a magas kormány még több kisebb rendeletet is kibocsájtott, a melyek valamennyien nemzeti-egyházi autonómiánk jogkörébe ütköznek. Ilyen eljárást követtek csupán velünk szerbekkel szemben, mert a szintén 1868. évi IX. tczikkkel biztosított román nemzeti-egyházi autonómia tárgyában egyetlen egy ily rendeletet sem adtak ki egynek kivételével talán, a mely a volt katonai határörvidékre vonatkozó átmeneti intézkedésekről szól s amely félig meddig a románokra is vonatkozhatik.

A magas kormány abbéli buzgóságában, hogy nemzeti-egyházi viszonyainkat ministeri rendeletekkel rendezze, oly messze ment, hogy a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszter 1897. évben 21.867. szám alatt egy rendeletet bocsátott ki, a melylyel az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb királyi rendelet IV. fejezetének 25. §-át, mely már eredetileg autonómiánk sérelmével octroyálva volt, s mely az 1871. évi május hó 29-én legfelsőbbileg szentesített egyházi és iskolai szabályzatot életbe léptető 1871. évi június hó 7-én 768. eln. szám alatt kelt ministeri rendelet utolsó részében már egyszer hatályon kívül helyeztetett, most megint újra életbe léptette. Ezen ministeri rendelettel metropoliai egyházi és iskolai tanácsnak határozatai ellen való felfolyamodásnak újlag útja nyitott a magas kormányhoz; s Felséged magas kormányának ezen eljárása görög keleti szerb népek nem csak jogi, hanem még inkább vallási érzetét sérti, mert a magas kormány ezen eljárásával magának vindicálta a legfelsőbb és végleges határozási jogot tiszta egyházi természetű ügyek bírászkodásában is.

Congressusaink és legfőbb autonómiai hatóságaink számtalanszor emeltek panaszt az ilyen eljárások ellen, különösen pedig nemzeti-egyházi congressusunk 1879. évi november hó 1-én kelt legalázatosabb felterjesztésében panaszt emelt a magyar királyi miniszterelnöknek 1876. évi szeptember hó 30-án 1508. szám alatt kelt rendelete ellen; ezen felterjesztés azonban figyelemre sem méltatott s teljes tizenegy év lefolyása után az 1879. évi congressus által kidolgozott összes munkálatokkal együtt egyszerűen visszaterjesztett. Több más hasonló felterjesztés sem részesült jobb sorban.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Ezzel, a mit eddig a legnagyobb alázatossággal csak röviden előadni bátrak voltunk, nincsenek még kimerítve a nemzeti-egyházi autonómiánkon elkövetett összes külön fajú sérelmek. Nem elég, hogy nemzeti-egyházi congressusaink szervezési munkája lehetetlenné tétetett, hogy azon Felséged legfelsőbb jóváhagyásában részesített néhány szabályzat is sokban és lényegesen octroyáltatott, hogy Felséged kormánya nemzeti-egyházi viszonyainkat rendeletekkel rendezte, a mire kizárólag congressusunk van jogosítva; hanem mindezekon felül a törvények és autonómiai szabályzataink végrehajtásában is a sérelmeknek egész sorozatát követte el. Megtörtént gyakran, hogy magok az octroyált szabályzatokat, sőt az egyoldalúlag kiadott rendeleteket sem tartotta

meg a kormány, hanem a Szent-István koronájának országaiban élő szerb nép autonóm jogait minden tekintet nélkül sértette.

Ilyen legérzékenyebb sérelmeknek egyike elkövetett 1882. évben, a midőn a szerb metropolita-patriarcha Felséged felelős kormánya javaslatára, a congressus által két ízben megejtett választásnak mellőzésével, kinevezetett. Ezen kinevezéssel megsértetett a görög-keleti szerb nép egyik legcardinálisabb joga, a mely jog nem csak egyházi intézményeink és ósrégi szokásjogunkon alapszik, a melyet népünk ezen új hazánkba való jövetelekor magával hozott és majdnem kétszáz éven keresztül csorbíthatatlanul mindig gyakorolt, hanem mely jogunk Felséged dicső emlékü elődeinek privilégiumaival és államtörvényekkel, valamint ezen törvények alapján hozott és Felséged által legfelsőbbileg jóváhagyott 1875. évi congressusi szervezeti szabállyal is biztosítva van; sőt mi több, ezen jogunkat biztosítja maga az 1779. évi július hó 16-án kiadott declaratorium illyricum, a melyet az absolutistikus kormány egyoldalulag hozott és egyházunkra rátolt. S annyi-val is inkább nehezebbé eshet a hűséges görög-keleti szerb népnek, hogy ezen joga éppen az alkotmányos uralom alatt s az alkotmányos és felelős kormány javaslatára sértetett meg. De a görög-keleti szerb nép azzal vigasztalódik, hogy a jövőben ilyesvalami többé elő nem fordulhat, mert Felséged 1890. évi május hó 6-án kelt legfelsőbb határozatában, a melylyel az utolsó metropolita-patriarcha választást legkegyesebben jóváhagyni méltóztatott, különösen hangsúlyozta, hogy ezen jóváhagyás a szavazatok túlnyomó többségére való tekintetből történt; s Felséged ezen kegyes szavai biztosítékot képeznek részünkre arra nézve, hogy a szerb népnek a metropolita-patriarcha szabad választásához való joga jövőre csorbíthatatlanul meg fog őriztetni.

De Felséged felelős kormánya a szerb nép önkormányzati jogát sérti azzal is, hogy valahányszor a metropolita-patriarchai szék megürül, Felségednek mindig azt javasolja, hogy a szerb metropolia és patriarchátus részére administrator neveztessek ki. Az ilyen administratorok intézménye egyházunk előtt teljesen ismeretlen, s népünk egész 1768-ig gyakorolta is azon jogát, hogy a szerb metropolia részére ideiglenes kormányzót helyezzen mindaddig, míg a metropoliai szék üresedésben van, s a midőn az állam hatalom ezen jogot egészen egyoldalulag magának vindicálta, akkori congressusaink számos előterjesztésben panaszt emeltek az ellen, s azt kérelmezték, hogy a szerb nép ezen jogába visszahelyeztessek. Az administrator kirendelése annyival is inkább sérti önkormányzati jogainkat, mert az administrator legfelsőbb autonómiai hatóságaink elnökévé is neveztetik ki egyúttal; holott a Felséged által legfelsőbbileg jóváhagyott congressusi szervezeti szabályzat és egyéb szabályzataink a metropolita-patriarchai szék megüresedésének esetére mindenről eléggé gondoskodnak.

Szintugy nincs helye egyházi intézményeink és önkormányzati jogunk szerint a püspöki szék megüresedése esetén administrator kinevezésének. Ilyes valami nem fordul elő hazánk egyik felekezeténél sem, s a szerb nép azzal a reménnyel kecsegteti magát, hogy ez az állapot már egyszer nálunk is megszűnik.

A congressusi szervezeti szabályzat 8. §-a értelmében congressusunkra a Felségedet megillető legfelsőbb felügyeleti jog gyakorlásának céljából kir. biztos kiküldhető ugyan; azonban tekintve, hogy ez a congressusi szervezeti szabályzatban is akként van körülírva, hogy ez nem rendszerint, hanem csak kivételesen történhetik, s tekintve továbbá, hogy sem a román nemzeti-egyházi, sem pedig hazánk egyik felekezetének gyülekezeteire ilyen biztos nem küldetik ki: a szerb nép Felséged kormányának ezen eljárását csak is irányában való bizalmatlanság jelének tekintheti, mert az 1870. és 1871. évi congressusaink kivételével, nemzeti-egyházi autonómiai congressusainkra mindig királyi biztos küldetett ki.

Az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb rendelet IV. részének 12. és 23. §§.-aiban, valamint a Felséged által jóváhagyott többi későbbi congressusi szabályzatokban is meg van állapítva, hogy nemzeti-egyházi autonómiánk ügykezelési nyelve a szerb nyelv, a mi különben magának autonómiáinknak a fogalmából is következik. A szerb nyelvnek használatát összes nemzeti autonómiai ügyeinkben biztosítja a magyar országgyűlésnek 1868. évi XLIV. és Horvát-Szlavonországnak 1887. évi május hó 14-iki tczikke is. Ezeket azonban nem így hajtják végre.

Nemzeti-egyházi-autonómiai congressusainkon, a melyek Horvát és Szlavonországek területén tartatnak, a királyi biztos Felségednek congressushoz intézett leiratait magyar nyelven olvassa fel, s a congressus által megállapított és legfelsőbbileg jóváhagyott szabályzatok nem szerb, hanem magyar nyelven adatnak ki. A szerb nyelv mellözése abban is mutatkozik, hogy a magyar kormány a legujabb időben azt kívánja a congressusi választmánytól, hogy üléseinek jegyzőkönyveit magyar fordításban közölje vele, míg a congressusi szabályzat 23. §-ában kifejezetten az rendeltetik, hogy a congressusi választmány üléseiről felvett jegyzőkönyvek csakis másolatban terjesztendők fel; továbbá azt is kívánja a magas kormány, hogy az egyházi és művelődési czélok szükségleteire fordítandó költségeknek az előirányzata is magyar nyelven terjesztessék fel.

Az 1875. évi congressusi szervezeti szabályzat 19. §-ának g) pontja szerint a nemzeti-egyházi javak csak is congressusi határozat alapján, s Felséged legfelsőbb jóváhagyása mellett idegeníthetők el. A magas kormány azonban éppen ellenkezőleg cselekszik, a mennyiben a congressus minden előzetes határozata nélkül Felségednek egy oly javaslatot terjesztett elő, a melynek alapján 1895. évi augusztus hó 20-án kiadatott a legfelsőbb elhatározás, mely szerint Beocsin zárda területe egy cement tartalmú részének eladása meg lett engedve, a mivel nem csak congressusunk egy kétségbe vonhatatlan és megdönthetetlen joga van megsértve, hanem a melynek folytán nemzeti-egyházi javaink megmérhetlen kárt szenvedtek. Ezen sérelem annyival nagyobb és érzékenyebb, mivel ezen ügy az 1892. évi congressusi tanácskozásainak tárgyát már képezte.

A congressus ezen ügyet az állandó congressusi választmányhoz utasította, hogy ez szakértők meghallgatása mellett vizsgálja meg azt, s a felől jelentést és javaslatot tegyen a congressusnak; de mindezek daczára ezen eladás a congressus határozatának bevárása, s annak tudta és jóváhagyása nélkül mégis keresztül vitetett.

A magyar országgyűlésnek 1868. évi IX., és a Horvát-Szlavonországeknek 1887. évi május hó 14-iki tczikkei a Szent István koronájának országaiban élő szerb népnek nem csak egyházi, hanem iskolai ügyeire vonatkozó autonómiáját is biztosítják, s ennek alapján legfelsőbb jóváhagyásban részesültek „A szerb iskolákról” szóló szabályzat, mely az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb rendelet III. részét képezi, valamint „A szerb népiskolákról szóló szabályrendelet”, a melyet a congressus 1871. évben kidolgozott, s Felséged 1872. évi április hó 6-án kelt legfelsőbb határozatával legkegyelmesebben jóváhagyott. De ezen iskolai autonómiákat országos és tartományi törvények, valamint különböző kormányrendeletek, még inkább pedig ezen törvények és rendeletekkel való visszaélések majdnem megsemmisítették és illuzoriussá tették.

Horvát- és Szlavonországekban az 1874. évi october hó 4-iki és a határörvidékre vonatkozólag az 1871. évi június hó 8-iki törvények a görög-keleti szerb népiskolák fennállását és fejlődését lehetetlenné tették, s ezen törvények alapján valamennyi népiskolánk „községi népiskolákká” alakítottak át úgy, hogy míg nevezett országokban ezen törvények életbe lépte előtt száz és száz görög-keleti szerb népiskola volt, addig ezen törvények következtében számuk Horvát- és Szlavonországekban négyre, a katonai határörvidéken pedig kilenczre apadt. Iskolai épületeink, alapítványaink és javaink elkoboztattak és a „községi népiskolák” céljaira fordítottak; sőt a Pakráczon volt tanítóképezdénk is ezen időben bezárattott. Autonómiai iskoláinkkal szemben tanusított ily eljárás ellen autonom hatóságaink 1874. illetve 1871. évtől kezdve panaszokat és kérvényeket intéztek a tartományi gyűléshez és országos kormányhoz, valamint az akkori országos határörvidéki hatóságokhoz is, a melyek közül mint legfontosabbat bátrak vagyunk felemlíteni csak a szerb nemzeti-egyházi iskolai tanácsnak 1888. évi április hó 26-án a tartományi gyűlés és országos kormányhoz intézett kérvényét; mindez azonban siker nélkül maradt.

A midőn a Horvát-Szlavonországek tartománygyűlésén 1888. évi october hó 31-én meghozatott az új iskolai törvény, a szerbek akkor azt remélték, hogy ezen törvényvel a szerb népiskolák helyzete javulni fog; de ebben is csalatkoztak. Ezen törvény csak is kivételesen és facultatíve engedi meg, hogy egyes helységekbén szerb autonóm iskolák állíthatók fel, ha az országos kormány azt az elsőfokú politikai hatóságok előzetes vizsgálata alapján czélszerűnek találja.

A törvénynek rossz oldala azonban éppen ezen és ilyen rendelkezésében fekszik, mert az azt jelenti, hogy autonóm iskoláink alapítása és fenállása a közigazgatási hatóságok kegyelmére bízandó. De a törvényekkel biztosított önkormányzati jogunk és Felséged által legkegyelmesebben jóváhagyott iskolai szabályzat szerint ezen kérdésben autonómiai iskolai hatóságainkon kívül senki más nem határozhat, s a hivatkozott iskolai szabályzat 8. §-a szerint az iskolák felállítása egyház-községeink köteletségévé tétetett. Nemzeti-egyházi congressusunk panaszt emelt ezen rendelkezés ellen, s 1892. évi december hó 12-én tartott üléséből a Horvát-Szlavonországok tartománygyűléséhez, valamint kormányához is felterjesztést intézett az iránt, hogy ezen törvény revízió alá vétessék és népiskoláink felállítása és önálló rendezése és fentartására vonatkozó önkormányzati jogunkkal összhangba hozassék; de mindezen nemzeti-egyházi congressusaink által egyhangúlag elhatározott felterjesztések, soha sem részesültek figyelemben.

Ugyanezen sors, mely horvát- és szlavonországi autonóm iskoláinkat érte, a volt magyar katonai határőrvidéken lévő népiskoláinkat is érte. A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister 1877. évi december hó 18-án 32.215. szám alatt kelt szabályrendeletével az összes illetékes hatóságokkal, s a szerb metropolita-patriárcháival is közölte az 1877. évi október hó 16-ikán kelt ottani iskoláink viszonyait rendező legfelsőbb szabályzatot. Ezen legfelsőbb szabályrendelet Felséged felelős kormányának előterjesztése folytán, nemzeti-egyházi congressusunk mint önkormányzati törvényhozói hatóság tudta és közbenjárása nélkül lett megállapítva, s csak így volt lehetséges, hogy iskoláinkra nézve balul ütött ki. De nem annyira ezen legfelsőbb szabályrendelet, mint inkább azzal való visszaélés okozta, hogy a volt magyar katonai határőrvidéken majdnem valamennyi autonóm iskoláink községi iskolákká átváltoztattak, s az iskolai épületek, földek és minden egyéb vagyon ezen községi iskolák céljaira lett fordítva. Hiába védekeztek ez ellen egyes hitközségeink, s majd közigazgatási, majd pedig köztörvényi úton iskoláink visszaállítását és az elkobzott iskolai vagyon visszaadását keresték, de sikertelenül.

Hazánk azon vidékein is, hol a népiskolákról szóló 1868: XXXVIII. tczikk van érvényben, az utolsó időben autonóm népiskoláink fentartása elé akadályok gördítettek. Némely községben, a melyben az összes hitfelekezetek iskolái községi költségen tartanak [!] fen[n], kezdik ezen segítyt az autonóm iskoláinktól megvonni, más községekben pedig nem áll tiszteletben az említett törvényzcikk 36. §-a, a mely szerint azon községi tagok, kik hitfelekezeti iskolát tartanak fen, s arra egyenes adóik legalább öt százalékát fizetik, nem kötelesek a községi iskola fentartásához semmivel sem járulni, hanem az iskolai pótdót ezeken is behajtják, s így a törvény világos rendelkezése ellenére autonóm népiskoláink fen[n]tartása egészen lehetetlenné van téve.

Az 1879. évi XVIII. tczikk iskolai autonómiánkra nagy csapást mért, a mely törvényzcikknek meghozatalával összes autonóm népiskoláinkba be van hozva a magyar nyelv kötelező tanítása; ezen csapás még érzékenyebbé vált ezen törvény végrehajtásakor, mert az állami iskolai hatóságok nem érnek be azzal, a mit ezen törvény rendel, hanem sokkal többet követelnek, s így különösen az alsóbb osztályokban lehetlenné teszik a valódi oktatást.

Épp oly súlyos csapást mért iskolai autonómiánkra az 1893. évi XXVI. a községi és hitfelekezeti népiskolai tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló törvényzcikk. Ezen törvény szerint a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister bizonyos esetekben az autonóm népiskolai tanító és tanítónőink kinevezésébe befolyhat, sőt mi több, ki is nevezheti azokat, magát az iskolát pedig bezárhatja, s helyette államiskolát állíthat fel. Ezen törvénnyel lehet megsemmisíteni egész iskolai autonómiánkat, s ezen törvény alapján a volt katonai határőrvidéken fen[n]-állott némely népiskoláink, mely az előtt községi iskolává átváltoztatva lett, most már államosított.

De a népiskoláink és néptanítóinkra vonatkozó ügyek rendezésében is akadályok merültek fel. Az 1871. évben hozott és Felséged által 1872. évi április hó 6-án jóváhagyott szabályzat 86. §-a azt rendeli, hogy „a szerb népiskolák főigazgatósága köteles lesz a szerb néptanítók nyugdíjszabályzatát kidolgozni és a congressusnak jóváhagyás alá terjeszteni.” A szerb nemzeti-

egyházi iskolai tanács ki is dolgozta ezen nyugdíjszabályzatot, de a vallás és közoktatásügyi magyar királyi miniszter 1878. évi május hó 11-én 10.529. szám alatt kelt leiratában azt jelentette ki, hogy nem fogja megengedni, miszerint ezen szabályzat intézkedései tanítókra nézve kötelezők legyenek, s hogy azon görög-keleti szerb egyház községeket és néptanítókat, kik ezen nyugdíj-intézet tagjaivá lesznek, az országos tanítói nyugdíjalapba való befizetés alól nem fogja felmenteni. Amidőn az 1879. évi nemzeti-egyházi congressusunk mindazonáltal szabályzatot megállapítani akarta, a magas kormány ezt megakadályozta; s amidőn a congressus 1879. évi november hó 8-án ez ellen a magas kormánytól panaszt emelt, ezen felterjesztés a congressus által kidolgozott számos más javaslattal együtt teljes tizenegy év múlva csak 1890. évben elintézetlenül visszaküldetett.

Legnagyobb sérelmeket követi el Felsőmagyarország magas kormánya a törvények és autonómiai szabályzataink végrehajtásában és kivitelében az által, hogy nem engedi meg, miszerint nemzeti-egyházi congressusaink a törvényes időben rendesen összejöjjenek, és hogy a congressusi szervezeti szabályzat világos rendelkezéseinek ellenére a congressus szabad és törvényes működése elé akadályokat gördít.

Az 1875. évi congressusi szervezeti szabályzat 7. §-a világosan úgy intézkedik, hogy „görög-keleti szerb nemzeti-egyházi congressus minden harmadik évben husvét és pünkösd közti időszakban gyűl össze;” de ezen huszonöt év lefolyása alatt, a mióta a congressusi szervezeti szabályzat Felsőmagyarország legfelsőbb jóváhagyását megnyerte és életbe lépett, még egyetlen egy ízben sem tartott meg ezen szabályzat. Ha az 1881–1882. és 1890. évi két congressusi ülésüket nem számítjuk, a melyeknek egyedüli tárgyát a metropolita-patriarcha választása képezte, akkor ezen egész hosszú idő alatt csakis négy nemzeti-egyházi congressusunk volt, de ezek közül egy sem volt a husvét és pünkösd közötti törvényes időben összehívva, s egy sem volt képes sikerrel működni és azon rengeteg munkát elvégezni, a mely éveken keresztül összehalmozott és elintézésre várakozott.

Az 1879. évi congressus számos szervezési ügyet intézett el, de amidőn üléseit elnapolta, újabb összejövetele megvolt tiltva, s így történt, hogy az egész szervezési munka befejezetlenül maradt.

Az 1885–1886. évi congressust működésében megakadályozta a királyi biztos, s kénytelen volt feloszolni a nélkül, hogy a teljes hat év alatt összegyűlt rengeteg sok ügy közül egyet is elintézhettek volna.

Az 1892. évi congressus szervezési munkával foglalkozott, de a sok elintézésre váró közigazgatási ügytől az idő rövidsége miatt mit sem fejezhetett be.

Az 1897. évi congressus pedig, a melyen mi mély alázattal alulírt képviselők a többséget képeztük, 1897. évi augusztus hó 7-én a magas kormány javaslata folytán Felsőmagyarország 1897. évi augusztus hó 3-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján bizonytalan időre elnapoltatott, mielőtt a hatáskörébe tartozó és elintézésre váró ügyek elintézéséhez hozzá is foghatott volna, a mely ügyeknek elintézése azonban egyházunk és iskolánk, valamint nemzeti-egyházi javaink és alapjaink tetemes megkárosítása nélkül nem volt elhalasztható. S a congressus nem volt hajlandó megengedni, de meg sem engedhette, hogy napirendjét a kir. biztos állapítsa meg. A congressusi szervezeti szabályzat 10. §-a szerint „a congressus napirendjét önmaga állapítja meg,” s a 8. §. szerint pedig a királyi biztos „a congressus tárgyalásaiba és határozatai hozatalába be nem foly, s annak törvényes működését nem akadályozhatja;” – a királyi biztos azonban ezen congressustól mindazonáltal nem csak azt kívánta, hogy napirendjébe első helyre tűzze ki a congressusi választmány által kidolgozott egységes szervezeti szabályzatot, hanem hogy a megállapítandó napirendjét írásban vele közölje is, s a midőn a congressus a királyi biztos ismételt felhívására sem volt hajlandó ennek eleget tenni azon okból, mert jogáról le nem mondhatott, akkor a királyi biztos a congressus további működését egyelőre felfüggesztette, azután pedig a congressust bizonytalan időre elnapolta.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Az eddig előadottakban csak legfőbb vonásokban voltunk bátrak a nemzeti-egyházi autonómiánkon a lefolyt harmincz év alatt elkövetett sérelmeket a legmélyebb alázattal Felséged legmagasabb trónja elé terjeszteni. Congressusunk rendes összejövetelének meg nem engedése és törvényes működésének megakasztása az oka, hogy nemzeti egyházi autonómiánk a legszánandóbb állapotban, valóságos bomlásban van. Congressusaink 1879. óta egyetlen egyszer sem állapíthatták meg az egyházi és közművelődési czélokra vonatkozó költségvetéseket, ha bár a congressusi szervezeti szabályzat 19. §-ának 9.) pontja ezt előírja; ugyanennyi idő alatt a congressusi választmány által kezelt nemzeti-egyházi alapok, alapítványok és intézetek zárszámadásait felül nem vizsgálhatta a congressus, a mint ezt a congressusi szervezeti szabályzat 19. §-ának 10. pontja rendeli; az 1890. évben megválasztott congressusi választmány még ma is működik, habár a congressusi szervezeti szabályzat 21. §-a szerint, szigorúan véve, megbízása csak is három évre szólhat, s habár tagjainak száma ezen kilencz év alatt a felére apadt; egy szóval minden felé fen[n]akadás, törvénytelen állapot és valóságos bomlás mutatkozik olyannyira, hogy egyházunk és iskolánk, s egyáltalán egész nemzeti-egyházi autonómiánk végleg el fog pusztulni, ha ezen szánandó állapotnak mielőbb vége nem vettetik.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

A karlóczi metropoliában élő szerb népet nemzeti-egyházi autonómiának ezen szánandó mai állapota mélyen megrendítette.

Hazánk összes hitfelekezetei, tehát azok is, a melyek a jogegyenlőség általános elvei alapján egyházi és iskolai autonómiájukat elnyerték, ezen autonómiájukat a magas kormány minden beavatkozása nélkül akadálytalanul élvezik.

Csak a szerb nép, kinek nemzeti-egyházi autonómiája a harcmezőn a király és a haza védelme körül szerzett érdemei, valamint a Felséges Uralkodói Ház és szeretett hazánk iránt való rendíthetetlen és számtalanszor tanusított hűsége és odaadásának elismerése jelül Felséged dicső emlékü elődeinek privilégiumai és államtörvények által biztosítva van, csak a szerb nép nem juthat, önmaga vétke nélkül, nemzeti-egyházi autonómiájának végleges rendezéséhez, annak rendes fejlődése és teljes élvezetéhez.

Ez okból, a szerb nemzeti-egyházi congressus legalázatosabban alulírt képviselői, a legmélyebb hódolattal járulnak Felséged Legmagasabb Trónja, mint az igazságosság és törvényesség forrása elé azon legalázatosabb kérelemmel:

Kegyeskédjék Császári és Apostoli Királyi Felséged, mint a törvény és igazság öre, mint nemzeti-egyházi autonómiánk mindenkor leghatalmasabb védnöke, legkegyelmesebben elrendelni, hogy nemzeti-egyházi autonómiánkkal szemben a törvény minden tekintetben a legpontosabban megtartassék, és ekként az autonómián elkövetett sérelmek orvosoltassanak és mindenben a törvényes állapot visszaállíttassék.

Császári és Apostoli Királyi Felségednek

Karlóczán, 1899. évi június hó 8-án

legalázatosabb hű alattvalói a szerb nemzeti-egyházi congressus képviselői:

Dr. Vucsetits Illés, Dr. Kraszojevits György, Dr. Mihajlovits Mihály, Gosztovits Pál, Dimits I. Ignác, Dr. Gavrilá Emil, Dr. Malesevits István, Dr. Medakovits Bogdán, Dr. Gyurgyevits Nikola, Obrenovits Lázár, Dr. Polit-Deszancsics Mihály, Popovits Bozsídár, Koszovacz Máta, Sztzojsits Milán, Dr. Radivojevits-Vacsics Iovan, Gavrilovics János, Borota János, Dr. Csobanics Vladimir, Sztevanovits István, Vukadinovits István, Lotits Lyubomir, Aposztolovits Antonije, Preradovits Damjan, Dr. Bozsieszki Milán, Jovanovits Koszta, Dr. Pavlovits Lyubomir, Velebit

Péter, Mihaldzsits István, Dr. Csirics A. Milán, Miacevits Vásza, Varadjanin Árkád, Katyanszki Lázár, Jelcsits Iván, Radonits Milivoj, Zsivkovits Maxim, Molovits Szteván, Kalember S. Szteván, Zsivkovits Dragolyub, Dr. Miletits S. Szlavko, Kliczin Mita, Dumtsa Jenő, Markovits Z. Iovan, Dr. Mandits Milán, Sztojakovits Szivo, Lyubojevits Mladen, Eremitis Pál, Joszits Mladen, Dr. Sztanojevits Braniszlav, Jovanovits Joczó, Dr. Miladinovits Zsarko, Petrovits Péter, Dr. Miladinovits Milivoj, Theodorovits Szava, Dr. Csupovits Platon.

115.

A „hlasszisták” és a csehszlovák irányzat ügye 1898-ban¹

A

1898 júl. 1

Šrobár Lőrinc beköszöntő cikke a „Hlas” (Hang) „ifjú-szlovák” folyóirat első számában a szlovák társadalmi feladatokról²

Hlas, 1898, 1. sz.

Nem adunk pontról pontra kidolgozott programot. Őszintén bevalljuk, hogy készületleneknek érezzük magunkat erre, amikor a fiatal, a világ minden táján szétszórt és különféle társadalmi, politikai és erkölcsi nézetek befolyása alatt álló nemzedék köréből szót kérünk. Arra vállalkoztunk, hogy ezt a nemzedéket egységes, szervezett munka utáni vágyában egyesítsük attól a benső kényszertől hajtva, amely már eddig is határozottabb alakban jelentkezett a mártoni összejöveteleken. És már azért sem akarunk valami programfélével fellépni, mert óva int a tapasztalat: nem váltott meg minket itthon még az olyan jól átgondolt program sem, mint amilyen a Memorandum³ volt.

Ha nem is adunk mindjárt kezdetben részletes programot, ez nem jelenti azt, hogy nem vagyunk tudatában annak, mik azok a módszerek és mi az az irány, amelyekkel és amelyben célkitűzéseink és tevékenységünk egyszerre majd elindulnak.

¹ 1898 július elsején indult Szokolcán Blaho Pál szerkesztésében a fiatal szlovák demokrata értelmiség „Hlas” (Hang) című, cseh-szlovák irányzatú folyóirata. A lap szerkesztője (1906-tól országgyűlési nemzetiségi képviselő, 1918 után a csehszlovák országgyűlés szlovák agrárpárti képviselője) a folyóiratot a cseh „realisták”, főként T. G. Masaryk politikai befolyása alatt szerkesztette a cseh realisták és a folyóirat szlovák élpublicistái: Blaho és Šrobár 1897. évi előzetes tárgyalásai alapján. A cikkíró, az említett Šrobár Lőrinc, későbbi csehszlovák miniszter (1919-ben „Szlovenszkó teljhatalmú minisztere”, 1920-ban egészségügyi, 1921-ben közoktatásügyi miniszter) a cseh-szlovák polgári körök együttműködésének az ún. „realista irányzat”-nak konkrét politikai programját fogalmazta meg a Hlas beköszöntő cikkében (A). A folyóirat 1905-ben bekövetkezett megszűnte után a cseh-szlovák irányzat új szlovák folyóirata az 1909-től 1914-ig Budapesten Pavlu Bohdan, Votruba Ferenc és Markovič I. szerkesztésében megjelenő Prudy (Áramlatok) lett. – A „Hlas” nyílt cseh-szlovák irányzata nem került el a kormányzat figyelmét. Bánffy már 1898 augusztusában Erdély igazságügyminiszterhez intézett levelében sürgeti a folyóirat hatósági ellenőrzését (C). A Hlas irányzata a fővárosi napisajtó figyelmét is a cseh-szlovák kapcsolatokra irányította. Az Egyetértés 1899 elején külön tudósításban számolt be a „Česko-Slovenska Jednota” (Cseh-szlovák Egység) csehországi egylet tevékenységéről, a csehországi mesterek számára szlovák vidéken toborzott iparitanuló-akcióval kapcsolatban. (A cseh-től egység akciója. E., 1899. jan. 11. 11. sz.) – A „hlasszisták” minden szlovák irányzattal, így a szlovák szociáldemokratákkal is kapcsolatot tartottak, amiről – a szlovák munkássajtó alapítója, a cseh Tupý Ferenc és a „hlasszista” Houdek levelezésével kapcsolatban korábban említést tettünk.

² A közlemény eredeti címe: *Naše snahy*. – Törekvéseink.

³ *Értsd*: Az 1861. évi túrócszentmártoni szlovák Memorandum.

Mire is törekszünk?

Mindenekelőtt és főképpen *a szlovák ember erkölcsi újjászületését* akarjuk látni. Sajátmagunkkal szemben nem anyagi és erkölcsi hazugságra, nem lustálkodásra, hanem felebarátaink javát jelentő munkára; nem gyűlöletre, hanem az ember iránti szeretetre törekszünk.

És vajon első helyen kell-e kihangsúlyoznunk a szlovák ember erkölcsi újjászületésének ezt a követelményét? Nézzük csak meg közelebbről nemzeti társadmunkát és azt a szlovák sajtót, amely Szlovenszón társadalmi kérdésekkel foglalkozik; figyeljük meg azt is, hogy mit ír a magyarón társaságról, és minden elfogultság nélkül hasonlítsuk össze a két társadalmat: a szlovák nemzetit és a magyaront.⁴

A magyarón társaságról napról napra olvashatjuk, hogy nemzetáruló, megvesztegethető, tobzódó, erőszakoskodó, a néppel szemben durva, családi életében összeférhetetlen, a közéletben kihívóan hányiveti, egyszóval: nincs olyan szenvedély, amelynek rabja ne lenne, és nincs olyan bűn, amit egyre-másra el ne követne. És hogyan ítéljük meg nemzethű társadmunkát, hogyan írunk róla a közéletben? Úgy írunk róla, és úgy ítéljük meg, mintha e két társadalom között óriási úr tátongana, mintha e két társadalom erkölcsi szempontból vett cselekedeteit még távolról sem lehetne egymással összehasonlítani.

A valóságban azonban szó sincs ilyen szembeötlő különbségről. Ellenkezőleg: a nemzethű szlovák társaság – értem itt az intelligenciát – úgy otthonában, mind pedig a közéletben semmiben sem különbözik amattól, ilyen meg amolyantól, a magyarón társaságtól...

Egy másik törekvésünk: *elmélyíteni és szélesebb körben elterjeszteni a felvilágosító munkát.*

A felvilágosító munkát elmélyíteni – jelent ez tökéletes kiművelődést a saját szakmánkban, jelenti a *szakszerű tanulmányokat*. A szlovák jogásztól, orvostól, mérnöktől, tanártól, teológustól, kereskedőtől és iparostól stb. tehát azt várjuk, hogy ne csak kiismerje magát a saját szakmájában, hanem hogy annak a szakmának a legmesszebbmenően ura legyen, mert a mai időkben csak a szakszerűen művelt ember ér és jelent valamit bármely nemzet kebelében. Dilettantizmusból már elegünk volt; itt az ideje, hogy egy lépéssel előbbre jussunk...

Szakmák szerint akarunk szervezkedni, vagyis a munkamegosztás elve alapján, aszerint, hogy ki miben a leginkább jártas. E szervezetek legfőbb gondja az legyen, hogy művelt utánpótlásról gondoskodjanak. Joghallgatókat, orvosnövendékeket, iparosokat kell küldenünk a fő- és alsóbb iskolákra, szakiskolákba Ausztriába és főleg Csehországba, Németországba, Franciaországba, Angliába, sőt akár Amerikába is, ahol fajtestvéreink szervezeten élnek – erre törekedjünk, ez legyen a mi nagyérdemű *nemzeti munkánk*.

További elgondolásunk egy tanulóifjúsági szervezet,⁵ amelynek feladata lenne a *könyvterjesztés*, a nagyszünetekben *előadások és utazások Szlovenszko-szerte, de főleg elhagyatott vidékeinken*. Ennek részletesebb megbeszélését azonban alkalmasabb időre halasztjuk.

Egy külön cikkben majd az *iskolakérdésről* is szólunk.

A felvilágosítás terén ránk váró munkáról általában szólva jól tudjuk, hogy a magyar kormány a mai körülmények között semmiben sem lesz segítségünkre, tehát éppen ezért *mindent magunknak kell előteremtenünk*. És ennél a kérdésnél arról se feledkezzünk meg, hogy a *kultúr-munka a mi egyetlen fegyverünk a magyar túlerő és ellenséges érzülettel szemben*. Feszítsük meg tehát minden erkölcsi erőnket, hogy ezt az utolsó önvédelmi fegyverünket se veszítsük el.

Nemzetgazdasági téren azon leszünk, hogy mindenekelőtt a szlovák föld termelőképességéről való képet kapjunk, hogy Szlovenszko pénzügyi erejét helyesen ismerjük meg, amihez lapunkban

⁴ Azokat a szlovákokat (többnyire a szlovák megyék egykori kisbirtokos nemeseit), ill. más nemzetiségbelieket illették ezzel az elmarasztaló megjelöléssel, akik vagy anyagi érdekből, vagy kulturális befolyásra asszimilálódtak. – A horvát közéletben a „magyarón” jelzőt az unionista konzervatív földbirtokosokra és az itteni unionista kormánytisztviselőkre alkalmazták.

⁵ A hlászisták mintája a Prágában tanuló szlovák egyetemi hallgatók 1882-ben alapított „Detvan”ifjúsági köre. Ez a kör készítette elő a cseh és a szlovák értelmiség ez idő tájt megélenkült kulturális és politikai kapcsolatát.

idevonatkozó *statisztikai adatokat* közlünk majd. Nyomatékosan hívjuk fel majd a figyelmet, gazdasági, ipari, kereskedelmi szervezeteink jelentőségére, és a hozzánk tartozókat arra fogjuk buzdítani, hogy alapítsanak maguknak szaklapokat, akár olyanokat is, amelyek csak bizonyos vidéket érdekelnek, ahol már eddig is sikerrel folyt valamelyik munkaág. Így például a szlovák nyugaton kiválóan jól megy a zöldségtermelés és a szőlőtermelésen kívül a gyümölcs-termelés is, de ahol a szőlő évről évre pusztul. Nincs-e vajjon itt az ideje, hogy az ottani népet arra buzdítsuk, hogy mesterséges gyümölcsöskerteket és kertészetet telepítsen, és így idejében legyen pótlása a szőlőkből egyre tűnő jövedelméért? Ezen a vidéken bizonyára igen jó szolgálatot tenne egy szaklap, amely megjelenhetne Modrán, Szokolcán vagy Nagyszombatban.

És most eljutottunk végre az úgynevezett *politikai tevékenység* kérdéséhez. Hogy tényleg működhessünk politikailag is, számtalan más, „nem politikai” munkát kell előbb elvégeznünk. És ez éppen ama „dicstelen” apró munka az erkölcs, a felvilágosítás és nemzetgazdaság terén. Ezért tehát a mi felfogásunk szerint szlovák ember számára a *politikai tevékenység bármilyen olyan munkát jelent*, amit *magunk* végzünk el felebarátunk javára, erkölcsi és művelődési felemelésére és anyagi jólétének biztosítására. Ebből következik, hogy mi nem várunk megváltást az úgynevezett „magasabb politikától”, holmi határainkon túli nemzetközi *véletlen* bonyodalmaktól, amikben egyik-másik „politikusunk” megváltást lát minden nyomorúságunktól és társadalmi bajainktól...

A szlovák politikáról alkotott ilyen szemléletünkből következik az is, hogy nem szándékunk kihívni nemzetünk kebelében hasadást, és hogy nem kísérletezünk politikai párt alapításával. Ellenkezőleg: egyformán tárgyilagosak és igazságosak leszünk minden olyan szlovenszkói politikai párttal szemben, amely a szlovák nép erkölcsi és anyagi felemelésén munkálkodik, és örömmel segítségére sietünk majd e téren erőnkhez képest akár a Szlovák Nemzeti Pártnak, vagy a Szlovák Szociáldemokrata Pártnak⁶ vagy végül akár az úgynevezett Néppártnak.

És végül a *csehszlovák kérdésben* ama tanítóink és kortársaink álláspontjára helyezkedünk, akik minden komoly pillanatban hangoztatták a csehszlovák nemzet *kultúregységét*. Összes szlovenszkói kultúrközpontunk romjain kétszeresen is tudatosá kell tennünk magunk előtt ennek az egységnek a szükségyszerűségét, ezt az egységet minden erőnkől ápolnunk kell, e közös kultúránk gyümölcseivel táplálkoznunk, hogy nemzeti és egyszerűen csak emberi sötétségünkből és dermedtségünkből életre ébredjünk, és majd idővel erőnkhez és számunkhoz képest részt is vegyünk a csehszlovák nemzet közös művelődést terjesztő munkájában, és ez úton az emberiség kultúrmunkájában is.

Íme, ez a mi törekvéseink rövid vázlata a jelenben és vágyainké a közeli jövőben.

Šrobár L.⁷

⁶ Értsd: szlovák szociáldemokratáknak.

⁷ Šrobár Lőrinc. (Eredeti szövegben: V.[avro] Šrobár).

B

1898 aug. 5

*Br. Bánffy Dezső miniszterelnök levele Erdély Sándor igazságügyminiszterhez
a „Hlas” (Hang) szlovák folyóirat ellenőrzése tárgyában*

Ig. Min. 1898 – R – 47.483

Magyar királyi miniszterelnök.
1142
M. E. V.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Folyó évi július hó 1-én Szokolczán dr Blacho¹ Pál szerkesztésében egy „Hlas” című tót folyóirat indult meg, amely már első számában állást foglal a cseh-tót egység, tehát a pánszláv törekvések mellett, azonkívül a budapesti tót socialistákról írott cikkében a socializmus mellett is lándzsát tör.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék az említett lapot az illetékes kir. ügyészség útján éber figyelemmel kísértetni és szükség esetén ellen[e] a megfelelő büntető eljárást folyamatba tenni.

Egyébként a szóban forgó lapot részemről is figyelemmel kísértetem és adott esetben nem fogok késni Nagyméltóságodat a tapasztalatakról értesíteni.²

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1898. évi augusztus hó 5-én.

Br. Bánffy.

116.

Iratok Dula Máté és társai nemzetiségi pöréhez¹

A

*Hammersberg Jenő budapesti főügyész jelentése Erdély Sándor igazságügyminiszternek
Dula Máté és társai „nemzetiségi izgatási ügye” tárgyában*

Ig. Min. R – 12 – 3019 (42.265/1898)

Királyi Főügyészség Budapesten.

1791. szám

f. u. 1898.

Nagyméltóságú kir. *Igazságügyi Minisler Úr!*²

Kegyelmes Uram!

A Turócz-Szent-Mártonban megjelenő „Narodnie-Noviny” című időszakos újság 1898. évi 143. számában oly tartalmú közlemény jelent meg,³ melyből az látszott megállapíthatónak, hogy

¹ *Helyesen:* Blaho.

² Fekete ceruzával aláhúzva.

³ Dula Máté és társai századvégi nemzetiségi monstrepörének kiindulópontja a budapesti törvényszéken 1898. júl. 23-án tartott sajtópör volt, amelynek során Pietor Ambrót, a Narodnie

a budapesti sajtóbíróóság által nemzetiség- és osztály ellen gyűlöletre izgatás vétségei miatt elítélt Pietor⁴ Ambrus *lapszerkesztő fogadtatásánál a btkv. 174-ik §-a alá eső vétség követetett el.*⁵

Ez okból utasítottam a beszterczebányai kir. ügyészség vezetőjét, hogy a tényállás kiderítése céljából tartasson előnyomozatot, a mennyiben pedig ily vétség nyomai mutatkoznának, a tettesek ellen a bűnvizsgálat megindítása iránt intézkedjék s eljárásának eredményéről tegyen hozzám jelentést.

A nevezett kir. ügyészség vezetője most jelenti hozzám, hogy a Turóc-Szent-Mártonban megjelenő „Narodnie-Noviny” című lap f. hó 25-én (a „23” sajtó hiba) kiadott 143. számában „Privitanie odsudneho redactora Narodnich Novin” cím alatt közzétett tüntetésről a lapokból értesülve, – bizalmas átiratot intézett a turóc-szent-mártoni m. kir. csendőrszakasz parancsnokhoz, hogy a való tényállást vele sürgősen közölje, hogy így a Btkv. 174. §-ba ütköző vétség megtorlása végett a szükséges lépéseket megtehesse.

Ezen átiratra válasz ugyan meg nem érkezett, de időközben áttette a turóc-szent-mártoni kir. járásbíróóság az ottani csendőr őrsparancsnokság 237/: – számú *feljelentését*,⁵ mely szerint

Noviny” szerkesztőjét a lap két, előző évi közleménye miatt 8 havi államfogházra ítélték. A szlovák nemzeti párt lapjában közölt cikkek szerzője az 1897. évi téglagyári munkássztrájkjal (*Otrokárstvo hore i dolu – Rabszolgaság fenn és lenn*, Nár. Nov., 1897. júl. 15. 159. sz.) és a helynév-törvényjavaslattal (*Paralya progressiva*, Nár. Nov., 1897. máj. 3. 100. sz.) kapcsolatban éles bírálatot mondott a fővárosi szlovák és egyéb nemzetiségű munkásság elnyomott helyzete és a sovíniszta irányzat újabb támadása felett, amiért az ügyészség még az évben eljárást indított – nem ugyan a cikkek bejelentett szerzője, bizonyos Kováč Eduard, hanem Pietor szerkesztő ellen. Pietor az 1898. jún. 23-án hozott budapesti törvényszéki ítéletet és Mártonba való visszaérkezésének időpontját megtáviratozta lapjának, mire megérkezésekor a szlovák nemzeti párt vezetőivel az élen mintegy 100 főnyi tömeg a pályaudvaron tüntető ünnepségben részesítette, majd a szlovák nemzeti dal hangjai mellett kocsiját a „Narodnie Noviny” szerkesztőségéig kísérte. A majdnem csendőrsortúzzel végződött nemzetiségi tüntetés miatt annak szervezője, Dula Máté túróc-szentmártoni ügyvéd, szlovák nemzeti párti politikus és 27 társa, köztük Mudroň Pál mártoni ügyvéd, a szlovák nemzeti párt egyik vezetője, Hurban-Vajanský Szvetozár és Škultéty József ismert szlovák írók és publicisták, valamint Bielek Antal szerkesztő ellen a beszterczebányai törvényszék mint büntető bíróság vádiratot adott ki, és 1900. jan. 5-én hozott ítéletében a vádlottakat „a Btk. 174. § alá eső izgatás” (*érsd:* „nemzetiségi izgatás”) vétsége miatt 1–3 havi fogházra ítélte (B). Ezt az ítéletet 1900 márciusában kisebb módosítással a budapesti ítélőtábla is helyben hagyta, míg a Kúria 1900. augusztus 28-án hozott ítéletében az első és másodfokú ítéletet megsemmisítve, azt mintegy kétszeresére emelte. Így Dula Máté büntetését 6 havi, Hurban-Vajanský Szvetozárét 5 havi, Bulla Félixét és Mudroň Pálét 3-3 havi, Škultéty Józsefét és Bielek Józsefét 2-2 havi államfogházra emelte fel (C). Az ügyben benyújtott perújrafelvételi indítványt, majd az ez ügyben felterjesztett felségfolyamodványt pedig illetékes helyen elutasították. (D, ill. E.)

A Dula Máté és társai elleni nemzetiségi pört a magyar ellenzék sovíniszta elemei igyekeztek nemzetiségellenes propagandájuk számára felhasználni. Így az „Egyetértés” 1898 augusztusában – a mártoni kultúrünnepek alkalmával – barátságatlan és gyanúsításokkal tűzdelt cikkben számol be az itteni Szlovák Múzeum Egylet, és a Živena szlovák nőegylet közgyűléséről (I. A *túróczi tót nemzeti ünnep. A túróczi „Zsivena” és A pánszláv ünnepek után*. E., 1898. aug. 5. és 10. 210. és 220. sz.). A lap ez év őszén hasonló céllal közli a znióváraljai állami tanítóképző intézet tanári karának a „pánszláv vádak” ellen tiltakozó nyilatkozatát. (A *pánszlávizmus vádja ellen*. E., 1898. okt. 4.274. sz.) – A Pietor–Dula ügyre l. még a „Národnie Noviny” közleményét a büntető törvénykönyv 174. szakaszával kapcsolatban. (§ 174. *trestného zákona* [bef. közlemény] Nár. Nov., 1900. szept. 27. 114. sz.) és Pietor nemzetiségi röpiratának vonatkozó utalásait (*Nápor-odpor*, 101. és 104. l.) – Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy a Narodnie Noviny annak a szlovák burzsoáziának szócsöve volt, mely burzsoázia, bár gyengébb volt, de ugyancsak elnyomta a munkásosztályt.

² Az iratban nagy betűkkel. – Bánffy 1898. nov. 30-i átiratában (Ig. Min. 1901. R–12–3.019/71.824/1898) kéri Erdély igazságügyminisztert, hogy az ügyben indított „büntető eljárás eredményéről” értesítse.

³ *Privitanie odsudného redactora Narodnich Novin*. – A Narodnie Noviny elítélt szerkesztőjének üdvözlése. (Az iratban helytelenül: „redactora” „redaktora” helyett.)

a budapesti sajtóbírószág által nemzetiség- és osztály ellen gyűlöletre izgatás vétsége miatt elítélt Pietor Ambrus lapszerkesztőnek *e hó 24-én*⁶ a délután 2 óraker közlekedő gyorsvonattal Budapestről való megérkezéskor [!] a vasúti állomásnál őt Dula Máté ügyvéd és 21 társa tüntetéssel fogadták, felmagasztalták és éljenezték.

Ennek folytán a jelentést tevő kir. ügyész a kir. törvényszékhez azon indítványt terjesztette be, hogy Dula Máté és 21 társa ellen a Btkv. 174§-ba ütköző vétség miatt a büntető elővizsgálat elrendeltesék és *sürgős*⁷ foganatosításával a kir. törvényszéki vizsgálóbíró bizassák meg;

s miután a csendőri nyomozatról szóló jelentés nem terjeszkedik ki arra nézve, valjon való-e a jelzett hírlapcikknek ama állítása, hogy Dula Verona, Cablkov Etelka és Svehla Helena a kérdéses alkalommal Pietort csokrok átnyújtásával tüntették ki, – a kir. törvényszéki vizsgálóbíró előtt a nyomozatnak ez irányban leendő kiterjesztését is indítványozta.

Ez esetről Nagyméltóságodnak kötelességszerűen jelentést téve mély tisztelettel maradok Budapesten 1898 évi július hó 7-én ,

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája
a budapesti kir. főügyész:
Hammersberg Jenő.

B

1900 jan. 5

*A beszercebányai törvényszék ítélete és annak indokolása
Dula Máté és társai „nemzetiségi izgatási ügyében”*

Ig. Min. 1901 – R 12 – 3019 (38.859/1900)
(Litografált irat)

6328. sz.
Btv. 18997

Ő Felsége
a király nevében

A beszercebányai kir. törvényszék¹ mint büntetőbíróság izgatás vétsége miatt vádolt Dula Máté, Dula Vjera, Czabek Etel, Svehla Ilona, Bulla Bódog, Simkó János, Hurban Szvetozár, Melicskó János, Mudroň Vladimír, Halassa András, Skultéty József, Czapkó József, id. Czabek István, Czabek János, Soltész Lajos, Fábrý József, Czipár József, Szokolik András, Kucharik Samu, Csajda György, Hurban Konstantin, Mudron Pál, Horvát Vladimír, Kompis Péter, Turzó Gedeon, Braneczki Gyula, Novák Antal és Bjelik Antal elleni bűnvádi perben, a befejezett vizsgálat és az 1900. évi január hó 4-én és 5-én megtartott főtárgyalás alapján, dr. Kemény Gyula kir. ügyész mint közvádló vádindítványa, dr. Sztarai Gábor, dr. Sztodola Emil, dr. Markovits Rezső és dr. Mudron János védő ügyvédek, valamint, Dula Máté és Mudron Pál vádlottak által előterjesztett védelemnek meghallgatása után

Ítélet:

A kir. törvényszék szabadlábon levő:

Dula Máté 53. éves, ág. evang. nős, 4 gyermek atyja, ügyvéd, vagyonos, blatniczai származású, turócszentmártoni lakos büntetlen elő életű I. r.

⁴ Pietor Ambro (1843–1906, életr. I. Iratok I. 447. 1.) röviddel halála előtt hosszabb nemzeti-ségtörténeti röpiratot adott ki (*Nápor-odpor*, Túrócszentmárton, 1905).

⁵ Fekete ceruzával aláhúzva.

⁶ Kék ceruzával aláhúzva.

⁷ Az iratban ritkítva.

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

Dula Vjera 18 éves, ág. evang., hajadon, magasabb műveltségű, vagyontalan, turócszentmártoni származású és ottani lakos büntetlen előéletű II. r.

Czabek Etel, 26 éves, ág. evang., hajadon, polgári iskolákat végzett, vagyontalan, oroszláni származású, turócszentmártoni lakos, büntetlen előéletű III. r.

Svehla Ilona, 17 éves, ág. evang. hajadon, polgári iskolákat végzett, lazi származású és lakos, büntetlen előéletű IV. r.

*Bulla (Bódog) Félix,*² 46 éves, rkath. nős, 2 gyermek atyja, vagyonos, építész usztyai származású, turócszentmártoni lakos, büntetlen előéletű V. r.

Hurban Szvetozár, 53 éves, ág. evang. nős, 3 gyermek atyja, ügyvéd oklevéllel bíró író és lapszerkesztő, vagyontalan, chlubokai³ származású, turócszentmártoni lakos, sajtóvétség miatt 1893. évben I évi állam fogházzal büntetve volt VII. r.

Mudron Vladimir 35 éves, ág. evang. nőtlen, ügyvéd jelölt, vagyontalan, pozsonyi származású, tsztmártoni lakos büntetlen előéletű, IX. r.

Halassa András 47 éves ág. evang. nős, 4 gyermek atyja, vagyonos, ügyvéd zasztoljai származású, tsztmártoni lakos, becsületsértés miatt 300 frt pénzbüntetéssel büntetve volt X. r.

Skultéti József 46 éves, ág. evang. nős; 1. gyermek atyja, polgári iskolákat végzett, író, vagyontalan, kövi származású, tsztemártoni lakos, sajtó vétség miatt 1899. évben 3 heti állam fogházzal büntetve volt XI. r.

Czapkó József 47 éves, rkath. nős, gyermektelen, reáliskolát végzett, vagyonos, sörgyár igazgatója, znióvárjai származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XII. r.

id. Czabek István, 68 éves, ág. evang. nős, 6 gyermek atyja, magasabb műveltségű, sörgyári hivatalnok, vagyontalan, brezovai származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XIII. r.

Czabek János 31 éves, ág. evang. nőtlen jogvégzett, vagyontalan, szikgyári könyvelő oroszláni származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XIV. r.

Soltész Lajos, 70 éves, ág. evang. nős, 1 gyermek atyja, vagyonos, kereskedő, blatniczai származású, tsztemártoni lakos büntetlen előéletű, XV. r.

Fábry József 41 éves, ág. evang. nős, 6 gyermek atyja, vagyonos, kereskedő, németlipcsei származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XVI. r.

Czipár József 39 éves, rkath. nős, gyermektelen, írni olvasni tudó, vagyonos, asztalos, tsztemártoni származású, ottani lakos, kihágás miatt 3 napi elzárással büntetve volt XVII. r.

*Szokolik András,*⁴ 50 éves, ág. evang. nős, 4. gyermek atyja, magasabb műveltségű, vagyontalan, *tanító*, németlipcsei származású tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XVIII. r.

Kuchárik Samu 42 éves, ág. evang. nőtlen, magasabb műveltségű, vagyonos, bőrkereskedő, tsztemártoni származású és lakos, büntetlen előéletű XIX. r.

Csajda György 55 éves, rkath. nős, 3 gyermek atyja, magasabb műveltségű, vagyonos, lapszerkesztő vlthopolei származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XX. r.

Hurban Konstantin, 41 éves, ág. evang. nős, 3 gyermek atyja, magasabb műveltségű, vagyonos, pénzügyi könyvelő, hlubokai származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XXI. r.

Mudron Pál 64 éves, ág. evang. nős, 3 gyermek atyja, ügyvéd, vagyonos, csábrák varbói származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű, XXII. r.

Kompis Péter, 40 éves, ág. evang. nős, 6 gyermek atyja, magasabb műveltségű, vagyonos, pénzügyi főkönyvelő, vvatói származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XXIV. r.

Turzó Gedeon, 23. éves, ág. evang. nős, írni olvasni tudó, vagyontalan, betűszedő, a 71. sz. gyalogezred tartalékos, ruttkai származású, tsztemártoni lakos, büntetlen előéletű XXV. r.

²Piros ceruzával aláhúzva.

³*Értsd:* Hlboka.

⁴Zöld ceruzával aláhúzva.

Braneczki Gyula, 32 éves, rkath., nős, gyermektelen, olvasni írni tudó, vagyontalan, betűszedő, szakolczai származású, tsztmártoni lakos, a 13 sz. honvéd gyalogezred tartalékos, büntetlen előéletű, XXVI. r.

Novák Antal, 21 éves, rkath, nőtlen, írni olvasni tudó, vagyontalan, betűszedő, olmányfalvi származású, tsztmártoni lakos, sajtóvétség miatt 1899. december havában 1 heti állam fogházzal büntetve volt XXVII. r. és

Bielik Antal 42 éves, rkath, nős, 7 gyermek atyja, magasabb műveltségű, lapszerkesztő, vagyonos, származású,⁵ tsztmártoni lakos, XXVIII r. vádlottakat

a Btk. 174 §. alá eső izgatás vétségében bűnösöknek kimondja, s ezért őket a btk. 174 §. alapján az ítélet foganatba vételének napjától számítandó és pedig:

*Dula Máté*⁶ I r. vádlottat a Btk 89. §. alkalmazásával *három (3) havi fogházra*⁶

Dula Vjéra II r. vádlottat a 92 § alkalmazásával az 1892 évi XXVIII tcz 3-ik §-ban jelzett célokra fordítandó, igazolt behajthatatlanság esetén a Btk 53 §-alapján tíz (10) napi fogházra átváltoztatandó 15 nap s végrehajtás terhe alatt fizetendő egy száz (100) korona pénzbüntetésre;

Czabek Etel III r. vádlottat a 92 § alkalmazásával az 1892 évi 27 tcz. 3-ik §-ban előírt célokra fordítandó, igazolt behajthatatlanság esetén a btk. 53 §-a értelmében húsz (20) napi fogházra átváltoztatandó 15. nap s végrehajtás terhe alatt fizetendő kettő száz (200) korona pénzbüntetésre;

Svehla Ilona IV. r. vádlottat a 92 § alkalmazásával az 1892 évi XXVII. tcz. 3-ik §-ban megjelölt célokra fordítandó, igazolt behajthatatlanság esetén a Btk. 53 §-alapján tíz (10) napi fogházra átváltoztatandó 15 nap s végrehajtás terhe alatt fizetendő egy száz (100) korona pénzbüntetésre;

Bulla (Bódog) Félix V r. vádlottat a 91. §. alkalmazásával kettő (2) havi fogházra

*Hurban Szvetozár*⁶ VII.

Mudron Vladimír IX.

Halassa András X.

Skulteti József XI.

Czapkó József XII.

id. Czabek István XIII r. vádlottakat a 91 §. alkalmazásával *egyenként egy (1) havi fogházra*⁶

Czabek János XIV.

Soltész Lajos XV.

Fábry József, XVI r. vádlottakat a 91 §. alkalmazásával egyenként tizennégy (14) napi fogházra;

Czipár József XVII. r. vádlottat a 91 §. alkalmazásával egy (1) havi fogházra;

Szokolik András XVIII. r.

Kuchárik Samu XIX r. vádlottakat, a 91 §. alkalmazásával egyenként tizennégy (14) napi fogházra;

Csajda György XX.

Hurban Konstantin XXI r. vádlottakat a 91 §. alkalmazásával egyenként egy (1) havi fogházra;

Mudroň Pál XXII r. vádlottat a 91 §. alkalmazásával tizennégy (14) napi fogházra;

Kompis Péter XXIV r. vádlottat a 91 §. alkalmazásával egy (1) havi fogházra;

Turzó Gedeon XXV.

Braneczki Gyula XXVI.

Novák Antal X XVII r. vádlottakat a 91 §. alkalmazásával egyenként tizennégy (14) napi fogházra; és

Bielek Antal XXVIII r. vádlottat a 91 §. alkalmazásával, egy (1) havi fogházra ítéli.

⁵A helynév elmosódott, olvashatatlan.

⁶Zöld ceruzával aláhúzva.

Mindazonáltal a Btk. 41 §. alapján az összes elítélt vádlottakat a fogházi munka alól felmenti, s megengedi, hogy magukat saját költségükön éllemezék.

Egyszersmind az összes elítélt vádlottak a 224 kor és 94 fillérben felmerült bűnügy eljárási költségnek egyetemleges s a felmerülő rabtartási költségnek a m. kir. államkincstár javára személyenkénti az 1890 évi 43. tcz. szabványai szerinti megfizetésére kötelezi; ezen költségeket azonban a hivatkozott tcz. 4-ik §. alapján, Dula Vjera II r. Czabek Etel III r. Svehla Ilona IV. r. Hurban Szvetozár VII. Mudroň Vladimir IX. Skultéti József XI. id. Czabek István XIII. Czabek János XIV. Turzó Gedeon XXV. Braneczki Gyula XXVI és Novák Antal XXVII r. vádlottakkal szemben egyelőre behajthatatlanoknak nyilvánítja.

Ellenben szabadlábban levő:

Simko János 46 éves, ág. evang. özvegy, 3 gyermek atyja, írni olvasni tudó, vagyonos, földműves, tszentmártoni származású ottani lakos büntetlen előéletű VI. r.

Melicsko János 53 éves, ág. evang. nős, 5 gyermek atyja, magasabb műveltségű, vagyontalan, tanító, tszentmártoni származású ottani lakos büntetlen előéletű VIII r. és

Horvát Vladimir, 26 éves, ág. evang. magasabb műveltségű, vagyonos, kisbirtokos, tszentmártoni származású, ottani lakos, büntetlen előéletű XXIII r. vádlottakat a Btk. 174 §. alá eső izgatás vétségének vádja és következményeinek terhe alól felmenti.

Indokok.

Pietor Ambrus, a Turócszentmártonban megjelenő „Národnie Noviny” című politikai lap felelős szerkesztője, a budapesti kir. büntető törvényszék mint sajtó bíróságnak 1898. évi június hó 23-án 48.994 sz. a kelt ítéletével nemzetiség és osztály elleni izgatás vétségei miatt 8 hónapi államfogház és 600 firt pénzbüntetésre ítéltetett.

Pietor Ambrus ezen öt marasztaló ítéletről a „Narodnie Noviny” szerkesztőségét táviratilag értesítette és közölte egyidejűleg haza érkezésének időpontját is.

Dula Máté I r. vádlott a „Národnie Noviny” szerkesztősége által Pietor Ambrus elítéltetéséről a távirat közlésével értesítettén az 55. n. sz. a. körözüvényben foglalt felhívással elvtársait Pietor Ambrusnak a vasúti indó háznál leendő *ün[n]epélyes*⁶ fogadtatására illetve részvételük kifejezésére felhívta.

Turócszentmárton községnek szláv érzelmű lakosai részint a Dula Máté I r. vádlott által kibocsátott körözüvényből részint a „Národnie Noviny” szerkesztőségéhez érkezett távirat tartalmának egyik s másik által tovább adott közléséből Pietor Ambrus elítéltetéséről és megérkezésének időpontjáról értesülvén 1898 évi június hó 24-én d. u. 1 és 2 óra közötti időben a budapesti gyorsvonat érkezésének ideje előtt, a turóc szent mártoni pályaudvarnál illetve peronján mint egy 80–100 főből álló embertömeg, közöttük Dula Máté I r. Dula Vjera II r, Czabek Etel III r, Svehla Ilona IV. r, Bulla Bódog V. Hurban Szvetozár VIIr. Mudron Vladimir IX. Halassa András X. Skultéti József XI. r. Czapkó József XIIr. id. Czabek István XIII r. Czabek János XIV. r., Soltész Lajos XV. r. Fábry József XVI. r. Czipar József XVII. r. Szokolik András XVIII r. Kuchárik Samu XIX r. Csajka György X X r. Hurban Konstantin X XI r. Mudron Pál X XII r. Kompis Péter XXIIIr. Turzó Gedeon XXV. Braneczki Gyula XXVI. r. Novák Antal XXVII. r. és Bjelek Antal XXVIII. r. vádlottak is összegyűlekeztek s a gyorsvonatnak megérkezését várták.

A vonat megérkezvén Dula Máté Ir. és Dula Vjera Ilr. vádlottak a peronon állott tömegből kiválva az érkezett gyorsvonathoz közeledtek, amelyből midőn Pietor Ambrus kiszállott volna, Dula Máté Ir. vádlott fedetlen fővel közeledett feléje, vele kezét szorított, megölelte s megcsókolta őt, s miután Dula Vjera Ilr. vádlott egy virágcsokrot nyújtott volna át Pietor Ambrusnak, ez utóbbit Dula Máté Ir. vádlott karonfogva, a peronon összegyűlt s fentnevezett vádlottak által hangoztatott „Zsivió” (éljen) és „Nazdar” (üdvözölve légy) kiáltások közben a pálya udvar előtt állott kocsijához vezette, s a kocsiban vele együtt beszállott a mikor is Czabek Etel III r.

és Svehla Iona IVr. vádlottak a kocsihoz lépve Pietor Ambrust virág csokrok átnyújtásával üdvözölték.

Ezután a Dula Máté ír. vádlott és Pietor Ambrus által elfoglalt kocsi lassú lépésben a város felé megindult, s mert ezen kocsi után egy más kocsi is haladt, ezen második kocsi után a pályaháznál összegyűlt s fentnevezett vádlottak mintegy 80–100 főből állott ember csoportostul Pietor Ambrus kocsját követve a „Hej Slováci” című szláv nemzetiségi dalt énekelve mint egy diadal menetet képezve a község felé vették útjokat.

A tervbe vett tüntetésről már jó eleve értesült Újhelyi Attila főszolgabíró felszólítása folytán a helyszínén jelen volt Lázár Jenő m. kir. csendőr főhadnagy a közrend fenntartása tekintetébül a vasúti pálya háznál megjelent Halapi József és Koreny Samu csendőröket utasította, hogy a néptömeg után menjenek s azt feloszlásra és az éneklés abban hagyására szólítsák fel, – a csendőrök ezen parancsnak engedelmességre a Dula Máté ír. vádlott és Pietor Ambrus kocsját kísért néptömeget utólérve azt a nyert parancshoz képest az éneklés abban hagyására és széjjel oszlásra felhívták, a tömeg az éneklést abban hagyta de széjjel nem oszlott, minek következtében a két csendőr az ember tömeget közre fogva a községbe kísérte, hátul a menetet Újhelyi Attila főszolgabíró és Lázár Jenő csendőr főhadnagy követte.

Miután Dula Máté I r. vádlottnak kocsija a község főutcájába kanyarodott az utána menetelt tömeg ismét a „Hej Slováci” című nemzetiségi dalt énekelni kezdte, mire Halapi József csendőr mint járőrvezető a művelt tüntetőket újból a csend és rend betartására és széjjel oszlásra felhívta, azonban eredménytelenül, sőt Bulla Félix V. r. vádlott Halapi József csendőr közelébe lépve erős hangon és kihívólag a fülébe s illetve szemközébe énekelte, Bulla Félix V. r. vádlottnak ezen fellépésén a nép tömeg felbuzdulva, Dula Máté I. r. vádlottat és Pietor Ambrust énekelve és zajongva éppen a „Národnie Noviny” szerkesztőségének helyiségéig illetve Pietor Ambrus lakásáig kísérte, s miután a szerkesztőség udvarán összegyülekezett mintegy 20 főnyi embercsoport a csendőrség felhívására onnét elvonulni nem csak hogy nem akart, de sőt a csendőröket felemelt botokkal fenyegette, ez utóbbiak ennek láttára védelmi állapotba helyezkedtek s löfegyverüket töltényekkel látták el; Lázár Jenő m. kir. csendőr főhadnagy látva a tömegnek a két csendőr ellen irányított fenyegető mozdulatait, s a csendőröknek a tömeggel szemben követendő ellentállásra való készülődését, oda sietett s a csendőröket, a netán bekövetkezhett vérontás elkerülése tekintetéből az udvarból kivezényelte.

Az elítélt vádlottak mind annyian a fent előadott tényállást – azon eltéréssel azonban hogy a „Hej Slováci” című dal éneklésébe csak és akkor kezdtek, amidőn a két csendőr a Dula Máté ír. vádlott és Pietor Ambrus által elfoglalt kocsi két oldalról körülvették – beösmerték és habár Dula Máté ír. Bulla Félix V. r. Hurban Szvetozár VII. r. Halassa András X. r. Skultéti József XI. r. Czapkó József XII. r. id. Czabek István XIII r. Soltész Lajos XV r. Fábry József XVI r. Czipár József XVII r. Szokolik András XVIII r. Kuchárik Samu XIX r. Csajda György XX r. Hurban Konstantin XXI. r. Mudrony Pál XXII r. Kompis Péter XXIV r. és Bjelik Anta XXVIII r. vádlottak beösmerték azt is, hogy Pietor Ambrusnak elítéltetéséről tudomást szereve oly célból mentek e pálya udvarra, hogy Pietor Ambrusnak részvétüket jelentsék ki s őt üdvözöljék, azonban úgy ezek mint a többi elítélt vádlottak határozottan tagadták, mintha történni a vagy éppen Pietor Ambrus mint a sajtó vétség elkövetőjét mint olyat feldicsérni vagy nyilvánítottan kitüntetni szándékoztak volna.

Dula Vjera II r. Czabek Etel III r. Svehla Iona IV r. Mudrony Vladimir IX r. Czabek János XIV r. Turzó Gedeon XXV r. Braneczki Gyula XXVI r. és Novák Antal XXVII. r. vádlottak tagadták, hogy ők Pietor Ambrus elítéltetéséről tudomással bírtak, s a pályaudvarra még pedig Dula Vjera ír. vádlott édes atyja Dula Máté ír. vádlott felhívása és utasítása folytán, a többiek pedig részint véletlenül részint kíváncsiságból mentek, de beösmerték hogy a tüntetésben illetve részvételük nyilvánításában a tényállásban kifejtett módon közre működtek.

Midőn pedig a kir. törvényszék a hit alatt kihallgatott tanúk vallomásaival vádlottak védekezésével szemben a fent előadott tényállást teljesen beigazoltak vette, akkor nem vehette

figyelembe vádlottak ama védekezését hogy a pályaudvaron való üdvözlésük Pietor Ambrussal szemben egyszerű részvényt nyilvánítás akart volna lenni, illetve, hogy tényük nem volt más, mint a rokonoknak, jóbarátoknak és a szerkesztőtársaknak meleg részvéte az ártatlanul elítélt barát rokon és a szerkesztő társal szemben, úgy szintén nem vehette figyelembe azt sem, hogy a „Hej Slováci” nemzeti dal éneklésével okozott tüntetés csupán a csendőrség felesleges beavatkozásának lett volna a folyománya; mert az előzmények után vádlottaknak tudnia kellett, hogy büntett a vagy vétség miatt elítéltek nyilvánosan való kitüntetése a Btk. rendelkezéseibe ütközik, s büntetést von maga után, s mert módjukban állott vádlottaknak, a mennyiben Pietor Ambrusnak részvétüket akarták kifejezni, azt alkalmas helyen és módon másképp kifejezni, – mert a hely, mód és idő a kihallgatott tanúk által szerzett benyomások azt a meggyőződést keltették a bíróságban, hogy vádlottak cselekménye az osztály és nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás miatt elítélt Pietor Ambrusnak nyilvánosan való feldicsérésére és kitüntetésére irányult.

A tót nemzeti dal éneklésével való tüntetésre vádlottak által felhozott védekezés azért nem volt figyelembe vehető, mert a kihallgatott tanúk vallomásaival meg lett állapítva, hogy a csendőrség közbelépése már csak akkor történt, mikor az elítélt Pietor Ambrust kísérő embercsoport a „hej Slováci” tót nemzeti dalra rázendített, különben is a vádlottak terhére rótt bűncselekmény egy magában már a vasúti indó háznál lefolyt tüntetéssel be lett fejezve.

A fent előadottakkal a kir. törvényszék bizonyítva találta, hogy vádlottak Pietor Ambrus személyében oly egyént, a kit a büntetendő cselekmény miatt törvényes bíróság elítélt – nyilvánosan kitüntettek s feldicsértek, miért is Dula Máté Ir.⁷ Dula Vjera IIr. Czabek Etel Hír. Svehla Ilona IVr Bula Felix V. r. Hurban Szvetozár VII r. Mudrony Vladimir IX r. Halassa András X r. Skultéti József XI r. Czapkó József XII r. id. Czabek István XIII r. Czabek János XIV r. Soltész Lajos XV r. Fábry József XVI r. Czipár József XVII r. Szokolik András XVIII r. Kuchárik Samu XIX r. Csajda György XX r. Hurban Konstantin XXI r. Mudron Pál XXIIr. Kompis Péter X XIV r. Turzó Gedeon X XV r. Braneczki Gyula X XVI r. Novák Antal X XVII r. és Bjelák⁸ Antal XXVIII r. vádlottakat a Btk 174 §. alá eső izgatás vétségében bűnösöknek nyilvánította.

A büntetés kimérésénél valamennyi vádlottnál a részbeni beösmérést – Hurban Szvetozár VIIr. Skultéti József XI r. Czipár József XVII r. Halassa András X r és Novák Antal XXVIIr. vádlottak kivételével – a többi vádlottnál a fed[d]hetlen előélet, Dula Vjera IIr és Svehla Ilona IV r vádlottnál még a fiatal kort Dula Vjera II r. vádlottnál ezeken felül még azt is hogy a büntetendő cselekményt édes atyja befolyása alatt követte el – enyhítő, Dula Máté Ir. vádlottnál azt, hogy a dicsőtésnek és tüntetésnek ő volt a kezdeményezője, Bula Félix V r. vádlottnál hogy a közcsend fen[n]tartására kirendelt csendőrséggel szemben kihívó magaviseletet tanúsított, a fentebb felsorolt VII r. Xr. XIr. XVIIr és XXVIIr vádlottnál büntetett voltukat súlyosbító körülményekül vette, s ezen enyhítő és súlyosító körülmények mérlegelésével mérte ki vádlottakon az ítélet rendelkező része szerinti büntetéseket.

Az elítélt vádlottak műveltségi foka és társadalmi állásukra való tekintetből, részükre a Btk. 41 §. szerinti kedvezmény engedélyezendő volt.

Vádlottaknak a költségeken marasztalása a bűnösség megállapításának a következménye.

Simko János VI r. Melicsko János VIII r. és Horvát Vladimir XXIII r. vádlottak határozottan tagadták, mint ha ők a Pietor Ambrus dicsőítésére rendezett tüntetésben tevékeny részt vettek volna, Simko János VI r azt hogy ő a kérdéses időben a turóczzsentmártoni vasúti indóházon túl fekvő földjeire való menet közben a pálya háznál nagy ember tömeget össze gyűlve látván csupa kíváncsiságból ment oda, s anélkül hogy Pietor Ambrus fogadtatásában részt vett

⁷ *Értsd:* I. r. – elsőrendű (vádlott).

⁸ *Helyesen:* Bielek.

volna, mikor az ember sokaság a község felé ment, ő azt távolról követve egészen Pietor Ambrus akásáig ért, a honnét azonban rögtön visszatérve a mezőre távozott védelmére felhozta.

Melicsko János VIII r. vádlott pedig azzal védekezett, hogy a vasúti indóháznál nem is volt, hanem azon időben lakásán aludt, s csak akkor midőn a Pietor Ambrust kísérő menet a „Narodnie Noviny” szerkesztősége elé ért, őt fia álmából felébresztvén csupa kíváncsiságból az utcára kifutott, azonban anélkül hogy a tüntető embersokaság közzé vegyült volna, csak hamar lakására visszatért.

Horvát Vladimir XXIII r. vádlott bár beösmerte, hogy a kérdéses időben a turóc szent mártoni pálya udvaron megjelent anélkül azonban, hogy neki a tervbe vett tüntetésről bármi tudomása lett volna, védelmére azt adta elő, hogy ő édesanyját és nővérét a tovább menő vonat-hoz kísérte ki, s kocsin menve mert a Pietor Ambrust követő ember sokaságot meg nem előzhette, a tüntető tömeg után – anélkül hogy a tüntetésben részt vett volna – lassan haladni kénytelen volt.

Minthogy pedig Simko János VI r. Melicsko János VIII r. és Horvát Vladimir XXIII r. vádlottak tagadásával – illetve –, védekezésével szemben a bizonyítási eljárás során semmi nemű terhelő körülmények fel nem merültek, s így terhükre azon vád mintha ők Pietor Ambrus feldicsérésében és kitüntetésében részt vettek volna, valónak nem bizonyult, ezen most nevezett vádlottak az izgatás vétségének vádja és következményeinek terhe alól felmentendők voltak.

Ezen szóval kihirdetett ítéletben Simkó János VI r. Melicsko János VIII r. és Horvát Vladimir XXIII r. vádlottak megnyugodtak, a többi vádlottak, védőik és a kir. közvádoló az ellen felebbezést bejelentettek.

Kir. btörtényszék

Besztercebányán 1900 évi január hó 5.

Olvashatatlan aláírás
elnök.

Olvashatatlan aláírás
jegyző.

(Hivatalos bélyegző:)

Királyi Törvényszék Besztercebányán.

C

1900 aug. 28

A Dula Máté és társai „nemzetiségi izgatási ügyében” hozott kúriai ítélet hivatalos másolata

Ig. Min. 1901 R – 12 – 3019 (57.074/1900)

Hivatalos másolat.

6845. szám.

B. 900.

Ő felsége a király nevében! A m. kir. Curia izgatás vétségével vádolt Dula Máté, Dula Viera, Czabek Etel, Svehla Ilona, Bulla Bódog, Simkó János, Hurbán Szvetozár, Melicsko János, Mudron Vladimir, Halasa András, Skultéti József, Czapkó József, id. Czabek István, Czabek János, Soltész Lajos, Fábri József, Czipár József, Szokolik András, Kucharik Sámuel, Csajda György, Hurban Szilárd, Mudron Pál, Horváth Vladimir, Kompis Péter, Turzó Gedeon, Braneczki Gyula, Novák Antal és Bielek Antal ellen a besztercebányai kir. törvényszék előtt folyamatba tett és ugyanott 1900 évi január 5-én 6328. sz. alatt, – a budapesti kir. ítélőtábla által pedig Simkó

János, Melicskó János, Horváth Vladimír vádlottak kivételével az összes többi vádlottaknak és védőiknek, nemkülönbén valamennyi vádlott terhére a kir. ügyésznek fellebbezésére 1900. évi márczius 28-án 2875. sz. alatt elintézett bűnügyet ugyanazon ügyfeleknek felebbezése folytán Budapesten 1900. évi augusztus hó 28. napján tartott nyilvános ülésében vizsgálat alá vévén, következő *ítéletet* hozott: – Mindkét alsóbíróság ítéletének részben való megváltoztatásával Dula Máté vádlott fogházbüntetése (6) hat óra, Hurbán Szvetozár fogházbüntetése (5) öt óra, Bulla Bódog, Mudron Pál és Halasa András fogházbüntetése (3) három óra, Mudron Vladimír, Skultéti József, Czapkó József, id. Czabek István, Czabek János, Soltész Lajos, Fábri József, Czipár József, Szokolik András, Kuharik Sámuel, Csajda György, Hurban Szilárd, Kompis Péter, Turzó Gedeon, Braneczki Gyula, Novák Antal és Bielek Antal vádlottak fogházbüntetése pedig személyenkint (2) két óra felemeltetik.

Egyebekben a kir. ítélőtáblának fentidézett keletű és számú ítélete helybenhagyatik.

Indokok: A bizonyítási eljárás adatai szerint Dula Máté volt az, kitől az egész tüntetés eszméje származott és a ki azt rendezte, abban vezérszerepet játszott és cselekedte azt annak daczára, hogy mint ügyvéd a törvények tiszteletben tartására esküje által különösen kötelezve van. – Hurbán Szvetozár szintén ügyvéd és hasonló rugókon alapuló cselekmény miatt már egy-ízben érzékenyen büntetve volt; tehát visszaeső. – Bulla Bódog legkihívóbb viseletet tanúsított a hatósági közegekkel szemben is. – Halasa András és Mudron Pál ügyvédek levén, cselekményük bűnösségének teljes tudatában ténykedtek és pedig daczára hivatalos esküjöknek, amelylyel a törvények tiszteletére és megtartására különösen kötelezvék.

Maga az elkövetett cselekmény súlyos beszámítás alá veendő, nemcsak azért, mert azon izgatási vétségek, a melyekért Pietor Ambrus elítéltetett, igen komoly természetűek voltak, hanem azért is, mert ebben a tüntetésben az elkövetett izgatás folytatását találta, az szélesebb rétegekbe bele vitetett, s ez által a nemzetiségek békés együttélését nagy mérvben veszélyeztette.

Ezeknél fogva az alsó bíróságok által is fogházra ítélt vádlottak büntetését a cselekmény súlyosságához és az egyes vádlottak bűnösségének fokához mérten fölemelni kellett. – Egyebekben – ide értve különösen Czabek Etel és Svehla Iona büntetését, valamint Dula Viera, Simkó János, Melicskó János és Horváth Vladimír felmentését is – a kir. ítélőtáblának ítéletét az abban felhozott és felhívott vonatkozó indokok alapján és még azért is helyben hagyni kellett, mert a cselekmény nem nyert befejezést a perronon való üdvözléssel, hanem utcahosszat zajos módon folytattatott s ebben Czabek Etel és Svehla Iona is résztvettek. – Végül az eljáró kir. törvényszék utasíttatik, hogy az irományjegyzékbe a fennálló szabályok ellenére még be nem vezetett iratokat időrend szerint soroztassa be, és ennek megtörténtével az 1874. évi XXXIV. t. cz. 103. §-a értelmében az elítélt ügyvédekre és ügyvédjelöltre nézve illetékes ügyvédi kamara fegyelmi bíróságához az összes ítéleteket megküldje. – Km. Czorda Bódog s. k. másodelnök; Székács Ferencz s. k. előadó.

A jelen, hivatalos célra szolgáló másolat hitelességül:

[Körbélyegző:]

A magyar kir. Curia
Budapesten.

Csákffy Imre
mk. curiai s. h. igazgató.

D

1900 nov. 24

Székeley Ferenc budapesti főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek DulaMáté és társai perújrafelvételi indítványának elutasítása tárgyában

Ig. Min. 1901 R – 12 – 3019 (68.376/1900)

Királyi Főügyészség Budapesten.

5166 szám

f. ü. 1900.

Folyó évi november hó 18-ik napján 63391/I. M. 1900 III. szám alatt kelt rendeletére, a Dula Máté és társai ellen a bíróság sérelmére elkövetett rágalmazás vétsége miatt megindítandó bünvádi eljáráshoz szükséges felhatalmazás megadása tárgyában a közlemények felterjesztése mellett, véleményes jelentésemet a következőkben teszem meg.

A besztercebányai kir. törvényszék elnöke az ottani kir. ügyészség indítványára Dula Máté és társainak *újra felvételi indítványában*¹ foglalt *következő kitételek*¹ miatt nyilvános rágalmazás vétsége címén akarja a bünvádi eljárást megindítani és kéri a felhatalmazás megadását;

„Azt az ítéletet sem mi, sem vérbeli rokonaink, sem nemzeti hozzánk-tartozói *igazságosnak el nem ismerhetjük soha*,¹ sőt ellenkezőleg annak súlyát úgy fogjuk viselni mint rajtunk elkövetett üldözést. Van-e az ilyen ítéletben politikai eszélyesség, okosság? Nincs.”

Ezek a kitételek, akár önmagukban, tehát a beadvány egyéb tartalmából kiszakítva, akár azzal összefüggésben vesszük is szemügyre, *nem tartalmaznak tényállítást*,¹ hanem nézetet, véleményt, ítéletet. Dula Máté és társai nem állítják azt, hogy az ítélet igazságtalan, vagy hogy azt mások is annak tartják, hanem azt, hogy igazságosnak nem ismerhetik el. Az tehát *az ő egyéni nézetük*,¹ véleményük.

A rágalmazás vétségéhez pedig határozott tényállítás kívántatik. Ilyennek hiányában legfeljebb a Btk. 261. §-ában meghatározott becsületsértés vétsége létesülhet.

A Btk. 262 §-ában meghatározott nyilvános rágalmazás vagy becsületsértés vétségéről pedig szó sem lehet ebben az esetben, mert újabb bírói gyakorlatunk szerint a hatósághoz intézett beadvány nem lévén a nyilvánosságnak szánva: az abban elkövetett becsületsértés vagy rágalmazás nem esik a szakasz alá.

A Btk. 270 §-ának 2. pontja és 271 §-a szerint pedig csak rágalmazás esetében van helye a felhatalmazás megadásának.

Minthogy pedig a fentebb előadottak szerint ebben az esetben csak *becsületsértésről lehet szó*,¹ a felhatalmazás megadásának megtagadását véleményezem. Annál inkább, mert ebben az esetben módjában állott a bíróságnak a beadvány aláíróit a kir. Curiának 8. számú döntvénye szerint megfelelő *pénzbírsággal*¹ sújtani.

Budapesten, 1900 évi november hó 24-én.

Dr. Székeley² Ferencz.

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

² Székeley Ferenc (1842–1921) ügyvéd, kúriai bíró. 1900-ban budapesti főügyész, 1910–13 között igazságügyminiszter.

E

1901 febr. 28

Székely Ferenc budapesti főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek Dula Máté és társai felségfolyamodványa ügyében

Ig. Min. 1901 R – 12 – 3019 (7708)

Királyi Főügyészség Budapesten.

834 szám

f. u. 1901.

Ifj. Szuhánszky Pál és társai nagylaki lakosoknak – kegyelmi kérvényét, melyben az izgatás vétsége miatt 6 hónapi fogházra elítélt Dula Máté és 5 hónapi fogházra elítélt Hurbán Szvetozár foglyok szabadságvesztésbüntetésének hátralévő részét legfelsőbb kegyelem útján elengedtetni kérik, – a beszterczebányai kir. törvényszék Nagyméltóságodnak folyó évi február hó 17-én 4709/901. I. M. III. számú rendelete folytán letárgyalta.

Ezt a felségfolyamodványt a vonatkozó véleményekkel kiegészített iratokkal együtt '/. alatt azzal terjesztem fel; hogy:

A beszterczebányai kir. ügyész véleményében helyesen előterjesztett tényállás alapján nyilvánított kir. ügyészi és törvényszéki véleményeket magamévá teszem, és a *felsőfolyamodvány elutasítását*¹ részemről is javaslatba hozom.

A folyó évi február hó 24-ikén¹ szabadult Hurbán Szvetozár irányában a kegyelmi kérvény egyébként is már tárgyalanná vált.

A büntetését most szenvedő Dula Máté folyó évi *márczius hó 28-án*¹ fog szabadulni; Bulla Bódog *3 hónapi*¹ fogházbüntetését pedig folyó évi márczius hó 10-ik napján fogja megkezdeni, míg Szokolik András újrafelvétellel élvén büntetésének végrehajtását a beszterczebányai kir. törvényszék felfüggesztette.

A többi ebben az ügyben elítéltek pedig büntetésüket már kiállották.

Budapesten, 1901 évi február hó 28-án

Dr. Székely Ferencz.

117.

*Függetlenségi sajtóhangok a belgrádi „Stanković Kornél” dalárda debreceni vendégszereplésével kapcsolatban*²

A

1898 jún. 6

*A rendező bizottság felhívása a belgrádi szerb dalárda debreceni fogadtatása tárgyában*²

Debr. Ell., 1898, 129. sz.

Debreczen város mélyen tisztelt

Közönségéhez!

Városunknak e héten vendégei érkeznek.

A szerb főváros, a hajdani Nándorfejérvár társadalmának, művelt előkelő köreiből alakult dalos-egylet tiszteli meg pár napra terjedő látogatásával Debreczent. A vendégek között lesznek:

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

¹ A debreceni dalegylet és a délmagyarországi tanítók egyesületének belgrádi, illetve a szerb „Stanković Kornél” dalkör debreceni baráti látogatásai az egymás mellett élő népek egykorú kulturális és közművelődési kapcsolatainak fontos láncszemét jelentik. A függetlenségi sajtó részé-

egy volt szerb miniszterelnök, jelenleg a szerb államtanács tagja, egyetemi és más tanárok, bírák, udvari és állami tisztviselők, hírlapírók, kereskedők, tanítók és a szerb felsőbb tanuló ifjúságból többen. Nehány vendégünk családostul, nejeivel, leányaival érkezik.

Debreczen városa mindenkor tárt karokkal, őszinte magyar vendégszeretet melegségével fogadta az idegent is, aki rokonszenv és barátság érzelmeivel közeledett feléje, kereste fel a debreczeni polgár házi tűzhelyét.

A belgrádi Sztankovits Kornél nevezetű dalos kör tagjai, mint a magyar nemzet jó barátai, mint Debreczennek tisztelői jönnek városunkba. Viszonozni akarják a debreczeni dalegyletnek a múlt évben Belgrádban tett felejthetetlen kedvességgel, a figyelem minden szíves előzékenységgel fogadott látogatását. Ápolni, nevelni óhajtják a szomszédi jó viszonyt, amelyre magyaroknak, szerbnek egyformán nagy szüksége van.

El nem vitatható hogy a nyelvre, fajra nézve különböző nép elemeknek minden ilyen barátságos érintkezése társadalmi tekintetből nem csak kívánatos, de szükséges is. Sőt a politikai viszonyok alakulására is jótévő hatású lehet a kölcsönös szimpátiáknak társadalmi úton való ápolása.

Így fogta fel a városi tanács belgrádi barátaink látogatását is, midőn meghívta őket a város vendégeiül. De a tanács egyedül a külső keretet adhatja meg a vendéglátásnak; annak belső tartalmát értékét, a szint, az éltető, sugaras meleget a polgárság szeretetétől, lelkesedésétől várjuk.

Hazafias bizodalommal kérjük Debreczen város nagyérdemű közönségét, hogy a vendéglátás kedves kötelességeit kész szívvel ossza meg a tanáccsal és a rendező bizottsággal.

Jelenjen meg mindenütt tömeges számmal, ahol szerb vendégeink legközelebről megérezhetik a magyar szív verését, a magyar vendégszeretet hevét.

Üdvözljük őket ezernyi tömegben az *érkezésnél*. Zsúfolt ház gyönyörködjék a Sztankovits daloskörnek debreczeni jótékonyczélokra rendezendő *hangversenyein*. Hiszen ha nyelvöket nem is értjük, de mindenki megérti, amit a dal beszél. Vegyetek részt Polgártársak, a *társas lakomákon*, hol víg pohárcsengés közt szövegethetjük a barátság kötelekeit. És ti Debreczen leányai, ti se maradjatok el arról a *táncmulatságról*, amelyet vendégeink tiszteletére rendezünk!

Ünnepeljünk!

Legyenek ezek a szép napok, a vendégszeretet, a testvéries jó viszony felejthetetlen virágos ünnepnapjai. Öltön zászlódíszta a város. Lobogózzuk fel házainkat.

És legyen ünnep a szívekben is!

Éljenek a mi kedves szerb vendégeink!

Debreczen, 1898. június 4-én.

A rendező bizottság.

ről felvetett messzemenő politikai találgatások azonban minden alapot nélkülöztek: a magyarországi szerb nemzetiségi mozgalom esetleges szerbiai befolyásra történő leszerelése eleve kudarcra ítélt elképzelés volt, akárcsak a Bánffy-kormány hasonló elképzelése a romániai liberálisokkal (Sturdzáék) kapcsolatban. Érdemes felemlíteni, hogy a belgrádi dalkör debreceni látogatása után is változatlan a hazai szerb nemzetiségi mozgalom radikális szárnyának külpolitikai magatartása, így a Zastava egykorú vezércikkében megjegyzi, hogy a szerbek régi óhaja a balkáni szövetség, csak Milán szerb király nem lépett ebbe a szövetségbe, hanem a hármasszövetséghez húzott, noha a szerbek jelentékeny része a balkáni szövetséget óhajtotta. (Balkanski savez, Z., 1898. aug. 17. 117. sz.)

² A felhívás „Szerb-magyar barátság” címen jelent meg a lapban.

B

1898 jún. 8

A debreceni függetlenségi sajtó a belgrádi „Stanković Kornél” daloskör itteni vendégszerepléséről²

Debr., 1898, 131. sz.

Üdvözljük Szerbia fővárosának derék dalosait a magyarság szívének falai között.

Üdvözljük a magyar szív minden meleg érzésével, a magyar lélek bensőségével s a magyar erő, a magyar bátorság minden elragadtatásával.

Üdvözljük az emlékezet összekapcsoló varázsának búbajos szálaival kötve össze lelkünk mai örömét a múlt közös fényeinek, közös sikereinek, dicsőségének és gyászának édes-bús emlékeivel, mely egykor a magyar hősök és királyok dicsőséges és véres csatáinak emlékét zengte a guzlicza hangjai mellett a Duna jobb partján s Nándorfehérvár tornyain a szerb nép örömrivalgása közt lengette a magyar lobogót...

Ki tagadná és ki akarná tagadni, volt köztünk ellenséges indulat, sőt harag, sőt gyűlölség is valaha; – de kik között nem volt, akik egymást hosszú időközön keresztül szerették?... S mondhatjuk, hogy valahányszor Szerbiának jól vagy rosszul ment dolga bár, de vezetői politikai tekintetben érettek, belátók valának, mindig és minden időben igaz szeretettel viseltettek és viselkedtek a magyarok iránt.

Nem akarunk a régmúlt időkbe visszatérni e pár sorban emlékezésünkkel, csak a jelen nemzedék köréből említjük meg azokat, akik élő példái e tannak: az alig sirba tett *Garasanin* Milutint, *Risztics* Jánost s a közénk is eljönni szándékozott, azonban mindnyájunk sajnálatára elmaradt *Nikolajevits* Szvetomirt!

Az első, – egyszerűs mind Szerbiának mint független királyságnak első miniszterelnöke, – annak a magyar államférfiúnak, akinek jellemző szavát e sorok élére írtuk, s a kinek Szerbia mai függetlenségét *Garasanin* politikáján kívül első sorban köszönheti: gróf *Andrássy* Gyulának, a második a szerb-bolgár háború alatt *Tisza* Kálmánnak, a harmadik pedig *Wekerle* Sándornak volt nemcsak kortársa, hanem politikailag is bizalmas embere a miniszterelnöki székben... s íme ma az utolsó, aki megérte azt, hogy egy gyenge utód képes volt az ő művét majdhogyan halomra nem dönteni a szerb–magyar barátság épületének emelkedő falai közt, megemlékezik az *Andrássy* szavára s ha papíron és szóval, kül- és belföld téren elért sikeres tényekkel nem is engedi neki a sors, megragadja a zászlót, melyet hazája fővárosának dalosai tartanak kezükben s melylyel megindulnak Magyarországba, hogy meghódítsák vele az egész világot!

Üdvözljük a zászlót és katonáit, s előrebiztosítjuk, hogy mitőlünk diadallal fognak visszatérni Nándorfehérvárnak ódon falai közé!

Éljenek sokáig!

Isten hozta őket!

C

1898 júl. 8

Az „Egyetértés” vezércikke: „Magyar-szerb barátkozás”

E., 1898, 187. sz.

Pár héttel ezelőtt a szerb nemzeti daloskör volt Debreczenben, a nagy magyar alföldi városban, hol valóságos testvériesülési ünnepet tartott egymás közt a magyar és a szerb. Debreczen polgársága a legmelegebb vendégszeretettel egyesítette azt a belső vágyat, hogy kifejezésre,

² A közlemény címe: **A szerb dalosok Debreczenben.**

juttassa a magyar nemzetnek a szerbek iránt érzett rokonszenvét. Tegnap meg Belgrádban Szerbia fővárosában volt ilyen magyar–szerb testvériesülési ünnepség abból az alkalomból, hogy a dél-magyarországi tanítóegyesület nyolczszázötven tagja látogatott el Belgrádba, hol a magyarok részeseültek szomszédjaink hamisítatlan vendégszeretetében, a mivel ezek úgyszólván viszonzták Debreczen polgárságának tüntető barátságát. Jóleső meglepéssel, sőt őszinte örömmel olvastuk a belgrádi ünnepségekről szóló tudósításokat, melyekből szinte sugárzik az érzelmek melegsége. Úgy fogadták Belgrádban a magyar tanítókat, mint valóságos testvéreket, s a szerbek minden tartózkodás nélkül tüntettek a magyar nemzethez való barátság mellett. A szerb kormány lakomát adott a magyarok tiszteletére, melyen a szerb daloskör a magyar Himnusz énekelt, Loncsevics közoktatásügyi államtitkár a miniszter képviselőjében a magyar királyt köszöntötte föl, viszont Halász magyar kultuszminiszteri osztálytanácsos Sándor szerb királyra ültette poharát. És őszinte lelkesedés dobogtatta a szíveket mindkét részen, magyarok és szerbek szeretettel ölelkeztek ép úgy mint pár héttel ezelőtt Debreczenben.

Jól van ez így. A társadalmi érintkezés enyhítheti a politikai differenciákat; a kölcsönös társadalmi barátkozás megcsinálhatja az érdekközösség által különben is egymásra utalt két nemzet közt a tökéletes jó viszonyt. Igaz, hogy az efféle barátkozások politikai hatásait nem szabad túlbecsülni; mert sokszor megesett már ép magyarok és szerbek közt, hogv testvéries érzelmek társadalmi úton végbement igen hangos kicserélgetése után csakhamar bekövetkezett a két nemzet közt a politika által támasztott fagyos hidegség, sőt szenvedélyes ellenségeskedés. Mindazonáltal a kölcsönös társadalmi érintkezés erkölcsi hatásai még sem kicsinvelhetők; mert elvégre is befolyással vannak a közhangulatra, melynek a politikai élet nyilvánulásaiban szerepe van Szerbiában is, a hol pedig tudvalevőleg a közhangulat gyakorta igen éles ellentétben van az uralkodó politikával.

A magyar nemzet mindig őszinte rokonszenvvel kísérte és kíséri Szerbia dolgait. Fájdalom, ez a rokonszenv többször nyilvánulhat szánó részvétben, semmint a szomszédok jó sorsán érzett örömben. Szerbia nehéz viszonyok közt vajódik. Sok bajjal kell küzdenie. Belpolitikai zavarai egyre-másra váltakoznak s nemzeti életének fejlődésében örökös akadályokat csinálnak a kormányzat körül föl-föltornyosuló nehézségek. A józan okosság követelése az Szerbiában, hogy nemcsak a társadalom, de a politikai közélet is barátságos hajlamokkal legyen telve a magyar állam és a magyar nemzet iránt. Szerbiának igen rossz szolgálatokat tesznek azok a politikai tényezők, kik okatlan és czéltalan nemzetiségi törekvéseket vegyítenek bele a két állam egymáshoz való viszonyába, s a magyarszági szerbek némely csoportjának szenvedélyes, de teljesen jogtalan és igazságtalan agitációi által vezetetik magukat érzelmeikben és gondolataikban. Szerbiának sokkal inkább érdekében van az, hogy velünk magyarokkal őszinte barátságban éljen, semhogy egyenesen a szerb nemzet javát ne veszélyeztetnék azok, kik szertelen könnyelműséggel a magyarok ellen való gyűlölet mérgét hintegetik a szerb nemzet közhangulatába. Szerbia már tapasztalhatta, hogy neki sokkal nagyobb ártalmára van a velünk való politikai torzsalkodás, semhogy holmi kalandos vágyak ösztönzéséből megengedhetné magának az ellenséges magatartás luxusát. E tapasztalását ugyancsak drágán fizette meg. De legalább okulhatott. Az utóbbi idők jelenségei azt bizonyítják, hogy okult is. A politikai téren sem észlelünk olyan jelenségeket, melyek zavarólag hatnának a két állam barátságos viszonyára s a két nemzet közhangulatának szíves tartalmára, a legutóbbi társadalmi érintkezések pedig épenséggel azt bizonyítják, hogy a szerb nemzet közérzetében nem hagynak káros nyomokat a mi szerbjeink okatlan nemzetiségi handabandái.

Ugyan mi értelme is lenne annak, hogy magyarok és szerbek ellenségeskedjenek egymással? A régmúlt idők eseményeinek emlékezete is összekapcsol bennünket, a jelennek meg csaknem minden érdeke az őszinte barátság ápolása és fen[n]tartása mellett szól. A kölcsönös érdekek egymásra utalják e két nemzetet. Mi magyarok nem kérkedünk azzal, hogy erősebbek, hatalmasabbak vagyunk, de Szerbiának mégis csak éreznie és tudnia kell azt, hogy a két állam érdekeinek barátságos összeegyeztetésére inkább neki kell törekednie semmint nekünk.

Szerbia egyik jeles férfia, a tiszta lelkű, nemes érzésű és nagy elméjű Nikolajevics Szvetomir, ki hazafi-érzéseit úgy a politikai szereplés, mint a társadalmi és kulturális tevékenység terén mindig összefűzte magasabb humánus szempontokkal, csak nemrégiben is ép oly nemes, mint okos nyilatkozatban mondott véleményt a magyarok és szerbek egymáshoz való viszonyáról. A szerb daloskör debreceni látogatása alkalmával levelet intézett Debreczen polgármesteréhez és a többi közt ezeket írta:

„A két nemzet érdekeinek helytelen megítélése néha félreértéseket idézett elő a magyarok és szerbek között, annál könnyebben, mert a szerbek egy része közös hazában lakik a magyarokkal. De felvilágosodott korszakban szakítanunk kell a múltak tévedéseivel. Meg kell találnunk a század nagy humánus eszméiben a módokat, hogy miként élhetnénk egymás mellett békében, boldogan. A szerbek dalaikban most is élénken emlegetik azt a dicső korszakot, mikor a magyarok és szerbek egyesült erővel küzdöttek a kereszténység és a civilizáció érdekében. Ennek a korszaknak az emléke buzdítson, hogy a bizonytalan jövő veszélyei között biztosan számíthassunk egymásra. A gondviselés szomszédságba helyezte a két országot. A felvilágosodott férfiak kötelessége, hogy e szomszédi viszonyból minél több előnyt aknázzanak ki közös jólétre az emberiség javára fajkülönség nélkül.”

Mi magyarok sokszor bebizonyítottuk, hogy rajtunk ugyan nem múlik a szomszédainkkal való szíves rokonszenven alapuló viszony fenntartása. Örömmel észleljük, hogy a szerb nemzet közhangulatában is egyre inkább nyoma vész azoknak az áldatlan törekvéseknek, melyek e viszony megzavarására irányozódnak. Legalább erre vallanak a legutóbbi érzelmi nyilvánulások.

118.

1898 okt. 5

*Minisztertanácsi határozat Strossmayer József diakovári püspök uralkodói megrovása tárgyában*²

MT 1898: XLIV/12.

A horvát-szlavon-dalmát miniszter² úr bemutatja a bának³ 1898. évi szeptember hó 17.-én 4770/eln. szám alatt kelt felségfelterjesztését Dr. Strossmayer diakovári püspök igazolása tárgyában, segédpüspökének kinevezése körül követett eljárására vonatkozólag, mely felterjesztésben a bán úr hivatkozva a folyó évi június hó 17.-én kelt legfelsőbb elhatározására, melynek értelmében felhatalmaztatott arra, hogy Strossmayer¹ Voršák püspök kinevezése körül követett eljárására vonatkozólag írásbeli magyarázatot kívánjon be, előrebocsátja, hogy Strossmayer a nyert felhatalmazás alapján nyilatkozattételre felszólítván, Strossmayer először egy Rohitschban folyó évi július hó 18.-án kelt magánlevélben válaszolt.

¹ *Strossmayer* József (Josip Juraj Strossmayer) diakovári püspök (1815–1905) a horvát nemzeti mozgalom és a délszláv kulturális egységért vívott harc egyik vezető tényezője volt. 1860 és 1873 között a horvát nemzeti párt vezére, aki a Reichsrathban, a szaborban és a bizottsági tárgyalásokon a föderatív monarchiáért és azon belül egy egységes, gazdasági és politikai önkormányzattal rendelkező délszláv államért küzdött, együttműködve a cseh és a szlovén nemzeti mozgalmak vezetőivel. Az 1873. évi kompromisszum után S. visszavonult az aktív politikától, de a független nemzeti (Obzor-)párt, majd az egyesült ellenzék őt tekintette igazi vezérének. Ő indította meg a zágrábi délszláv művészeti és tudományos akadémia (1867) és a zágrábi egyetem (1874) alapítására irányuló mozgalmat. Rómában újjászervezte a délszláv nemzetiségi mozgalom egyik külföldi gócpontját, a San Girolamo papnevelő intézetet. Elképzelései között szerepelt a horvát és szerb nép vallási egységének létrehozása is. Ez ügyben több látogatást tett Belgrádban, s az orosz ortodoxia részéről is figyelemmel kísérték működését. 1888-ban az uralkodó a belovári hadgyakorlatok alkalmával nyilvánosan rosszalását fejezte ki, mert a Metód-ünnepségek alkalmá-

A bán úr ezen levelet nem tartván alkalmasnak arra, hogy azt legfelsőbb helyre juttassa, újból Strossmayerhez fordult azzal a kérdéssel, vajon őt Strossmayer felhatalmazza-e arra, hogy ezt a levelet Ő Felsége elé terjessze, vagy pedig azt magán levélnek tekintse?

Erre Strossmayer egy Rohitschban folyó évi július hó 25.-én kelt átiratot intézett a bánhoz, a mely átirat tartalmának lényegére nézve, a fentemlített magánlevél tartalmával megegyezik.

Strossmayer emez átiratának főbb pontjai a következők:

Voršak püspök kinevezésének indító okául Jeglic Antal kanonoknak valóságos püspökké történt kinevezését hozza fel.

Stadler József, sarajevoi érsek tanácsolta neki ugyanis, hogy cselekedjék ő is hasonlóképpen annyival inkább, minthogy erre (a coadjutorságra) káptalanában minden tekintetben alkalmas embere (Voršak) van.

„Én azonban (mondja Strossmayer) egy ideig haboztam, habár jól tudtam, hogy a katolika vallás tanai és az egyházjog elvei szerint a püspöknek megvan a hatalma a szentszéknél ilyen javaslatot tenni, a szentszéknél ismét meg van a hatalma ilyen püspököt függetlenül kinevezni”. (Enne k bizonyítására idézi a kanonistákat: Schultet, Aichmert, Porubszkyt és hivatkozik a konkordátum IV. cikkére.)

„És habár mindezt jól tudtam, mégis előre láttam és meg voltam győződve arról, hogy a *mai viszonyok között* a szokásos úton célomat el nem érhetem, azért fordultam közvetlenül a Szent Atya jogához, kegyéhez és jóindulatához.”

Itt idézi Strossmayer a Pápához intézett 1897. december hó 27-én kelt levelét s kiemeli különösen annak következő passzusát:

„...hogya pedig ez (Voršak kinevezése) diplomáciai vagy politikai vagy bármely más okból a Szent Atyára nézve inopportunos, vagy az egyházra nézve kevésbé alkalmasnak látszanék, én szívesen elállók javaslatom és kérelmeimtől” stb.

Emez idézetre hivatkozva mondja Strossmayer, hogy a korona jogait nem negligálta, hanem tiszteletben tartotta, a mennyiben kérelmével a Pápához fordult „hogy a Pápa győzze le befolyásával és közvetítésével amaz akadályokat, amelyeket ő *a mai viszonyok között* semmi esetre sem győzhet le.”

Annak bizonyítására, hogy a korona jogai tiszteletbentartottak, felhossa végül Strossmayer azt a körülményt, hogy, Ő Felsége a bécsi apostoli nuncius útján Voršak kinevezéséről állítólag értesítve lett.

ból Oroszországból üdvözlő táviratot kapott. A római Kúriánál igyekezett elérni a Dalmáciában és a zengyi püspökségben már régóta használatos glagolita oszláv liturgia hivatalos elismerését. Az ez ügyben 1891. május 5-én Splitben, majd május 10-én Tesatban tartott népgyűléseken S. és a szerbek képviselői is részt vettek. Itt a horvát-szerb testvériség mellett foglaltak állást, és feliratot intéztek a pápához a szláv liturgia érdekében (vö. *ME* eln. 1891-1646/4235). *XIII. Leó* pápa és *Rampolla* bíboros államtitkár pá. toltá S. terveit, és a római Kúria támogatta a diakovári püspököt a magyar kormánnyal szemben is, amellyel a kilencvenes években a szlavoniai magyar vasúti iskolák hitoktatási nyelve és a szlavoniai magyar egyházközségek ügyében ismételtlen összeütközésbe került. A püspök ugyanis nem volt hajlandó megengedni egyházmegyéjében a magyar nyelvű szentbeszédet és hitoktatást. Amikor 1898-ban felmerült a szerb konkordátum terve, a hazai szerb és a horvát sajtó egy része (e. a *Branik* és az *Obzor*) mellette nyilatkozott, a szerb kormány azonban nem volt hajlandó vallási engedményeket tenni a horvátokkal való egyesülés érdekében (*ME* 1898 – XXXI – 2323; vö. *BH* 1898. ápr. 24). Ez idő tájt S. szerb kapcsolatai már igen megromlottak. Szerb hivatalos körök 1885 óta nem engedték meg, hogy meglátogassa itteni híveit, akiknek apostoli vikáriusa volt, amiért is 1898-ban le is mondott erről a tisztségéről. – A bemutatott minisztertanácsi határozatból ugyanakkor kitűnik, hogy a magyar kormánnyal való eddig is barátságos viszonya 1898 végén még feszültebbé vált, mivel segédpüspöke (*Voršak*) kinevezése érdekében közvetlenül a római Kúriához intézett kérelmet, amelynek kétségtelen politikai célzatát a minisztertanács az uralkodói jogkör megkerülésének minősítette és királyi megrovásban való részesítését azzal a megjegyzéssel terjesztette fel, hogy ezt „a bán által javaslatba hozott megrovást a legenyhébb megtorlásnak tartja”.

² Josipovich Imre.

³ Gr. Khuen-Héderváry Károly.

Ezt a körülményt, hogy Ő Felsége Voršak kinevezéséről értesítve volt, Strossmayer a Rampolla államtitkárnak folyó évi február hó 3.-án kelt s hozzá (Strossmayerhez) intézett leveléből következteti, a melyben Strossmayer idézete szerint az van mondva, hogy a bécsi nunczius a bekövetkező kolláczióról értesített azzal, hogy a kánoni processust Voršakra nézve vigye keresztül.

Végül kéri a bán urat, hogy vegye pártfogásába és védje meg a támadások ellen Ő Felsége előtt.

Strossmayer ezen átiratához a bán úr a következő megjegyzéseket fűzi:

Strossmayernek amaz első állítását, hogy őt Stadler érsek bírta rá erre a lépésre, a bán úr nem vonja ugyan kétségbe, de úgy véli, hogy Stadler csak eszköze volt Strossmayernek ebben az ügyben, mert Strossmayernek a tekintélye és befolyása nevezetesen Rampolla államtitkárnál sokkal nagyobb mint Stadleré.

Strossmayernek semmi esetre sem lett volna szabad Stadler tanácsát követni, mihelyt tudta, mint ezt maga is beismeri, hogy ez által valami szokatlan, tehát a rendbe ütköző dolgot követ el.

Ami pedig inkorrekt eljárásának tulajdonképpen állítólagos mentő indokát illeti: ezt Strossmayer arra az állítására alapítja, hogy „*a mai viszonyok között* a szokásos úton célját el nem érhette.”

Az ilyen merész állításra Strossmayer semmi esetre sem volt feljogosítva, mert itt a Felség jogai gyakorlásáról van szó.

Bizonyára úgy gondolta Strossmayer, hogy azért nem érhet el volna célját, mert a jelenlegi kormány nem viseltetik irányában jóindulattal.

Ez állítások indokolatlanságát kimutatandó a bán úr részletes adatokkal bebizonyítja felterjesztésében azt, hogy Strossmayer előterjesztéseit a horvát kormány mindenkor pártfogólag terjesztette Ő Felsége elé, – nem volt tehát Strossmayer feljogosítva azt mondani, hogy a mai viszonyok között (a mennyiben kívánságai jogosak) célát nem érhet. De abban az esetben is, hogyha lett volna is oka Strossmayernek bizalmatlansággal viseltetni a kormány iránt, ebben az esetben is megtalálhatta volna a *közvetlen* kérelem vagy panasz útjait Ő Felségéhez, a mint ezt egyházmegyéjét illető némely ügyekben meg is találta, mint példának okáért a püspöki javadalom igazgatása és az Ő Felsége kegyurasága alatt álló határőrvidéki plébániák kinevezése tárgyában. Ez az egyetlen mentségi oka tehát mindan alapot nélkülöz. Strossmayer ama további állítását sem tudta bebizonyítani, hogy tudni illik a Szent Atyát felvilágosította volna arról, hogy a *mai viszonyok között* segédpüspököt nem rendelhet magának, s azért tette volna le az a tekintetben fennálló nehézségek leküzdését a Szent Atya kezeibe; – mert az általa idézett (a Pápához intézett) leveléből csak az tűnik ki, hogy javaslatáról kész lemondani, hogyha annak megvalósítása nehézségekbe ütközik.

Így Rampolla államtitkárnak erre a levélre adott válasziratából is csak az tűnik ki, hogy a bécsi nunczius Voršaknak bekövetkezendő kinevezéséről értesített azzal, hogy a kánoni processust tegye folyamatba.

Rampolla bíbornoknak ezen válasziratából Strossmayer arra vél következtethetni, hogy Ő Felsége Voršaknak kinevezéséről értesítve volt.

Ez a körülmény azonban, hogy a bécsi nunczius ilyen értelmű meghagyást kapott volna, Rampolla bíbornok fentidézett válasziratából ki nem magyarázható.

Mindezek után a bán úr, tekintettel arra, hogy Strossmayer teljes tudatában volt annak, hogy eljárásával mulasztást követ el, s a Felség jogait érinti stb., azt a javaslatot teszi, hogy Strossmayer az említett eljárása miatt Ő Felsége részéről szigorú megrovásban részesíttessék.

A ministertanács hozzájárul ahhoz, hogy a bán javaslata értelmében tétessék meg az előterjesztés Ő Felségének; kijelenti azonban, hogy maga részéről a bán által javaslatba hozott megrovást a legenyhébb megtorlásnak tartja, melyet Strossmayer püspök azon eljárásával kiérdemelt, hogy ellenkezőleg a fennálló s általa teljesen ismert

joggyakorlattal, szándékosan elmulasztotta Ő Felsége legfelsőbb engedélyét előzetesen kérni ahhoz, hogy segédpüspökök kinevezése végett általában, valamint egy bizonyos megjelölt egyénnek ilyené váló kineveztetése végett a szentszékhez fordulhasson.

Strossmayer püspökök megróvatásán kívül a ministertanács további lépéseknek megtételét a jelen eset alkalmából azért nem tartja szükségesnek, mert a tárgyalások folyamában az a hosszas joggyakorlaton alapuló szabály, hogy segédpüspökök kinevezésénél Ő Felsége legfelsőbb beleegyezése előzetesen kérendő, a szentszék által ez alkalmmal is fennállónak nyíltan elismertett.

119.

*A szerb nemzeti liberális párt 1898 őszi határozata és ennek radikális visszhangja a két párt közötti kapcsolat megszakadásáról*¹

A

1898 nov. 2

*A szerb nemzeti szabadelvű párt 1898. nov. 2-i² értekezletének határozata*³

Br., 1898. nov. 5. 126. sz.

A szerb nemzeti szabadelvű párt f. évi október 21-én⁴ tartotta meg Újvidéken értekezletét, amelyen igen sokan vettek részt. Több tárgyon kívül megvitatták pártunknak a szerb nemzeti radikális párthoz való viszonyát, s erre vonatkozólag egyhangúlag a következő határozatot hozták:

Miután a szerb nemzeti radikális párt vezetésében történt legújabb változás következtében megdőlt az az erkölcsi alap, amely egyedüli lehetősége a mi két pártunk bármilyen vonatkozású megállapodásának; miután a szerb nemzeti radikális párt szóbeli nyilatkozataival már ennek előtte és sokkal régebben tudta, hogy ilyen változás következtében a pártjaink közötti bármilyen érintkezés lehetetlenné válik, és mindezek ellenére erre nem volt tekintettel, hanem ezzel az eljárással a pártjaink között eddig fennállott minden köteléket széttépett: a szerb nemzeti szabadelvű párt ezt a tényt sajnálattal tudomásul veszi, és kijelenti, hogy a szerb nemzeti szabadelvű párt is a maga részéről a radikális párttal minden köteléket szétszakítottnak tekint.

¹ Röviddel *Tomić*nak a szerb nemzeti radikális párt elnökévé és a Zasztava szerkesztőjévé történt választása után a szerb liberális párt köreiben akciót indítottak a radikálisokkal való kapcsolatok megszakítására. A mozgalom háttérében – bár a „közügyektől távol” – kétségkívül *Polit* Mihály állt, és a személyi ellentét mellett a közölt liberális párti határozat döntő oka a nemzeti-egyházi alapok kérdése volt, amely alapok felhasználását illetőleg *Tomić*, az új radikális vezér és *Polit*, a nemzeti-egyházi alapok ügyészenek felfogása összegyeztethetetlennek mutatkozott. A liberális párt 1898. nov. 2-i (régí naptár szerint: okt. 21-i) határozata (A) és a *Krasojević*-féle 1898. nov. 6-i radikális párti nyilatkozat (B) után az utolsó közös szál is elszakad. A kongresszusi nemzeti (radikális és liberális) pártok képviselői klubja felbomlik, és megkezdődik a magyarországi szerb nemzeti pártok nyílt ellenségeskedésének időszaka.

² Régí naptár szerint: okt. 21-én.

³ A közlemény eredeti címe: *Konjerencija srpske narodne slobodoumne stranke*. – A szerb nemzeti szabadelvű párt értekezlete.

⁴ *Értsd*: nov. 2-án.

B

1898 nov. 13

Krasojević György nyilatkozata a szerb nemzeti szabadelvű, (liberális) párt 1898. nov. 2-i¹ határozatáról²

Z., 1898. nov. 18. 168. sz.

A szerb nemzeti szabadelvű (liberális) párt ez év október 21-én³ Újvidéken értekezletet tartott, amelyen a többi tárgysorozati pont között a szerb nemzeti szabadelvű (liberális) párt és a szerb nemzeti radikális párt közötti viszonyról is tárgyalt, és a következő határozatot hozta:⁴

...Erre a határozatra nem szándékunk válaszolni egyetlen szóval sem a szerb nemzeti liberális pártnak, hanem a közvélemény ítélőszékéhez fordulunk, és a következőket jelentjük ki:

1. A szerb liberális pártnak és a szerb nemzeti radikális pártnak az utóbbi időben még egyetlenegy közös kapcsolata volt, és ez: a kongresszusi nemzeti pártok képviselőinek közös klubja. Vajon szükséges volt-e ezt a köteléket szétszakítani, ezt ítélje meg a közvélemény. Mi a magunk útján haladunk, és meg vagyunk róla győződve, hogy bennünket ez az út a legsorsdöntőbb kérdésekben a nemzet minden barátjával való egyesüléshez vezet, és azokkal, akik tudnak és mernek majd önállóak lenni. Meg vagyunk róla győződve, hogy a szakadás igazi oka nem az az említett változás, amelyről a liberális párt értekezlete szól, s amely bennünket, egyébként mint pártunk tisztán belső ügyét a legkevésbé sem érdekel. A kapcsolatok megszakadásának oka egészen más, és ez már ma is világosan kitűnik, s teljes mértékben meg vagyunk győződve, hogy a közeljövőben még világosabban kitűnik majd.

2. Ami pedig az „*erkölcsi alapok*” megzavarását illeti, a szerb liberális párt értekezletének ezt a kérdést nem kellett volna felvetnie, különösképp azért nem, mert ebben főbb vezetői is részt vettek, és éppen ők idézték fel azt a helyzetet, amelyben most a liberális párt látja a megváltozott „*erkölcsi alapokat*”. Megállapítjuk azt a tényt, hogy a liberális párt nyilatkozata ügyében a „*Szrpszki Szion*”⁵ kivételével egyetlen lap, egyetlen nyilvános fórum sem hallatja szavát, s nem fogadja el véleményét és álláspontját. Egyébként felesleges volt az „*erkölcsi alapok*” kérdését felhánytorgatni, mert a szerb nemzet már régen tisztában van azzal, hogy kinek a munkája, kinek a tevékenysége áll erkölcsi alapokon, s erről a liberális párt mostani magatartása is egyre inkább meggyőzi.

Megmondottuk a magunkét, és nyugodt lelkiismerettel várjuk a nemzet ítéletét.

A szerb nemzeti radikális pártnak a szerémségi Karlócán tartott 1898. nov. 1. (13)-i üléséből.

dr. Krasojević Gy.

120.

Iratok a horvát jogpárt és az ausztriai szlovén képviselők kapcsolatairól²

A

1898 okt. 26

Polónyi Géza interpellációja br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a horvát jogpárt és az ausztriai szlovén képviselők szövetkezése tárgyában

Képv. Napló, 1896–1901, XVII. 313–314. l.

Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak azon gyülekezetről, a melyet a Modrus-Fiume megyében fekvő Tersatóban a horvát jogpártnak képviselői az osztrák Reichsrath szlovén kép-

¹ Régi naptár szerint: okt. 21.

² A közlemény eredeti címe: *Izjava*. – Nyilatkozat.

³ *Értsd*: nov. 2-án.

⁴ A határozat szövegét l. a 119/A iratban.

⁵ A szerb felsőklérus, Branković pátriarcha lapja.

¹ Strossmayer diakovári püspök politikai pályafutásának ismertetésekor (l. 118. sz. irat)

viselőivel azon célból tartottak meg, hogy a nem létező horvát államjognak védelme alatt a szent István koronájához tartozó területnek el szakítására politikai szövetséget alkossanak?

2. Megegyeztetetőknek tartja-e a kormány ezen üzemeket a Szent István koronája területén érvényes államjoggal és Tersató területén érvényes büntető törvénnyel?

3. Tett-e a kormány és milyen intézkedéseket az iránt, hogy ilyen, a magyar állam alkotmánya és területi épsége ellen intézett lázító szövetség üzemlei megakadályoztassanak és meg-toroltassanak?”

Ez a kérdésem, t. ház! Én még egyszer csak azt ismétlem, hogy sürgősnek tekintem az ügyet; mert ily dologgal szemben eléggé sürgősen intézkedni nem lehet. Ezen meggyőződés által vezéreltetve azzal a tiszteletteljes kéréssel terjesztem elő interpellációm, hogy a t. miniszterelnök úr arra lehetőleg rövid idő alatt feleljen. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Elnök: Az interpelláció közöltetni fog a miniszterelnök úrral.

B

1899 ápr. 26

Széll Kálmán miniszterelnök válasza Polónyi Géza interpellációjára

Képv. Napló, 1896–1901, XXII. 47. l.

T. ház! Polónyi Géza t. képviselő úr azon interpellációt intézte hivatalbeli elődömhöz: van-e tudomása azon gyülekezetről, a melyet a Modrus-Fiume megyében fekvő Terzatóban a horvát jogpártnak képviselői az osztrák Reichsrath szlovén képviselőivel tartottak? Megegyeztetetőknek tartja-e a kormány ezen üzemeket a szent István koronájának területén érvényes államjoggal, és tett-e intézkedéseket az iránt, hogy ilyen többé ne forduljon elő?

T. képviselőház! Van szerencsém válaszolni, hogy ámbár ez az ügy szoros értelemben véve talán a horvát országgyűlésre tartozott volna, mert gyülekezési jogról lévén szó, a horvát bánt illeti az intézkedés és az ő felelősségét terheli az, a mi e tekintetben történik; mindamelllett készséggel elismerem, hogy az államjogi ketelék szempontjából való vonatkozásnál fogva egészen jogosan hozatott szóba ebben a házban is, és azért szívesen adok választ a kérdésre.

Igen, a kormánynak tudomása van arról, hogy Terzatóban ilyen gyülekezet tartatott, a melyre meghívtak a Reichsrathban képviselt királyságok és országok szlovén képviselői is. Ez a gyülekezet azonban magántermészetű karakterrel tartatott meg, a mennyiben meghívók küldettek szét s az idegenek, a kik ott megjelentek, szintén ezen meghívók alapján, mint vendégek jelentek meg, még pedig megjelent 260 meghívott. Ennek folytán a Horvátországban érvényes gyülekezési rendelet, a mely 1875-ben keletkezett, megengedte a gyűlésnek megtartását, mert az zártkörű volt és meghívott tagok és vendégek körében tartatott meg.

Különben valami nagy veszedelmet nem rejt magában az eféle gyülekezés, vagy társalkodás, mert hisz ott zárt helyen, frázisok hangoztatásán kívül egyéb alig történik. És az is áll, hogy a Reichsrathban képviselt királyságok és országok szlovén képviselőinek pártvezetősége azokat a tagokat, a kik Terzatóban megjelentek, a maga részéről dezavualta.

Mindamelllett a horvát kormány, a horvát bán gondoskodott arról, hogy revízió alá vétessék a gyülekezési rendelet, mert az ő nézete is az, az én nézetem is az, hogy e fajta gyülekezetek meg-

említettük, hogy a horvát nemzeti mozgalom és a délszláv kulturális egységért vívott küzdelem korabeli egyik vezető politikusa a birodalmi gyűlés cseh és szlovén nemzeti mozgalmainak vezetőivel is kapcsolatban állott. Az interpelláció tárgyát képező horvát-szlovén gyűlés és politikai szövetekezési akció ezeknek az évtizedes kapcsolatoknak és föderációs kísérleteknek szemszögéből mérlegelendő, amelyek most már a társországok ellenzéki pártjai és a Reichsrath nemzetiségi képviselői között is elmélyültek.

tartása nem kívánatos és nem helyes, és a mennyire lehetséges, meggátlandó. Gondoskodás fog tehát történni, hogy idegen államok lakói, vagy képviselői ezentúl ilyen gyülekezetekben tanácskozásokban, vagy összejövetelekben részt ne vegyenek. (*Élénk helyeslés.*)

Ebben van szerencsém a t. képviselő úr interpellációjára a választ megadni. (*Helyeslés.*)

Elnök: Az interpelláló nem lévén jelen, kérdem a t. házat, tudomásul veszi-e a miniszterelnök úr választát, igen vagy nem? (*Felkiállítások: Igen!*)

A ház a miniszterelnök úr választát tudomásul veszi.

121.

1898 nov. 8

*Jeszenszky Sándor min. tanácsos, a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály vezetőjének levele Berczik Árpádhoz, az itteni sajtóosztály vezetőjéhez a Turinban tartandó nemzetközi főiskolai kongresszus tárgyában*¹

ME 1898 – III – 16.092

Kedves Árpád!

F. hó 15-én lesz a diák congressus Turinban, melyen a román diákok nagy akcióra készülnek a nagy-váradai eset miatt.

Nekünk ez akció ellensúlyozásáról kell gondoskodnunk, akképp: hogy Roberto Jova utazék Turinba, ott ellenakciót fejtsen ki s cikkeivel árássa el az egész olasz sajtót.

E célból légy szíves holnap 100 ftot utalványoztatni R. Jova számára Óvári kezeihez, hogy ő – a kivel a dolgot meg beszéltem – a pénzt az informáló anyaggal együtt, – melyet én bocsátok rendelkezésére – még holnap küldhesse el Udinébe.

Bpest, XI/8.

Híved
Sándor.

122.

1898 nov. 18

*A szász néppárt barcasági kerületi választmányának beszámolója a szabadelvű kormánypárttal kötött, 1887 óta érvényben levő választási egyezség („paktum”) állásáról*¹

Kronst. Ztg., 1898. nov. 21. 269. sz.²

A brassói szász kerületi választmány orgánuma, a „Kronstädter Tageblatt” legutóbbi szombati számában a kerületi választmány jelentését közli az egyezségekről és megállapodásokról, amelyeket mi mindig a „paktum” megjelölés alatt foglaltunk össze. Hogy most olvasóinknak

¹ Az iratban említett Óvári Lipót főlevéltárnok ez idő tájt levéltári kutatásokat végzett olasz levéltárakban. – A turini ifjúsági kongresszuson egyébként román részről Bolcas Lucían nagyváradai főiskolai hallgatót akarták alelnökké választani, ami ellen a kormány utasításai szerint eljáró magyar ifjúsági küldöttek tiltakoztak. (L. bőv. BH 1898. nov. 16.) – A függetlenségi sajtó már az év elejétől figyelemmel kísérte a nemzetiségi főiskolások összejöveteleit. Így 1898 január végén közli a bécsi és gráci román egyetemi hallgatók részvételével tartott budapesti román főiskolai értekezlet állítólagos programját. (*A nemzetiségi egyetemi hallgatók értekezlete.* E., 1898. jan. 30. 30. sz.)

² A barcasági kerületi választmány beszámolója közvetlen betekintést nyújt a „szász paktum” választási gyakorlatába. Ez – a szász néppárt barcasági szervezete ének közleménye szerint – akkor is érvényben maradt, amikor a helynévtörvényjavaslat elleni szász tiltakozások és képviselői kilépések után „a szász válaszlók többé már nem tartoztak ugyanahhoz a párthoz”, mint a helyi magyar kormánypárti választók.

² A közlemény eredeti címe: *Der Pakt.* – A paktum.

alkalmat adjunk arra, hogy önállóan ítéletet alkossanak maguknak arról, hogyan járt el – e közlemény szerint – a kerületi választmány, és hogy eleget tett-e nemzeti szász kötelességeinek a legutóbbi szász-hermányi országgyűlési választáson tanúsított magatartásával is, ezt szó szerint átvesszük a „Kronstädter Tageblatt”-ból, miközben egyelőre minden bírálattól tartózkodunk. A kerületi választmány ezeket közli:

„A szász néppárt barcasági kerületi választmánya eleget tesz a néhány tagtársunk által kinyilvánított kívánságnak, és a következőkben közzéteszi az okmányaiából merített leírását a magyar országgyűlési választókra s a brassói megyei országgyűlési választásokra vonatkozólag fennálló egyezségek keletkezéséről, tartalmáról és érvényességük időtartamáról.”

1887-ben június hónapra írták ki az általános képviselőválasztásokat az 1887. szeptember 26-ra összehívott magyar országgyűlésre.

Ezek a választások a Brassó megyei szász néppártra igen kedvezőtlen időben történtek, mivel tagjai és különösen azok városi része a kevéssel előbb kitört román vámháború hatása alatt rendkívül súlyosan szenvedett, és igen lehangolt állapotban volt. – Ehhez járult még, hogy a kerületi választmány gondos megfontolás és pontos számítások után – a magyar választókkal vívott éles választási harc esetén – akkor csak egyetlen, éspedig a weidenbachi választókerületet látta a szász néppárt számára biztosítottak, amit meggyőződése szerint az adott viszonyok között a másik három választókerületről egyáltalán nem lehetett állítani.

Ilyen körülmények között Brassó megye akkori főispánja a főjegyző útján a következő javaslatot tette a kerületi választmány akkori elnökének: 1. A szász néppárt harc nélkül átengedi Brassó megye kormánypártjának a barcasági négy választókerület egyikét, ezzel szemben a nevezett kormánypárt kötelezi magát, hogy a többi három választókerületet szintén harc nélkül átengedi a szász néppártnak; 2. A kormánypárt kötelezi magát, hogy a neki átengedett választókerületben csak olyan jelöltet állít, akinek személye a szász néppárt számára nem elfogadhatatlan; 3. Az egység az 1887–92 országgyűlési ciklusra érvényes.

Ezt a barcasági kerületi választmánynak tett javaslatot a kerületi választmány 1887. május 20-án 34 tag részvételével megtartott gyűlésén beható tárgyalás alá vették, és szokatlanul hosszú tanácskozás után 32 szavazattal 2 ellenében elfogadták, s ezt a döntést a barcasági szász néppárt 1887. június 5-én tartott általános választói gyűlése egyhangúlag jóváhagyta.

Ennek a határozatnak az alapján az országgyűlési képviselőválasztások 1887 júniusában a legnagyobb rendben lezajlottak.

Ugyanezen az alapon folyt le az 1890. július 6-án a honigbergi választókerületben megtartott választás is, amely e kerület képviselőjének brassói főispánná való kinevezése következtében vált szükségessé.

Azután elkövetkezett az 1892. év januárjában az új általános választások kiírása az 1892. február 18-ra összehívott országgyűlésre.

Ebben az időben a szász néppárt mint mindenütt, úgy a Barcaságban is, a Nagyszebenben 1890. június 17-én megtartott szász népgyűlés által hozott határozatok² hatása alatt állott, amelyek a szász országgyűlési képviselők pártállására és a szász nép egész politikai irányára oly lényeges befolyást gyakoroltak.

Brassó megyében a kerületi választmány és az országgyűlési választó gyűlés határozatára formálisan megalakult a szász és magyar országgyűlési választókat magában egyesítő szabadelvű párt.

Ilyen körülmények között az említett egyezséget az 1892–97-es új országgyűlési ciklusra megújították, és a képviselőválasztások teljes nyugalomban és egyetértésben zajlottak le.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az egyezés 1892 februárjában bekövetkezett megújítása, amelyet eredetileg a kormánypárthoz akkor nem tartozó szász néppárt és a Brassó megyei magyar kormánypárt kötöttek egymás között, erre az egyezésre egy, a Brassó megye szász és magyar választói között fennálló egyezmény jellegét ütötte, mivel az egyezmény megújítása idején a szász országgyűlési választók is beléptek a szabadelvű kormánypártba.

² *Értisd:* 1890. évi szász népi program (I. *Iratok* I. 785–88. 1.)

A fennálló egyezmény alapján folyt le később a két időközi választás: a weidenbachi választókerületben 1895. szeptember 21-én és a brassói első választókerületben 1895. október 22-én.

Az országgyűlést 1896 őszen feloszlatták, és az új, most ülésező országgyűlést 1896. november 23-ra egybehívták, s erre az általános választásokat az 1896. október 28-tól november 6-ig terjedő időre írták ki.

A szász néppárt választói és Brassó megye magyar országgyűlési választói között fennálló egyezséget az 1896–1901-es új országgyűlési ciklusra is változatlanul megújították.

A négy országgyűlési képviselő megválasztása ez alkalommal is egyetértésben és nyugodtan ment végbe.

A fennálló egyezmény azonban kiállotta a próbát, midőn 1897. április 29-én a brassói első választókerületben időközi választás vált szükségessé, és ezen a kerületi választmány jelöltjét a magyar választók is megválasztották, bár a magyar választók pártvezetőségéhez, ezek részéről felmerült a sürgető kívánság egy saját magyar jelölt állítása iránt.

Így aztán a fennálló egyezményt, amely a jelenlegi országgyűlési ciklus lejártáig érvényes, a kerületi választmány a Honigbergben tartott legutóbbi választások alkalmával is szigorúan betartotta, és ezen elhatározásában az 1897. december 2-án, az akkori helynév-törvényjavaslat következtében megtartott választógyűlésre való tekintet sem tudta megingatni, mivel az adott, a még fennálló egyezményben lefektetett szót a magyar választók irányában be kellett tartani, tekintet nélkül arra, hogy a szász választók többé már nem tartoznak ugyanahhoz a párthoz, mint ezek, ez olyan állapot, amely az egyezés megkötésekor is ugyanígy fennállott.

Brassó, 1898. november 18.

A szász néppárt barcasági kerületi választmánya.

123.

*Az 1898. dec. 2-i betiltott világosi román gyűlés és a „Lueger-távirat” képviselőházi vitája*¹

A

1893 dec. 22

Pichler² Győző felszólalása és interpellációja a betiltott világosi román népgyűlés fejleményei tárgyában

Képv. Napló, 1896–1901, XIX. 280–282. l.

T. ház!... Hosszas indokolással én nem fárasztom, a ház türelmét, ezért csak egyszerűen a tényekre utalok, a melyek részint hírlapi közlemények, részint pedig beszerzett, még pedig illetékes helyről jóformán hivatalos úton beszerzett adataink szerint fen[n]forognak. Arad

¹ Ismeretes, hogy az 1892. évi román Memorandum-küldöttséget a bécsi jobboldali, keresztényszocialista sajtó üdvözölte, és Luegerék összejevetelt is rendeztek a „memorandisták” tiszteletére. (vö. 1. sz. irat jegyz.) Az ekkor keletkezett kapcsolat a kilencvenes évek folyamán tovább erősödött, kivált azóta, hogy a Tribuna volt szerkesztője, a türelmetlen nacionalista és felekezetieskedő *Russu Şirianu* lett az aradi (Mangra–Lucaci) csoport lapja, az 1897–1903 között Aradon megjelenő „*Tribuna Poporului*” szerkesztője. Az aradi román lapvezér, aki évekkel később – a „*Tribuna Poporului*” rohamos hanyatlása idején – a Mezőfi-féle szakadár agrárszocialisták („újjászervezettek”) felé keres kapcsolatot (l. *Socialistii reorganisaţi si Russu Şirianu*, Adeverul, 1903. szept. 27. 7. sz.), ez idő tájt minden alkalmat megragad, hogy kifejezést adjon a hasonlóképp magyar-ellenes és felekezetieskedő osztrák keresztényszocialisták és vezérük iránti rokonszenvének. Russu-

vármegyében Világoson, december 2-ára a román nemzetiségű polgárság népgyűlést hirdetett, a melynek tulajdonképpen tárgya a Krivány-féle sikkasztás folytán kivetendő pótdadó volt. Miután azonban e népgyűlésre tisztán csak román nemzetiségű embereket hívtak meg és a magyar polgárok megjelenése ellen tiltakoztak, a főszolgabíró, Páris Gábor úr, az 1868: XLIV. törvény-cikk és az 1875-iki miniszteri rendeletre hivatkozva, a mely e törvénycikknek a kifolyása, a népgyűlést betiltotta. E népgyűlés azonban a betiltás dacára egy határozatot hozott, mely szóról-szóra a következő volt (*olvassa*):

„Ferencz József ő Felségének, Bécs. A mai napon egybegyűlt Világoson a hű román nép, hogy Fenséged ötven éves uralkodói jubileuma alkalmából loyaltásának kifejezést adjon. Ezt a gyűlést azonban a nyilvános hatalom meggátolta és feloszlatta. Midőn ezt mi alulírottak Felséged tudomására hozzuk, egyúttal a szegény, igaztalanul elnyomott nép nevében Felséged és az uralkodóház iránt érzett törhetetlen hűségünknek és ragaszkodásunknak adunk kifejezést Felséged trónja előtt.”

Ezt a határozatot hozták azok, kik a népgyűlést egybehívták, és miután a legutóbbi pénzügyi bizottsági ülésen, a melyen csak mint hallgató vettem részt, a költségvetés tárgyalása alkalmával egy kérdés folytán a miniszterelnök úr kijelentette, jogy a nemzetiségi kérdések elintézésére egy külön ügyosztályt szervezett a miniszterelnökség kebelében, bátorkodom a miniszterelnök úr figyelmét felhívni arra, hogy kik voltak ezen gyűlésnek egybehívói, a kik ezt a határozatot hozták. Én csak néhány nevet fogok említeni, mert módot akarok nyújtani arra, hogy a miniszterelnök úr válaszában esetleg megczáfoljon. Azon ülés egybehívója volt Klombesz, Vanescu Traján és Russo Sirilin³ a Tribuna Poporului szerkesztői és egy csomó oláh pópa. Megjegyzem, hogy ezek a kiket felemlítettem, mint nemzetiségi agitátorok és a magyar állameszme határozott ellenségei ismeretesek. Ezek hívták egybe ezt a népggyűlést, a melyen ezt a határozatot hozták. Ezt a határozatot azonban nem alkotmányos úton akarták ő Felségéhez juttatni, hanem egy egyszerű táviratot intéztek hozzá a világosi táviradahivatalnál, melyet következőképpen címeztek: „Ő Felségének, az osztrák császárnak”. A második távirat, mely ugyanezt tartalmazza, dr. Lueger Károlyhoz volt intézve, Bécs város polgármesteréhez. E táviratok továbbítását megtagadta az illető táviradahivatal. Én nem vagyok ismerős a táviradintézmény kebelében fen[n]-forgó rendeletekkel, de ebben az esetben helyeslem, hogy a táviratot nem továbbították. De mi lett az eredménye ennek? Az, hogy a gyűlés egybehívói egy levelet intéztek dr. Lueger⁴ Károlyhoz, melyben e határozatot vele tudatták, és felkérték őt az elnyomott román nép nevében, hogy ő, dr. Lueger Károly, az osztrák császárnak hozza tudomásul e hódolónyilatkozatot. Dr. Lueger Károly a „Tribuna Poporului” december 19-én megjelent száma szerint válaszolt erre a felhívásra; örömmel üdvözölte ezen határozatát a román népnek, s biztosította őket, hogy az elnyomott román nép kívánságát a legfelsőbb helyre alkalom adtán el fogja juttatni...

Lueger az osztrák parlamentben becsmérelte a magyar nemzetet. A kormány politikáját hibáztatja azért, hogy sor kerülhetett Lueger és a magyarországi nemzetiségek efféle kapcsolatára, amit a „táviratügy” nemzetiségi szereplői részéről hazaárulásnak minősít.

...T. ház! Mindezek folytán tisztelettel bátorkodom a következő interpellációt benyújtani (*Olvasza*).

nak azonban még sem sikerült „ügyet” csinálni az 1898. dec. 2-i betiltott világosi román gyűlés és táviratai ügyéből, mivel egyrészt Lueger ezzel érdemben nem foglalkozott, másr sztt az „aradiak”-nak sem állott érdekükben a kormánnyal (vö. Metjanu gör. kel. metropolitává történt megválasztásával kapcsolatos iratok 124. sz. irat), illetve Tisza Istvánnal való közeledési tárgyalások küszöbén, amelyek fejleményeit a Goldiş püspök beiktatásának alkalmával elhangzott nyilatkozatok tükrözik (l. 132. sz. irat), a helyzet kiélezése.

² Pichler Győző (1869–1904) fővárosi ügyvéd, hírlapíró, a kölesdi (Tolna m.) kerület képviselője függetlenségi és 48-as párti programmal.

³ Értsd: Russu Sirianu.

⁴ Lueger, Karl (1844–1910), osztrák politikus, a felekezetieskedő és kispolgári keresztényszocialista párt alapítója és vezére, 1897-től Bécs polgármestere.

„Interpelláció báró Bánffy Dezső miniszterelnök úrhoz.

Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak arról, hogy Világoson, e hó másodikán a környék oláh nemzetiségű lakosai gyűlést akartak tartani?

Van-e tudomása arról, hogy Páris Gábor ottani főszolgabíró ezt a gyűlést nem engedélyezte, illetve annak megtartását tudomásul nem vette?

Van-e tudomása arról, hogy a gyűlés rendezői e miatt az alkotmányos formák megkerülésével felségfolyamodványt küldtek Bécsbe, az osztrák császárhoz intézve, a kinek kezeihez ezt dr. Lueger Károly bécsi polgármester útján szándékoztak juttatni?

Végül, van-e tudomása arról, hogy a „Tribuna Poporului” című oláh lapban dr. Lueger táviratilag fejezte ki készségét az iránt, hogy vállalkozik eme merénylet keresztülvitelére?

Mindezek folytán mit szándékozik tenni a miniszterelnök úr a felségfolyamodvány aláírói és annak közvetítője, dr. Lueger Károlylyal szemben? (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

*Korelnök:*⁵ Kiadatik a miniszterelnök úrnak.

B

1899 ápr. 23

*A miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály feljegyzése Széll Kálmán miniszterelnök számára a betiltott világosi román népgyűlés tárgyában elhangzott képviselőházi interpellációval kapcsolatban*¹

ME 1899 – XXXI – 772 (ad 1719)

Pichler Győző országgyűlési képviselő a képviselőház 1898. december hó 22-én interpellálta a volt miniszterelnök urat „Lueger Károly és a románok szövetkezése tárgyában.”

Ezen interpellatio folytán 1898. december 31-én 18271 sz. a. megkerestett a kereskedelemügyi miniszter úr, hogy azon állítólagos távirat létezése tárgyában, melyet az interpellatio szerint Lueger intézett volna a „Tribuna Poporului” szerkesztőségéhez a nyomozást megindítani szíveskedjék.

1899. január 13-án ad 18271 sz. a. pedig bizalmas úton megkerestetett aradvári König Károly udvari tanácsos, miszerint közölni szíveskedjék hogy Lueger tudakozódott-e, illetve közbenjárt-e a kabineti irodánál a világosi román népgyűlés ügyében, mert az aradi főispántól vett bizalmas értesítés szerint a nevezett világosi népgyűlés rendezői által Bécsbe csak egy távirat küldetett, és pedig Ő Felségéhez, Luegerhez pedig távirat nem ment s így ha igaz az, hogy Lueger közbenjárása kéretett, ez csak közvetve, vagy levélileg történhetett.

König Károly válasza szerint (l. 772/1899) Lueger a Világosi román népgyűlés ügyében a kabineti irodában sem nem tudakozódott sem közben nem járt.

A kereskedelemügyi miniszter úrnak 1899. január 18-án 476/1899 sz. a. kelt értesítése szerint (1182/1899 sz.) olyan távirat, melyben dr. Lueger a Világoson tartatni tervezett román népgyűlés rendezőinek vagy a „Tribuna Poporului” román hírlap szerkesztőjének készségét nyilvánította volna arról, hogy a gyűlés rendezői által benyújtandó felségfolyamodványt közvetíteni fogja, nem létezik.

A vizsgálat csak azt derítette ki, hogy szóban forgó gyűlés rendezői, a gyűlés betiltása után 1898. decz. hó 4-én egy román nyelvű táviratot intéztek Ő Felségéhez, de hogy erre távirati választ kaptak volna, azt a nyomozás nem igazolta.

Joanovics

IV/23.

⁵ Madarász József.

¹ Széll Kálmán 1899. ápr. 26-án válaszolt Pichler Győző 1898. dec. 22-i interpellációjára. A bemutatott feljegyzésből is kitűnik a „Tribuna Poporului” és csoportjának érdeklődése az osztrák keresztényszocialista mozgalom iránt.

B.

A „Tribuna” 1898 decz. 17. számában „Dr. Lueger și Români” cím alatt megjelent cikkből kivehetőleg a kérdéses népgyűlés rendezői az Ő Felségéhez intézett táviratot másolatban német fordítással együtt megküldték Luegernek s Lueger válaszában kijelentette, hogy a vele közölt sérelmeket alkalomadtán felfogja használni. Ezen cikkben foglalt állítás valóságát ellenőrizni nem lehet. Tény azonban (König szerint), hogy Lueger mit sem tett.

C

1899 ápr. 26

*Széll Kálmán miniszterelnök válasza Pichler Győzőnek a betiltott világosi népgyűléssel kapcsolatban intézett interpellációjára*¹

Képv. Napló, 1896–1901, XXII. 49–51. l.

Széll Kálmán miniszterelnök:... T. ház! Azon nyomozások és utánjárások folytán, amelyek ezirányban történtek, van szerencsém a következőket válaszolni: Igenis a gyűlés megtartása eltiltatott, és kellő alapon történt ez az intézkedés. Mi lehetett azután a szándéka azon oláh polgártársainknak, kik ottan gyülekezetet akartak tartani, azt nem tudom, de azok, melyek tényként vannak felállítva ezen interpellációban, tudniillik, hogy ők tényleg azon utat követték, a melyet a képviselő úr említett, hogy a kabinet-irodába dr. Lueger úr útján küldtek sürgőnyt és onnan a választ dr. Lueger Károly bécsi polgármester úr útján kapták meg, ezen a tények a nyomozás folytán a valóságnak megfelelőeknek nem mutatkoztak és nem váltak be. Szándéka lehetett ez valakinek, talán egy részüknek, de általában az egész dolog, tudniillik a táviratnak ezen módon való expedíálása nem bizonyult be ekképsn történtnek. Semmit sem tudnak illetékes helyen arról, hogy ilyen beavatkozás megkísérletett, a mint hogy nem is történt meg. Sürgőnyről van ugyan tudomásom, de ez nem azon az úton érkezett, valamint a válasz sem ezen az úton jött vissza.

Kérem tehát a házat, miután azon adatok és tények, a melyek fel vannak említve a t. képviselő úr által interpellációjában, – és megengedem, teljesen jóhiszeműleg és jó célzattal hozta fel azokat, – nem felelnek meg a tulajdonképen törtéteknek; méltóztassék válaszat tudomásul venni. (*Helyeslés.*)

Pichler Győző: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A miniszterelnök úr válaszát, nagyon természetes, hogy tudomásul nem vehetem. Semmiféle politikai szempont itt engem nem vezet, de nem vehetem tudomásul azért, mert az ő válasza röviden az, hogy a mit én interpellációm indokolásában felhoztam, és a mire nézve én elődjéhez kérdést intéztem, hogy az abban általam felhozott tények a valóságnak meg nem felelnek. Koncedálja bizonyos udvariassággal, hogy jóhiszeműleg történt az oknak felhozása, de egyszerűen kijelenti, hogy azokból egyáltalában egy szó sem igaz.

T. ház! Mielőtt interpellációm beadtam, én e dolgoknak utána jártam, és mielőtt én valamely interpellációval, pláne ilyen interpellációval lépek a ház elé, némi meggyőződést szerzek magamnak arról, hogy vajjon a felhozottak nem fognak e egyáltalában megcáfoltatni, avagy azoknak fennállása nem fog-e egyáltalában megtagadtatni? Igenis, t. ház, megtörtént. Páris főszolgabíró úr tudott róla, és tudomása van róla, hogy az ottani sürgönyhivatalban Luegerhez intézték a sürgőnyt, és a mikor azt a sürgőnyt ott fel nem vették, a melyet oly célból akartak Luegerhez intézni, hogy azt az udvari kancellária útján ő Felségének kézbesítse, akkor ajánlott levélben küldték el neki azon sürgöny tartalmát, és feliratát, és igenis Lueger Károly úr, Bécs

¹ Pichler interpellációjának szövegét l. 123/A. sz. iratban.

város polgármestere felelt erre a levélre a románoknak, és kijelentette, hogy direkte ugyan nem adhatja át azt ő Felségének, de keresi majd az alkalmat, hogy a levélben nyilvánított kívánataikat és óhajaikat a legmagasabb helynek tudomására hozza...

Helyteleníti, hogy a miniszterelnök nem ítélte el Lueger magyarellenes üzelmeit. Idézi Lueger előző napi beszédét, amelyben a kiegyezés megújítása ellen agított.

Szell Kálmán:... Én válaszómban egyszerűen egy tényt konstatáltam és arra feleltem, a mit a t. képviselő úr tőlem kérdezett, – megmutathatom a t. képviselő úrnak az aktákat, – hogy igenis sem nem ment távirat Bécsbe dr. Lueger Károlyhoz, sem nem érkezett tőle távirat, sem nem történt beavatkozás. Hogy azután levélben vagy bármely magánúton, direkt vagy indirekt úton nem történt-e ilyen közlemény, ahhoz nekem semmi közöm és azt kutatni nincs jogom. Azt, a mit állítottam, fen[n]tartom és kijelentem, hogy az, a mit a t. képviselő úr tényként felhozott, azon nyomozások folytán nem bizonyult be ténynek.

Ezt kívántam megjegyezni. (*Általános helyeslés.*)

Pichler Győző: T. Képviselőház! Ezt a második választ én magam is tiszteletteljesen tudomásul veszem. (*Derültség a szélső baloldalon.*)

Szell Kálmán miniszterelnök: Ez nem volt válasz!

124.

*Iratok Mețianu János aradi gör. kel. püspök román metropolitává történt választásának uralkodói megerősítésével kapcsolatban*¹

A

[1898 dec. 31]

Puşcariu Hilarion gör. kel. archimandrita kongresszusi kir. biztos távirati jelentése Mețianu János aradi gör. kel. püspök metropolitává történt megválasztásáról

ME 1899 – XXXI – 8.134 (3)

[Távirat]

Nagyméltóságú Bánffy Dezső Miniszterelnök Úrnak.

Budapest.

Van szerencsém becses tudomásra juttatni, hogy görögkeleti román egyházi congressus mai ülésben Mețianu János aradi püspököt választotta meg görög keleti román metropolitának.

Puşcariu Hilarion archimandrita, congressusi biztos.

¹ A Román Miron gör. kel. metropolita halálával megüresedett, érseki székbe a nagyszebeni gör. kel. román egyházi kongresszus 1898. dec. 31-én 61 szavazattal – a *Popea* Miklós karánsebesi gör. kel. püspökre adott 41 szavazattal szemben – *Mețianu* János aradi gör. kel. püspököt választotta. Mețianu uralkodói megerősítésével kapcsolatban a nemzetiségi ügyosztály több feljegyzést készített Bánffy részére. Ezekben *Jancsó* Benedek, a feljegyzések szerzője, felsorolta a kormányzat által az új szebeni érsek ellen emelt politikai kifogásokat, és összegezte az uralkodói megerősítés ellenében kívánt biztosítékokat (*B* és *C*), amelyekben a többi közt az újabb állami iskolák létesítésének támogatása, minden külföldi tankönyv eltiltása és *Goldiş* aradi püspökké tétele is szerepelt. Mețianu Wlassics vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett cáfolatában (*D*) tiltakozik a nemzetiségi ügyosztály által emelt vádak ellen. Hangsúlyozza: „soha nem tartozott memorandistához, őket eljárásukban nem támogatta, és elveiket nem osztotta”, sőt kijelenti: 1883-ban a Trefort-féle asszimiláló célzatú középiskolai törvényjavaslat mellett szavazott, amely ellen a nemzetiségek iskola jogai védelmében *Mocsáry* Lajos is emlékezetes harcot vívott. – Mețianu személyében a kormányzat célkitűzéseit személyi-hatalmi érdekekért készségesen kiszolgáló egyházfő került a gör. kel. érseki székbe. – A bemutatott feljegyzések a miniszterelnökségi V. vagy nemzetiségi ügyosztály eddig ismert legkésőbbi iratai közé tartoznak.

B

1899 jan. 2

Jancsó Benedek, a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály munkatársának feljegyzése br. Bánffy Dezső miniszterelnök számára a Mețianu János nagyszebeni román metropolita megválasztásával kapcsolatban Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézendő átirat tárgyában

ME 1899–XXXI–8134 (3)

[Fogalmazvány]

Vallás- és közokt. Miniszterhez.

Pușcariu gör. kel. román érseki helynök értesemre hozta, hogy Mețianu aradi gör. kel. püspököt a Nagy-Szebenben ülésező metropolita választó gör. kel. román kongresszus december 31-n metropolitává választotta 61 szavazattal a Popea Miklós karánsebesi gör. kel. püspökre adott 41 szavazattal szemben. Ez eredményről Pușcariu érseki helynök bizonyára értesítette Nagyméltóságodat is. E választási tény, hogy érvényes legyen, a „Szervezeti Szabályzat” rendelkezései szerint követnie kell Ő Felsége legfőbb megerősítésének. Hogy Ő Felsége e megerősítést királyi jogánál fogva megadja-e e választáshoz, vagy megtagadja, a magyar kir. kormány feladata előterjesztést tenni. A teendő felterjesztés anyagára vonatkozóan van szerencsém Nagyméltóságod becses figyelmét a következő szempontokra és tényekre felhívni.

Mindenekelőtt fölkérem Nagyméltóságod szíves figyelmét Miron megválasztásának előzményeire és körülményeire. Mint Nagyméltóságod azon ügyiratokból, melyek e választásra vonatkozóan a bölcs vezetése alatt álló Miniszteriumban őriztetnek, meggyőződhetik, az Ivacsokovics Prokop eltávózása után megüresült metropolitai székre első ízben Popea Miklóssal szemben Popasu János karánsebesi püspököt választották meg. Popasu Jánostól azonban Ő Felsége a kormány előterjesztésére a megerősítést megtagadta.

A kormány előterjesztésében foglalt indokok, melyeknek alapján Popasutól a legfelsőbb megerősítés megtagadtatott a következők voltak: Egyházi szempontból felhozott ellene, hogy több ízben elkövette a simonia kanon-ellenes vétségét. Hazafias szempontból azon kifogás tételt ellen, hogy megbízhatatlan s ennek bizonyításul, mint konkrét vád felhozott ellene, hogy mikor Temesvárott gör. kel. román egyházi kongresszus tartatott s arra a főispán megbízottját elküldötte, olyan magatartást tanúsított e megbízottal szemben, mely egyáltalán nem tett bizonyosságot arról, hogy volna benne hajlandóság loyálisan együtt működni az állami hatóságokkal. Felhozott továbbá ellene az is, hogy paktumot kötött a túlzókkal a tekintetben, hogy megválasztása esetén összes befolyásával rajta lesz, hogy helyébe karánsebesi püspökké a román nemzetiségi túlzók jelöltje, Mețianu választassák. Tehát a most metropolitává választott Mețianu már akkor perhorreskáltatott a kormány által, mint a nemzetiségi túlzók jelöltje.

Ennyi szolgált okul a Popasiu megválasztásának kifogásolására.

Mețianu metropolitává történt megválasztása esetében is, szükségesnek tartom, mielőtt a legfelsőbb megerősítést illetően az elhatározás megtörténék, megfontolni, hogy vajjon megerősítése ellen úgy egyházi, mint politikai szempontból nem hozhatók-e fel komoly aggodalmak és kifogások?

Bizalmas természetű információim szerint ilyen aggodalmak és kifogások Mețianu ellen nagyobb számmal és több bizonyító erővel is hozhatók fel, mint felhozattak annak idején Popasu János ellen. Ez aggodalmak és kifogások közül csupán a súlyosabb természetűeket Nagyméltóságod tájékoztatására van szerencsém a következőkben előadni.

Először is egyházi tekintetben a simonia kanon-ellenes vétsége még nagyobb mértékben hozható fel ellene, mint annak idején felhozható volt Popasu ellen. Úgy vagyok informálva, hogy a vétségek némelyike annak idején Nagyméltóságod egyik elődjének, Trefort Ágostonnak is magára vonta figyelmét. Hogy ez mennyiben felel meg a tényállásnak azt módjában áll Nagy-

méltóságodnak a bölcs vezetése alatt levő Miniszterium irattárában elrendelendő kutatások alapján konstatáltatni. Én csak a következő tények egyszerű előadására szorítokozom.

Mețianu püspök a papjelöltektől felszentelésük előtt bizonyos kisebb-nagyobb pénzüsszegeket szokott kicsikarni. A ki fizetni nem tudott, attól írásbeli kötelezvényt vett egy bizonyos összegekről. Így Brázsa mácsai papjelölt gazdagon nősülvén 2000 ftot adott Mețianu püspöknek a mácsai plébániáért, mint azt Aradon többen is tudják. Később Brázsa a püspököt lelövással fenyegetve, követelte vissza pénzét. *Mihucza* vaskohi illetőségű papjelölttől 50 drb aranyat vett el. Idő folytán Mihucza, miután felesége meghalt, a papirendből kilépett és azzal fenyegetőzött, hogy a dolgot nyilvánosságra hozza, ha a püspök a pénzt vissza nem adja. Mețianu a pénzt nem adta vissza, de úgy kárpótolta, hogy tanulmányai folytatására ösztöndíjat adott neki s később a temesvári gymnasiumhoz kinevezte hittanárnak.

Ezek s a hozzájuk hasonló üzemek arra bírták Rotariu temesvári ügyvédet, hogy mint zsinati és kongresszusi képviselő bevádolja Mețianu püspököt Román Miron metropolitánál. Mețianu azonban úgy segített magán, hogy Rotariut a temesvári „Timisiana” nevű bank igazgatójává tette, a mit könnyen megtehetett, mert e bankban helyezte el az egyházi pénzek jó részét. Az így jutalmazott Rotariu természetesen feljelentését vissza vonta.

Ez átirat keretét meghaladná, ha felsorolnám csak jelentékenyebb eseteit is azon simoniacus üzemeknek, a melyek Mețianura vonatkozóan a beavatott egyházi körökben jó formán köztudomásúak. A következőkben egy két jellemző esetet arra vonatkozóan hozok fel, hogy politikai és hazafias szempontból mennyire megbízhatatlan.

Mikor 1892-ben Mangra Vazul és társai a hírhedt Memorandumot Bécsbe vitték, Mețianu püspök Mangrát sajátkezűen megáldotta s megengedte, vagy legalább elnézte, hogy Kurtics, Világos és más arad-megyei községek e célra az egyházi pénzeket is felhasználhassák.

1877-ben egy nyomtatott népiskolai tantervet adott ki, a melyben az állam nyelve, nem mint magyar, hanem mint szomszéd nyelv szerepelt. Midőn 1879-ben a magyar nyelv kötelező tanítása törvényileg elrendeltetett, Mețianu saját püspöki rezidenciájában azonnal összehívta tanácskozásra az arad-megyei túlzók vezéreit. Egyiket Nagy-Szebenbe az érsekséghez, a másikat pedig Karán-Sebesre küldötte, hogy ezen egyház megyei hatóságokat e törvényes intézkedés ellen egyöntetű és közös fellépésre bírja. Mikor 1883-ban a középiskolai törvény tárgyalatott az egyház-megyei zsinatot izgatási célokra használta fel, a mennyiben a tisztán egyházi tanácskozásra hivatott testületet a karzati közönség kiutasításával politikai konferenciává változtatta át, a melyből, miután elősorolta azon állítólagos veszedelmeket, melyek e törvényjavaslat következtében a románságot fenyegetik, az egyidejűen Nagy-Szebenben és Karán-Sebesen üléselő egyház-megyei zsinatokat, is távirati úton hívta fel, hogy együttesen tegyenek lépéseket Ő Felségénél a törvény javaslat törvényté válása ellen. Az ő kezdeményezésének és vezérlésének köszönhető tehát, hogy e tárgyban egy, az egész Metropoliát képviselő küldöttség választott és indított útnak.

1885-ben Trefort miniszter 1848 eln. számú leiratával felhívta Mețianut, hogy a román túlzók izgatásainak ellensúlyozására tegyen meg hatáskörében bizonyos intézkedéseket. Mețianu ekkor magához hívta bizalmas konferenciára az aradi román túlzók vezéreit s velök együtt állapította meg a miniszternek adandó válasz tartalmát, melyben azt jelentette, hogy eleget tett a miniszter felhívásának, holott tényleg semmit sem tett, annál kevésbé bocsátot[t] ki papságához oktató körlevelet.

Ezekben egyáltalán nincs kimerítve azon aggodalmak és kifogások sora, melyek Mețianu ellen politikai és hazafiúi szempontokból felhozhatók. Egyelőre azonban elégségesnek tartom az itt felhozottakat is arra, hogy Nagyméltóságod oka legyen Mețianu legfelsőbb megerősítésének kieszközlése előtt behatóan fontolóra venni mindazt, a mi e megerősítést egyházi és állami szempontból aggodalmassá teszi.

Fogadja Nagyméltóságod stb.
Budapest, 1899 2/I.

Jancsó

C

[1899 jan.]¹

*Jancsó Benedek, a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály munkatársának újabb feljegyzése
br. Bánffy Dezső miniszterelnök számára a Mețianu gör. kel. román metropolitától az uralkodói
megerősítés ellenében megkívánandó politikai biztosítékok tárgyában*

ME 1899 – XXXI – 8134 (3)

[Fogalmazvány]

Kegyelmes Uram!

Tegnapi beszélgetésünk kapcsán Mețianutól nézetem szerint még a következőket kellene kívánni:

[Mețianu tegnap a miniszterelnök úr Ő Excellentiájánál tisztelegve hajlandónak nyilatkozott elfogadni mindazon feltételeket, melyek részéről mint kikötések megerősítése esetén elébe szabtak.

Azon lépésekből, melyek Mețianu emberei részéről informálásképpen az ő érdekében tettek, arról is meggyőződtem, hogy ő arra a körülményre, hogy a metropolitai széken való megerősítés esetén a valóságos belső titkos tanácsosi címet is megkapja, majdnem akkora súlyt helyez, mint a metropolitai széken való megerősítésére.

Ez okból czélszerű lenne, ha Kegyelmes Uram az általa formulázott feltételeken kívül még kiváló súlyt helyezné arra is, hogy Mețianu kötelezze magát az alábbiak elfogadására és becsületes teljesítésére:

Azonkívül, hogy Goldișt az aradi püspöki székre annak betöltéséig helyettesül fogja ki-nevezni s hogy összes erkölcsi befolyását latba veti arra vonatkozóan, hogy az aradi püspöki székre Goldiș választassék meg, komoly ígéretet tesz, hogy befolyását a legkomolyabban felhasználja arra, hogy ² I. a brassai iskolákat fenntartó egyházak, ez iskolák számára kérjék az államsegélyt azon összeg erejéig, a mire, mint a júniusban kiküldött bizottság konstatálta, az egyházak nem rendelkeznek tökeszerű födözettel. Hogy a metropolita e követelést inkább elfogadja, czélszerű volna megemlíteni előtte azt is, hogy a brassai Szt. Miklós egyháznak nincs kilátása arra, hogy a Romániából eddig élvezett összeget akár egyezség, akár pedig pör útján megkapja, mert magánjogi igényei erre a birtokában levő okiratok alapján nem igazolhatók, s a magyar kormány tisztán jogi álláspontra helyezkedve, ez összeg elfogadását, mint szubvenzióét egyáltalán nem fogja megengedni.

[Azonkívül kötelezze magát arra is, hogy oda fog hatni, hogy a brádi gör. kel. gymnasium is, ha a szükség kívánni fogja, kérje az államsegélyt, de addig is² lehetővé tegye, hogy a brádi gymnasiumot fenntartó alapnak összes vagyona és jövedelmi forrásai hiteles módon kimutatásának, *e vagyon eredetének és jogi természetének nyilvánvaló konstatálásával*,³ azért, hogy az idegen államtól jövő segély elfogadásának még csak gyanúja is kizártnak legyen tekinthető.

III. Goldiș aradi püspökké leendő megválasztását teljes befolyásának érvényesítésével biztosítsa.

Ezek volnának azok a feltételek, a melyekre különös súlyt kellene helyezni s a melyeket Mețianu bizonyára elfogad, ha a titkos tanácsosság még megerősítése esetén is ettől tétetik függővé.

Ezeket nagybecsű figyelmedbe ajánlva, fogadd Kegyelmes Uram mély tisztelem őszinte kifejezését.

¹ A fogalmazvány feltehetően 1899 elején készült, bizonyára néhány nappal a *B.* iratban közölt feljegyzés után.

² A szögletes zárójelbe tett rész a fogalmazványban áthúzva.

³ Fekete ceruzával aláhúzva.

Melléklet:

A kormányzat kívánságai Meşianu gör. kel. román metropolitától uralkodói megerősítése ellenében

ad ME 1899 – XXXI – 8.134 (3)

Az újonnan kinevezendő román metropolitától követelendő lenne:

1. hogy oly községekben, – a hol fontos állami érdekek kívánják az állami iskola felállítását, s a hol a községek szegénysége miatt különben sem volna törvényszerű oktatás biztosítható, – az állami iskola szervezését ne akadályozza.³
2. A lelkészeket kötelezze, hogy az állami iskolákban a hit erkölcsant rendszeren és nyilvánosan (az állami iskola helyiségeiben) oktassák. Kívánható ez annyival inkább, mivel a hitoktatók az államtól tiszteletdíjat nyernek.
3. A mennyiben a helyi viszonyok indokolnák, az állami iskolai gondnokságokba a gör. kel. lelkészek is itt-ott kinevezendők lennének. A metropolita a lelkészeket ezen megbízatás elvállalásában ne akadályozza, sőt arra hívja fel.
4. A kormány hajlandó különösen indokolt esetekben megengedni, hogy az állami iskolákban a román anyanyelvű növendékek a román írás- és olvasásra is oktattassanak. A hol erre az áll. tanító nem képes, engedje meg a metropolita, hogy a lelkész taníthassa az áll. iskolákban a román írást olvasást bizonyos tiszteletdíjért.
5. A románok egészen elzárják magukat a magyar iskoláktól; magyar iskolába alig jár román gyerek, mert a papja nem engedi.
6. A gör. kel. román iskolák számára országos felügyelői állás szervezése.
7. Osztálybizonyítványoknak az évi értesítőknek román és magyar nyelven való kiállítása.
8. Tanári eskü behozatala.
9. Az eforia statutumainak elkészítése.
10. Az évi számadások bekívánása.
11. Minden külföldi tankönyv eltiltása.
12. Az administratio érdekében az, hogy a kormány leirataira gyorsan, s ne csak évek múlva ismételt sürgetések után válaszoljon.
13. A nemzetiségi túlzókhöz szító papokkal szemben ne csak a kormány felhívása folytán, hanem saját kezdeményezéséből is erélyesen járjon el.
14. A papjelöltek kinevezésénél a legszigorúbban küszöböljön ki minden visszaélést, s ne hagyja megtorolatlanul semmiféle üzelmét a simoniának.
15. Gondja legyen arra, hogy az egyházközségek vagyona nemzetiségi izgatások céljaira ne pazaroltassék, valamint arra is, hogy a vagyon tőkebefektetés céljaira ne a legnotoriusabb nemzetiségi pénzintézeteknél helyeztessék el. Ezt könnyen ellenőrizheti a consistorium útján.
16. Gondoskodjék arról, hogy a nagyszebeni papneveldei alapról vagy legalább is az abba évenként befolyt államsegélyről a kormányhoz rendszeres elszámolás terjesztessék fel; ami eddig meg nem történt.
17. Lelkészkedő papságának tiltsa meg, hogy a vallásfelekezetek közti békét tömeges áttérésre való izgatással megzavarja.
18. Tiltsa meg, hogy a lelkészek a román nemzeti (és országos) ünnepeket a magyar állam eszme ellen való izgatásokkal megünnepeljék.

19. Ellenben követelendő, hogy a magyar nemzeti ünnepeket a fennálló szabályok értelmében ünnepeljék, isteni tiszteleteket tartsanak és a magyar nemzeti lobogót ez alkalmakkor ki-tűzzék.
20. Erélyesen intézkedjék az iránt, hogy a magyar nemzeti lobogót minden felekezeti tan-intézete megszerezze és alkalom adtán használja; mert most az a törekvés látszik, hogy ennek megszerzéséről – állítólag fedezet hiányában – nem gondoskodnak.
21. Átalában úgy a lelkészség, mint a tanuló ifjúság részéről tapasztalható minden haza ellenes mozgalom esetében a legerélyesebben járjon el s ne tűrjön meg semmiféle közjogellenes cselekményt, avagy kifejezést. –
22. Oda fog hatni, hogy a brassai közp. román iskolák kérjék az államsegélyt abban a mér-tékben, a melyben a június végén megtartott vizsgálat nem talált tőkeszerű fedezetet.
23. A brádi algym. vagyoni állapotának kipuhatólásához nyújtson segédkezet.
24. Goldiș aradi püspökké tételét garantírozza.

D

1899 febr. 8

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz
Mețianu János nagyszebeni román gör. kel. érsek-metropolita megválasztásának uralkodói megerősítése
tárgyában, 1 melléklettel*

ME 1899 – XXXI – 8134 (3)

Magyar kir. vallás és közoktatásügyi minister.
Res. 622. eln. szám.

Saját kezéhez.

Nagyméltóságú Báró Minister-Elnök Úr!

Folyó évi január hó 5-én, 3. szám alatt kelt nagybecsű átiratára van szerencsém Nagyméltó-ságotat tisztelettel értesíteni, hogy *Mețianu aradi gör. kel. püspökkel*¹ szóbeli jegyzék útján közöl-vén az ellene felmerült vádakat és panaszokat, nevezett azokra az ide mellékelt felterjesztésében válaszolt.

Mețianu püspök *a vele közölt vádakat*¹ a % alatt hiteles másolatban csatolt nyilatkozatában *alaptalanoknak mondja*,¹ kivéve a magyar nyelvnek mint szomszéd nyelvnek felvételét az 1875-iki tantervben, mely hibát azonban később kiküszöböltette.

A fennforgó körülmények és viszonyok mérlegelése alapján abban a nézetben vagyok, hogy Mețianu püspöknek nagyszebeni érsek metropolitává történt megválasztásának *megerősítése*¹ Ő Császári és Apostoli Királyi Felségénél *most már javasolható*¹ volna, a mit egyébiránt a f. é. február hó 8-án tartott ministertanács *el is intézett*.¹

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapest, 1899. február hó 8-án.

Wlassics.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Melléklet:

1899 jan. 28

Mețianu János aradi gör. kel. püspök, megválasztott nagyszebeni román metropolita Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett cáfolata a személye ellen felhozott egyházi és politikai vádak tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8.134 (3)

[Másolat]

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Értésemre jutván, hogy érsek-metropolitává történt megválasztáson alkalmából ellenem egy néhány pontból álló feljelentés tétetett: egy részről állásomnál fogva, másrészt pedig a szeretett haza, és a magas kormány iránti tiszteletből és kötelességérzetemből indítatva érzem magam azoknak megczáfolására már azért is haladéktalanul nyilatkozni, mert én bármily körülmények és jelenlegi, vagy jövőbeli eshetőségek közt nem lehetek közömbös aziránt, hogy működésem és jellemem tisztasága körül a gyanúnak bárcsak árnyéka, vagy legkisebb kételkedés is helyt foghasson-e vagy sem?

A feljelentés értesülésem szerint két ágazatra oszlik, a melyeknek egyike

- I. állítólagos néhány „simonia” féle egyházi vétségre, – másika pedig
- II. politikai magatartásomnak állítólagos néhány esetbeni kifogásolására – vonatkozik.

ad I.

1. Valótlan azon állítás, mintha én Brázsa György mácsai lelkésztől egy tetemes pénzösszeget fogadtam volna; mert e lelkész részéről, és a vezetésem alatt álló egyházmegyei szentszék részéről az aradi gör. kel. egyházmegyének legszegényebb nagyobb részt zsellérekből és mindössze is alig 60 családból álló Milova község plébániájára lett kirendelve, hol is ötlet – hogy megélhessen – segélyben részesítette a szentszék nemcsak, hanem neki még felszenteltetése előtt az eredetiben $\frac{1}{2}$ alatt tisztelettel ide csatolt nyugta szerint 50 frtnyi segélyt nyújtott, hogy ő magát a kellő reverendával elláthassa.

Megjegyzendőnek tartom, hogy habár a *mácsai* két plébániának egyike akkoriban is üreedsben volt, én még sem rendeltem ötlet oda, mert neki akkor sem volt, és most sincs meg az I-ső osztályú plébániákhoz, mint milyen Mácsa – megkívántató minősítvénye, és különben *Mácsára* is Goldiș József helynököm önhatalmilag a nép beleegyezésével helyezte át ideiglenesen akkor, midőn én székhelyemtől távol voltam, és ha nem is semmisítettem meg ezt az eljárást: ez csak azért történt, hogy Goldiș helynökömet ne compromitoljam ezen felhatalmazásom nélkül elkövetett cselekménye miatt.

Továbbá megjegyzem, hogy úgy felszenteltetése előtt, mint Milovára kirendeltetése, és *Mácsára* is áthelyeztetése után ezen lelkész (Brázsa György) egy eladósodott és folytonos végrehajtás alatt álló szegény ember volt olyannyira, hogy ha éppen szándéka lett volna, engemet, vagy más valakit pénzzel kínálni: ezt tenni, képtelen vala; hisz még a törvényes díjakat sem volt képes fizetni, sőt ellene a papnöveldeben kapott élelmezésért kikötött rendes díj meg nem fizetése miatt maga a szentszék pert indított. Szegénységének bebizonyítására hivatkozhatnám több teljes hitelt érdemlő férfiakra, mint Paguba Vazul, itteni kir. törvényszéki bíró, vagy Plopu György dr., felső-visói kir. járásbíró urakra, kik többször fordultak hozzám Brázsa Györgynek Milovára való kineveztetése iránt csak hogy ne éhezzenek; de elegendőnek tartom hivatkozni csak a két országos képviselőre! Goldiș József és Beles János urakra, kikkel Nagyméltóságodnak összetalálkozni alkalma lévén, információt nyerhet tőlük, mint olyanoktól, kik közelebbről ismerik Brázsa György anyagi helyzetét.

Ezekon felül még azon körülményt emelem ki, hogy ha én e lelkésznek bármily czimen is lekötöztetné volnék, ez esetben hagytam volna és hagynám ötöt továbbra is háborítatlanul a *mácsai* plébánián; ámde e plébániának betöltésére még a múlt hónapban kihirdettem a pályázatot. Fájdalom azonban, hogy kellő képesítéssel eddigelé egyetlen egy pályázó sem jelentkezett, s e miatt a pályázat kihirdetése ismételtetni fog mindaddig, míg első osztályú képesítéssel bíró pályázó fog jelentkezni.

2. Valótlan azon állítás, hogy én Mihucz Sándor lelkésztől fogadtam volna pénzt, s hogy ennek özvegyesére jutása folytán a lelkészkedéstől visszavonulása alkalmával tanulmányainak folytatására ösztöndíj[al]t adtam volna, csakhogy a felvett pénzt vissza ne adjam; mert Mihucz Sándor egy a nagyváradai szentszék területén fekvő, s annak jogköréhez tartozó plébánián volt alkalmazva, tehát ötöt nem én és nem a vezetésem alatt álló aradi szentszék nevezte ki, vagy erősítette meg annak; hanem én egyszerűen csak a nagyváradai szentszék felterjesztése alapján felszenteltem ötöt lelkésszé, mint ez valamennyi, a nagyváradai szentszék területéhez tartozó papjelöltekkel történik. Következésképen még a lehetősége is ki van zárva annak, hogy – a díjlevél szabályszerű díján kívül – tőle más czímen kérhettem, vagy fogadtam volna „simonia” tárgya gyanánti pénzt.

Egyébiránt a nagyváradai szentszék területéhez tartozó lelkészekről én még a szabályszerű illetményeim sem bírom mindig behajtani. Ennek bebizonyítására hivatkozom, épen Goldiş József helynökömre, mint a nagyváradai szentszék elnökére, ki jól tudja, hányan folyamodtak ezen illetmények alóli felmentésért, és hogy én a folyamodók mindegyikét felmentettem.

Ha Mihucz Sándor ösztöndíjat kapott tanulmányainak folytatására: ez abban leli magyarázatát, hogy nálunk már szokássá vált, hogy egy felsőbb képzettséggel bíró lelkész, ha lelkészkedésének első éveiben özvegyesre jut, nem hagyjuk búbanatában elveszni egy a hegyek közt elszórt községben, mint Mihuczának plébániája is volt, – hanem inkább felsegélyezzük tanulmányainak folytatására.

Így történt az előbb Groza János lelkésszel, ki jelenleg mint egyházi előadó Goldiş József helynököm mellett a nagyváradai szentszéknel van alkalmazva. Ez t. i. mint fiatal lelkész özvegyesre jutván, a szentszék felbátorította ötöt és ösztöndíj[al]t is szavazott neki – tanulmányainak folytatására s így történt ez Mihucz Sándorral is. Különben hangsúlyoznom kell, hogy Mihucz Sándornak is az ösztöndíj[al]t nem én, hanem a szentszék szavazta meg és pedig pályázat útján úgyis mint egyedüli pályázónak!

3. Valótlan azon állítás is, hogy *Rotariu Pál temesvári ügyvéd*¹ oly czélból, hogy ez az általa a Putici Tráján dr. temesvári esperessé történt megválasztása ellen a metropoliai szentszékhez beadott felfolyamodványt visszavonja, – *én tettem volna vezér-igazgatójává a „Timisiana”*¹ cím alatt Temesvárott működő pénzintézetnek, hova a szentszék elhelyezné pénzét is; mert Putici Tráján dr., választása (2–3 szavazat kivételével) általános szavazattöbbséggel, tehát majdnem egyhangúlag ment végbe és pedig már 1890-ben, tehát akkor, midőn a „Timisiana”-nál Ungurian Manó temesvári ügyvéd vala a vezér-igazgató; ez pedig (t. i. Ungurian Manó) csak 1896-ik évben mondott le s ezen lemondása folytán egy Suciú János nevű jegyző közgyűlésileg választott meg, ki 1897/8 telén elhalálozván, helyébe *1898 évben választott meg Rotariu Pál ugyancsak közgyűlésileg, tehát oly időben, midőn ő alaptalan felfolyamodását már évekkal az előtt visszavonta volt.*

De Rotariu megválasztását, hogy is tudtam volna befolyásolni akkor, midőn nékem egyetlen egy részvényem sincs a kérdéses pénzintézetnél, tehát szavazatom sincs, és midőn az intézetet a szentszék nem támogatja? Mert a zsinat határozata szerint az egyházmegyei alapok pénzei jelzálogos kölcsönökben magánosoknál helyezendők el.

Egyébiránt felfolyamodásában Rotariu Pál inkább Goldiş József helynökömet, mint az esperesi zsinat elnökét – támadta meg, bár ez betartotta a törvény előírta formáit. Már

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

pedig, hogy a megválasztott Putici dr. mily jó hazafi? Ezt megmondhatják méltóságos Molnár Victor dr. főispán úr valamint báró Fejérváry Géza minister úr ő nagyméltósága is, ki szintén ismeri őtet az országgyűlési képviselő választások alkalmából.

A felfolyamodás visszavonásának valódi oka különben csak az volt, hogy bár felfolyamodó Rotariu Pálnak felfogása szerint Putici dr.-nak az előírt 5 évi gyakorlati szolgálati időből hiányzott volna néhány hónap, mégis ő maga (felfolyamodó) belátta, hogy a metropoliai szentszék összeüléseig a hiányzó csekély időtartam is betelik, s hogy e szerint felfolyamodása úgyszólván tárgyalanná válandik.

Ad. II.

4. Valótlan azon állítás, hogy én 1892-ik évben áldásomat adtam volna valami kurticsi és világosi pénzgyűjtésre és a „memorandum”-nak Bécsbe való vitelére, mert a „memorandum”-nak Bécsbe való viteléhez én áldásomat és beleegyezésemet nemcsak hogy nem adtam, hanem arról nem is tudtam semmit.¹ Bizonyítékul szolgáljon erre nézve az országszerte ismeretes azon körülmény, hogy én soha sem tartoztam a memorandistákhoz, őket eljárásukban nem támogattam és elveiket nem osztottam, mely magatartásomnak tulajdonítható az, hogy a politikára vonatkozó minden lépéseiket eltitkoltak előttem és tőlem s hogy engem a nagyszebeni „Tribuna”-ban és élelápokban a legocsmányabb módon megtámadtak mit én önmegtágadással türtem; a második bizonyíték pedig az, hogy bár egyházmegyém e haza román népességének egy-ötöd részét képezi, mégis a memorandumot Bécsbe vivő körülbelül 200 férfiből állott küldöttséghez egyházmegyemből alig 20 ember csatlakozott, holott ha tudtommal, vagy helyesléssel történt volna a dolog, abban sokkal többen vettek volna részt.

Az sem áll, hogy a kurticsi és világosi templomokból pénz gyűjtetett volna; mire nézve legjobb bizonyíték az, hogy azon templomok számadásaiban hasonló adakozások, illetve kiadások elő nem fordulnak.

5. Azon állításra nézve, hogy az 1875-ik évben kiadott tantervben a magyar nyelv „szomszéd” nyelvnek nevezetett, – bátorkodom, teljes tisztelettel megjegyezni, hogy igaz ugyan, miszerint az 1876 évben kiadott tantervbe felvétellett azon rendelkezés, hogy az anyanyelv mellett a „szomszéd” nyelv tanítása is szükségeltetik, mely kifejezés alatt a „magyar” nyelv értetett, és csak az akkori előadó tollából esett ki akként, hogy ő a „szomszéd” szót úgy alkalmazta, a mint azt a nép szájából vette, a nép pedig szomszédjának mondja a magyart.

Ez pedig – mint az előrebocsájtottakból is kitűnik – távolról sem tulajdonítható rossz-hiszemű, vagy törvényellenes indulatnak, hanem inkább az emberi lény gyarlóságának kiválóan, ha tekintetbe vétetik, hogy bármely intézmény főnöke – legszilárdabb és legpontosabb megfigyelésének daczára is – alatta való személyzetének némely tollhibáit ki nem kerülheti, és hogy ez akkor történt, midőn én mint új püspök jövén Aradra, nem voltam és nem lehettem mindenről kellőleg tájékozva; ámde ez is a legközelebb reá következett alkalommal helyesbítettett, a „szomszéd” nyelv helyett kifejezetten a „magyar nyelv” kitüntettetvén.

6. Valótlan¹ azon állítás, hogy 1879-ik évben én biztattam volna a többi püspököket, hogy küldöttségben menjenek Ő Felségéhez az államnyelvnek az elemi iskolákban való kötelező bevezetésére vonatkozó törvényjavaslat ellen; mert¹ én nem csak hogy nem kezdeményeztem ezt, hanem inkább és épen az ellenkező áll.

Ugyanis akkoriban hozzám jövén egy az aradi románok előkelőiből álló küldöttség és kérelmezvén az egyházmegyei zsinat rendkívüli összehívását: határozottan megtagadtam ezen kérelem teljesítését, kijelentvén, hogy ezt legjobb esetben az érsek-metropolita felhívásából tehetném meg.

Ezen határozott megtagadás folytán a küldöttség abban nem hagyta az ügyet, hanem panaszszal fordult ellenem a metropolitához Nagyszebenbe és ott képződött és kifejezést nyert maga az eszme, hogy t. i. küldöttség menesztessék Ő Felségéhez az ismert törvényjavaslat ellen.

Hogy pedig a küldöttség menesztésének kezdeményezője nem én voltam: bebizonyíthatom az Ő Felségénél szintén küldöttségben eljáró gör. kath. püspökökkel, kik tudhatják, hogy nem tőlem származott az eszme.

Egyébiránt a küldöttség a magas kormány beleegyezésével is ment Bécsbe.

7. Valótlan azon állítás, hogy 1883-ik évben¹ az egyházmegyei zsinat egyik zárt üléséből én egy második küldöttséget menesztettem volna Ő Felségéhez a középiskolákra vonatkozó törvényjavaslat ellen; mert¹ 1883. évben nemcsak hogy zsinati zárt ülés nem tartatott, hanem az azon évi zsinaton a kérdéses törvényjavaslat szóba sem került.¹ Ezt elvitázhatatlanul bizonyítják: maga a zsinati hiteles jegyzőkönyv, de még inkább azon körülmény is, hogy küldöttség fel sem ment Ő Felségéhez, sőt még ezeknél is nyomatékosabb bizonyítékul szolgál az, hogy én 1883. évi márczius hó 7-én, 702/el. sz. a. bocsájtottam ki egy körrendeletet, melyben eltiltottam az akkoriban készülődésben levő népgyűléseket¹ és melyről a „Pester Lloyd” is írt azon évi márczius hó 29-iki 87. számában; végre legfőbbként megczáfoltatik ezen állítás azon körülmény által, hogy a főrendi-ház 1883 évi május hó 1-én tartott ülésében magam is a törvényjavaslat mellett szavaztam.¹

8. Nem való az sem, hogy a boldog emlékü Trefort miniszter úrnak az „irredenta” mozgalmakra vonatkozó 1885-ik évi 1848 számú megkeresését el nem intéztem volna; mert¹ a mellett, hogy magamhoz beidéztem valamennyi esperesemet és összes iskolafelügyelőimet, kiknek szigorúan meghagytam, hogy éber figyelemmel kísérve mindenféle hason-természetű mozgalmat, az esetleges felmerülőket jelentsék be haladéktalanul, – magam személyesen is tettem körutazást egyházmegyéim több részeiben, így például a nagyváradai és temesvári részekben, hol személyesen a főispán urakkal érintkeztem, tőlük is – igyekeztélvén – információkat szerezni a tény állásáról; de miután úgy a főispán urak, mint a legmegbízhatóbb embereim is arról biztattak, hogy sehol még a legkisebb ilyen mozgalom sem mutatkozott, – felterjesztettem boldog emlékü Trefort miniszter úrhoz a mély tisztelettel □ alatt ide csatolt választ, mely által legczélszerűbben gondoltam elintézni 1885. évi 1848 számú megkeresését, s mely válasz¹ – úgy látszik – a miniszter úr részéről is helyesnek találtott, mert ellenkező esetben megtette volna esetleges észrevételeit.

*

Ezeknek előre bocsájtása után engedje meg Excellentiád, hogy minden szerénységemnek daczára is nemcsak reményemnek, hanem meggyőződésemnek is adjak kifejezést arra nézve, hogy Excellentiád is osztani fogja abbeli nézetemet, mely szerint a vádlevél¹ színezetében öltött feljelentés célzatos hangulatköltésnél, vagy koholmánynál¹, avagy – a legkíméletesebben mondva – meggondolatlan lépésnél nem egyéb,¹ mert úgy hivatali, mint hivatalon kívüli főpapi működésem, valamint jellemem szilárdsága és tisztasága sokkal feljebb álló elismerés magaslatára emelkedtek, mintsem hogy rólam a fenti tényeket még csak feltételezni is lehetne. –

Bizonyítja ezt az egyházmegyéim határain belül, de ezeken kívül is sokkal messzebbre kiterjedő s reám nézve rokonszenves közvélemény nemzetiségi különbség nélkül; bizonyítja ezt a múlt 24 esztendői püspöki pásztorságom eredménye; bizonyítja ezt azon jelszavam, mely szerint azon főpap a legjobb hazafi, ki egyházának és híveinek érdekeit az állam érdekeivel összeegyeztetheti; végre bizonyítja ezt legjobban azon körülmény, hogy tevékenységem ismételve a magas kormány elismerésében is részesült, a mennyiben a magas kormány előterjesztése folytán két ízben is lettem kitüntetve Ő Felsége részéről – legutóbb 1896 évben az I. Ferencz József rend nagy keresztjével.

Ennélfogva mély tisztelettel megkérem Nagyméltóságodat, hogy jelen nyilatkozatomat helyeslőleg¹ szíves tudomásul venni¹ és a miniszter-elnök úr Ő Nagyméltóságának is kegyes tudomására hozni méltóztassék.

Kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítása mellett maradván

Excellentiádnak alázatos szolgálója:

Aradon, 1899 évi január hó 28-án,

Mețianu János s. k.
aradi gör. kel. püspök.